DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

ZEYNEP TÜRKYILMAZ

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE TİRE (1923-1938)

TİRE BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI 22

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE SOSYAL, EKONOMİK VE KÜLTÜREL YÖNLERİYLE TİRE (1923-1938)

Zeynep TÜRKYILMAZ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TİRE BELEDİYESİ
KÜLTÜR YAYINLARI
-23-

Yazan
Zeynep TÜRKYILMAZ

Yayına Hazırlayan
Murat SANUS
Ali ÖZÇELİK

Dizgi-Tasarım
Anıl ERTAN

Kapak Tasarım
Şenol KARAYAZGAN

Basım Tarihi
15.12.2018

Baskı
Hamdioğulları İç ve Dış Ticaret A.Ş.
İstanbul Caddesi Elif Sokak No:7/197
İskitler / ANKARA

ISBN
978-605-82925-6-7

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Anne ve Babama ithafen...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

GİRİŞ

A. Tire'nin Adı 9
B. Tire'nin Coğrafi Yapısı 9
I. Yer Şekilleri 10
II. İklim Koşulları 11
III. Toprak ve Bitki Örtüsü 11

BİRİNCİ BÖLÜM

TİRE'NİN TARİHÇESİ 13
A.Eski Çağ'da Tire 13
B. Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti Dönemi'nde Tire 14
C. Milli Mücadele Dönemi'nde Tire 16

İKİNCİ BÖLÜM

TİRE'NİN İDARİ YAPISI 23
A. Nüfus 23
I. Osmanlı Devleti Dönemi'nde Tire'nin Nüfusu 23
II. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tire'nin Nüfusu 24
B. İskân Özellikleri Semt, Sokak ve Cadde İsimleri 28
C. İdari Hayat 30
I. Osmanlı Dönemi'nde Tire'nin İdari Taksimatı 30
II. Cumhuriyet Dönemi'nde Tire'nin İdari Taksimatı 31
D. İdareciler 34
I. Kaymakamlar 34
E. Tire Belediyesi 37
I. Belediye Başkanları 37
II. Tire Belediyesinin Mali Durumu 37
III. Tire Belediyesinin Hizmetleri 40
a. Su 40
b. Elektrik 41
c. İmar 42
d. Yol 46
e. Diğer Hizmetler 48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİRE'NİN İKTİSADİ YAPISI 51
A. Tarım 51
I. Kendir Üretimi 53
II. Pamuk Üretimi 55
III. Tütün Üretimi 56
IV. Zeytin Üretimi 59
V. İncir Üretimi 60
VI. Üzüm Üretimi 61
VII. Tire'de Zirai Üretimi Olumsuz Etkileyen Faktörler 63
B. Hayvancılık 66
C. Ticaret 68
I. Ticari Faaliyetler 68
II. Çarşı-Pazar 75
D. Sanayi 78
I. Fabrikalar ve Küçük İşletmeler 78
II. Dokumacılık 80
a. Beledi Dokuma 81

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

b. Gökbezi (Önbezi) Üretimi 81
III. Urgancılık 82
IV. Madencilik 84
a. Zımpara Madeni 85
b. Cıva Madeni 86
c. Arsenik Madeni 86
d. Linyit Madeni 87
e. Manganez Madeni 87
E. İktisadi Kuruluşlar 87
I. Ticaret ve Sanayi Odası 87
II. Kooperatifler 88
a. Tire Çiftçiler Kooperatifi 89
b. Tire Kredi Kooperatifi 90
III. Bankalar 90
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TİRE'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT 93
A. Eğitim 93
I. Cumhuriyet Öncesi Tire'de Eğitim 93
II. Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim 96
a. Okullar 101
1. Birinci Mektep (Kurtuluş İlkokulu) 103
2. İkinci Mektep (Cumhuriyet İlkokulu) 104
3. Üçüncü Mektep (İstiklal İlkokulu) 105
4. Dördüncü Mektep (Dört Eylül İlkokulu) 106
5. Beşinci Mektep (Atatürk İlkokulu) 107
6. Tire Merkez Ortaokulu 108
B. Dernekler 109
I. Türk Ocağı 109
II. Halkevi 113
a. Türk Ocağı ve Halkevinin Kültürel Etkinlikleri 115
b. Tire Armoni Bandosu 115
c. Tiyatro 117
d. Sinema 119
e. Tire Müzesi 120
f. Tire'de Basın, Edebiyat ve Kütüphane Etkinlikleri 123
g. Spor 125
III. Hilal-i Ahmer Cemiyeti / Kızılay Cemiyeti 135
IV. Himaye-i Etfal Cemiyeti / Çocuk Esirgeme Kurumu 136
V. Tayyare Cemiyeti 137
C. Siyasi Hayat 139
D. Kutlamalar 144
I. Tire'de Önemli Günler 144
II. Mahalli Şenlikler 150
a. Nevruz Şenlikleri 150
b. Hıdırellez 151
E. Tire'de Yerel Basın 151
F. Atatürk İnkılâpları ve Tire 153
G. Sağlık 155
H. Asayiş / Güvenlik 157
SONUÇ 161
BİBLİYOGRAFYA 163

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

"Cumhuriyet Dönemi'nde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Yönleriyle Tire (1923–1938)" adlı çalışmamızda, Atatürk Dönemi'nde Tire'nin idari yapısı ile sosyal, kültürel ve iktisadi yönden gelişimi ele alınmıştır. Beni bu çalışmaya sevk eden etken ise İzmir'in en önemli ilçelerinden biri olan Tire hakkında, Beylikler ve Osmanlı Devleti dönemlerine ait çalışmalar olmasına karşın Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçenin durumunu genel olarak ele alan bilimsel bir yayın olmamasıdır. Elinizdeki kitap ile Tire tarihinin 1923–1938 dönemine ait bu boşluğun tamamlanmasını amaçlamış bulunmaktayım.

Kitabın birinci bölümünde Eski Çağ'dan Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine dek uzanan bir süreçte Tire tarihçesi verilmiştir. Ayrıca, kitaptaki bazı konularla olan bağlantısı nedeniyle Tire'nin Milli Mücadele Dönemi'ndeki durumuna da özel olarak değinilmiştir. İkinci bölümde, Tire Belediyesinin faaliyetleri ve ilçenin idari yapısı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise tarım, hayvancılık, ticaret ve sanayi alanlarında yaşanan gelişmeler konu alınarak, Tire'nin iktisadi yapısı ortaya konulmuştur. Son olarak dördüncü bölümde de, ilçenin sosyal ve kültürel yapısı ele alınmıştır. Bu bölümde ilçede eğitimle ilgili gelişmeler, okullar, kurslar, dernekler, sinema, tiyatro, müzik, sağlık ve spor alanında gelişmeler incelenirken, bayramlar ve kutlamalar başlığı altında ilçenin geleneksel yapısı üzerinde durulmuştur.

Araştırmamızda kullandığımız kaynakların başında, gazeteler gelmektedir. İzmir Milli Kütüphane gazete koleksiyonunda araştırma dönemimize ait Anadolu, Ahenk, Halkın Sesi, Hizmet, Yeni Asır, Ege, Türk İli, Türk Sesi, Sada-yı Hak, Serbest Cumhuriyet, Cumhuriyet ve Yanık Yurd gazeteleri taranarak, basında Tire'yle ilgili çıkan haberler değerlendirilmiştir. Gazetelerde Tire Belediyesinin faaliyetleri, nüfus mübadelesi ve ilçenin siyasi hayatıyla ilgili haberlerin az olması, öte yandan ilçenin iktisadi ve sosyal hayatıyla ilgili benzer haberlerin yeterince yer almaması araştırmamızı zorlaştırmıştır. Tire'nin yerel basınına ait Yeşil Tire, Yeşil Yurd ve Küçük Menderes Halkevi dergileri, gazetelerden edindiğimiz bilgilerin tamamlanmasını sağlamıştır.

Araştırma alanımız ile ilgili Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden az sayıda da olsa belgelere ulaşabildik. Cumhuriyet Arşivi'nden ulaşabildiğimiz vesikaların çoğu, Tire'nin idari taksimatı ve ziraat alanında yaşanan bazı sorunlarla ilgiliydi. Ayrıca 1923-1938 yıllarını kapsayan döneme ait belediye arşivi olmaması, araştırmamızı zorlaştıran bir durum olmakla birlikte Tire tarihi bakımından önemli bir kayıptır. Tire Ticaret ve Sanayi Odası Arşivi'nden edindiğimiz Adli Ticaret Sicil Defteri, ilçenin iktisadi hayatı ve özellikle meslek grupları konusunda bilgi edinmemizi sağlamıştır. Araştırma dönemimize ait Belediyeler İstatistiği, Belediyeler Yıllığı ve İzmir Vilayeti İstatistik Yıllıkları başta olmak üzere kullandığımız resmi istatistikler araştırmamıza yardımcı olmuştur.

Öncesinde "Atatürk Dönemi Tire Tarihi" hakkında yayınlanan geniş kapsamlı bir kitap olmamakla birlikte, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Başaran, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire" adlı doktora tezinde ve aynı adla Tire Belediyesi Kültür Yayınları'ndan çıkan kitabında, Osmanlı Devleti'nin son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına miras kalan bazı sosyo-ekonomik gelişmelere temas etmiştir. Bunun dışında sempozyumlar araştırmamızda istifade ettiğimiz başlıca kaynaklar arasındadır. Özellikle Tire Belediyesi tarafından düzenlenmiş olan sempozyumların ardından yayına hazırlanan "Türk Kültüründe Tire (4–5 Eylül 1993)", "Türk Kültüründe Tire II (17–19 Kasım 2006)","Tire Araştırmaları Sempozyum Bildirileri (12-13 Mart 2015)" ve son olarak da "Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)" faydalandığımız sempozyum kitapları arasındadır.

Araştırmamızda sözlü kaynaklardan da sıklıkla yararlanılmıştır. Bu noktada, özellikle 1928 doğumlu olan ve Tireliler tarafından yakinen tanınan ressam Seha Gidel, araştırma dönemimize tanıklık etmiş bir kişi olarak gerçekleştirmiş olduğumuz mülakatlarda önemli bilgiler vermiştir. Mülakat yaptığımız diğer kişiler de, yazılı kaynakların yetersiz olduğu yerlerde bilgi edinmemize yardımcı olmuşlardır. Bütün bu çalışmaların sonucunda, 1923-1938 yılları arasında Tire'nin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

idari, iktisadi ve sosyal kültürel durumuna ışık tutarak Tire'nin daha önce araştırılmamış olan bu dönemini aydınlatmaya çalıştık.

Çalışmamda desteğini esirgemeyen kişilerin de ismini burada zikretmem gerekiyor. Öncelikle Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden hocam Sayın Prof. Dr. Hasan Mert'e teşekkür ederim. Tire'de yaptığım araştırmalarda yardımlarını esirgemeyen Seha Gidel'e, Munis Armağan'a, Orhan Aksay'a, Mehmet Arslan'a, arşivindeki değerli fotoğrafları kullanmama izin verdiği için Bayram Kaplan'a, Tire Ticaret ve Sanayi Odası çalışanları ile İzmir Milli Kütüphanesi ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi personeline teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Tire tarihinin gün yüzüne çıkması için yaptığı çalışmalardan ve bu eserin basılmasına katkılarından dolayı Tire Belediye Başkanı Sayın Tayfun Çiçek'e, çalışmamın kitaplaştırılmasında verdikleri emeklerden dolayı da Murat Sanus'a ve Ali Özçelik'e teşekkürlerimi sunarım.

Başta annem olmak üzere, çalışmam boyunca moral ve desteğini esirgemeyen aileme minnettarım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

A. Tire'nin Adı

Güme Dağı'nın eteğinde, yedi tepe üzerinde kurulan Tire; gerek sahip olduğu coğrafi özellikler, gerekse içinde barındırdığı tarihi ve kültürel zenginlik dolayısıyla Ege Bölgesi'nin önemli yerleşim yerlerinden biridir. Batı Anadolu'nun kadim şehri Tire'nin adı ve anlamı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Munis Armağan'a göre; Tire sözcüğü Hatti-Luvi dillerinden gelmekte olup, "kale, hisar" anlamları taşımaktadır.[1] Nitekim Bizans Dönemi'nde Tire'nin bir kalesi olduğu bilinmektedir.[2] Bilge Umar, "Teira" sözcüğü ile "Thyra" sözcüğü arasındaki yakınlığa dikkat çekerek, bu kelimelerin aynı kökten olması gerektiğini belirtmiş ve "hisar" anlamında olmaları durumunda daha sık kullanılmaları gerekeceğini dile getirerek, kelime anlamının "hisar" olmadığı sonucuna varmıştır. Umar'a göre; "Teira" ile Thyra", "te-ura" ve " te-ira" yani "Yüce Kam" adının geç dönemlerdeki söyleniş şekliydi.[3] Bunların dışında Tire adının Lidyalılar zamanında şehir anlamına gelen "Tyrha" kelimesinden geldiği ve bu adın Etrüsklerin atası Tirhanos'tan kaynaklandığı görüşü de bulunmaktadır.[4] Faik Tokluoğlu, Sicilya Adası'nın kuzeyindeki Tirheniyen Denizi taraflarına Anadolu'dan, yani Tire'den giden Etrüsklerin, bu denize kendi adlarını verdiklerini belirterek Latincede Tirheniyen Denizi'nin, "Tirelilerin Denizi" anlamına geldiğini söylemektedir.[5]

Şehrin tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemekle birlikte, şehir adının kullanımının M.Ö. 2.000'li yıllara değin uzandığı düşünülmektedir.[6] Hititler Devri'ne uzanan kaynaklarda şehir adı "Tyrha, Thyra, Thira, Apateira, Teira ve Arkadiopolis" adlarıyla geçer. Tire için en çok kabul edilen isim ise "Teira"dır.[7] Besim Darkot'a göre de; şimdiki Tire, Arkadiopolis'in yerini alarak, sonraları buraya "şehir" anlamına gelen "Teira" denilmiştir. Hüseyin Kamil Ertur, Tire'nin eski adı hakkında şu bilgiyi vermektedir:

"Tire kasabası çeşitli ağaçlar, meyve ve çam ağaçlarıyla örtülü, bağlarıyla ünlü Küme Dağı adı verilen bir dağın dibinde kurulmuş, Selçuklular ve Osmanlılardan önce kaleleriyle ünlü "Patire" adı verilen eski ve büyük bir büyük bir kentmiş."[8]

Bizans Dönemi'nde Tire için "Thyrea" ve "Thyraia "adları da kullanılmıştır.[9] Başka bir görüşe göre de Tire adı, Hint-Avrupa dillerinde üç anlamına gelen "three" kelimesinden gelmektedir.[10] Geçmiş yüzyıllarda farklı isimlerle kullanılan Tire, Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti dönemlerinde ise nihayetinde "Tire" adıyla anılmış ve bu isim günümüze dek gelmiştir.

B. Coğrafi Yapısı

İzmir şehir merkezinin 65 kilometre güneydoğusunda yer alan[11] ve İzmir'in önemli ilçelerinden biri olan Tire'nin doğusunda Ödemiş, batısında Selçuk, kuzeyinde Bayındır, güneyinde ise Aydın ili bulunmaktadır.[12]

38 derece 4 dakika kuzey enlem ve 25 derece 20 dakika doğu boylam üzerinde bulunan Tire, İzmir'in en eski yerleşim yerlerinden biridir.[13] Tire, İzmir-Aydın karayolunun 53. kilometresinden doğu kesiminde olan karayolu üzerindedir. Ödemiş'e 36 km., Selçuk'a 41 km., Bayındır'a 20 km. Torbalı'ya 38 km., Aydın'a ise 49 km. uzaklıktadır. İlçeye demiryolu ile de ulaşım sağlanabilmektedir. İzmir-Aydın demiryolu üzerinde, Torbalı İstasyonu'ndan doğuya aktarılan bir hattın Çatal İstasyonu'ndan güneye ayrılan

---

[1] Munis Armağan, **Devlet Arşivlerinde Tire,** Bilkar Bilge Karınca Yayınları, Nisan, 2003, s. 28.
[2] Nihal Dursun, **Tire Kent Coğrafyası,** Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995, s. 19.
[3] Bilge Umar, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar,** İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2009, s. 345.
[4] Faik Tokluoğlu, **Tire**, Şehir Matbaası, 1964, s. 23.
[5] Tokluoğlu, **a.g.e**., s. 28.
[6] Tokluoğlu, **a.g.e**., s. 28.
[7] Dursun**, a.g.t**., s. 19.
[8] Esat K. Ertur, **Tamu Yelleri,** TTK Yayınları, Ankara,1994, s. 2.
[9] Besim Darkot, "Tire", **İslam Ansiklopedisi**, C. 12., Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984, s. 380.
[10] Endercan Kurşakoğlu**,** "Tire Tarihinden Önemli Ayrıntılar", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşler Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Tire-İzmir, Nisan 2007, s. 22.
[11] Mehmet Başaran**, Tanzimat'tan Cumhuriyete Tire**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000, ss. 17-18.
[12] Ali Cevat, **Memaliki Osmaniye Coğrafya ve Tarih Lügatı**, C. 2., Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet, 1313, ss. 266-267. ; **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929, s. 141.
[13] Halit Nafiz Edgüer, " Tire'ye Coğrafi Bir Bakış", **Küçük Menderes Tire Halkevi Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 8, s. 128.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir kolu, Tire'de son bulmaktadır. Hava yolu ulaşımı için ise Tire'nin, Adnan Menderes Hava Limanı'na uzaklığı 60 km.'dir.[14]

Tire bölgesinde ilk yerleşim yeri Küçük Menderes Ovası'nın güneyi, Güme Dağları'nın kuzey taraflarıdır.[15] İlçenin denizden yüksekliği ortalama 70 metre olup,[16] ilçenin batısındaki Göldağı Tepeleri, kuzeyindeki Küçük Menderes Ovası ve akarsuyu, güneyindeki Güme (Küme) Dağları başlıca yer şekillerini oluşturur.

I. Yer Şekilleri

Küçük Menderes ve Büyük Menderes ovalarını ayıran dağlar olan Aydın Dağları,[17] Saruhan-Menteşe kütlesinin bir parçasıdır.[18] Aydın'ın kuzeydoğusunda 1.819 metre yüksekliğinde olan Aydın Dağları'nın yapısı, Bozdağlar'ın yapısına benzemektedir. Batı yönünde dağların sırtı alçaktır ve Aziziye-Çamlık geçidinde 250 metreye inmektedir. Burada Aydın Dağları, Küçük Menderes tarafından boylanan bir aşınım vadisi ile Alaman Dağı kütlesinden ayrılır ve içi neojen depoları ile dolmuş enine çukurlarla bölünerek, 1.237 metre yüksekliğindeki Samsun Dağı'nı meydana getirir. Mermerleşmiş kalkerlerinden oluşan bu kesimde, kalkerlerin arasında zımpara yatakları bulunmaktadır.[19]

Aydın Dağları'nın bir uzantısı olan ve eski adıyla "Messogis", Beylikler Dönemi'nden itibaren ise Kestane Dağları olarak anılan Güme (Küme) Dağları, 1.646 metre yüksekliğindedir.[20] Doğu-batı yönünde uzanan bu dağlar, epirojenez hareketler sonucu oluşmuştur.[21] Güme'nin yanı sıra Tire'nin batısında Alacalı, Kazan Tepe ve Hasan Çavuşlar Tepesi vardır.[22] Kuzeyinde ise Kazan, Kireç, Taşmal, Teke, Alacalı, Kurşak ve Mersinli tepeleri yükselir.[23] 1.627 metre yüksekliğindeki Tavşantepesi, Tire'nin güneyindeki en yüksek noktayı oluşturur. Tire'nin güneybatısında ise 1.128 metre yüksekliğinde Gelinkaya Tepesi vardır. Yine Tire'nin batısında Çavuş, Karagöl ve Belevi gölleri yer almaktadır. Karagöl'den sanayide kullanılan saz ve az miktarda balık çıkarılırken Kuşadası ile Tire arasında olan ve Tire'nin batı kesiminde yer alan Belevi Gölü'nden ise büyük miktarda saz ve balık temin edilebilmektedir.[24]

Bozdağlar ile Aydın Dağları'nı birbirinden ayıran Küçük Menderes Ovası, Küçük Menderes Nehri ve Bozdağlar'dan inen kollarının taşıdığı alüvyon ve diğer malzemelerden, birikinti konisi ve yelpazelerden meydana gelmiştir.[25] Ovanın kenar kısımları çakıl, iri kum ve kilden oluşurken, nehir yatağına yakın kısımlar ince kum, silt ve killerden meydana gelir.[26]

Tire, Seferihisar, Çeşme, Urla, Torbalı Selçuk, Ödemiş ilçelerini içine alan Küçük Havza'nın önemli akarsuları; Küçük Menderes Nehri ve Tahtalı Deresi'dir. Küçük Menderes'in önemli yarı kolları Uluçay, Kocahavran, Çamlı, Keleş ve Aktaş çaylarıdır.[27] Drenaj alanı 6.907 kilometrekare olan havza, Türkiye yüzölçümünün %0.88'i büyüklüğündedir. Yağış potansiyeli yılda 5.111 milyar metreküp olan havzanın, yıllık ortalama debisi 0,908 milyar metreküptür.[28] Bölge coğrafyasında önemli bir yere sahip olan Küçük Menderes Nehri, taşıdığı alüvyonlar dolayısıyla tarımsal verimliliğin artmasını sağlar. İlk çağlarda güç ve bereket kaynağı olarak görülerek, nehre tanrısal bir anlam yüklenmiştir.[29] 150 km. uzunluğunda olan Küçük Menderes Nehri'nin en büyük kaynağı, Kiraz nahiyesinin çaylarıdır. Akçay ve Kümüşsuyu Çayı, nehrin başlıca kaynaklarıdır.[30] Kiraz Çayı, Karaman Pınarı da denilen Balyanbolu Çayı ile birleşerek Küçük Menderes Nehri'ni oluşturur. Daha geniş bir ifadeyle, Küçük Menderes Nehri, Tire'ye ulaşıncaya kadar güneyden Alageçili, Halıköy, Yağcılar, Bıçakçı, Bademye ve Adagide çaylarını; kuzeyden ise Bucak, Birgi, Genev,

[14] Esra Yorulmaz, **Tire'de Nüfusun Coğrafi Dağılışı ve Yapısal Özellikleri**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Lisans Tezi, İzmir, 1998, s. 4.
[15] Yorulmaz, **a.g.t.,** s. 5.
[16] Başaran, **a.g.e**., s. 18.
[17] Besim Darkot- Metin Tuncel, **Ege Bölgesi Coğrafyası**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 15.
[18] Başaran, **a.g.e**., s. 19.
[19] Darkot-Tuncel, **a.g.e.,** s. 15.
[20] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 141.
[21] Kutay Kuşcu**,** "Coğrafi Durum ve İdari Yapılanma", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür Yayınları, Nisan 2007, s. 148.
[22] Başaran, **a.g.e**., s. 19.
[23] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 141.
[24] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 141.
[25] Asaf Koçman, **Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerinde Çalışmalar**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1989, s. 32.
[26] Başaran, **a.g.e**., s. 20.
[27] **İzmir İli Çevre Durumu Raporu,** Türkiye Cumhuriyeti İzmir Valiliği Çevre İl Müdürlüğü Yayını, İzmir, 1999, s. 76.
[28] **İzmir İli Çevre Durumu Raporu**, s. 76.
[29] Armağan, **a.g.e.**, ss. 33-34.
[30] A. Faik, "Küçük Menderes", **Yeşil Tire Mecmuası,** Sayı: 11., s. 2.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Üzümlü, Rahmanlar, Kayaköyü, Hacı İlyas ve Aktaş çaylarını alarak nehri oluşturur. Tire'den gelen Fata, Dereli, Karaca Ali, Yuvalı, Kamar Dere, Tekfur, Çayköprü, Dündar, Ali Baba ve Fetret çayları Cellât Gölü ile birleşir, delta ovasına girer ve Kuşadası körfezi'nden geçerek Ege denizine ulaşır.[31]

Eski çağlarda "Kayıster" (Caister) olarak anılan Küçük Menderes Nehri, kış aylarında yoğun yağış nedeniyle taşarak, bölge tarımını olumsuz da etkileyebilmiştir. Eski dönemlerde nehrin mecrasının temizlenmemesi, gerekli ıslahatın yapılmaması nedeniyle, kış aylarında 20 bin dönüm araziyi tahrip ettiği görülmüştür.[32] Ayrıca kış aylarında yağışın bol olduğu Tire bölgesinde, nehir taşmaları sonucu ilçenin batı kesimindeki köyler su altında kalmıştır. Sahile 30 km. mesafede bulunan çevre köylerde tarlalarda balıklara rastlanmış, su taşkınları bölgeyi her yönden olumsuz etkilemiştir. Öyle ki, 1931 yılında bazı köylerde sandalla gezilmeye başlanmış, hatta Aydın treni, Cellât Gölü kenarından geçerken basamaklarının üstüne kadar su kaplamıştır.[33]

II. İklim Koşulları

Akdeniz ikliminin etkili olduğu Tire'de yaz ayları çok sıcak ve kurak, kışlar ise yağışlı ve ılık geçer. Ilıman iklimin hüküm sürdüğü Küçük Menderes Havzası'nda yağışlar batıdan doğuya doğru artmakta olup, Tire'de çevre ilçelere nazaran daha fazla yağış olmaktadır. Öyle ki, Tire Ödemiş'ten sonra, bölgede en fazla yağış alan ikinci bölgedir.[34] En fazla yağışın kış aylarında, en az yağışın ise yaz mevsiminde olduğu ilçede, yıllık ortalama yağış miktarı 791,7 mm.'dir.[35]

Kar yağışlı günlerin iki-üç gün ile sınırlı olduğu ilçede, yıllık bulutluluk oranı da düşüktür. Kasım-Aralık aylarından itibaren mart ayı sonuna kadar bulutluluk oranı 5,0'den yüksektir.

III. Toprak ve Bitki Örtüsü

Tire ve civarında alüvyal, kolüvyal, kireçsiz kahverengi ve terra rosa gibi farklı yapılarda toprak çeşitleri görülmektedir. Küçük Menderes Havzası'nın kuzeybatısında zonal topraklar türünde pedefar topraklar yaygın olup, Tire'nin güneyinde ise intrazonal topraklar görülmektedir.[36]

Küçük Menderes Ovası'nın tabanı alüvyonlu topraklarla örtülüdür. Kumlu çakıllı kesimler ise maki ile kaplıdır.[37] Eğridere, Küme Dağ, Kartal Dağ ve Tire kesimleri olarak ayrılan ormanların belirgin özellikleri bulunmaktadır. Tire'nin güneyinde yükselen Güme Dağları, kesimi bozuk baltalık ormanlardan oluşur.[38] Bu alan; kestane ağaçlarının bol olduğu, maki ile kaplı bir alandır. Bu maki örtüsüyle kaplı sahada, özellikle Çayırdağ bölgesinde kermez meşesi üretimi yaygın olup, aynı şekilde Eğridere kesimindeki ormanlarda da kestane ve kermez meşesi üretimi yaygındır. Tire'nin güneybatısında kalan Kartal Dağı bölümüne de maki formasyonu hâkimdir.[39]

Tire'nin güneyinde Aydın Dağları'na ve ova tabanındaki adatepelere tekabül eden bloklar üzerinde orman ve maki örtüsü altındaki topraklar genellikle kahverengi orman toprakları sınıfına girer. İlçenin kuzeybatısında yer alan Yuvalı köyünün üst kısımlarında ve güneybatısında Karatekke mevkisinin kuzey kısımlarında bulunan kristalize kireç taşları üzerinde kırmızımsı Akdeniz topraklarına rastlanır.[40] Sahip olduğu coğrafi özellikler dolayısıyla "Yeşil Tire" diye anılan Tire'de, 1927–1928 yılı sayımına göre, ormanlar 18.000 hektarı kaplamaktaydı.[41]

---

[31] Başaran, **a.g.e**., s. 23.
[32] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, s. 142.
[33] A. Faik, **a.g.m**., s. 3.
[34] Başaran, **a.g.e**., s. 20.
[35] Dursun, **a.g.t.**, s. 17.
[36] Dursun, **a.g.t.,** s.13.
[37] Darkot-Tuncel, **a.g.e**., s. 102.
[38] Başaran, **a.g.e**., s. 21.
[39] Dursun, **a.g.t.,** s. 18.
[40] Hasan Sezer, **Tire İlçesinde Arazi Yetenek Durumu İle Kentleşme Arasındaki İlişkiler ve Bunun Eğitim Yönünden Önemi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003, s. 90.
[41] **Türkiye Cumhuriyeti 1926-1927 Devlet Salnamesi**, Matbuat Müdürlüğü Yayınları, İstanbul,1927, ss. 656-657.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Fransız Seyyah Paul Lucas'nın gözüyle Tire, 1720.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

TİRE'NİN TARİHÇESİ

A. Eski Çağ'da Tire

Eski Çağ'da Tire şehrinde Hitit, Frig, Lidya, Pers, Büyük İskender ve Roma gibi güçlü devletlerin hüküm sürdüğünü bilmekteyiz. Bu denli siyasal gücün hâkimiyeti altına girmesinde, Tire'nin coğrafi yapısı ve iklim özellikleriyle ziraat yapmaya elverişli olmasının yanı sıra Anadolu içlerine kadar uzanan stratejik ticari yolların üzerinde olması da etkili olmuştur.

Tire havalisindeki ilk güçlü siyasal yapı olarak Hitit hâkimiyetinden bahsetsek de, Hititlerden önce, Pelasgların üç kolu olan Luwiler, Turşalar ve Meonyalılar'ın bölgede yaşadığı bilinmektedir. Hattuşa (Boğazköy) arşivlerinde, Tire'de yaşayan Turşalıların Hititlerin yanında, Kadeş savaşına (M.Ö.1285) 150 savaş arabasıyla katıldıkları yer almaktadır.[42] Hitit İmparatoru IV. Tuthalya (M.Ö.1260–1240) Dönemi'nde, 22 Assuwa şehrinin Hitit imparatoruna isyan ederek, Ephesos kralını tanımaları üzerine bölgede büyük bir isyan çıkmış ve İmparator Tuthalya, isyana katılan şehirlerden biri olan Thyeira (Tire) şehrini yakmıştır. Bu yangın, Tire de bilinen ilk büyük yangındır.[43]

Hititlerden sonra bölgeye hâkim olan siyasal güç Frigler'dir. Ancak yerleşim yeri olarak Tire'nin önem kazanması ve şehrin bayındır hale gelmesi, Lidya Krallığı zamanındadır. Frig Kralı Kandaules'i öldürerek yerine geçen ve Lidya'da hanedanı değiştirerek yönetimi ele alan Prens Gyges zamanında Lidya Devleti güçlenmiş, bu gelişme Lidya'nın "Tyrha" adıyla anılan ve Lidya'nın prenslik merkezi olan Tire'ye de yansımıştır. Öyle ki Tire, Lidyalıların yazlık kentlerinden biri olmuştur.[44] Helen filozoflarından biri olan Solon, Lidya'ya gelerek bir müddet Tire sayfiyelerinde kalmış, bu süre içinde bir heykel sanatçısı tarafından Solon'un tunçtan büstü yapılmıştır. Tire müzesinde bulunan bir büstün, Solon'un büstü olduğu düşünülmektedir. Devletin iktisadi olarak güçlü olmasını amaçlayan Gyges komşu kent devletlerini de ele geçirerek bölgede hâkimiyetini genişletmiştir.[45] Paranın mucidi Lidyalılar, tarihte ilk madeni parayı da Gyges Dönemi'nde Tire'de basmışlardır.[46]

Bölgeye, MÖ. 652'de Kimmerler hâkim olmuş ancak bir süre sonra bölgede tekrar Lidya hâkimiyeti başlamıştır. Nihayetinde Pers Kralı II. Kyros, Lidya hâkimiyetini sona erdirmiştir. M.Ö 547-333 yılları arasında Pers satraplıklarına bağlı olan kente M.Ö. 333'de Büyük İskender hâkim olmuş, İskender'in ölümü üzerine devleti komutanları tarafından paylaşılmıştır. Tire toprakları, komutan Lysimakos'un eline geçmiş, bir süre sonrada Tire'de Bergama Krallığı'nın yönetimi başlamıştır. Bergama Krallığı'nın yönetimi, kentin mimari yapılanmasında önem teşkil eder. Bu dönemde, özellikle Güme Dağları'nın eteklerinde mermerden saraylar,[47] köşkler yapılmış, önemli bir ticaret ve transit merkezi olan Tire'de imar faaliyetleri gerçekleşmiştir. Tire bu dönemde bağ ve bahçeleriyle, lezzetli suyuyla tanınan yazlık şehirlerden birisi haline gelmiştir.[48]

150 yıl süren Bergama hâkimiyetinden sonra, son Bergama kralı Attalos'un ülkesini Roma'ya bırakmasıyla, Tire'de Roma Dönemi başlamıştır.[49] Roma Dönemi'nde, Tire ve çevresi önemli bir yerleşim merkezidir. Yapılan arkeolojik araştırmalara göre; Başköy (Uzgur), Akyurt (Zeamet Kilisesi), Hisarlık, Fota (Gökçen), Eskioba yani Darmara (Almura), Büyükkale ve Kürdüllü köyleri Roma Dönemi'nde, Tire'deki önemli yerleşim yerlerinin başında gelmektedir.[50]

Efes'ten başlayarak Belevi, Hasançavuşlar, Büyükkale, Küçükkale, Eskioba ve Mahmutlar tarafından Bozdağ'a değin uzanan tapınak arazisi, Tire topraklarını içine almaktadır. Ancak M.S. 260'da yaşanan büyük bir deprem sonrasında Tire harap olmuştur.[51] Depremden sonra özellikle Tire'nin doğusunda bulu-

---

[42] Kurşakoğlu**, Tire Tarihinden…**, s. 22. Tire ve çevresinde Hititlerden öncede yerleşim olduğu bilinmektedir. Ancak kentin fiziki yapısı hakkında sağlıklı bilgiler ise Roma devrinden öteye gitmemektedir. Bkz. Dursun, **a.g.t.**, s. 19.; Armağan, **Devlet Arşivlerinde…,** s. 28.
[43] Kurşakoğlu, **a.g.m**., ss. 22-23; Tokluoğlu, **Tire…**, s. 23.
[44] Faik Tokluoğlu, **Tire Tarihi ve Turistik Değerler**, Yenilik Yayınları, İzmir, 1957, s. 5.
[45] M. Necip, "Tire'nin Tarihçesi", **Yeşil Tire Dergisi,** S. 20, 1Ağustos 1932, s. 13.
[46] Faik Tokluoğlu, **Tire**, s. 23.; Kurşakoğlu, **a.g.m.**, s. 22.
[47] Başaran**, Tanzimat'tan Cumhuriyete…**, s. 27.
[48] Necip, **a.g.m.,** s. 6.
[49] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 7.
[50] Armağan, **a.g.e.,** s. 20.
[51] Başaran, **a.g.e**., s. 27.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nan mimari eserler, lahitler, sürler, heykeller toprak altında kalarak tarihe gömülmüştür.[52] Boğaziçi nahiyesinde bulunan ovadaki su terazisi ile Gökçen, Boğaziçi, Hisarlık, Peşrefli köylerindeki su kemerleri enkazları[53] dönemin kentsel ve sanatsal gelişimini göstermesi bakımından önemlidir.

Roma imparatorlarından Sezar, Augustos ve Trian, Tire topraklarından bir bölümünü Artemis tapınağına bağışlamıştır.[54] Atinalı ünlü coğrafyacı ve tarihçi Strabon da (M.Ö 64/63–M.S. 23) Küçük Menderes Ovası'nı, Efes Artemis'in kutsal topraklarını çevreleyen bir bahçe olarak tanımlayarak,[55] bölgenin dini yönüne dikkat çekmiştir.

Roma Dönemi'nde Tire, kiliseleriyle ünlü bir Ortodoks Hıristiyan kenti olmuş ve mağaralarında ibadet edilen şehir, "keşişler yöresi" olarak adlandırılmıştır. Yine bu dönemde Tire'nin Küçük Menderes Senatörü sayılması, Hıristiyan meclisinde dini ve adli işlerde karar yetkisine sahip olması da, Tire'nin Hıristiyan dünyasının önemli bir şehri olduğunun göstergesidir. Nitekim Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Tire toprakları Bizans egemenliğinde kalmış, bu dönemde Tire Piskoposluğu Anadolu'nun yedi büyük piskoposluğundan biri sayılmıştır.[56]

Tire'de yüzyıllar süren Roma hâkimiyeti, Bizans ordusunun, Emevi halifesi Abdülmelik'in kardeşi Mervan-oğlu Mehmet'in ordusuyla, Kilikya sahillerinde yapılan savaşta mağlup olması üzerine sarsılmıştır. Bu yenilginin ardından Tire, 697 senesinde Arap hâkimiyetine geçmişse de, Emevi hâkimiyeti kalıcı olamamış ve 718 yılında bölge tekrar Bizans yönetimine geçmiştir.[57]

B. Aydınoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti Dönemi'nde Tire

Tire, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan Türk beylikleri için; gerek siyasi ve iktisadi durumu, gerekse sosyal ve kültürel gelişmişliği ile her daim dikkat çeken bir şehir olmuştu. Tire'nin Aydınoğuları Beyliği'ne merkezlik yapmış bir şehir olması, kentin Beylikler Dönemi'ndeki önemini de göstermektedir.

1308 yılında Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey, Aydınoğlu Mehmet Bey'in de desteğiyle, Tire bölgesini Bizanslıların elinden almış ve Ayasuluk halkının büyük bir kısmını Tire'ye iskân ettirmişti.[58] Ancak bir süre sonra Sasa Bey ile Aydınoğlu Mehmet Bey arasında hâkimiyet mücadelesi başlamış ve Sasa Bey, Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından mağlup edildikten sonra hayatını kaybetmişti.[59] Sasa Bey'in vefatının ardından Tire ve havalisine sahip olarak, beylik topraklarını dört oğlu arasında paylaştıran Aydınoğlu Mehmet Bey, oğullarından Umur Bey'e İzmir, Hızır Bey'e Ayasuluk ve Aydın, İbrahim Bey'e Ödemiş, İsa Bey'e de kendisiyle birlikte yöneteceği Birgi'nin idaresini vermişti. Tire'nin yönetimini ise oğlu Süleyman Bey'e bırakmıştı. Tire'nin yönetimini devralan Süleyman Bey, Tire'deki İbn-i Melek Medresesi'ni maddi olarak destekleyen, ilim sahibi bir yönetici olarak tanınmıştı.[60] Bu dönemde Tire'yi ziyaret eden İbn Battuta, Tire'yi, "*Birgi Sultanının mülkü ve kanallarla sulanan bahçeler arasında güzel bir belde*" olarak tasvir etmişti.[61]

Sonrasında da Tire ve çevresinde medreseler inşa edilmiş; çeşmeler, camiler, yollar yapılarak kentin mimari yapılanmasını da sağlanmıştı. Çanakçı Mahallesi Mescidi, Darphane Mahallesi Mescidi gibi bazı bina kitabeleri, şehir imarının büyük ölçüde Aydınoğulları zamanında geliştiğini göstermektedir.[62] Bilim adamlarını koruyan, ilim çalışmalarını destekleyen bir yönetici[63] olan İsa Bey zamanında ise, beyliğin başkenti Tire'ye nakledilmiştir. İsa Bey Dönemi'nde Yıldırım Bayezid, Aydınoğlu Beyliği'ne son vermiş ancak İsa Bey'in geçimini sağlayabilmesi için Tire'yi kendisine ikta olarak bırakmıştır. Aşık Paşazade, Osmanlı Devleti'nin Aydınoğlu topraklarını ele geçirmesini Ve Tire ile ilgili tasarrufunu şu cümlelerle anlatmaktadır:

---

[52] Necip, **a.g.m,** s. 6.
[53] Necip, **a.g.m,** s. 6.
[54] Armağan, **a.g.e.**, s. 28.
[55] Armağan, **a.g.e.**, s. 21.
[56] Armağan, **a.g.e.,** s. 24.
[57] M. Necip, "Tire'nin Tarihçesi", **Yeşil Tire Dergisi,** S. 22, 1 Ekim 1932, ss. 6-7.
[58] Başaran, **a.g.e.**, s. 28.
[59] Kamuran Gürün, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi,** Bilgi Yayınları, Ankara, 1984, s. 463.; Munis Armağan, "Türkleşme Sürecinde Tire", **Tire Rehberi**, Tire Belediyesi Kültür İşler Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Tire-İzmir, Nisan 2007, s. 28.
[60] Kurşaklıoğlu, **a.g.m.,** s. 22.
[61] Darkot, **Tire...**, s. 380.
[62] Cahit Telci, "XV- XVI. Yüzyıllarda Tire Şehri", **Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2008, s. 22.
[63] Munis Armağan, **Belgelerle Beylikler Döneminde Tire**, Uğur Ofset Matbaası, İzmir, 1983, s. 27.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Alaşehir hisarı vilayet-i İslam arasında kalmıştı padişahı kafirdi. Aydınoğlu ilan müdara ilan zandeganı iderlerdi. Bayezıd Han niyet-i gaza dedi Alaşehir'e yürüdü dahi vilayetine varmadan yolda cagırdıp yasagıla gitti kimsenin bir çöpünü zulümle almıyalar ve her kim bu yasağı kabul etmeye yazığı kendi boynuna, dediler hemen ki han vardı kâfirler şehrin kapısını yapdı cenge başladı han dahi yağma dedi kafir ki yağmayı işitti aman diledi ahidle fetholundu. Kanun-i padişahi neyse olundu. Aydın oğlu dahi itaatlen geldi vilayetinin bazısını kendüye virdiler hisarlarına kul kodular hutbe ve sikke Bayezıd Hanın adına oldu Aydın oğlunu Ayaysuluk'dan Tire'ye getirdiler. Ayasuluğ'u kendü kuluna verdi. Aydın oğlunun vakıflarının tasarrufunu kendü elinde kodular ol dahi razı oldu kim ecel gelince vilayetinden çıkmaya. Ahd-ü peyman muhkem olundu. Bayezıd Han Saruhan eline yürüdü ol dahi bu suretlen fetholundu…"[64]

Aydınoğulları Beyliği'ne bu surette son veren Yıldırım Bayezid, İsa Bey'in kızı Hafsa Hatun ile evlenerek, son verdiği beyliğin hanedanıyla akrabalık ilişkisi kurmuş; böylelikle bölgede nüfuzunu sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin 1390 yılında başlayan hâkimiyeti 12 yıl kadar sürmüş ve 1402 Ankara Savaşı'nda Timur'a mağlup olup, esir düşen Bayezid sonrası Fetret Dönemi'ne giren Osmanlı Devleti, sahip olduğu bu topraklardan çekilmişti. Timur ise Ankara Savaşı'ndan sonra kışı geçirmek üzere Tire'de kalmayı uygun görmüştü.[65] Anadolu'da hâkim durumda olan Timur, Osmanlı Devleti'nin eline geçen beylik topraklarını eski sahiplerine bıraktığı gibi, Aydınoğulları Beyliği topraklarını da Aydınoğulları'na geri vermişti. Böylece bölgede tekrar Aydınoğlu egemenliği başlamıştı. 1426 yılına kadar Aydınoğulları Beyliği'nin hâkim olduğu bölge, 1426 yılında, 2. Murat zamanında tekrar Osmanlı Devleti'nin eline geçmiş ve Tire'de ikinci kez Osmanlı Devleti hâkimiyeti başlamıştı. Aydınoğulları'nın son yöneticisi Cüneyt Bey'in ortadan kaldırılmasından sonra ise 2. Murat, Halil Yahşi Bey'i hizmetlerinin mükâfatı olarak Aydın ili valiliğinde bırakmıştı. Tire Merkez Çarşısı, Halil Yahşi Bey'in planıyla kurulmuştu. Ayrıca Yahşi Bey, kent yerleşiminin kuzeye doğru gelişmesinde de etkili olmuştu.[66]

2. Murat Dönemi'nde Tire'nin, Anadolu Eyaleti'ne bağlı Aydın Sancağı'nın merkezi olması, şehrin önemini ortaya koymaktadır. Bu dönemde büyük ve bayındır bir şehir durumuna gelen Tire, yalnızca Batı Anadolu'nun değil, imparatorluğun en gözde şehirlerinden birisi haline gelmiştir.[67] 2. Murat'ın ardından tahta geçen Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde de, Tire'deki imar faaliyetleri gelişme göstermiştir. Tire bu dönemde yalnızca Anadolu'da değil, imparatorluk toprakları içinde birinci dereceden kent görünümüne kavuşmuştur. Bu dönemde şehir, Molla Arap Camii ile Karaca Ali Mahallesi'ne kadar uzanmaktadır.[68] Yine bu dönemde, Tire'den İstanbul'un Vefa semtine 35.000 kişi iskân edilmiştir. İskân politikası gereği, Tire halkının İstanbul dışında farklı yerlere de göç ettiği bilinmektedir.[69] Öte yandan, Başaran 35.000 sayısının abartılı olabileceğini öne sürmektedir.[70]

Tire, Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde tarım ürünleriyle ünlü bir kent olmakla birlikte urgancılık ve dokumacılık başta olmak üzere el sanatlarıyla da gelişmiş bir şehirdir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethederken karadan yürüttüğü donanmanın halatlarının da Tire'de örüldüğü söylenmektedir.[71] Yine Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ndeki tahrir defterlerinden de anlaşıldığı üzere Tire, sancak hassı olup yirmi altı mahalleden oluşan büyük bir merkezdir.[72]

Tire, Osmanlı Devleti zamanındaki en parlak dönemini 16. ve 18. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Tire'yi 1671 yılında ziyaret eden Evliya Çelebi, Tire'nin, Selçukluların ve Saruhanoğlularının eski tahtları olduğunu söylemiş, Tire'de basılan sikkelere değinmiş, ayrıca şehirde 30 medrese, 13 hamam ve 27 han mevcut olduğu bilgisini vermiştir.[73] Tire, önemini 19. yüzyılda da korumaya devam etmiştir. Nitekim II. Mahmut Dönemi'nde, yeniçeri askerlerinin giydiği iç zıbınlıkların kumaşları Tire'de dokunmaktaydı. Bu dönemde, bölgeyi ilgilendiren bir diğer önemli gelişme de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanıydı. Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne isyanından sonra, Konya'yı işgal eden ve Kütahya'ya kadar ilerleyen oğlu İbrahim Paşa, buradaki Osmanlı mütesellimlerini görevlerinden alarak Manisa, Aydın ve İzmir'e kendi mütesellimlerini atamıştı. Sonra da Anadolu'yu işgali sırasında ordusunun yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılaması için Tire'den sığır, buğday ve arpa istemişti. Tire iki yıl boyunca İbrahim Paşa'nın işgali altında olan

---

[64] Hüseyin Nihal Atsız, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, ss. 69-70.
[65] Himmet Akın, **Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Pulhan Mat., İstanbul, 1946 s. 66; Tokluoğlu, **Tire Tarihi…**, s. 8.
[66] Armağan, **a.g.e.**, s. 7.
[67] Dursun, **a.g.t.**, s. 22.
[68] Sezer, **Tire İlçesinde…,** s. 39.
[69] Armağan, **Devlet Arşivlerinde…**, s. 125.
[70] Başaran, **a.g.e.**, s. 28.
[71] Kurşaklıoğlu, **a.g.m.**, s. 26.
[72] Akın, **a.g.e.,** s. 86.
[73] **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, C. 9, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, ss. 162-169.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kütahya'daki Mısır ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere orduya et, bulgur, pirinç, koyun, sığır ve hayvanların beslenmesi için arpa göndermekle yükümlü kılınmıştı. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, Kütahya Seferi için halktan 280 akçe borç/bağış almış, ortalama 24 yaşında olan 116 kişi de askere alınmıştı.[74] Tire, isyanın sonra ermesinden sonra da, isyanın zararlarını karşılamak için alınan vergilere tabi olmuştu.[75]

Bereketli ürünleriyle gözde bir yerleşim olan Tire, aynı zamanda ünlü bir sürgün yeriydi de. Osmanlı Devleti'nde, ulema sınıfına işledikleri suçlar dolayısıyla görevden azil ya da sürgün cezası verilmekteydi. Siyasi suçlu olarak görülen pek çok ulema, 15. yüzyıldan itibaren sürgün yeri olarak Tire'ye gönderilmişlerdi. İzmir Kadısı Abdurrahman Efendi,[76] Alaettin Halveti, 2. Bayezid'in Şeyhülislamı Molla Arap, Kaptanı Derya Kaplan Ahmet Paşa, Vezir Lala Sinan Paşa, Kazasker Veliyüddin Efendi, Kazasker Tahir Efendi ve Şanizade Mehmet Ataullah Efendi, Tire'ye sürgüne gönderilen ulemalardan ve devlet yöneticilerinden yalnızca birkaç tanesidir.[77] Bu isimlerin arasında yer alan Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'ye özel olarak değinmemiz gerekmektedir.

Arapça, Farsça, İtalyanca ve Fransızca bilen, tıp alanında eserleri bulunan Vakanüvis Şanizade Efendi, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin de kışkırtmasıyla ve Bektaşilikle ilgisi olduğu gerekçesiyle 2. Mahmut'a şikâyet edilmiş ve bunun sonucunda 1826 yılında Tire'ye sürgüne gönderilmişti.[78] "*Osmanlı Devleti'ndeki modern tıbbın babası"* olarak nitelendirilen Şanizade Efendi, Tire'de büyük bir hürmetle karşılanmıştı ve Mihalzade Hacı Lütfullah Efendi'nin kışla yanındaki konağında ağırlanmıştı. Tire'de yaşadığı iki ay boyunca yaptığı ilmi konuşmalarla da halkın sevgisini kazanmıştı. Nihayetinde Sultan tarafından affedilmişti de. Ancak 2. Mahmut'un fermanını getiren kişinin, dil sürçmesi yüzünden Şanizade'ye "itlakınıza" (affedilmenize) yerine "itlafınıza" (katledilmenize) ferman getirdim demesi üzerine kalp krizi geçirerek vefat etmişti.[79]

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, Tire gerek imar faaliyetleri, gerekse eğitim alanında desteklenmişti. Devlet ileri gelenleri kurdukları vakıflarla Tire'de pek çok imaret yaptırmışlardı. Örnek verecek olursak 2. Abdülhamit Dönemi'nde, kendisine ait olan çiftliklerde 19 cami ve 20 okulu bulunmaktaydı.[80]

C. Milli Mücadele Dönemi'nde Tire

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı. Anlaşmanın 7. maddesi uyarınca; İtilaf Devletleri'nin güvenliklerini tehdit edecek bir durumun ortaya çıkması halinde herhangi bir stratejik yeri işgal etme hakkına sahip olmaları, İtilaf Devletleri'ne bütün memleketin işgali için fırsat vermişti.[81] Paris Barış Konferansı'nda; İtilaf Devletleri tarafından İzmir'in ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a vaat edilmesinden sonra da Yunan Başbakanı Venizelos harekete geçmişti. 15 Mayıs 1919 tarihinde, İzmir'in işgalinin ardından Batı Anadolu'da Yunan işgal alanı kısa sürede genişlemiş ve Yunanlar 28 Mayıs'ta Tire'yi işgal etmişlerdi.[82] Yunan işgali üç yönden Anadolu'nun içlerine ilerlemişti. Birinci yön, Gediz Vadisi'dir. Menemen'den başlayarak Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'in işgali amaçlanmıştı. İkinci yön, Menderes Vadisi'nde Torbalı- Ödemiş-Bayındır yoluydu. Üçüncü yön ise Torbalı'dan daha güneyde olan birliklerin izleyecekleri yoldu ve bu birlikler Aydın'ı işgal ederek Büyük Menderes Vadisi'nde ilerleyeceklerdi.[83] Bu güzergâh doğrultusunda 28 Mayıs 1919 tarihinde Tire'nin Yunalılar tarafından işgal edilmesi, Tire'de yaşayan Rumların büyük bir kesimi tarafından sevinçle karşılanmıştı. İşgal bölgesindeki kimi yerli Rumlar da, Müslüman halka kötü muameleler de bulunmuştu.[84] Buna karşı İzmir'den gelen subaylar, Tire'de bir mukavemette bulunmak

[74] Başaran, **a.g.e**., s. 31.
[75] Armağan, **a.g.e.,** s. 39.
[76] Kemal Daşcıoğlu, **İskân, Suç ve Ceza, Osmanlı'da Sürgün**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 138.
[77] Armağan, **a.g.e**, s. 39.
[78] Tokluoğlu, **Tire**, s. 53.
[79] Tire Belediyesi'nin 1937 yılında aldığı bir kararla, Şanizade'nin kabristanının bulunduğu meydana, "Şanizade Meydanlığı" adı verilmiştir. Bkz. Tokluoğlu, **a.g.e,** s. 55.
[80] Armağan, **Belgelerle Beylikler…**, s. 8.
[81] Hamza Eroğlu, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1977, ss. 53-54.
[82] Tire'nin işgal günü çeşitli eserlerde 27 Mayıs, 28 Mayıs, 29 Mayıs, 30 Mayıs ve 4 Haziran olarak değişik tarihlerde gösterilmiştir. 1927-1928 İzmir Vilayeti Salnamesi'nde Tire'nin 29 Mayıs 1919 tarihinde Perşembe günü saat 13.00'da işgal edildiği belirtilmiştir. Bkz. **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 143. Yalazman'ın eserinde işgal günü 30 Mayıs olarak verilmiştir. Bkz. Talat Yalazman, **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi (15 Mayıs 1919–9 Eylül 1922),** C. 1. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 17. Eserlerin çoğunda işgalin 28 Mayıs günü olduğu kabul görmektedir. Bkz. Kazım Özalp, **Milli Mücadelede 1919-1922,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 15.; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, C. 1, İstanbul, 1963, s. 199.
[83] Selek, **a.g.e.,** s. 199.
[84] Özalp, **a.g.e.,** s.186.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

istemişseler de, İstanbul Hükümeti'nin sabır sükûn tavsiyesine uyan halk ile mukavemetin yapılabilmesi mümkün olmamıştı.[85] Öyle ki, İzmir'in işgalinden sonra, İzmir'de bulunan 56 ve 57. tümenden 27 subay ve 68 er[86] 15/16 Mayıs gecesi Sahra Topçu Alayı Birinci Tabur Komutanı Binbaşı Aziz komutasında Tire'ye gelmişlerdi.[87] Ancak Tire Askerlik Şubesi Başkanı Yüzbaşı Mehmet, Aydın'daki 57. Tümen Komutanlığına telgraf çekerek, halkın Tire'deki askerlerden ihtilal yapacakları gerekçesiyle korktuklarını belirtmiş, Tire'deki subay ve erlerin kasabadan uzaklaştırılmalarını istemişti.[88]

Elbette bu direnişe karşı çıkanlar da bulunmaktaydı. İstanbul Hükümeti'nin işgale karşı mücadele etmemesi nedeniyle, işgal bölgelerindeki Türk halkı, çareyi kendi bulundukları bölgeyi savunmakta bularak Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri kurmuşlardı. Ayrıca bunun dışında Batı Anadolu bölgesinde Milli Mücadelenin engellenmesi için pek çok girişimde bulunulmuştu. Silahlı direnişten yana olan Kuva-yı Milliye Hareketi, pek çok farklı kesim tarafından da ilgi görmüştü. 1919 yılı Ekim ayında, Sadrazam tarafından gönderilen bir telgrafta, Kuva-yı Milliye hareketi "*eşkıya hareketi*" olarak değerlendirilerek, direniş hareketinin önlenmesi istenmişti.[89] İstanbul Hükümeti'nin bu anlayışı doğrultusunda Tire'de halkı kışkırtmak ve işgale karşı direnişi kırmak isteyenlerin faaliyetleri de görülmektedir. Bunlardan birisi de Tire Müftüsü Adanalızade Hacı Mehmet Efendi'dir. Kendisi, damadıyla birlikte halkı mücadeleden caydırıcı bildiri dağıtmışlardı. Bu olay üzerine Yüzbaşı Tahir Bey Tire'ye gelerek halkı mücadeleden caydırmayı amaçlayan müftü ve damadını uyarmış ancak fikirlerinde ısrar etmeleri üzerine kendilerini odadan kovmuştu.[90]

Görüldüğü üzere işbirlikçiler vardı ancak silahlı mücadelenin tek yol olduğunu düşünen gruplar da hızlıca örgütlenmişti. Öncelikle Yunan işgalini protesto ederek işgale karşı İtalya'dan siyasi ve maddi destek sağlamak isteyen Bayındır ve Tire temsilcileri, Kuşadası'na gitmişlerdi. Yüzbaşı Tahir Bey tarafından temsilci seçilen Tire eşrafından Akif Bey, Refik Şevket Bey ile birlikte Kuşadası'na giderek İtalyanlar ile görüşmüş ancak İtalya'dan siyasi ve askeri yardım sağlanamamıştı.[91] Destek alınamasa da 17. Kolordu Kumandan Vekili Miralay Bekir Sami Bey, Ödemiş'te, Hacı İlyas köyü (İlk Kurşun) mevkiinde ulusal direniş hareketinin başlatılmasını, silah ve cephanenin düşmanların eline geçmesinin önlenmesini ve İzmir'in İstanbul hükümetiyle bağlantısının kesilmesini istemişti. Bu sırada, Ödemiş'te bir toplantı yapılarak Tire ve Bayındır'ı işgal eden düşman kuvvetlerinin 48 saat içinde işgal bölgelerinden çekilmeleri talep edilmişti. Nihayetinde 1 Haziran'da Yüzbaşı Tahir, Ahmet Şükrü Bey komutasındaki 80 asker ile Tire'deki Yunanlılara baskın hareketi planlanmış ve bu amaçla Hacı İlyas Tepesi'nde oluşturulan ulusal cepheye hareket edilmişti. Ancak zeybeklerin bu baskın hareketine planlanan zamanda katılmayacaklarını bildirmeleri üzerine, Tire'ye üç koldan yapılacak baskın için, Tire'nin ünlü zeybeklerinden Gökçen Efe'nin desteğine başvurulmuştu.[92] Gökçen Efe, bu teklifi başlangıçta kabul etmesine rağmen[93] sonrasında fikir değiştirerek, baskına katılmamıştı.[94] Buna rağmen 1 Haziran 1919 sabahı, saat 08.00'de, Zincirlikuyu'da çıkan çatışmada, işgalci güçler 80 kişilik bir müfreze ile mücadele eden Türk direnişi karşısında zor anlar yaşamıştı.

Başlangıçta çekimser dursa da sonrasında yaptıklarıyla Tire'deki Yunan işgaline karşı milli direnişin öncü ismi Gökçen Hüseyin Efe olmuştur. Tire'deki Yunan kumandanlığı, Gökçen Efe'nin, Milli Kuvvetlere katılmak üzere köyünden ayrıldığını haber alınca telaşlanarak, kararından vazgeçirmek için bazı teşebbüsler de bulunmuştu. Yerli Rumlar da Gökçen Efe'nin Milli Mücadele'ye katılmasıyla direniş hareketinin bölgeye yayılacağından endişelenmişlerdi. Bu sırada Gökçen Hüseyin Efe de, Tire'nin Dereli köyünden Hacı Halil Ağa'yı gizlice Köşk Karargâhı'na göndermişti. Hacı Halil Ağa, Celal (Bayar) Bey ve Demirci Mehmet Efe'nin yanına giderek Milli Mücadele'ye katılmak için silah istemişti.[95] Demirci Mehmet Efe, 57 Tümen Kumandanı Albay Şefik Aker, Celal (Bayar) Bey ve karargâhta bulunan herkes bu girişimi sevinçle karşılamış ve istenilen silahları kendisine vermişlerdi.[96] Bu görüşmeden üç gün sonra Köşk'e giden Gökçen

---

[85] İsmail Aka-Vehbi Günay-Cahit Telci, **Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadelede Süvari Yüzbaşı Ahmed**, Akademi Kitapevi, İzmir, 1993, s. 64.
[86] Sıtkı Aydınel, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 108.
[87] Başaran, **a.g.e**., s. 35.
[88] Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü-1 Mondros'tan Erzurum Kongresine (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919),** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 252.
[89] Başaran, **a.g.e**., s. 36.
[90] Aydınel, **a.g.e.,** s. 109.
[91] Aydınel, **a.g.e.,** s. 108.
[92] Başaran, **a.g.e**., ss. 37-38.
[93] "*Gökçen Hüseyin Efe'nin milli mücadeleye katılmasında etkili olan kişi Hacı Halil (Çöp) adlı kişidir. Bu kişi mücadeleye katılması için Gökçen Efe'ye öğütler vermiştir. Hacı Halil, Gökçen Efe'nin fikirlerine itibar gösterdiği bir kimsedir. Gökçen Efe askeri harekâtlardan önce Hacı Halil'e danışmıştır.*" Bkz. Endercan Kurşaklıoğlu, 3 Şubat 2011 tarihli mülakat.
[94] Aydınel, **a.g.e.,** s. 119.
[95] Celal Bayar, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş,** C. 7**,** Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, ss. 48-49.
[96] Şeref Üsküp**, Milli Mücadelede Efeler**, Hür Efe Gazete ve Matbaası, İzmir, 1999, s. 105.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hüseyin Efe'ye 50 adet mavzer ile cephane verilmiş, böylece, Gökçen Efe, Kuva-yı Milliye hareketine katılmıştı.[97] Bu karardan sonra Gökçen Hüseyin Efe, 16 Ağustos 1919'da, Yunanların Fata içindeki sınır karakollarına hücum etme kararı vermişti. Gerekli planlar yapılmış ve Tire'nin Osmancık köyünden Hocaoğlu Molla Mehmet Efendi idaresindeki iki kişi Tire ve Ödemiş ilçelerine bağlı telefon hatlarını kesmekle görevlendirilmişti. Elli iki kişiden oluşan gönüllüler ise altı müfrezeye ayrılmıştı. Kara Hüseyin Efe, Kahrat köyünden gelen yol üzerine; Ahmet Efe, Halil Bey Efe ve Kuru Hasan Efe Tire'den gelen yol üzerine; Molla Velioğlu Ali Efe ve kızanları Fata'yı sarmaya başlamış; Hacı Halil Ağa Fata'nın güney tarafına, Gökçen Hüseyin Efe ise on kızanıyla[98] birlikte doğu yönüne cephe alıp Fata'yı dört bir yanından çevirmişti. Saat 16.30'da bu ani hücuma şaşıran işgalci güçler, düzensiz şekilde silaha sarılmışlardı. Tire yönündeki müfreze, karakolda kalanlara ateş ederken, Hacı Halil Ağa'nın kararıyla karakol ateşe verilmişti. Karakol binasının içindeki mermi ve bombaların patlamasıyla baş gösteren gürültü ve ateş içinde karakoldan çıkan Yunanlar vurulmuştu.[99] 19.00 da sona eren kuşatma sonucunda Kahrat köyü Yunan askerlerinden temizlenmişti.[100]

Birinci Fata Baskını'nda karakoldaki Yunan askerlerinin neredeyse tamamı öldürülmüş, Gökçen Efe'nin zeybeklerinden ise Adagümeli Mustafa Bey ile Kahratlı Koca oğlanoğlu Efe şehit olmuştu.[101] Celal (Bayar) Bey tarafından "*şaheser bir gerilla savaşı*"[102] olarak nitelendirilen Fata Baskını sonrası 22 Ağustos 1919 tarihinde; Tümen Kumandanı Albay Şefik, Binbaşı Hacı Şükrü, Demirci Mehmet Efe, Hacı Halil Ağa ve Celal (Bayar) Bey toplanarak Aydın'a taarruz konusunda bir harp meclisi oluşturmuşlardı. Müzakere esnasında Hacı Halil Ağa, Aydın üzerine taarruzdan önce düşman tehdidinden kurtulunması gerektiğini belirtmiş, bunun üzerine Üçyol Savaşı'nın yapılmasına karar verilmişti. Yapılan taarruz planına göre; cepheye gelen efelerden Keleş ve Dikileç efelerle gönüllüler ve askerler arasından seçilen yirmi kişi, Mendegüme'den eski yedek subay Hüseyin Bey'in kumandası altında hizmete gireceklerdi. Bunlar, Celal (Bayar) Bey'in deyimiyle "*ölümü peşin olarak kabul etmiş fedailer"* idi.[103] Bu gönüllüler, Yunanların takviye edilmiş mevkilerine yaklaşıp pusu kuracaklar, iki taraftan ateş başladığı zaman taarruza geçeceklerdi. Kurulan cephenin ortasında Hacı Halil Ağa ve arkadaşları, sol tarafta Gökçen Efe ve kuvvetleri, aynı sırada Mümtaz Bey'in müfrezesi vardı. Bunların dışındaki gönüllüler ise cephenin sağ tarafına geçmişlerdi. Bin kişilik Yörük Ali Efe kuvvetinin yanı sıra Gökçen Efe'nin yaklaşık üç yüz adamı[104] ve diğer çeteler birleşerek Yunanlara hücum edeceklerdi.[105] Yapılan plan doğrultusunda, 26 Ağustos 1919 tarihinde taarruz başlamış ve Hacı Halil Ağa'nın kumanda ettiği kuvvetten ilk ateş açılmıştı. Savaş, sabahtan akşama kadar devam etmiş ancak Yunalılar sökülüp atılamamıştı. Çatışma esnasında, Hacı Halil Ağa ile birkaç zeybeğin esir edilmesi ise Gökçen Hüseyin Efe tarafından önlenmişti. Toplar, Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in nezareti altında gereken yerlere yerleştirilmişti. Cephe ise ortada Hacı Halil Ağa'nın kumandası altında Tire gönüllüleri, sağ kolda Yörük Ali ve Gökçen Efelerin kuvvetleri ile çeşitli yerlerden gelmiş zeybekler, sol kolda ise Mümtaz Bey ve Akça köyünden Halil İbrahim Efendi'nin yanındaki gönüllü erlerden kurulmuştu.[106] Ancak gün boyunca devam eden savaş başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu saldırıda Tireli Hüseyin Bey ile Tireli Çakır Efe yaralanırken, Ahmet Efendi de şehit olmuştu.[107] Savaş sonunda Gökçen Hüseyin Efe, kuvvetleriyle birlikte Mendegüme'ye çekilmişti.

Alınan yenilginin ardından Fata Baskını ve Yunan karakolu ile cephaneliğinin yakılmasından sonra Yunan ordusu bu yenilginin intikamını almak için Türklere karşı baskıyı arttırmıştı. Yunanlar, herkesi çete ya da casus olarak görerek baskı uygulamış, belirledikleri isimleri de hapis etmiş ve öldürmüşlerdi. Ancak Yunanların asıl amacı, Gökçen Efe'yi yakalamak ve kuvvetlerini imha etmekti. Bu amaçla Gökçen Efe'nin esir düştüğü yönünde her tarafa haber salarak kara propaganda yapmışlar, Tire'de yaşayan Rumlar ise bu haberi törenlerle kilise çanları ile kutlamışlardı.[108] İşgalciler ayrıca Gökçen Efe'nin eviyle birlikte pek çok evi yakarak köye büyük zarar vermişlerdi. Gökçen Efe ve kızanları Mendegüme'de dinlenirken, Fata'dan Hacı Halil Ağa'nın kardeşi Mustafa Ağa'dan durumu bildiren bir mektup gelmişti. Mektupta,

---

[97] Aydınel, **a.g.e.,** s. 256.
[98] Gökçen Efe'nin kızanları: Sartlı Halil Efe, Küçük Ali, Kara Hüseyin, Ali Efe, Veli Efe, İlyas Çavuş, Hüseyincik Efe, Deşteban Hasan Paşa ve Ekici Mehmet Efe'dir. Bkz. Bayar, **a.g.e.** s. 70.
[99] Bayar, **a.g.e.,** ss. 50-51.
[100] Aydınel, **a.g.e.,** s. 263.
[101] Aydınel, **a.g.e.,** s. 263.
[102] Bayar, **a.g.e.,** ss. 50-51.
[103] Bayar, **a.g.e.,** ss. 58-59.
[104] Üsküp, **a.g.e.,** s. 111.
[105] Bayar, **a.g.e.,** ss. 59-60.
[106] Bayar, **a.g.e.,** ss. 59-60.
[107] Başaran, **a.g.e**., s. 41.
[108] Bayar, **a.g.e.,** s. 61.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"*Durmayın hemen gelin, Fata'yı işgal ettiler!*" yazmaktaydı. Gökçen Efe, haber üzerine kızanlarına hazır olmaları emrini vererek Fata'ya gitse de bu defa Yunanlar, Fata'yı her taraftan sarmıştı. Bu esnada Üçyol'dan bir Yunan Taburu Fata'ya girmek üzereyken, Çamlıcalı Hüseyin Efe'nin kurduğu pusu sayesinde amaçlarına ulaşamamıştı. Bu baskında Fata'da kendi ordusundan sayıca çok üstün bir Yunan birliğiyle karşılaşan Gökçen Hüseyin Efe, Karaçamur'a çekilmişti.

1919 yılının Ağustos ayında, Gökçen Efe'nin Tire'ye hücum edeceği ve bölgeyi Yunanlılardan temizleyeceği söylentisi yerli Rumları ve işgalci kuvvetleri rahatsız etmişti. Bu esnada, Yunan İşgal Kuvvetleri Kumandanı'na yakınlığıyla bilinen Müftü Adanalızade Hacı Mehmet Efendi, Yunan kumandanını ziyaret ederek, Gökçen Efe'ye Tire'yi basmak gibi bir teşebbüsten vazgeçmesi için bir Heyet-i Nasiha gönderilmesine izin vermesini rica etmişti. Bunun üzerine Ayvazoğlu Mehmet Bey ve Yunanların güvenmediği, Gökçen Efe'nin ise saygı duyduğu Hoca Sunullah Efendi'nin de aralarında bulunduğu Nasihat Heyeti kurulmuştu.[109] Heyet-i Nasiha, Gökçen Efe'nin bulunduğu Karaçamur'a götürülmüş ve orada bir gün kalmıştı.[110] Tireli Sunullah Hoca bu görüşmeden istifade ederek Gökçen kuvvetleri için Tireli vatanseverlerin topladıkları parayı, mücadelede kullanılmak üzere; heyet üyelerinin haberi olmadan Gökçen Efe'ye teslim etmişti.[111] Heyetin asıl amacı, Gökçen Efe'yi Tire'ye baskın yapmaktan vazgeçirmekti. Gerekçe olarak da, "*Baskın ile Tire geri alınmış olsa bile Yunanlılar fazla kuvvetle gelir, tekrar işgal ederler. Bu arada çoluk çocuk ayaklar altında ezilir. Buna meydan verilmemelidir.*"[112] diyorlardı. Ancak Gökçen Efe'nin, daha sonraki hareketlerinden, heyetin "*bozguncu telkinlerine*" inanmadığı anlaşılmaktadır.[113]

Nasihat Heyeti, Tire'ye döndükten on beş gün sonra Yunanlar Gökçen Efe'yi kesin olarak bertaraf etmek amacıyla harekete geçmişti. Bunun üzerine Sunullah Hoca ve Emlak Memuru Ahmet Necip Efendi yeni durumu mektupla Efe'ye bildirmişlerdi. Mektup, "*Gökçen Efe'nin karargâhı Karaçamur'a taarruz edileceği, düşmanın Sarı Kâhya çeşmesindeki Milli Kuvvetler üzerine de Fata yoluyla yürümekte olduğu*"[114] şeklinde idi. Bunun üzerine Gökçen Efe hemen tertibat almış ve kuvvetlerini Karaçamur'dan Ovacık'a sevk etmişti. Gereken yerlerde pusu kuran ve elliden fazla zeybekten oluşan bir kuvvet, düşmanı gözlemekteydi. Şafak vakti Kemerdere köyü üzerinden düşman kuvvetleri girmeye başlamıştı. Yunanların bir kısmı da, pusu üzerine ilerlemişti. Düşmanlar istenilen mesafe içine girdiklerinde umumi ateş işareti olan Gökçen Efe'nin elindeki tabanca patlamış ve birden ateş başlamıştı. Bu suretle pusuya düşürülen işgalciler yerlere serilmiş ve çatışma öğleye kadar devam etmişti. Yunan topçularının açtığı ateş sonucu da Çataloğlu Efe, Sartlı Halil Efe gibi önemli zeybekler hayatlarını kaybetmişlerdi.[115] Ancak bununla da kalmamıştı. Zira Gökçen Hüseyin Efe ve kuvvetlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan işgalciler, Tire ve Adagide'den iki grup halinde harekete geçmişlerdi. Tire'den gelen bir grup Fata'nın güneyindeki Sarılar-Çamurdere köyleri arasındaki dağlık bölgeye ilerlerken, gözcü kolları sayesinde Gökçen Hüseyin Efe durumdan haberdar olmuş ve elli atmış kişilik kuvvetiyle bu harekete karşı koymuştu. Bu çatışmada Gökçen Efe'nin zeybeklerinden birkaç tanesi şehit olmuş pek çok asker de yaralanmıştı. Bunun üzerine Gökçen Efe'nin adamları önceden planladıkları toplanma yerine çekilmişlerdi. Gökçen Efe, adamlarının ailelerini Nazilli köylerine yerleştirmek için Mendegüme'de Hamamköy civarından ayrılırken, Milli Aydın Alayı'na mensup Teğmen Necmi'yi müfrezenin başında komutan olarak bırakmıştı.[116]

Tire'den gelen düşman kuvvetleri ise Adagide'den gelen birliklerle birleşerek 1919 yılının Ekim ayında Küre-Küçük Ören istikametine saldırmışlardı. İşgalcilerin karşısına burada Milli Aydın Alayı Komutanı Zekai Bey, Baklacık köyünden İbrahim Çavuş ve Çamlıcalı Hüseyin Efe'nin komuta ettiği zeybek ve milis güçleriyle, Gökçen Efe'nin adamlarından Kemerdereli Kara Ahmet Efe komutasındaki kızanların yanı sıra Binbaşı Erzurumlu Salih emrindeki 135. Alay 3. Taburu ve Şerafettin Bey'in idare ettiği makineli tüfek bölüğünden oluşan kuvvetler çıkmıştı. Böylesi büyük bir direnişle karşılaşan Yunanlar, iki yüze yakın kayıp vermişlerdi. Güre Muharebesi'nde, Kuva-yı Milliyecilerden yirmi asker yaralanırken, beş Türk askeri de hayatını kaybetmişti. Sonrasında Yunanlar, 21 Kasım 1919 tarihinde topçu ve makineli tüfeklerin de içinde olduğu yaklaşık 5.000 kişilik askerle Kaymakçı'ya taarruz etmişlerdi. Bu sırada Göcen Dağı sırtlarında bulunan Gökçen Efe, 180 kişilik birliğiyle, bir alay askerden oluştuğunu tahmin ettiği işgalcilere karşı harekete geçmişti. Üç saat kadar devam eden çarpışmada düşmanın üstün kuvvetlerini gören civar köyler, Gökçen Efe'nin yanında direnişe katılmışlardı. Keleş Mehmet Efe, Koca Mehmet, Küçük Hasan, Halil

[109] Bayar, **a.g.e.,** s. 61.
[110] Üsküp**, a.g.e.**, s. 105.
[111] Üsküp, **a.g.e.,** s. 114.
[112] Bayar, **a.g.e.,** s. 63.
[113] Bayar, **a.g.e.,** s. 63.
[114] Üsküp, **a.g.e.,** s. 114.
[115] Bayar, **a.g.e.,** s. 64.
[116] Aydınel, **a.g.e.,** s. 273.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Onbaşı, Murat Bey, Umurköylü Hacı Ahmet Efe ve Çavuşdağlı Halil Ağa'nın getirdikleri askerler ile toplam silahlı adam sayımız, 5.000 kişilik Yunan ordusu karşısında 800'e ulaşmıştı. Türk kadınlarının da su ve ekmek taşıyarak askerlerimize destek oldukları savaşta, işgal kuvvetleri bozguna uğramak üzereyken, sağ tarafta bulunan Bakırlı Efe kuvvetleri savaştan çekilmeye başlamıştı. Boşalan bu yeri dolduran işgalciler, ateş etmeye başlayınca olaydan habersiz Gökçen Efe, "*Bakırlı, atma!"* diyerek yerini belli etmişti. Bunun üzerine Gökçen Efe, Yunanların makineli tüfeklerinden çıkan mermiyle şehit olmuştu. Düşman taarruzunun ilerlemesiyle, Gökçen Efe'nin cesedi tahliye edilememiş, Gökçen Efe'nin müfrezesi ise Efe'nin "Hacı Emmim" diye saygı gösterdiği[117] Hacı Halil Ağa komutasına verilmişti.[118]

İşgal yılları yalnızca cephede savaşan askerler için değil, tüm Tire halkı için çok zor bir dönem olmuştu. 28 Mayıs 1919 tarihinden, Tire'nin işgal altından kurtuluş günü olan 4 Eylül 1922 tarihine kadar Tire halkı, Yunan askerlerinin ve yerli Rumların maddi manevi saldırılarına maruz kalmışlardı. Tire Kaymakamlığı'nın 26 Ağustos 1919 tarihli yazısına göre; Yunan askerleri tarafından 15.151.471 kuruş değerinde eşya gasp ve yağma edilmişti. 6'sı kadın olmak üzere 59 Türk öldürülmüştü. Ayrıca 4 Türk diri diri yakılmış ve 13 kişi de yaralanmıştı. Birçok köylü vatandaşı dövülerek, dayağın etkisiyle bazılarının kaburga kemikleri kırılmıştı. 4 kıza tecavüz edilmiş, 32 kişi sebepsiz yere hapsedilmişti. Yunan askerleri 2 köyü yakarak, köyün ürünlerini tahrip etmişler, meyve ağaçlarını kesmişlerdi. 199 at, 8 koyun, 518 sığır ve öküz, 1 deve, 3 merkep işgalciler tarafından gasp edilmişti.[119] Ayrıca 1919 yılının Eylül ayında, Kuva-yı Milliye ile temasta bulunduklarından dolayı Tire eşraf ve memurlarından 40 kadar kişi, Bayındır'daki Yunan Divan-ı Harbi'ne sevk edilmişti.[120] Bu sıralarda dehşet verici bir olay daha yaşanmış ve Yunan askerleri Türk halkını tutuklamakla ve mallarına zarar vermekle kalmayıp çocuk yaştaki kızlara tecavüz etmişlerdi. 13 Eylül 1919 tarihinde Tire Kaymakamlığı'na ve savcılığına tecavüz olayına ilişkin bir dilekçe sunulmuştu. Dilekçede; sekiz-dokuz yaşlarında bir kız çocuğunun Yunan askeri tarafından saldırıya uğradığı belirtilmişti. Bu yazı üzerine tecavüze uğrayan kızın Belediye Doktoru tarafından muayenesine karar verilmiş ve muayene sonucu kıza yetişkin bir erkeğin tecavüz ettiği saptanmıştı.[121] İşkencelerin yanı sıra tutuklamalar ve sürgünler de devam etmişti. 1919 yılı Kasım ayında Uşak Merkez Heyeti'nden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk ve İzmir Müdafaa-i Osmanî'nin dikkatini çeken bir telgraf gönderilmişti. Bu telgrafta; Yunanların Ödemiş-Tire cihetlerinden iki hoca ve yirmi bir sivili İzmir'de bulunan Arkadis vapuruyla Yunanistan'a gönderdikleri bildirmekteydi. Aynı konuyla ilgili Demirci Mehmet Efe'nin 17 Kasım 1919 tarihinde İtilaf devletlerinin temsilcilerine gönderdiği muhtırasında da; Yunanların, Ödemiş ve Tire'den İzmir'e naklettikleri, 22 Türk'ü 9 Kasım 1919 tarihinde süngüler altında Atina'ya götürdükleri belirtilmekte ve bunların iadelerinin sağlanması istenmekteydi.[122] Demirci Mehmet Efe, Yunan Başkomutanı'na, Nazilli'den gönderdiği bir başka yazıda ise; Yunanların İzmir ve dolaylarında yaşayan Müslümanlara karşı uyguladıkları barbar ve kan dökücü uygulamalarına son vermelerini isteyerek, Müslüman oldukları ve Yunan savına karşı çıktıkları için İzmir ve havalisinde hapsedilen Türklerin de serbest bırakılmasını istemişti.[123]

Sürgünlerin devamı da gelecekti. Kuva-yı Milliye'yi desteklediklerinden dolayı Tire eşrafı ve memurlarından 40 kişi Bayındır'daki Yunan Divan-ı Harbine sevk edilmişlerdi. Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1919'da Heyet-i Temsiliye adına Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafta, Yunanların İzmir'de 40–50 kişiyi tutuklayarak işkence ettiklerini, Tire ve Ödemiş kazalarında jandarmaların silahlarının alındığını, Tire ve Torbalı kazalarındaki halkın göç etmekte olduklarını belirterek, Batı Anadolu'daki Yunan zulmüne karşı İstanbul hükümetinin etkili siyasi teşebbüste bulunmasını talep etmişti.[124] Ancak bu çabalara rağmen İşgalci güçler, Kuva-yı Milliye'ye yardım ettikleri gerekçesiyle çok sayıda Türk'ü farklı yerlere sürgün etmişlerdi. 1919 yılında İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti tarafından İtilaf Devletleri Yüksek

---

[117] Bayar, **a.g.e.,** s. 70.

[118] Aydınel, **a.g.e.,** ss. 278-281. Gökçen Efe'nin anısına Fata köyüne "Gökçen" adı verilmiştir. Bkz. M. Kamil Dursun, **İzmir Hatıraları**, Akademi Kitapevi, İzmir, 1994, ss. 101-102. Gökçen Efe'nin ölümünden sonra yetim kalan çocukları Hatice ve Mehmet'i Celal Bayar okutmuş, kendilerine manevi babalık yapmıştır. Bkz. Üsküp, **a.g.e**. s. 117. Gökçen nahiyesinde 9 Mayıs 1931 tarihinde Gökçen Hüseyin Efe ve şehit arkadaşları için bir anıt yapılmıştır. Andacın açılma merasimine Vali Kazım (Dirik) Bey de iştirak etmiştir. Kazım (Dirik) Bey'in büyük bir kalabalık karşısında İstiklal Harbi'yle ilgili yaptığı konuşma Tire halkına duygulu anlar yaşatmıştır. Bkz. **Yeni Asır,** 17 Mayıs 1931.

[119] Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi 1919-1923 (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006, s. 139.

[120] Turan, **a.g.e**., s. 100.

[121] **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi,** Belge: 2381, Yıl: 41, Sayı: 93, Ocak 1992, s. 90.

[122] Turan, **a.g.e**., s. 138.

[123] Salahi Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Yunan İstilacıların Batı Anadolu'da Uyguladığı Siyaset", **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri,** Akademi Kitapevi, İzmir, 1993, ss. 66-67.

[124] Turan, **a.g.e,** s. 284.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Komiserleri'ne gönderilen raporda; Tire'de jandarmaların silahlarının toplatıldığı; jandarma kumandanı, müstantik ve pek çok memurun Yunanlar tarafından işkence gördükleri ifade edilmişti. Raporda, Yunanların zulüm ve soygunculuğuna maruz kalan Tire, Torbalı, Turgutlu ve Urganlı'da yaşayan halkın başka yerlere göç ettikleri de belirtilmişti.[125]

Aralarında Tire Jandarma Komutanı Mehmet Emin Bey'in de bulunduğu on kişi Kuva-ı Milliye'ye yardım ettikleri gerekçesiyle idama mahkûm edilmiş, bu karar Osmanlı Jandarma Müfettişi'nin itirazı üzerine tehir edilse de, idama mahkûm edilen Türkler Yunanistan'a sürülmüşlerdi. Mustafa Kemal Paşa 9 Ocak 1920 tarihinde, bu olayı Harbiye Nezareti'ne bildirerek teşebbüste bulunulmasını istemişti.[126] 26 Mayıs 1920 tarihinde, İtalyan işgal kuvvetlerinin komutanı General Porta'dan Dış İşleri Bakanlığına gönderilen bir telgrafa göre ise; 21 Mayıs günü Yunanlılar, Tire'de kaymakam, müftü ve diğer ileri gelenleri tutuklayarak İzmir'e götürmüşlerdi.[127] Bu konularla ilgili olarak İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetinin 10 Aralık 1919 tarihli raporunda; her gün 5–10 Türk'ün meçhul bir yere sevk edildiği ifade edilmektedir. Tire ve Ödemiş'ten getirilip, Yunan hapishanesinden hapis bulunan 23 Türk, vapurla Yunanistan'a sevk edilmişti. Bu olay Posta Başmüdürü Ethem Bey tarafından 9 Kasım 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmişti. Mustafa Kemal Paşa, 12 Kasım 1919 tarihinde durumu Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bildirmişti.[128] Yapılan baskı ve kötü muameleler nedeniyle Tire halkı ev ve çiftliklerini bırakarak kaza merkezlerine ya da başka bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardı. Nitekim 17 Ocak 1920 tarihli bir raporda, Yunan mezaliminden dolayı halkın çiftliklerini bırakarak aileleriyle birlikte İzmir'e, Tire, Bayındır, Ödemiş, Manisa gibi kaza merkezlerine göç ettikleri belirtilmişti.[129]

1919 yılının sonlarında Tire'den farklı yerlere yapılan göçlerin nedeni yalnızca Yunanlıların Tire halkını keyfi olarak tutuklayarak sürgüne göndermeleri değildi. İdarecilere ve halka yapılan kötülükler dayanılmaz boyuta ulaştığı için Tire ve Torbalı halkı 26 Ekim 1919'da perişan vaziyette göç etmek zorunda kalmıştı. Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa, 26 Ekim 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda Tire ve Torbalı halkının baskılar nedeniyle göç etmekte olduğunu bildirmişti.[130] Nitekim Yunanların Batı Anadolu'da yaptıkları mezalim; Kuva-yı Milliye ile temasta bulunan Türklerin tutuklanarak Yunan hapishanesine atılması, Atina'ya sürülmesi, evlerine ve yakınlarına zarar verilmesi ile sınırlı değildi. Yunanların Tire bölgesinde Türklere karşı uyguladıkları mezalimin bir diğer örneği; 28 Nisan 1920 günü Tire'nin Büyük Kadife köyünde meydana gelmiştir. Kadife Köy, Yunan müfrezesi tarafından abluka edilerek, Muhtar Deli Mehmetoğlu Halil ve köy bekçisi Çobanoğlu Hüseyin aracılığıyla toplayabildikleri on iki köylüyü cami avlusunda, bomba ve mitralyöz ateşiyle öldürmüşlerdi. Giderlerken rast geldikleri Karaçocukoğlu Mehmet'in kafasını da dipçikle parçalamışlardı. Ayrıca Tire köylerinin birinde bir Türk'ün 200 lirasını zorla aldıktan sonra kendisine birçok iftiralarda bulunarak hapsetmişlerdi.[131] Kurtuluş Okulu, Tire'nin Rumlar tarafından işgali süresince askeri kışla[132] olarak kullanılmıştı. "Karabaş Konağı" adıyla anılan[133] Kurtuluş Okulunun bodrum katı, Yunan askerlerinin Türklere işkence yaptıkları yerdi.[134] Yunan ordusu, yerli halkı yıldırılarak, bulundukları yeri terk etmelerini ve terk ettikleri yerlere de Rumların iskân edilmesini amaçlıyordu.[135]

1920 senesinde, işgal ile ilgili yeni bir gelişme olmuştu. 19–26 Nisan 1920 tarihinde yapılan San Remo Konferansı kararlarına göre; "*İzmir şehri ile Tire, Ödemiş, Akhisar ve Bergama kasabalarını muhtevi bulunan İzmir arazisi tahti hükümrani Osmanî'de kalmakla beraber Devleti Aliye; bu yerler üzerindeki hukukunu Yunanistan hükümetine terk edecektir. İş bu havalide kavanini Yunaniye tatbik edilecek ve oralardaki Osmanlı halkı hakkında Yunan tebaası misillu muamele edilecek ve bunların memaliki ecnebiye himayesi Yunanistan tarafından temin olunacaktır. Muahedenin mevkii icraya vaz'ından beş sene sonra mahalli par-*

[125] **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-2**, (Yayına Hazırlayan: Hacı Osman Yıldırım), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995, s. 80.
[126] Turan, **a.g.e**., ss. 138-139.
[127] Mevlüt Çelebi**, "**İşgal Döneminde Tire'de Yunan Mezaliminden Örnekler", **Türk Kültüründe Tire-II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2008, ss. 152-153.
[128] Turan, **a.g.e.,** s. 109.
[129] Turan, **a.g.e**., s. 58.
[130] Çelebi**, a.g.m.,** s. 150.
[131] Mehmet Hocaoğlu, **Belgelerle Yunan Barbarlığı**, Berekat Yayınları, İstanbul, 1985, ss. 170-171.
[132] 1919–1922 yılları arasında işgal süresince kışla olarak kullanılan binanın bodrum katı Tire'nin kurtuluşundan sonra temizlenirken, binada Yunanlar tarafından katledilen Türklerin kullandıkları giyim eşyaları bulunmuştur. Bkz. A. Levent Ertekin, **Osmanlıdan Günümüze Tire'de Eğitim ve Eğitimciler**, Eser Sahibinin Kendi Yayını, 2003, s. 70.
[133] Munis Armağan, **Tüm Yönleriyle Tire-2,** Uğur Ofset Matbaa, İzmir 1983, s. 36.
[134] Endercan Kurşaklıoğlu, 3 Şubat 2011 tarihli mülakat.
[135] Mevlüt Çelebi, **Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri,** Akademi Kitapevi, İzmir, 1992, s. 5.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lamentonun talebi üzerine havali mezkure sureti katiyede Yunanistan'a terk edilecektir."[136] Bunun ardından 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşması'yla da; İzmir şehri ile Tire, Ödemiş, Akhisar ve Bergama kazalarını da içine alan bir hinterlant üzerindeki Osmanlı hakimiyeti hakkının icrası, Yunan idaresine bırakılmıştı.[137] Bunun üzerine işgalin şiddeti çok daha artmıştı. Nitekim 1921 yılının 14 ve 16 Mayıs günlerinde Tire civarında bulunan Dampınar, Uzgur, Karakilise, Mahmutlar, Arpadere, Musalar, Meşeli, Çarıklar, Ispatlar, Aşağıyoz, Hamitler, Erçiler ve Teriyüz adlı köyler tamamen yakılmış, halkı da katledilmişti.[138] Aynı yılın Haziran ayında, Tire civarında üç Türk köyü daha Yunanlılar tarafından yakılarak pek çok kişi katledilmişti.[139] Anadolu Ajansı'nın resmi tahkikat istatistiğine göre; Tire kazasında üç okul, bir cami, 91 hane ve bir mağaza yakılmıştı.[140] Bunun yanı sıra İzmir Valisi'nin 1'nci Ordu Komutanı'na 30 Ekim 1922'de Yunanlar tarafından yakılan köyler hakkında gönderdiği rapora göre; Tire'de Arpadere, Palamut, Toparlar, Tekfur, Bozköy, Topalak, Yemişler, Ortaköy, Dereli, Çiniyeri, Çobanköy, Hasançavuşlar, Hisarlık, Kızılca Gedik, Arappınarı, Bağcıboğazı[141] köyleri yakılmıştı.

Arpadere köyü katliamında 56 kadın, yaşlı ve çocuk yakılarak (sadece 101 yaşındaki Şerif Ali Dede kurşunlanarak) öldürülmüştür.[142]

Batı Anadolu'da Yunan işgali boyunca, Yunanlar tarafından İzmir'in kazalarındaki Türk kaymakamlar görevden alınarak yerlerine Yunan kaymakamları (temsilcileri) atanmıştı. Yunanlar, bu süreçte Milli Mücadele'ye destek veren kişileri de cezalandırmışlardı. Nitekim Tire'de, Ispartalı Hacı Süleyman ve Tireli bir başka kişi, 28 Haziran 1922'de Yunanlıların yakıp yağmaladığı köylerden kaçan bir grup insandan iki kişiyi evlerine almışlar, bu nedenle işgalciler tarafından sürülmüşlerdi.[143]

Yunanlar bu suretteki mezalim hareketlerini Tire'nin işgal altından kurtuluşuna kadar sürdürmüşlerdi. Kurtuluş Savaşı sonucunda, Tire'nin kurtuluşu 4 Eylül 1922 tarihinde gerçekleşmişti. 3. Süvari Tümeni, Alaşehir'in 20 km. güneyinde bulunan Tekke Yaylası'ndan Kiraz'a gelerek Ödemiş yollarında tozu dumana katmış ve Tümen Komutanı Çolak İbrahim, saat 13.00'de Ödemiş'e girdiğinde hiçbir Yunan ortalıkta kalmamıştı. Yunanlar 3 Eylül günü Ödemiş'i terk etmiş, 4 Eylül'de ise Türk taarruzu karşısında tutunamayan Yunan askerleri, ricatları sırasında, bozgun sebebiyle Tire merkezini yakmaya fırsat bulamayarak şehri terk etmişlerdi.[144]

Gökçen Efe'nin Murat Sanus ve Ali Özçelik tarafından 2018'de gün yüzüne çıkartılan fotoğrafı

[136] Özalp**, a.g.e.,** s. 131.
[137] Turan, **a.g.e.**, s. 70. Sevr Anlaşması uygulanmamakla birlikte, işgalci güçler İstanbul hükümetine kendi isteklerini kabul ettirmek ve Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa'nın önderliğinde yürütülen Milli Mücadele hareketini engellemek için büyük çaba göstermişlerdi.
[138] Yalazman**, a.g.e.,** s. 153.
[139] Çelebi**, a.g.e.,** s. 153.
[140] Turan, **a.g.e.,** s. 139.
[141] Yalazman, **a.g.e.,** s. 177.
[142] Çetin Gümüşoğlu, **Karapınar'ın Aslanları**, Yüksel Ofset, İncirliova-İzmir, 2007, ss. 67-73; Munis Armağan, **Bozmenderes'ten Bozdağlar'a Kuvayı Milliye**, İzmir, 2005, s. 290. Arpadere Katliamı ve kurbanların resmi kayıtlara yansıması hakkında detaylı bilgi için bkz.: Murat Sanus, "Arpadere Katliamı", **Tire'den Yansımalar**, S. 3, Nisan-Mayıs-Haziran 2017, ss. 58-63.
[143] Başaran, **a.g.e**., s. 46.
[144] Turan, **a.g.e.,** s. 139; Türkmen Parlak, **Yunan Ege'den Nasıl Gitti İşgalden Kurtuluşa-2 Son Günler**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1983, ss. 300-307.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İKİNCİ BÖLÜM

TİRE'NİN İDARİ YAPISI

A. Nüfus

I. Osmanlı Devleti Dönemi'nde Tire'nin Nüfusu

Tire nüfusuna ait en eski tarihli mufassal defter, 1475 yılı civarında tanzim edilmiş olan tahrir defteridir. Bu defterde Tire, bir tanesi "küffar mahallesi" olmak üzere 26 mahalleden oluşmaktaydı. Defterde şehrin vergiye tabi nüfusu "Hane+Mücerret=Nefer" şeklinde verilmişti. Buna göre Tire'nin nüfusu, 989 hane 183 mücerret olmak üzere 1.172 neferden oluşmaktaydı. Şehir nüfusu içinde gayrimüslimlerin nüfusa oranı % 5,31'di.

Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde nüfus ve iskân bakımından genişleyen Tire'de mahalle sayısı 36'ya yükselirken, şehrin nüfusu hane bazında % 50,05; mücerret, sagir ve masumlar açsından ise % 22,40 oranında artmıştı.[145] Bu dönemde bir nüfus artışı da söz konusudur. Nitekim 1478 yılı verilerine göre yaklaşık 5.500 kişilik nüfus, 1512 civarında 9.000'e, 1528 yılında ise yaklaşık 11.750 kişiye yükselmişti. Kaza olarak ele alındığında Tire, 98 köyüyle beraber 7.808 (muaflar dahil) hane ve 2.341 (muaflar dahil) mücerret dahil olmak üzere yaklaşık 41.500 kişilik nüfus barındırmaktaydı. Bu nüfusa yaya ve müsellemler ile mıntıkada yaşayan göçer teşekküller de eklenince nüfus büyük oranda artmaktaydı.[146]

Tire Kaza Dairesinde avarız vergisinin tespiti için yapılan tahrir sonucunu yansıtan 1700 tarihli deftere göre, 64 mahalleden ibaret olan şehir merkezinde toplam 905 nefer kaydedilmişti. 888'i hane, 17'si mücerret olan rakamlardan hareketle toplam nüfusu tespit etmek mümkün değilse de, nüfusun en az 5.000 civarına olduğu tahmin edilmektedir.[147] Bu dönemde 64 mahallenin 62'sinde meskûn Müslüman Türk nüfusa karşılık yalnızca ikisinde gayrimüslimler yaşamaktaydı. Deftere kayıtlı nefer itibariyle toplam nüfusun % 95,69'unu Müslüman Türkler, %4,30'unu ise gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Hıristiyan Rumların toplam şehir nüfusuna oranı %2,76 iken, Yahudilerin oranı ise % 1,54 olarak tespit edilmişti.[148]

1718 yılına gelindiğinde 61 mahalleden oluşan şehirde, 1.584 nefer sayılmıştı. Bunun 1.407'si hane, 12'si mücerret, 165'i ise dul olarak kaydedilmişti. Defterde yer alan sayısal verilerden hareketle, şehir nüfusunun 7.762 civarında olduğunu söyleyebiliriz.[149]

1 894 yılında Tire'nin nüfusu 28.310 iken; 20.500 kişinin Türk ve Müslümanlardan oluştuğu kentte 7.500 Rum, 10 Yahudi, 300 yabancı bulunmaktaydı.[150] Yahudi nüfusunun 10 kişi olarak gösterilmesinde istatistiki bir hatanın olması kuvvetle muhtemeldir. 1895–1896 yıllarında 33.657 nüfusa sahip Tire'de, 1898'de Müslüman Türk nüfusu 30.785 kişi iken, kentte 2.265 Rum, 1.133 Yahudi ve 917 yabancı bulunmaktaydı.[151] 1908 yılında Tire'de 1.654 kişilik bir Yahudi nüfus vardı.[152] Nüfus miktarındaki artış yıllar geçtikçe devam etmiş, 1917 yılında 43.793 kişiye ulaşmıştır.[153] Ancak bu sayı, Yunan İşgali sırasında 42.518'e düşmüştür.[154] 1922 yılında ise kentte 26.000 Müslüman, 7.000 Rum, 2.000 Yahudi yaşamaktaydı.[155] Birinci Dünya Savaşı öncesinde Yahudi nüfusun en yüksek olduğu yerler; Tire, Aydın ve Manisa'ydı. Manisa'da 2.000, Aydın'da 2.700 Yahudi kişi yaşarken, Tire'de Yahudi nüfusu 1.600 dolaylarındaydı.[156] 1927 yılında ise ilçede Yahudi nüfusu 1.954 kişiydi. Ancak Yahudilerin 1948 yılında İsrail Devleti'nin ku-

---

[145] Telci, **XV- XVI. Yüzyıllarda...**, ss. 22-24.
[146] Telci, **a.g.m**., s. 30.
[147] 1700 yılında Tire şehir nüfusu ve nüfusun mahallelere göre dağılımı için bkz. Turan Gökçe, "XVIII. Yüzyıl Başlarında (1700-1718) Tire'nin Demografik Yapısı", **Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), İzmir, 2008, ss. 45-46.
[148] Gökçe**, a.g.m**., s. 46.
[149] Gökçe, **a.g.m**., s. 49.
[150] Munis Armağan, **Tüm Yönleriyle Tire 1**, Uğur Ofset Matbaa, İzmir, 1979, s. 55.
[151] Faik Tokluoğlu**, Tire Çevre İncelemeleri**, y.y**,** İzmir, 1973, s. 24.
[152] Tire'de Yahudi nüfusunun kronolojik olarak izlenmesi için bkz. Munis Armağan, **Anadolu Tarihinde Tire Yahudileri**, Bilkar Bilge Karınca Matbaası, İzmir, 2005, ss. 46-50.
[153] **İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917,** (Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe), Akademi Kitapevi, İzmir, 1998, ss. 32-33.
[154] Başaran, **Tanzimat'tan Cumhuriyete...,** s. 81.
[155] Munis Armağan, **Tire Ekonomi Tarihi,** Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2010, s. 39.
[156] Henri Nahum, **19. - 20. Yüzyıl İzmir Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 125.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rulmasından sonra Filistin'e göç etmeleriyle, Yahudi nüfusu büyük oranda azalmıştı. Öyle ki, 1948 yılında 40 Musevi ailenin, Tire'den Filistin'e göç ettiği bilinmektedir.[157]

1919 yılında teşkil edilen Gökçen nahiyesinde, nüfusu en yüksek köy, 983 kişiyle Kara Uhat köyüdür. 678 nüfusuyla Kireli ve 558 nüfusuyla Peşrefli köyleri de bucağın en fazla nüfusa sahip köyleriydi. Köylerde erkek ve kadın nüfusu karşılaştırıldığında, Tire merkezine bağlı köylerde olduğu gibi Gökçen nahiyesinde de, kadın nüfusu erkek nüfusundan yüksektir. İlçede erkek nüfusu 18.951 iken, kadın nüfusu 20.277 kişiydi.

II. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tire'nin Nüfusu

Cumhuriyetin ilk yıllarında yerleşmeler ilçenin doğu kısmında olmakla birlikte, zamanla bataklıkların kurutulması, ulaşım kolaylığı ve en önemlisi de, bir tarım kenti olan Tire'de ilçenin birinci sınıf arazilerinden yararlanma isteği sonucu yerleşmeler doğudan batıya doğru kaymıştı. Ticaretin ve küçük el sanayinin gelişmesiyle zamanla kırsal nüfus azalsa da, ilçenin başlıca geçim kaynağı tarım olduğu için köylerden merkeze doğru büyük bir yerleşim olmamıştı.

1923 yılında, Tire kazasında 18.435 erkek, 20.735 kadın olmak üzere toplam 39.170 kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun 1.892'si gayrimüslimdi ve Tire'de kaza merkezinde bulunmaktaydılar. Merkez nahiyenin toplam nüfusu 33.752 kişi iken, Fata nahiyesinin toplam nüfusu ise 5.418 kişiydi.

1923 yılı Tire nüfusu:[158]

Köy Adı	Erkek	Kadın	Hane Sayısı		Köy Adı	Erkek	Kadın	Hane Sayısı
Tire kazası	7.926	8.347	3.223		Hamidiye	86	77	41
Akçaşehir	115	121	64		Hasan Çavuşlar	110	119	63
Akınca	55	58	17		Hisarlık	192	121	103
Akkoyunlu	140	149	78		Işıklar	70	71	38
Akyurt	212	217	78		Kadife-i Kebir	204	228	107
Alacalı	99	106	44		Kadife-i Sagir	87	98	49
Alaylı	115	126	50		Kahveciler	26	33	9
Arablı	56	68	30		Karaağaç	121	133	62
Arpacılar	116	114	62		Karagözler	191	99	48
Arpadere	82	96	42		Kırbaş	51	51	46
Ayaklıkırı	90	93	54		Kızılca Gedik	70	73	32
Boynu Yoğun	155	175	90		Kurşak	103	112	62
Bozköy	107	117	57		Küçük Burun	33	31	14
Burgaz	160	175	97		Küçük Kemerdere	209	218	89
Bülbüldere	90	103	54		Küçük Kömürcü	68	66	30
Büyük Kemerdere	427	451	175		Mahmutlar	170	188	90
Büyük Kömürcü	97	119	46		Mersinlidere	38	37	18
Canbazlı	137	158	55		Meşhed	100	98	72
Çamköy	251	288	137		Musalar	114	127	50
Çavuşlu	15	10	12		Naime	32	44	28
Çepni yeri	116	124	98		Ortaköy	35	34	12
Çerikozu	53	59	28		Palamut	43	57	22
Çetmi	49	57	28		Rahmanlar	25	27	19
Dağcedit	161	197	80		Selatin	60	73	22
Dağdere	124	135	45		Somak	49	54	22
Dam pınarı	114	124	43		Subaşı	96	106	70
Darmere-i Atik	232	242	114		Teke	151	174	85
Darmere-i Cedit	124	172	66		Tekeli dere	50	58	26
Dedeköy	54	61	11		Tekfur	62	66	32
Dibekçi	34	41	15		Toparlar	54	71	26

[157] Başaran, **a.g.e.**, s. 90.
[158] **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap**, (Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe), İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001, ss. 24-26.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Köy Adı	Erkek	Kadın	Hane Sayısı		Köy Adı	Erkek	Kadın	Hane Sayısı
Dindarlı	42	55	26		Toplak	85	97	29
Güllüce	64	81	51		Tulum	108	119	61
Habibler	69	75	28		Urfalı	83	79	57
Hacı Mehmed	93	72	70		Uzgur	109	117	52
Hacı Nebi	49	54	34		Yemişler	43	47	22
Halkapınar	56	55	23		Yeni Çiftlik	125	130	77

1923 yılı Fate nahiyesinin köylere göre nüfus dağılımı:[159]

Köy Adı	Erkek	Kadın	Hane Sayısı		Köy Adı	Erkek	Kadın	Hane Sayısı
Fata Nahiyesi	198	156	78		Koca Aliler	67	82	26
Çobanköy	129	172	63		Osmancık	98	136	51
Dereli	108	146	53		Peşrefli	261	238	144
Eğridere	259	344	122		Sarılar	121	158	54
Gireli	152	229	68		Saruhanlı	83	89	26
Gördüllü	103	116	57		Yeğenli	169	239	67
Kara Uhat	340	466	164		Yenişehir	100	129	44
Kızılca Havlı	224	306	106		**Nahiye Toplamı**	2.691	3.416	1.276

1927 yılında Tire kazası ve Gökçen nahiyesinde nüfus miktarı:[160]

Tire Kazası ve Köyleri	Hane Adedi	Erkek	Kadın	Toplam
Tire	4.323	9.352	9.323	18.675
Akçaşehir	49	170	191	361
Akkoyunlu	68	144	141	285
Akyurt	68	149	190	339
Alacalı	64	129	127	256
Alaylı	13	18	22	40
Araplı	16	13	25	38
Arpacılar	92	117	156	273
Arpadere	33	63	70	133
Atalanı	74	166	138	304
Ayaklıkırı	68	136	141	277
Boynuyoğun	125	178	185	363
Bozköy	72	146	178	324
Bülbüldere	46	74	86	160
Büyükkale	128	203	258	461
Büyük Kemerdere	359	371	472	843
Büyük Kömürcü	49	68	93	161
Canbazlı	90	148	149	297
Çamköy	77	266	317	583
Çepni	25	78	61	139
Çerikozu	43	85	85	170
Çiniyeri	156	78	61	139
Dağcedit	130	209	244	453
Dağdere	56	77	122	199
Dampınarı	49	110	143	253
Dedeköy	12	30	55	85

[159] **İzmir Vilayeti İstatistiği 1. kitap,** ss. 24-26.
[160] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, ss. 151-154.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tire Kazası ve Köyleri	Hane Adedi	Erkek	Kadın	Toplam
Dibekçi	27	102	120	222
Dündarlı	39	56	85	141
Eskioba	143	282	297	579
Güllüce	44	86	93	170
Habipler	33	55	60	115
Hacı Mehmet	36	91	62	153
Hacı Nebi	28	41	40	81
Halkapınar	26	42	50	2
Hasan Çavuşlar	37	87	70	166
Hisarlık	144	197	210	377
Işıklar	41	47	46	93
Karaağaç	81	99	158	257
Kırbaş	40	66	67	133
Kızılca Gedik	27	27	36	63
Kurşak	68	110	121	231
Küçük Burun	24	18	35	53
Küçükkale	37	92	98	190
Küçük Kemerdere	45	135	192	327
Küçük Kömürcü	24	29	44	70
Kürdellü	82	89	130	219
Mahmutlar	71	153	151	304
Mecidiye	39	68	51	119
Musalar	50	71	92	163
Naime	30	67	52	119
Orhanlı	12	28	19	47
Ortaköy	23	39	41	80
Palamut	29	43	47	90
Rahmanlar	10	3	5	8
Selâtin	28	72	80	152
Somak	41	69	91	160
Subaşı	81	151	165	316
Teke	97	190	207	397
Tekfur	59	88	97	185
Toparlar	30	46	55	101
Toplak	44	66	80	145
Tulum	62	86	80	166
Uzgur	59	81	110	191
Yemişler	16	46	46	92
Yeniçiftlik	85	127	132	259
Yenioba	87	209	212	421
Yekûn	**8.265**	**15.996**	**16.871**	**32.867**

Gökçen Nahiyesi ve Köyleri	Hane Adedi	Erkek	Kadın	Toplam
Çoban Köy	68	88	115	203
Dereli	57	108	113	221
Eğridere	157	233	288	521
Gireli	193	319	359	678
Gökçen	124	229	225	454
Kara Uhat	256	518	465	983

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gökçen Nahiyesi ve Köyleri	Hane Adedi	Erkek	Kadın	Toplam
Kırtepe	94	164	212	376
Kızılcaavlu	199	289	274	563
Kocaaliler	29	39	41	80
Osmancık	54	108	133	241
Peşrefli	159	261	297	558
Sarılar	78	98	141	239
Saruhanlı	35	55	79	134
Yeğenli	170	187	210	397
Yenişehir	67	100	111	211
Yekûn	**1.740**	**2.796**	**3.063**	**5.859**

1927–1928 yılı İzmir Vilayeti Salnamesi'ne göre; 1927 yılında Tire'nin toplam nüfusu 38.726 kişidir. 1927 yılı nüfus sayımına göre ise ilçenin nüfusu 39.228 kişiye ulaşmıştır.[161] 1923 yılından sonra ilçe nüfusunda azalma değil, aksine nüfus artışı olduğunu biliyoruz. Bu bağlamda, 1927 yılında Tire'nin nüfus miktarının 39.228 olduğunu söyleyebiliriz.

Savaş yıllarında yaşanan nüfus kaybı nedeniyle, Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun arttırılması için çalışmalarda bulunulmuş ve birkaç yıl içinde ülke nüfusu büyük oranda yükselmiştir. Tire'de ve İzmir'in diğer ilçelerinde yaşanan nüfus artışı dönemin gazetelerine de konu olmuştur:

"Türkiye nüfusunun sekiz yıl içinde iki buçuk milyondan fazla artması İzmir'de halk arasında büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu kadar kısa bir zaman içinde bu nüfus artması dünyanın en yüksek nüfus artma dereceleri arasında sayılabilir. İzmir'de sekiz yılda nüfus 35.641 kişi arttı.

İzmir ilbaylığının ve ilbaylık içindeki ilçe ilbaylıkların nüfus sayım sonuçları şöyledir:

İzmir şehri 170.546 nüfus, şehrin nahiye ve köyleriyle birlikte 219.895 nüfus, Çeşme ilçesi 11.817 nüfus, Dikili 10.459 nüfus, Torbalı 16.382 nüfus, Bayındır 28.567, Ödemiş 88.989 nüfus, Tire 42.719 nüfus, Seferihisar 8.739, Kuşadası 17.012, Bergama 57.338, Karaburun 7.282, Kemalpaşa 24.975, Menemen 36.218, Urla 17.121, Foça 8.563 nüfusludur. İzmir Vilayetinin umum nüfusu 596.078 nüfusa baliğ olmuştur. İzmir Vilayetinin 927 nüfus sayımına nazaran artma derecesi 73.765 kişidir. İzmir şehrinin artma derecesi 35.641, Çeşme'nin 1.838, Dikili'nin 2.440, Bayındır 2.886, Ödemiş 12.456, Tire'nin artma derecesi 3.491, Seferihisar 421, Kuşadası 2.581, Bergama 5.287, Kemalpaşa 3.006, Menemen 7.920, Urla 1.455 olarak tespit edilmiştir."[162]

Tire, tarih boyunca göç alan bir yerleşim yeri olmuştur. 1890'lardan itibaren Balkanlar ve Ege adalarından gelen soydaşlarımız da bu kapsamda önemli yer tutmaktadırlar. Örneğin, 1898-1906 yılları arasında Tire'ye gelen Girit muhaciri sayısı 265 hanede 1.123 kişidir.[163] 1929 yılında da İzmir Vilayetine gelip de Tire'ye iskan edilenler incelendiğinde; mülteci olarak 234 kişinin (60 aile) ve mübadil olarak da 1.253 kişinin (310 aile) kaydına rastlanmaktadır. Diğer bir deyişle söz konusu yılda 379 aileye mensup 1.487 kişi Tire'ye yerleştirilmiştir.[164]

1935 yılı merkez, köy ve nahiyelerin nüfus miktarı:[165]

Merkez	Erkek	Kadın	Toplam		Merkez	Erkek	Kadın	Toplam
Akkoyunlu	164	136	300		Karatekeli (Teke)	286	267	553
Armutlu	39	47	86		Kırbaş	107	105	212
Arpadere	85	101	186		Küçük burun	25	38	63
Atalanı (Burgaz)	224	191	415		Küçük kemerdere	196	259	455
Beyköy (Tekfur)	141	139	280		Küçük kömürcü	43	44	87
Boynuyolu	206	223	429		Kürdüllü	102	123	225

[161] **T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Umumi Nüfus Tahriri,** Fasikül 1, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara, 1929, s. 10.
[162] **Yeni Asır**, 26 Ekim 1935.
[163] Metin Menekşe, "Girit Muhacirlerinin Tire Kazasında İskânı (1898-1908)", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu (7-8 Mayıs 2018)-Bildiriler**, C. 1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, s. 280.
[164] Hasan Hüseyin Genç, **1929 İzmir'in Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010, s. 135.
[165] **İzmir İstatistik Yıllığı 1935-1936**, Dereli Basımevi, İzmir, 1937, ss. 19-20.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bülbüldere	138	132	270		Mahmutlar	290	268	558
Büyük Kemerdere	458	555	1013		Musalar	82	107	189
Büyük kömürcü	89	90	179		Naime	82	74	156
Cambazlı	146	158	304		Ortaköy	40	36	76
Çerikozu	121	147	268		Palamut	46	50	96
Çiniyeri	237	270	507		Rahmanlar	17	7	24
Dağdere	102	138	240		Somak	88	88	176
Dibekçi	84	85	169		Subaşı	312	297	609
Dündarlı	65	88	153		Toparlar	56	71	127
Eskioba	338	329	667		Toplak	78	95	173
Göllüce	171	157	328		Tulum	95	84	179
Hamidiye (Turgutlu)	80	51	131		Yeniçiftlik	212	208	420
Hisarlık	150	196	346		Yemişler	45	45	90
Kaplan (Arpacılar)	130	148	278		**Toplam**	**5.730**	**5.647**	**11.017**

Boğaziçi	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**		**Boğaziçi**	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**
Akçaşehir	113	104	217		Kurşak	134	140	274
Akyurt	143	177	320		Küçükkale	172	160	332
Alacalı	174	151	325		Mehmetler	184	174	358
Alaylı	15	14	29		Selatin	102	110	212
Ayaklıkırı	133	145	278		Uygur	101	126	227
Büyükkale	278	318	596		Üzümlü	54	45	99
Halkapınar	108	95	203		Yenioba	196	185	381
Hasançavuşlar	125	124	249		**Toplam**	**2.109**	**2.142**	**4.251**
Işıklar	77	74	151					

Gökçen	**Erkek**	**Kadın**	**Top.**		**Gökçen**	**Erkek**	**Kadın**	**Top.**
Gökçen(Fata)	267	279	546		Osmancık(Kiliseli)	124	138	262
Çobanköy	106	120	226		Peşrefli	275	305	580
Dereli	149	157	306		Sarıhanlı	66	88	154
Doyranlı	157	147	304		Sarılar	120	160	280
Eğridere	271	311	582		Yenişehir	115	121	236
Kahrat	567	542	1.109		Yeğenli	218	213	431
Kireli	362	384	746		Yekûn	3.428	3.648	7.076
Kırtepe(Manda)	211	279	490		Nahiyeler ve köyler yekûnu	10.907	11.437	22.344
Kızılcahavlu	367	353	720		**Tire Kazası Yekûnu**	**20.905**	**21.900**	**42.805**
Kocaaliler	53	51	104					

1935 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre ise; ilçenin nüfusu 42.805 kişidir.[166] 1935–1936 İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı'na göre; 20.461 kişi Tire'de, 11.017 kişi kaza merkezine bağlı köylerde, 11.320 kişi nahiyelere bağlı köylerde yaşamaktaydı. İlçenin toplam nüfusu 42.805 olarak belirtilmişse de, bu nüfusun 42.798'i bağlı olduğu kaza merkezi ya da nahiyeye göre tespit edilmişti.

B. İskân Özellikleri Semt, Sokak ve Cadde İsimleri

Roma hakimiyetindeki Tire'nin yerleşim özelliklerine ilişkin yeterli bilgi olmamakla birlikte, bu dönemde Tire'nin bir kasaba durumunda olduğunu bilmekteyiz. Bizans Dönemi'ndeki ana yerleşim ise kale altı çevresinde oluşmaktaydı.[167]

"Üçüncü hisarlı" dediğimiz yerleşim alanı, kentin ilk yerleşim bölgesi olduğu gibi, Türklerin de Tire'deki ilk yerleşim alanıydı. Bu bölge Ulu Cami'nin (eski Azize Katerina Kilisesi) sırtları, yani "Narin Ca-

[166] **TC. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Genel Nüfus Sayımı İzmir Vilayeti**, C. 29, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.
[167] Armağan**, a.g.e.**, s. 25.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

mii" bölgesidir.[168] Prof. Dr. Tuncer Baykara, Doğu Anadolu'da bir kısım kaleli yerlere "narin" adı verildiğini belirterek Tire'de de böyle bir durumun söz konusu olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Kentin ilk yerleşim bölgesi olan hisar yerleşiminin kentin ana merkezi, yani Ulu Cami'nin olduğu yerde bulunması mantıklı görünmektedir.

Şehir hakkında kesin olarak bilinen hemen her şey kentte Türk hâkimiyetinin başlamasından sonradır. Aydınoğlu Beyliği'nin merkezi olan Tire'de bu dönemde 14 cami ve pek çok mescit inşa edilmiştir. Bu yapılar 14. yüzyılda ilk yerleşimlerin Güme Dağları'nın eteklerinde yoğunlaştığını göstermektedir.[169] Bu dönemde Mısırlı, Martaza (Kara Hasan çevresi) Yeniceköy (Debbağ Sinan), Tarakçı (Şeyh Camii Çevresi), Sofular (Gürcü Melek Camii çevresi), Hacı Fakıhlar (Ekinhisarı) ve Gucur kentin ana yerleşim merkezleridir.[170] İlk yerleşmeler hisar çevrelerinde meydana gelmiştir. Ağaççılar, Taşpazarı (Ahiler), Sofuköy, Hisar içi, Doğancılar, Debbağhane, Yunusemre, Gebran (Rum) ve Yahudi mahallelerini buna örnek verebiliriz.[171]

Aydınoğulları Dönemi'nde biri doğuda, diğeri merkez etrafında olmak üzere iki temel yerleşim odağı görülmektedir. Daha sonra, erken 15. yüzyılda, İkinci Aydınoğulları Dönemi olarak adlandırabileceğimiz yıllarda (1402-1426) ortaya çıkan yeni mahallelerle, kent üç odaklı bir yerleşime evrildi ve sınırlar batıya doğru genişledi. İlk Aydınoğulları Dönemi'nde kent, doğuda Bademiye'de ve merkezde ticarî merkez üzerinden gelişti. Aydınoğulları Sarayı gibi yönetim yapıları Bademiye'nin yükselen yamaçlarında konumlanmaktaydı ve aynı zamanda bu çevrede yeni bir yerleşim filizlenmekteydi. Bununla birlikte, ticarî birimlerin ve pazar yerlerinin çoğu merkezde yer almakta, hâlihazırdaki yerleşimle örtüşmekteydi ki, böylelikle burada bir mekânsal dönüşüm başlatmaktaydı.[172]

Tire'de mahalle adlarının özelliklerine baktığımızda; pek çok mahallenin cami yahut mescit adına bağlı olarak adlandırıldığını görüyoruz. Mescid-i Hasan Çelebi, Mescid-i Takyacızade mahalleleri, buna örnek gösterilebilir. Tire mahallelerinin 16. yüzyıldan 18. yüzyıla değin değişmeyen özelliklerinden biri de, meslek adlarının mahalle isimleri olarak kullanılmasıdır. Kömürcüyan, Urgancıyan, Tarakçı, Ketenci gibi mahalleler bu duruma örnek gösterilebilir. Bunlardan başka, İbn Kadı, Hacı Müderris gibi iskân yerinde bulunan bir idareci yahut din görevlisinin ismi de, mahalle adı olarak kullanılmaktaydı.[173]

Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde Tire'de mahalle sayısı 26'dır. Mahalle sayısı Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde 39'a, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde ise 48'e ulaşmıştır.[174] 1530 tahrir defterine göre, önemli bir kısmı Aydınoğulları Beyliği Dönemi'nde kurulmuş olan 48 mahalleden oluşan Tire'de, bu mahallelerin 39'u şehir merkezini teşkil eden "Nefs-i Tire", 9'u ise Hafsa Hatun külliyesi etrafında gelişen ve bugünkü Değirmendere semtinin bulunduğu alana merkezlik eden "Nefs-i Bademiye" adı altında kaydedilmişti.[175]

1926 yılına gelinceye kadar ilçede 42 mahalle bulunmaktadır.[176] 1925 yılına ait bir gazete haberinde, 42 mahalleden ibaret olan Tire'nin garp kısmının ihmal edilerek iptidai bir halde bulunduğu belirtilmişti.[177] 1933 yılında ilçenin merkezinde bulunan tabakhaneler, şehrin kenarındaki Işıklar Mahallesi'ne gönderilmişti.[178] Sonrasında da Tire merkezinde inşa edilen okullar, Alay Parkı, hükümet konağı gibi yapılar şehrin kent görünümü kazanmasını sağlamıştı.

Kent arazisinin eğimli olan güney kesimi topografik engeller nedeniyle yerleşim merkezi olmaya uygun değildir. Bu nedenle Tire'de yerleşim alanı kuzey yönünde gelişmiştir. İlk yerleşmeler kentin doğu kısmında yoğunlaşırken, zamanla bataklıkların kurutulması gibi bazı önlemler alınarak batı yönünde iskân gelişmiştir.[179] Bataklıkların kurutulması yönünde geniş çaplı faaliyetlerden sonra kent nüfusu batı yönün-

---

[168] Munis Armağan, "Tire Adı ve Merkez Yerleşim Planı", **Türk Kültüründe Tire-II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2008, s. 131.
[169] Dursun, **a.g.t**., s. 42.
[170] Armağan, **Devlet Arşivlerinde…**, s. 67.
[171] Armağan, **a.g.e.**, s. 77.
[172] Çağla Caner Yüksel, "Aydınoğulları'ndan Osmanlı'ya Bir Batı Anadolu Kenti: Tire'nin Mekansal Dönüşümü", **Vakıflar Dergisi**, S. 42, Aralık 2004, s. 24.
[173] Gökçe, **a.g.m.,** s. 44.
[174] Armağan, **a.g.e.,** s. 78.
[175] Gökçe, **a.g.m.**, s. 43.
[176] Armağan, **a.g.e.,** s. 78.
[177] **Türk İli,** 19 Temmuz 1925.
[178] **Anadolu,** 24 Teşrin-i Sâni 1933.
[179] Beycan Hocaoğlu, "Tire'nin Batı ve Doğu köyleri Arasında Ekonomik Coğrafya Açısından Farklılıklar", **1. Ulusal Tire Sempozyumu (18–20 Ekim 2010)**, (Yayına Hazırlayanlar: Füsun Baykal, Emre Ataberk), İzmir, Aralık 2012, ss. 71-78.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

de yoğunlaşmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana ilçe nüfusunun büyük bölümü kentte toplanmıştır. İlçe merkezinde nüfusun yoğun olmasını başlıca nedenleri; ulaşım kolaylığı (Tire-İzmir demiryolu ve karayolu) ile ovadan ve 1. sınıf tarım arazilerinden yararlanma isteğidir.[180] Bu etkenlerden başka; sosyal ve kültürel gelişmelerde, nüfusun köylerden ziyade ilçe merkezine kaymasını etkilemiştir. Ayrıca Tire'nin ekonomisi yalnızca tarıma dayanan bir ilçe olmaması, ilçede canlı bir ticari hayatın varlığı da yerleşimlerin ilçe merkezinde yoğunlaşmasını sağlamıştır.

Yeni mahallelerle bunların kapladığı eski mahalleler şunlardır:[181]

Yeni Mahalleler	Eski Mahalleler
Bahariye Mahallesi	Takkacızade, Tarakçı, Şehirdere, Hasan Çelebi
Cumhuriyet Mahallesi	Yahşibey, Sinne, Musevi
Duatepe Mahallesi	Değirmendere, Işıklı, Küp
Dörteylül Mahallesi	Martağacı, Debbağsinan, Abdülvehap, Tekke
Dere Mahallesi	Camicedit, Alacamescit, Arappınarı, Hekim Çelebi, İbni Kayyim
Ertuğrul Mahallesi	Yaylafakıhlar, İbni Gazi
İhsaniye Mahallesi	Hamidiye
İpekçiler Mahallesi	Ahi İmam, Sofuköy
İstiklal Mahallesi	Hacıfakıhlar, Yunusemir
Ketenci Mahallesi	Mısırlı
Kurtuluş Mahallesi	Uşşaki
Paşa Mahallesi	Hocabahşayiş, Yaveliler, Mollaçelebi
Turan Mahallesi	Şeyhköy
Yeni Mahallesi	Camii Kebir, İbni Hatip
Dumlupınar Mahallesi	
Karacaali Mahallesi	

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilçedeki caddeler:[182]

Bakırhan	Balu	Belediye Hanı	Fevzi Paşa	Gazi	Tire Kapısı
İsmet Paşa	Karamülazım	Kemalpaşa	Lonca	Mektep	Türk Ocağı

2.3. İdari Hayat

2.3.1. Osmanlı Dönemi'nde Tire'nin İdari Taksimatı

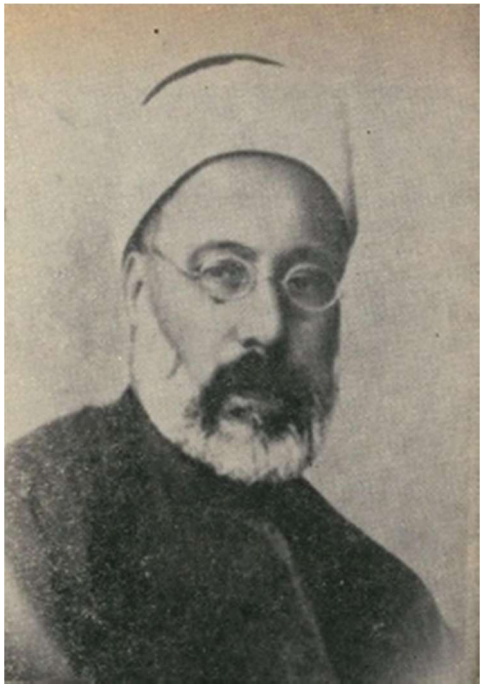
Tire, Aydınoğulları Beyliği Dönemi'nde beyliğin merkezi olarak idari yapılanmada en üst düzeyde bulunmaktaydı. Tıpkı Beylikler Dönemi'nde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kurduğu yönetsel yapılanma içerisinde de idari önemini korumuştu. Bu dönemde Tire, Anadolu Beylerbeyliğine bağlı Aydın Sancağının merkezi durumundaydı.[183]

Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda belediye kurma yolundaki ilk girişim, Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da gündeme gelmiştir. Savaşın başkentte yarattığı ortamda İhtisap Nezareti'nin yetersizliği, müttefik devletlerin telkinleri ile birleşince, "şehremaneti" unvanıyla bir memuriyet yapılması ve bir şehir meclisinin kurulması kararlaştırılmış, İhtisap Nezareti lağvedilmişti.[184] Ardından da Batı düzeninde vilayetler kurulmasını sağlayan 7 Kasım 1864 tarihli "Vilayet Nizamnamesi" ile 23 Mayıs 1864 tarihinde merkezi İzmir olmak üzere yeni Aydın Vilayeti kurulmuştu.[185] Tire'de be-lediye teşkilatı da, "Şehremaneti" adıyla aynı yıl teşkil edilmişti. Cumhuriyet'in ilanından önce mütevazı bir binada faaliyet gösteren Tire Belediyesi, kuruluş döneminde 233 kişilik bir personele sahipti.[186] 1867 yılına kadar bu surette Aydın Vilayetinin sancak merkezi olma durumunu koruyan Tire, 23 Mayıs 1867 tarihinde Aydın Vilayetinin,

[180] Yorulmaz, **Tire'de Nüfusun…,** s. 17.
[181] Armağan, **Tüm Yönleriyle Tire 1**, s. 21.
[182] **Adli Ticaret Sicil Defteri, Tire Ticaret ve Sanayi Odası Arşivi**
[183] Başaran, **a.g.e.,** s. 48.
[184] Erkan Serçe, **İzmir'de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi (Tanzimat'tan 1945 Yılına Kadar),** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 1996, s. 13.
[185] **Cumhuriyetin 50. Yılında 1973 İzmir İl Yıllığı**, İzmir, 1973, s. 117.
[186] **Cumhuriyetin 50. Yılında…**, s. 746.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İzmir Sancağına bağlanmıştı.[187] Ancak 1890–1891 ve 1913 yıllarında 84 köy ile 43 mahalleye sahip olmasına karşın Tire'de nahiye müdürlüğü bulunmamaktaydı.[188]

Belediye Başkanı Mehmet Sait Efendi

Osmanlı Devleti Dönemi'nde Tire'de Görev Yapan Belediye Başkanları:[189]

Belediye Başkanları	Görev Tar.		Belediye Başkanları	Görev Tar.
Mescioğlu Ahmet Ağa	1869		Gülcüoğlu Abdülhalim Efendi	1911
Kasımbeyoğlu Hacı Hafız Tevfik Efendi	1871		Hacı Niyazi Efendi	1915
Mustafa Ali Ağa	1873		Kabakoğlu Ramiz Bey	1916
Koca Yorgancı Hacı Hüseyin Efendi	1874		Eski Nüfus Memuru Remzi Güleç Efendi	1916
Mehmet Sait Efendi	1877		Çeşmeli Hacı Kadir Efendi	1919
Kasım Beyzade Hacı Hafız Ali Efendi	1882		Hacı Aziz Efendi	1919
Helvacıoğlu Mehmet Tevfik Efendi	1898		Gülcüoğlu Abdülhalim Efendi	1922
Kerestecioğlu Akif Bey	1909		Abdülhalim Ertür	1922

2.3.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Tire'nin İdari Taksimatı

Cumhuriyetin ilanından sonra, 20 Nisan 1924 tarih, 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun 89–91. maddeleri gereğince; sancaklar kaldırılarak yerine iller kurulmuştur. Tire, Bayındır, Bergama, Çeşme, Foça, Karaburun, Kemalpaşa, Kuşadası, Menemen, Ödemiş, Seferihisar ve Urla ilçeleri İzmir ili sınırları içinde yer aldı.[190]

[187] **Yurt Ansiklopedisi**, "İzmir", Anadolu Yayıncılık, C. 6., s. 4303.
[188] Başaran, **a.g.e.,** s. 50.
[189] Bu tablo, Mehmet Başaran'ın, "*Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*" adlı kitabından alınmıştır. Bkz. Başaran, **a.g.e**, s. 62. Başaran, belediye başkanlarının gösterildiği tabloda, 1820 yılında Mehmet Feyzullah Efendi adlı bir şahsı belediye başkanı olarak göstermiştir. Aynı durum, Faik Tokluoğlu'nun "*Tire Çevre İncelemeleri*" adlı eserinde de (sayfa 46) mevcut olup, buna bağlı olarak yukarıda resmi verilen Mehmet Sait Efendi, 6. Belediye Başkanı olarak gösterilmiştir. O tarihte belediye teşkilatı bulunmadığı için, Mehmet Feyzullah Efendi'nin muhtesip olması muhtemeldir ya da kendisi ilk belediye başkanı olup, görev tarihi hatalı yazılmış olabilir.
[190] **Cumhuriyetin 50. Yılında…,** s. 118.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tire Belediyesi Hizmet Binası (Eski Kız Meslek Lisesi)

Tire Belediyesi, Ağa Cami sokakta mütevazı bir binada hizmete başlayıp, daha sonra Cumhuriyet İlkokulu'nun güney bitişiğindeki binada çalışmalarını sürdürmüştür. Ardından Anadolu Kız Meslek Lisesi'nin eski binası belediye binası olarak kullanılmıştır. 1955 yılında yapılan belediye binası ise, 2009 yılına değin kullanılmıştır. Ünlü mimar Can Egeli tarafından yapılan bu bina günümüzde, "Tire Belediyesi Kent Müzesi" ve "Seha Gidel Kültür ve Sanat Salonu" olarak kullanılmaktadır.

Tire Belediyesi Hizmet Binası (Halen Tire Kent Müzesi olarak hizmet vermektedir.)

Tire'ye bağlı bazı beldelerde de belediye teşkilatı kurulmuştu. Gökçen ve Boğaziçi olmak üzere iki nahiyesi olan ilçede Gökçen Belediyesi, 1919 yılında teşkil edilmişti.[191] Gökçen bucağı, ilçeye 13 km. mesafededir. Eski adı Fata/Fate olan bucağa, 16 Ekim 1919 tarihinde şehit düşen Gökçen Hüseyin Efe'nin anısına Gökçen adı verilmiştir.[192]

1923 yılında Tire kazasına bağlı köyler şunlardır: Akyurt, Arpacılar, Akçaşehir, Uzgur, Ortaköy, Arpadere, Alaylı, Akkoyunlu, Alacalı, Ayaklıkırı, Urfalı, Bozköy, Akınca, Bülbüldere, Burgaz, Boynuyoğun,

[191] Tokluoğlu, **Tire Çevre…,** s. 48.
[192] **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap**, s. 39.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Büyük Kemerdere, Büyük Kömürcü, Palamut, Teke, Çetmi, Tekeli Dere, Tekfur, Canbazlı, Çamköy, Çavuşlu, Çepni Yeri, Çerikozu, Hisarlık, Habibler, Hasan Çavuşlar, Hamidiye, Dedeköy, Darmere-i Atik, Darmere-i Cedit, Dindarlı, Dibekçi, Rahmanlar, Subaşı, Somak, Dağdecit, Selatin, Dam Pınarı, Toplak, Dağdere, Tulum, Toparlar, Işıklar, Arablı, Kahveciler, Karaağaç, Kızılca Gedik, Kadife-i Kebir, Kadife-i Sagir, Kırbaş, Kurşak, Karagözler, Güllüce, Küçük Kemerdere, Küçük Burun, Musalar, Meşhed, Mersinli Dere, Naime, Yemişler ve Yeni Çiftlik. Aynı tarihte Fata karyesine bağlı köyler ise şunlardı: Eğridere, Peşrefli, Çobanköy, Dereli, Sarılar, Saruhanlı, Osmancık, Kara Uhat, Kızılca Havlu, Koca Aliler, Gördüllü, Gireli, Manda, Yeğenli ve Yenişehir.[193]

1927 yılında Tire kazasına bağlı 54 köy, Gökçen nahiyesine bağlı 15 köy olmak üzere toplam 69 köy vardı. Tire kazasına bağlı köyler şunlardı: Akyurt, Arpacılar, Akçaşehir, Uzgur, Orta Köy, Alaylı, Akkoyunlu, Alacalı, Ayaklıkırı, Orhanlı, Bozköy, Arpadere, Bülbüldere, Atalanı, Boynu Yoğun, Büyük Kemerdere, Büyük Kömürcü, Palamut, Teke, Çiniyeri, Tekfur, Canbazlı, Çamköy, Çepni, Çerikozu, Hisarlık, Habipler, Hacı Mehmet, Hacı Nebi, Halkapınar, Hasan Çavuşlar, Mecidiye, Dede Köy, Eski Oba, Yeni Oba, Dündarlı, Dibekçi, Rahmanlar, Subaşı, Somak, Dağ Cedit, Selâtin, Dam Pınarı, Dağ Dere, Toplak, Tulum, Toparlar, Işıklar, Araplı, Karaağaç, Kızılca Gedik, Büyük Kale, Küçük Kale, Kırbaş, Kurşak, Güllüce, Küçük Kemerdere, Küçük Burun, Musalar, Mahmutlar, Naime, Yemişler, Yeni Çiftlik, Kürdüllü.[194]

1932 yılının Ağustos ayında İzmir Vilayetinin Seferihisar kazasına bağlı olan ve 583 nüfuslu, muhtarlıkla idare edilen Sığacık nahiyesi lağvedilerek mezkûr nahiye kadrosuyla dört kilometre mesafedeki Tire kazasına bağlanmıştı. Merkezi Büyükkadife olmak üzere Işıklar, Hasançavuşlar, Kurşak, Mersinlidere, Halka, Hacınebi, Hacımehmet, Küçükfalaka, Akyurt, Akçaşehir, Alaylı, Eskioba, Yenioba, Çamköy, Dağıcedit, Selatin, Özkadir, Karaağaç, Kızılcagedik, Habipler, Büyükkadife köylerinden oluşan "Boğaziçi nahiyesi" teşkil edilmişti.[195] Daha önce Sığacık nahiyesinde müdürlük yapan Tevfik Bey de, Boğaziçi müdüriyetine tayin edilmişti.[196] 1933 yılında Vilayet İdare Heyeti, Tire'de Çamköy isminde dokuz köylü bir nahiye teşkil edilmesine karar vermişse de, böyle bir idari uygulama gerçekleşmemişti.[197] Aynı yıl, Tire Merkez bucağına bağlı; Akkoyunlu, Armutlu, Arpadere, Atalanı (Burgaz), Beyköy (Tekfur), Boynuyolu, Bülbüldere, Büyük Kemerdere, Büyük Kömürcü, Cambazlı, Çerikozu, Çiniyeri, Dibekçi, Eski Oba, Hamidiye (Turgutlu), Hisarlık, Kaplan (Arpacılar), Karatekeli (Teke), Kırbaş, Küçük Burun, Küçük Kemerdere, Musalar, Naime, Ortaköy, Palamut, Rahmanlar, Somak, Subaşı, Toparlar, Toplak, Tulum, Yeniçiftlik, Yemişler, Dağdere, Dündarlı, Göllüce, Kürdüllü ve Mahmutlar olmak üzere 38 köy bulunmaktaydı.[198] Boğaziçi bucağına bağlı olan köy sayısı ise 15'ti.[199] Bunlar Uzgur, Işıklar, Kurşak, Akyurt, Selatin, Alacalı, Üzümlü, Yenioba, Akçaşehir, Büyük kale, Küçük kale, Mehmetler, Ayaklıkırı, Halkapınar ve Çavuşlar'dı. Ayrıca ilçenin Gökçen bucağına bağlı 16 köy şunlardı: Kireli, Dereli, Sarılar, Kahrat, Peşrefli, Eğridere, Doyranlı, Sarıhanlı, Yenişehir, Çobanköy, Kocaaliler, Kızılcahavlu, Kırtepe (Manda), Gökçen (Fata), Osmancık (Kiliseli) ve Yeğenli.[200]

1934 yılı Ocak ayında Tire kazasına bağlı Karaağaç, Çamköy, Bozköy, Dağyeniköy, Habibler, Kızılcagedik ve Dampınarı köyleri olmak üzere 7 köy, Tire kazasından ayrılarak Aydın Vilayeti Merkez kazasına bağlı Germencik nahiyesine bağlanmıştı.[201] Aynı yılın Mayıs ayında, Tire kazasına bağlı Araplı köyünün Aydın'a iki, Tire'ye dokuz saat mesafede bulunması ve köyün iktisadi durumunun Aydın pazarıyla daha uyumlu olması nedeniyle Araplı Köyü, Tire kazasından ayrılarak Aydın Vilayetinin merkez kazasına dahil edilmişti.[202] 1935 yılında ise Tire'nin Boğaziçi nahiyesine bağlı Eskioba köyünün bu nahiyeden alınarak Tire Merkez kazasına bağlanmasına karar verilmişti.[203]

[193] **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap,** ss. 24-26.
[194] **İzmir Vilayeti Salnamesi, 1927-1928**, ss. 151-153.
[195] **T.C.B.C.A. 30.11.1./71.76.15.**
[196] **Yeşil Tire,** 1 Ağustos 1932, S.: 20. Boğaziçi Bucağı ilçeye 22 km. mesafededir. Bkz. Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 48.
[197] **Halkın Sesi**, 8 Haziran 1933.
[198] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-1934**, Marifet Matbaası, İzmir, 1934, ss. 40-41.
[199] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-1934**, ss. 40-41.
[200] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-1934**, ss. 40-41.
[201] **T.C.B.C.A. 30.11.1./ 84.3.1.**
[202] **T.C.B.C.A. 30.11.1./86.15.2.**
[203] **Yeni Asır,** 18 Haziran 1935.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

D. İdareciler

I. Kaymakamlar

İzmir'in işgali öncesinde, Tire'nin kaymakamı Durmuş Bey'di. İşgal sürecinde Tire'de iki Yunan temsilcisi ve bir Yunan kaymakamı bulunmaktaydı. Tire'nin kurtuluşundan sonra ise Yunan Kaymakamı Yorgaki, Rumlarla birlikte Tire'den kaçmıştı.[204] 1923 yılında yeni Tire kaymakamı Abdülhalim Hakkı Bey olmuştu. Bu tayin gazetelere şu cümlelerle yansımıştı:

"Kazamız kaymakamlığına tayin edilen sabık İstanbul mektupçusu Abdulhak Hakkı Bey şehrimize teşrif etmişlerdir. Uzun senelerden beri idare memurluklarında güzide hizmet eden ve bilhassa son zamanlarda İstanbul gibi en bir vilayetimizin mektupçuluğunu ifa eden mümaileyhin kazamız kaymakamlığına tayini mucip memnuniyettir. Bir haftadan beri vazifesine mübaşeret eden mumaileyhin şu kısa zaman zarfında idare-i hükümette ibraz ettiği gayret ve hizmet memleketin temini terkibi hususundaki hüsniyet ve arzu şiddeti kazamızın atisi için birer delildir. Birçok zamanlardan ihmal ve lakayt yüzünden harap olan bu güzel kazanın ihya ve imarına sarfı gayret edeceğine, kısa bir müddet zarfında memleketin her şubesini perverde edeceği beklenmektedir."[205]

1924 yılında görev yapan Kaymakam Mehmet Esat Bey, İkinci Mektep adıyla yapımına başlanan Cumhuriyet İlkokulu binasının inşası için bir komisyon kurmuştu. Cumhuriyet İlkokulu, Mehmet Esat Bey'in öncülüğünde kurulan bu komisyonla ve halktan toplanan paralarla inşa edilmişti.[206]

Tire Kanaresi (Asri Mezhaba)

07.04.1925-30.05.1928 tarihleri arasında Haydar Bey'in Tire kaymakamlığı yaptığını biliyoruz. İlçenin sosyal kültürel yönden gelişmesine önem veren Haydar Bey, Tirede Halk Dershanesinin açılması için büyük çaba göstermişti.[207] Ayrıca, modern mezbahanın açılışı ve İzmir-Aydın yolunun otomobillerin geçişine uygun hale getirilmesi gibi önemli hizmetlerde de bulunmuştu.[208] Haydar Bey'in kaymakamlığı döneminde, Mal Müdürü Ali Rıza Bey, Mahkeme-İ Asliye Reisi Halim Bey, Müddei Umumi Ethem Bey, azalar Rasim Bey ve Yusuf Ziya Bey, Müstantik Ahmet Ali Bey, posta ve telgraf müdürü ise Ziya Bey'di.[209] Bayındır Kazası Vaizi Mehmet Saib Efendi de Tire vaizliğine tayin edilmişti.[210] Aynı dönemde Tire Mal Müdürü Nuri Bey'in istifası üzerine yerine Menemen Mal Müdürü Ali Rıza Bey tayin olmuştu.[211] 1927 yılında ise Tire Mal Müdürlüğüne iki bin beş yüz kuruş maaş ile sabık Tire Mal Müdürü Nuri Bey tekrar tayin edilmişti.[212]

24.09.1928 tarihinde Karaburun Kaymakamı İhsan Bey, Tire Kaymakamlığı'na tayin edilmiştir.[213] İhsan Bey göreve gelir gelmez yeni bir hükümet konağı inşasına karar vermiştir. İhsan Bey'in gayreti sayesinde inşaata başlanarak yeni hükümet binasının temel atma merasimi yapılmıştı.[214] İhsan Bey döneminde; Tahrirat kâtibi İrfan Efendi, Jandarma Kumandanı Sezayi Bey, Polis Komiseri Muavini Mehmet Emin Efendi, Nüfus Memuru Hüsnü Efendi, Ticaret Odası Reisi Hidayet Bey, Nahiye Müdürü Hasan Tahsin Bey,

---

[204] A. Levent Ertekin, **Şehr-i Muazzam Tire**, Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, 1999, s. 20.
[205] **Ahenk,** 26 Teşrin-i Evvel 1923.
[206] A. Levent Ertekin, , **Osmanlıdan Günümüze...,** s. 81.
[207] **Anadolu**,18 Teşrin-i Sâni 1925.
[208] **Ahenk**, 20 Eylül 1927.
[209] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926–1927,** Amire Matbaası**,** yty., s. 672.
[210] **Hizmet**, 6 Kânun-ı Sâni 1926.
[211] **Anadolu,** 13 Mart 1926.
[212] **Anadolu**, 25 Eylül 1927.
[213] **T.C.B.C.A. 30.11.1/42.29.9.**
[214] **Anadolu**, 22 Kânun-ı Evvel 1929.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hukuk Hakimi Şevki Bey, Ceza Hakimi Akıp Salih Bey, Müddei Umumi İrfan Bey, Müstantik Yunus Vehbi Bey, İcra Memuru Şeref Efendi, Mal Müdürü Nuri Bey, Tapu Memuru Sait Efendi, Maarif Memuru Osman Bey ve Hulusi Erdoğan Bey, Müftü Sunullah Efendi, Ziraat Fen Memuru Rahmi Bey, Orman Muamelat Memuru Kazım Efendi, Hükümet Tabibi Ali Nazmi Bey, Muhasebei Hususiye Memuru Ahmet Sırrı Bey, Hükümet Tabibi Nuri Bey, Sıhhiye Memuru Cemil Bey memuriyet kadrolarında görev yapan memurlardı.[215] Ancak İhsan Bey'in geçen süre içerisinde iskan işlerine kayıtsız kaldığı tespit edilmiş ve 1930 yılı başlarında Vekalet emrine çekilmesi uygun görülmüştü.[216]

23 Şubat 1930 tarihinde yeni bir görev değişikliği daha olmuş ve Selahattin Bey Tire'de kaymakamlık vazifesine başlamıştı.[217] Selahattin Bey göreve gelir gelmez öncelik olarak su işlerini ele almıştı.[218] 4.3.1931 tarihinde ise Korkuteli Kaymakamı Vehbi Bey'in Tire Kaymakamlığı'na nakil ve tayini tensip edilmişti.[219] Mayıs ayında göreve başlayan[220] Vehbi Bey'in kaymakamlığı kısa sürmüş ve kendisi 1 Kanun-ı Evvel 1931 tarihinde emekli edilmişti.[221]

Kaymakam Baha Koldaş

01.12.1931–19.01.1932 tarihleri arasında kaymakamlık görevini yürüten Süleyman Bey'den sonra 05.05.1932 tarihine kadar sabık Akçadağ Kaymakamı Mustafa Bey, ardından da Baha (Koldaş) Bey göreve gelmişti. Yeni kaymakamın el attığı konulardan biri "köy postaları" meselesiydi. Tire ile tüm köyleri arasında posta hizmeti tesis edildi; köy korucularına vazifeleri öğretilerek işe başlandı. Artık köylülerin mektupları, gazeteleri ve resmi evrakı pazartesi günleri köylere teslim edilecek, aynı gün köylerden zimmetle teslim alınan mektuplar da postaneye taşınarak gönderim sistemine dahil edilecekti.[222] Bu dönemdeki bir başka hizmet, eski köy odalarının tamir edilerek "köy konağı" haline dönüştürülmesi projesiydi. Köy idare memurları, diğer devlet memurları gibi, mesai saatleri dahilinde bu konaklarda çalışacaklar ve köylünün her müracaatına cevap vermek üzere binada muhakkak katip ya da köy memuru hazır olacaktı.[223] Bir yandan denetimler de artmıştı. Köy Kanununun sağlığa ait mecburi işlerini yapmayan Boynuyolu (Boynuyoğun) ve Kireli köylerinin muhtar ve azalarına beşer lira ve bu hususta tamamen lakayt kaldığı anlaşılan Kahrat ve Kürdüllü köylerinin muhtar ve azalarına onar lira, ağaç dikme mecburiyetini müteaddit tebligata rağmen yapmadığı anlaşılan Teke köyü muhtarı Mehmet Çavuş'la Akkoyunlu köyü muhtarı Süleyman Efendilere beşer lira, mecburi işlerini görmek ve gördürmek için alakasızlık gösteren Çamköy azalarına da beşer lira para cezası yazılmıştı.[224] Aynı şekilde, birkaç ay sonra, "Cuma temizliklerini takip etmeyen ve haftalık raporlarını vermeyen bazı köy katipleri ihtar cezasile cezalandırıldı, aybaşı tahsilat cetvellerini göndermeyen bazı köy katiplerinin de yarımşar yevmiyelerinin kesildi, köy postalarını muntazaman göndermeyen 16 muhtar ve bu işi takipte alakasızlık gösteren birkaç katibin yarımşar yevmiyeleri kesildi."[225] Kaymakam Baha Bey (Mehmet Bahattin Koldaş), Tire'deki görevinin ardından Eminönü'ne kaymakam olarak atanmış ve sonrasında IX. (1950-54) ve X. (1954-57) Yasama Dönemlerinde Demokrat Parti'den Çorum Milletvekili olarak hizmet etmiştir.[226]

---

[215] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928,** s. 150.
[216] **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1930.
[217] **Cumhuriyet**, 24 Şubat 1930.
[218] **Anadolu**, 30 Mart 1930.
[219] **T.C.B.C.A 30.11.1./61.5.13**; **Cumhuriyet**, 18 Mart 1931.
[220] **Anadolu**, 21 Mayıs 1931.
[221] **Anadolu,** 14 Kanun-i Sani 1932.
[222] **Yeşil Tire**, 1 Temmuz 1932, s. 17.
[223] **Yeşil Tire**, 1 Ağustos 1932, s. 25.
[224] **Yeşil Tire**, 1 Ağustos 1932, s. 25.
[225] **Yeşil Tire**, 1 Ocak 1933, s. 17.
[226] **TBMM Albümü 1920-2010**, 2. Cilt 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, ss. 555, 626.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kaymakam Gafur Soylu

Baha Bey'in ardından ise 25 Mart 1933 tarihinde Foça Kaymakamı Gafur (Soylu) Bey'in Tire Kaymakamlığı'na nâkili tensip edilmişti.[227] 1934 yılında Gafur Bey'in ikinci sınıf kaymakamlığa terfi edilmesi kaza halkı tarafından sevinçle karşılanmıştı.[228] Kaymakam Gafur Bey, selefi Baha Bey döneminde yapımına başlanan yirmiden fazla köy okulunun, yeni Hükümet Konağı ve ilçeyi Aydın'a ve çeşitli köylere bağlayan çok sayıdaki yol projesinin hızla ilerlemesi için çalışmalarda bulunmuş ve söz konusu projelerin hepsi bu dönemde tamamlanmıştır. Çalışmalara büyük destek veren İzmir Valisi Kazım (Dirik) Paşa'yı da bu vesileyle saygıyla anarız. Başarılı bir iş yaşamı olan Gafur Soylu, daha sonraları Emniyet Genel Müdürlüğü, Manisa ve Aydın Valilikleri, Adana Belediye Başkanlığı ve Danıştay üyeliği görevlerini ifa etmiştir. "Köy Nedir ve Nasıl İdare Edilir" adlı bir de kitap yazmıştır.

1935 yılı Haziran ayında ise Tire Kaymakamlığı'na mülkiye mezunu Şefik Yaşar Bey getirilmişti. Gafur Bey ise Osmaniye Kaymakamlığı'na tayin edilmişti.[229] Şefik Yaşar 21.08.1936 tarihine kadar kaymakam olarak hizmet vermişti. Yaklaşık bir ay kaza kaymakamlığına vekâlet eden Süleyman Bey'den sonra Tire Ortaokulu'nun yapımı için büyük emek veren[230] Cemal Dinç, göreve başlamıştı. Cemal Bey, 23.9.1936 tarihinden 1940 yılına kadar kaymakamlık görevini sürdürmüştü.

Cumhuriyetin ilk yılarında Tire'de Görev Yapan Kaymakamlar ve Görev Süreleri:[231]

Kaymakam (Ali) İhsan Bey
(Bayram Kaplan Arşivi)

Kaymakamlar	Görev Tarihi
Abdülhalim Hakkı Bey	1923
Mehmet Esat Bey	1924
Haydar Bey	07.04.1925-30.05.1928
Raşit Bey	01.06.1928–05.10.1928
İhsan Bey	11.10.1928–19.01.1930
Süleyman Bey (vekil)	20.01.1930-30.02.1930
Selahattin Bey	23.02.1930-25.03.1931
Vehbi Bey	24.05.1931-31.11.1931
Süleyman Bey(vekil)	01.12.1931-19.01.1932
Mustafa Bey	20.01.1932-04.05.1932
Baha Bey	05.05.1932–22.02.1933
Süleyman Bey(vekil)	22.02.1933-18.05.1933
Gafur Soylu	19.05.1933-19.07.1935
Şefik Yaşar	20.05.1935–21.08.1936
Süleyman Bey(vekil)	20.08.1936–22.09.1936
Cemal Dinç	23.09.1936–24.05.1940

[227] **T.C.B.C.A. 30.11.1./76.9.9.**
[228] **Anadolu**, 2 Teşrin-i Sâni 1934.
[229] **Yeni Asır,** 27 Haziran 1935.
[230] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 84.
[231] Bu tablo **T.C.B.C.A**. ve çeşitli gazetelerden edindiğimiz bilgiler derlenerek hazırlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

E. Tire Belediyesi

I. Belediye Başkanları

1922 yılında Tire Belediye Başkanı Gülcüoğlu Abdülhalim Efendi idi.[232] Sonrasında ise basından takip edebildiğimiz kadarıyla 1922–1925 yılları arasında Abdülhalim Ertür, 1925–1927 yılları arasında Refik Sandıkoğlu Belediye Başkanlığı yapmıştı. 1927 yılında bu görevi devralan Hüsnü Tükel, 1930 yılına kadar belediye başkanlığını yürütmüştü. 1930 yılında, Ali Okan'ın 1946 yılına kadar sürecek olan başkanlık görevi başlamıştı. 1923 yılında yapılacak olan belediye intihabatına büyük önem verilmiş ve mevcut belediye heyeti şu cümlelerle eleştirilmişti:

"Gayrı kanuni olarak mevkiye gelen ve ihtiyacatı mahalliyeyi hiçbir vecihle tatmin edemeyen belediye heyeti yerine yeni heyetin intihabatı için faaliyete başlandı. Şayanı şükran tesadüfler cümlesinden olarak kaymakam Abdülhak Hakkı bu mesut devrede teşrifleri belediye meselesine ciddi bir ehemmiyet verilmesine vesile oldu. Yalnız mefsuh Belediye heyeti reisinin asılsız olarak intihap içinde riyaset etmekte olduğu istihbar edildiğinden kaymakam beyin bu noktada nazarı dikkate etmeyi bir vazife telakki ediyoruz. En mühim ve hayati olan bu meselede halkın yeni intihabata ciddi bir ehemmiyet alaka göstererek muhtacı ıslah olan Tire belediyesine can kuvvet verecek ve memleketin hayatıyla alakadar olup yüz üstü kalan işlerinde çalışabilecek fail bir heyetin intihabatına gayret edilmesi vazifiyeyi milliye ve vataniyedir."[233]

Belediye seçimleri sonucu, Halim Bey'in başkanlığı altında yeni heyet teşkil edilmiş ve bu durum basında şöyle ele alınmıştı:

"Bugüne kadar birçok haksızlıklar ve kanunsuzluklar yüzünden neticelendirilmeyen belediye intihabatı birkaç gün evvel nihayet bulmuş ve eski belediye heyetinin elinde öksüz bir çocuk kadar zavallı kanun memlekette zehirli bir hava içinde yaşayan halk derin bir nefes almıştır... Bu defaki intihabata samimi bir alaka gösteren halk gayretinin mükâfatı görmüş ve meclisi umumi vilayet azası muhterem Halim Efendi'nin riyaseti altında bir belediye heyeti teşkil etmiştir. Dünden beri belediye vazifeyi kağıt imzalamak ve memurlarına maaş vermekten ibaret zanneden belediyeden memleket azad olmuştur. Artık Tire'de belediye vardır denilebilir. Kaza kaymakamı Hakkı Bey'in kıymetli müzaheretleriyle yeni heyet şehrin imarat, tenzifat, tenvirat, itfaiye teşkilatı ve su meselesi hakkında tanzim ettiği projenin tatbikatına mübaşeret etmiş, yangın mahallerindeki caddelerin küşadı ve memleketin şerefiyle mütenasip bir belediye inşası için lazım gelen teşebbüsata tevessül etmiştir... Bundan sonra Meclis-i Umumi-yi Vilayette Tire'yi Akif Bey temsil edecektir."[234]

19 Kasım 1927 tarihinde Tire Belediyesindeki azalık için yapılmakta olan intihabat neticesinde, CHF namzetleri çoğunluk göstermişti. Doktor Saib Bey, sabık belediye reisi Refik Bey, Hafız Mehmet Bey ve Ali Şevket Bey azalığa seçilmişlerdi.[235]

1930 yılında yapılan belediye seçimleri, CHF ve SCF'nin rekabetine sahne olmuştu. Dördüncü Bölüm'de "Siyasi Hayat" başlığı altında detaylandıracağımız, ülkemizin ilk çok partili siyasi hayat denemesinin sonucunda seçimleri CHF kanadı kazanmıştır.

28 Şubat 1931 yılında 28 Şubat günü başlayan belediye seçimleri ise 10 Mart günü sona ermiş ve Encümen Azaları toplanarak Hacı Ömerzade Ali Bey'i reis seçmişlerdi.[236]

II. Tire Belediyesinin Mali Durumu

Basından takip ettiğimize göre; Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire Belediyesinin mali durumu çok iyi değildi. Bazı imar faaliyetleri ile su ve elektrik tesisatı gibi önemli meblağ gerektiren işler için Belediyeler Bankasından borç alınmıştı. Ayrıca halktan toplanan yardım paraları ile yol ve okul inşaatları tamamlanmıştı. Köylü halk ise köylerindeki inşaatlarda çalışarak imar faaliyetlerine destek vermişti.

1923 yılı mahalli sarfiyat toplamı 1.897.918 kuruş 6 paradır.[237] 1927 tarihli İzmir Vilayet Salnamesi'ne göre; 1927 senesi için yapılan bütçede 137.187 lira 7 kuruş varidat ve aynı miktarda sarfiyat bulunmaktaydı. Bununla birlikte, 1927 yılında yeni binalar yapılmış, pek çok binanın da tamiri gerçekleştirilmişti. 211 binanın tamiri ve 436 binanın yeniden yapılması için ruhsat verilerek, bunlardan 654 lira 73 kuruş vergi alınmıştı. 200 bir katlı, 255 iki katlı, 3 üç katlı kargir; 81 bir katlı, 13 iki katlı yarım kargir; 49

[232] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 46.
[233] **Ahenk,** 26 Teşrin-i Evvel 1923.
[234] **Ahenk,** 5 Kânun-ı Evvel 1923.
[235] **Hizmet,** 20 Kânun-ı Evvel 1927.
[236] **Anadolu**, 13 Mart 1931.
[237] **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap**, s. 89.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir katlı, 15 iki katlı ahşap hane ve iki katlı sekiz kargir mağaza, iki katlı 29 kargir dükkân ile iki katlı kargir bir mektep yeniden inşa edilmişti.

1927 yılında hayvan pazarından toplam 2.129 lira 77 kuruş resim alınmış olup, belediye talimatnamesine aykırı davranan bakkal, fırıncı, berber, yoğurtçu, aşçı, tatlıcı, hancı, arabacı şoför ve esnaflardan ise ceza olarak 1.169 lira 41 kuruş toplanmıştı. Belediyeye kayıtlı bir hususi, 9 kira tenezzüh otomobili ile yirmi kamyonet, 30 yük arabası, bir motosiklet ve 19 bisikletten de senede 1.218 lira vergi alınmıştı.[238] 1928 yılına gelindiğinde Tire Belediyesinin 457.933 lira geliri vardı.[239] Sarfiyat miktarı ise 68.220 lira 57 kuruştu.[240] 1929 yılından 1930 senesi sonuna kadar devlet bütçesinden Tire Belediyesine ayrılan ödenek çeşitlerine baktığımızda; şöyle bir tabloyla karşılaşıyoruz:[241]

İdari ve Özel İşler	**17.440 Lira**			
Sağlık	10.850 Lira		İtfaiye	984 Lira
İmar	9.970 Lira		Muhtelif Masraflar	84.661 Lira
Su Tesisatı	265 Lira		Tanzifat ve Elektrik Tesisatı	23.140 Lira

1931 yılında devlet bütçesinden Tire Belediyesine ayrılan ödenek çeşitleri ve miktarına baktığımızda; idari ve özel işler için 29.718, sağlık için 15.560, imar faaliyetleri için 5.020, su tesisatı için 50.000, itfaiye için 1.100 lira ödenek ayrılmıştı. Muhtelif masraflar için 36.578 lira ödenek ayrılırken, elektrik tesisatı için ayrılan bütçe ise 160.652 lira tutarındaydı. 1933 yılında ise Tire Belediye bütçesi 736.670 lira olarak tespit edilmişti. 1933 yılı varidatı bir önceki seneden az olduğu için bütçede tasarruflar yapılmış ve 8 memur açıkta bırakılmıştı.[242]

Tire Belediyesi 1923–1938 Bütçeleri:[243]

Yıllar	Bütçe (lira)	Kesin Hesap (lira)
1923	36.000	28.009
1924	51.503	28.009
1925	81.917	53.620
1926	105.503	----------
1927	156.577	85.095
1928	138.338	----------
1929	147.043	123.792
1930	143.039	75.240
1931	85.198	82.920
1932	104.720	74.893
1933	74.020	60.160
1934	68.286	64.556
1935	79.348	88.810
1936	76.940	81.528
1937	94.133	94.133
1938	96.478	96.478

[238] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928,** ss. 147-148.
[239] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** Bilgi Matbaası, 1930. s. 202.
[240] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı**, s. 202.
[241] **İzmir Vilayeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 126.
[242] **Hizmet**, 6 Temmuz 1933.
[243] **Cumhuriyetin 50. Yılında 1973 İzmir İl Yıllığı**, s. 746–747.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Tire Belediyesi Tarafından 1929–1936 Yıllarında Yapılan Giderler:[244]

Yıllar	İdare ve Hesap İşleri	Sağlık İşleri	İmar	Tanzifat ve Elektrik	Su Tesisatı	İtfaiye	Muh. Masraflar	Yekûn
1929	14.356	17.709	4.901	78.359	691	985	11.791	123.792
1930	17.054	16.622	4.475	22.809	1.360	966	11.953	75.239
1931	23.461	14.745	3.490	29.989	1.303	705	10.077	83.770
1932	21.844	10.553	9.035	18.752	8.035	633	6.060	74.893
1933	15.554	9.534	5.871	15.891	647	605	12.059	60.161
1934	14.482	7.424	3.015	12.089	10.849	605	16.513	64.973
1935	16.956	-	8.872	2.854	4.275	27.580	615	17.061
1936	21.756	9.208	2.910	4.543	31.634	674	10.803	81.528

1929–1936 yılları arasında sağlık ve hayır işlerine ayrılan giderlere baktığımızda; en fazla 1929 yılında, en az 1934 yılında ödenek ayrıldığı görülmektedir. Buna karşın 1929'da elektrik tesisatı için yapılan sarfiyat diğer yıllara kıyasla en yüksekti. 1929–1936 yılları arasında imar çalışmaları için yapılan giderlere baktığımızda, 1932 yılında imar faaliyetleri için yapılan giderler 9.035 lira tutarında olup, diğer yıllarından daha fazladır. Sözü edilen yıllar içinde 1929 yılı gider miktarı en yüksek olan yıldır. Bunu 1931 ve 1936 yıllarında yapılan giderler izlemektedir.

Tire Belediyesi 1929–1936 Varidat Tahsilâtı:[245]

Yıllar	Devlet Vergileriyle Beraber Tahsil Olunan Hisseler	Okturva Resmi	Sair Belediye Vergi ve Resimleri	İstikrazat, İanat ve Teberruat	Yekûn
1929	5.871	7.692	113.288	385	127.176
1930	5.451	8.805	68.244	316	82 816
1931	1.923	6.933	76.099	243	85.198
1932	4.222	6.351	63.175	261	74.009
1933	3.273	11.391	31.164	167	60.681
1934	4.984	17.132	43.784	260	66.550
1935	3.832	18.675	41.385	135	77.023
1936	2.389	18.967	49.657	2.230	94.649

1930–1933 yılları arasında belediye varidatının tahsilât miktarı:[246]

Yıllar	Tente siper ve saçak resmi	Pazar, panayır ve meyvelerden işgali resmi	Levha, yazı, ilan resmi	Kazan, motor ve imbik ruhsatiyesi	Kara vesaiti nakliyesi resmi	Evzan ve damga resmi kantar resmi
1930	282	1.936	324	55	3.018	292
1931	433	3.363	546	15	4.407	260
1932	555	3.033	453	----	2.425	275
1933	416	3.554	324	----	2.424	186

Yıllar	Musakkafat vergisinden belediye hissesi	Kazanç vergisinden belediye hissesi	Tanzifat vergisi	Tenvirat vergisi	İnşaat ve tamirat ruhsatiyesi
1930	4.754	1.111	7.730	4.882	583
1931	4.361	1.085	5.574	3.902	394
1932	1.268	654	6.042	4.515	500
1933	3.436	786	6.620	4.749	434

1929 yılından 1936 yılına kadar geçen süre içinde Okturva resmi miktarında artış dikkat çekmektedir. 1929 yılında 7.692 lira olan vergi geliri, 1936 yılına gelindiğinde 18.967 lirayı bulmuştu. Dikkat

[244] **Belediyeler İstatistiği 1929–1936**, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1939, s. 404.
[245] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1933–1934,** Meşher B.evi, İzmir, 1935**,** s. 128; **İzmir Vilayeti 1934-1935 Senesi İstatistik Yıllığı**, s. 159; **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937-1938**, Dereli B.evi, İzmir, 1939, s. 161; **Belediyeler İstatistiği 1929-1936**, s. 95.
[246] **Anadolu,** 29 Ağustos 1924.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

çeken diğer bir artış da; pazar, panayır ve meyvelerden işgali resmi adı altında alınan vergi gelirinde görülmektedir. 1930 senesinde 1.936 lira gelir sağlanan bu vergiden, 1933 yılında 3.554 lira tahsil edilmişti. Bu durum, ilçede ticari hayatın geliştiğini göstermektedir.

III. Tire Belediyesinin Hizmetleri

a. Su

Cumhuriyet'in ilk yıllarında belediyeyi meşgul eden en önemli sorunlardan biri, temiz su temin edilmesiydi. 1924 yılında Kaymakam Mehmet Esat Bey "*kasabaya ceryan etmekte olan gerek vakıf ve gerek eshab-ı şeriye ait memleket suları ana yollarının son derece harap olması ve mevsim hasebiyle suların azalması yüzünden halkın maruz kaldığı susuzluğun azalması için gerekli muamelenin yapılmasını*" istirham etmişti.[247]

1926 ve 1928 yıllarında Kimyager Selahattin Bey tarafından Doktor Memduh Laboratuvarı'nda 17 kaynak suyun tahlili yapılmıştı. En iyi sular Toptepe ve Buğdaydede semtlerinde çıkmış, bunun üzerine buradaki sular, belediye tarafından yapılan üç su deposuna alınmıştı.[248]

Tire'nin memba suları:[249]

Lütfü Paşa Suyu	Yeğen Mehmetağa	Karahasan Suyu	Yahşibey Suyu
Kaplan Ahmet Paşa Suyu	Çay Suyu	Şişikoğlu Suyu	Hacıömer Suyu
Yeni Camii Suyu	Alçeşme	Kirişoğlu Suyu	Hacı Şerifzade Suyu
Ahmet Bey	Bedirbey Suyu	Hafız Suyu	Kayapınar Suyu
Karagazi	Taşpınar	Karahasan Suyu	Ilıkpınar Suyu
Yılankıran Suyu	Kirişoğlu	Hacıalat ve Sarıkya pınarı	Yaylapınar
Hafsa Hatun Suyu	Hafız Suyu	Leyse Suyu ve Kurşak Pınarı	Ecepınar Suyu

1927 yılı başlarında Vali Kazım Paşa ile Tire Belediye Reisi Refik Bey ve Kaymakam Haydar Bey; Tire'nin imarı, lağım planları ve su meselesi hakkında müzakere etmişlerdi. Müzakere neticesinde, tetkikat için Tire'ye iki mühendisin getirilmesine karar verilmişti.[250] Aynı yıl halkın su ihtiyacı Kaplan Deresi'nden çıkan Kaplan Suyu, Paşa Yaylası'ndan gelen Paşa Suyu, Arappınarı Deresi'nden gelen Yeni Cami Suyu, Değirmen Deresi'nden gelen Ahmetbey, Karagazi, Yeğenağa, Çaysuyu ve Yılankırkan isimlerindeki sularla temin edilmekteydi. Bu sular; toprak, künk ve taş mecralarından aktığı için sağlıklı değildi.[251]

1930 yılında kazanın su tesisatı projesi Su İşleri Müdürlüğü tarafından tetkik edilmişti. Tesisatta kullanılacak boruların font olmasına karar verilmişti.[252] Aynı yıl yüz bin liraya mal olacak demir borular içinde ilçeye su getirilmesi için müteahhitlerle anlaşma sağlanmıştı.[253]

1931 yılında ilçede bulunan sebillerin Tire Evkaf İdaresi yahut Tire Belediyesine ait olması konusunda bir anlaşmazlık vardı. Tire Belediye Reisi Ali Okan, Sular Nizamnamesinin 7. maddesine göre; abidattan madut olan sebil, çeşme ve şadırvan sularının da belediyeye veya ihtiyar meclislerine devredilmesi gerektiği halde, Tire Evkaf İdaresi tarafından mahalli sebillerin küp mahiyetinde telakki edilerek sebillerin Tire Belediyesine devredilmemesinden şikâyetçiydi.[254] Tire Evkaf İdaresi ile belediye arasında sebil hakkında sevk eden istilama cevaben İzmir Evkaf Müdürlüğünden alınan 15.08.1931 tarihli, 16778/375 numaralı tahrirata göre "*mezkur sebilin suyu ihtiyacatı ammeyi temine mahsus isale suretiyle getirilmekte olan sulardan olmayıp yaz günlerinde hariçten taşınarak dökülmek suretiyle temin edilmekte olduğu*" anlaşılmıştı. Bu ve emsali sebillerin nizamnamenin 6. maddesinin C fırkası mucibince devirden müstesna bulunduğuna karar verilmişti.[255]

---

[247] **Anadolu,** 29 Ağustos 1924.
[248] Bu kaynak suları Ahmetbey, Alçeşme, Bedirbey, Çay, Hafsahatun, Hafız, Ilıkpınar, Karagazi, Kayapınar, Kirişoğlu, Kurşak pınarı, Leyse, Lütfüpaşa, Taşpazar, Şişikoğlu, Yenicami, Yeğen Mehmet Ağa, Yılankıran suyudur. Bkz. Başaran, **a.g.e**., ss. 60-61.
[249] Tokluoğlu**, a.g.e.**, ss. 16-17.
[250] **Anadolu,** 14 Şubat 1927.
[251] **Anadolu**, 22 Temmuz 1930.
[252] **Anadolu**, 7 Temmuz 1930.
[253] **Anadolu**, 22 Temmuz 1930.
[254] **T.C.B.C.A. 30.10./157.106.9.**
[255] **T.C.B.C.A. 30.10. / 157.106.9.**

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1932'de Ödemiş'in su işlerini yürüten şirketle Tire Belediyesi arasında sondaj işlerinin yürütülmesi için anlaşma yapılmıştı.[256] 1933 yılında ise Tire Belediyesi tarafından su tesisatı projeleri hazırlanarak, söz konusu proje sağlık ve nafia vekâletlerine gönderilmiş, temiz ve ucuz fiyata su temini için çalışmalar hızlandırılmıştı.[257] Su sorunu basına şöyle yansımıştır:

"Tire'nin bütün kazalara numune olacak bir belediyesi vardır. Tire şehri, belediyesi sayesinde her sene muvaffakiyet kazanmaktadır. Tire Belediyesi, şehri sıhhi ve temiz bol suya kavuşturacaktır. Tire Belediyesi su tesisatı masraflarını birkaç sene bütçesine koyabilmek için belediyeler bankasından lazım olan parayı borç alacaktır. Tire Belediyesinin çalışkan ve azimli başkanı Ali Okan, kurultay üyesinden Doktor Kazım Ağra Tire Belediyesi istikraz mukavelesini imzalamak için Ankara'ya gideceklerdir."[258]

Beş yıllık çalışmanın, çizilen projelerin ve bürokratik işlemlerin sonucunda 1933 yılı başlarında Kahrat'a su getirilmişti. Yenişehir köyü altından yedi kilometre boyunca künk döşeme işlemi tamamlanmış; suyun bir kolu Kahrat ve Fata arasındaki okula, diğeri de köy çeşmelerine bağlanmıştı. Kırk beş bin lira keşif bedeli olan proje, köylülerin özverili çalışması sonucunda tamamlanabilmişti.[259] Kahrat köyünden Mehmet zevcesi Ayşe Hanım, bu projenin gerçekleştirilebilmesi için, su künklerinin yerleştirilebilmesi adına on altı dönüm tarlasını devlete bağışlamıştı.[260]

Tire'de içme suyu tesisleri 1936 yılında yapılmış ve ilerleyen zamanlarda su tesisatı geliştirilmişti. Eski yapı ve kuyu sistemine dayanan su tesisatının yerine ihtiyaçları karşılayan yeni bir tesisat oluşturulması için Tire Belediyesine Belediyeler Bankasından 66.810 lira borç verilmişti. Bu proje, 1937 yılında tamamlanarak tesisat için alınan borç para, halkın yardımıyla ödenmişti.[261] 156.000 liralık projenin önemli bir kısmı 1937 yılında tamamlanmıştı.[262]

Tire'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi 1940'lı yıllarda da çiftçilerin çoğu mazot yakan motorlarla bahçelerine su çekmeye ya da beygirlerle su taşıyarak bahçelerini sulamaya devam etmişti. Artezyen kuyuları ile sulama sisteminin kullanılmadığı Tire'de gerek hayvanların su ihtiyacını karşılamak, gerekse bahçe sulamak için ihtiyaç duyulan suyun temin edilmesi artezyen kuyularının önemini ortaya koymuştu. Ancak Atatürk Dönemi'nde gerçekleşmeyen bu proje, 1940'lı yıllarda da gerçekleşememişti.[263] Bu tarihlerde su, şehre 3–7 km. uzaklıktaki 17 kaynaktan sağlanmaktaydı ve suların sertliği 9 Fransız derecesiydi. 1950 yılına kadar 24 saatte 1.555 metreküp su sağlanmakta ve bu miktar özellikle yaz aylarında ihtiyacı karşılamamaktaydı. Su tesisatı nihayet 1950'li yıllarda geliştirilerek, 24 saatte 2.592 metreküp su elde etmek mümkün olmuştu.[264]

b. Elektrik

1924 yılında Sada-yı Hak gazetesinde, Tire'nin en önemli eksiğinin elektrik olduğu ifade edilmişti.[265] Buna rağmen Tire'ye elektriğin gelmesi biraz zaman alacaktı. Zira İzmir'de ancak 18.10.1928 tarihinde elektrik tesisatı kurulabilmişti.[266] Bu tarihten sonra da İzmir ilçelerinde tesisat kurulumu hızlanmıştı.

1927 yılına gelindiğinde ilçenin aydınlanması 315 elektrik lambası ve 195 adi gaz lambası ile yapılmaktay-dı. 1929 yılında ise ilçede 310 adet elektrik lambası, 240 adet adi gaz lambası ile aydınlanma sağlanıyordu.[267] Nihayetinde 1929 yılında Tire'ye elektrik tesisatı kurulmuştu. Ancak söz konusu tesisat 1930 yılında tamamlanabilmişti. Tesisata İzmir'den gelen, Mühendis Emin Bey nezaret etmişti.[268] Tesis edilen elektrik santralinin celp ve mahalline vazı Alman müessesatından Doyitis Haombolt şirketinin İzmir Mümessilliği tarafından kabul edilmişti. Santralin altı buçuk ay zarfında tamamlanması planlanmıştı.[269] Tire Belediyesi, şehrin aydınlatılmasını elektrikle temin etmek için hazırladığı projeyi hayata geçirmek

[256] **Yeşil Tire Dergisi**, S. 20, 1 Ağustos 1932.
[257] **Yeşil Tire Dergisi,** S. 30, 1 Haziran 1933.
[258] **Ege**, 25 Şubat 1935.
[259] **Yeşil Tire**, 1 Şubat 1933, s. kapak içi.
[260] **Yeşil Tire**, 1 Şubat 1933, s. 15.
[261] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 129.
[262] Tokluoğlu**, a.g.e.**, s. 17.
[263] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, S. 7, Haziran 1941, s. 12.
[264] **Beş Yılda Tire (1950–1955),** s. 11.
[265] **Sada-yı Hak**, 23 Kânun-ı Sâni 1924.
[266] **Belediyeler Yıllığı**, C. 2, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara, 1949, s. 379.
[267] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı**, s. 278.
[268] **Anadolu**, 3 Nisan 1929.
[269] **Hizmet**, 30 Mayıs 1929.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üzere motor ve tesisat levazımı da almıştı.[270] Tire, elektrik tesisine ise 120 Kw. üretimle 1930 yılında kavuşmuştu.[271] 1930 yılı Ocak ayı içinde elektrik tesisatı tamamlanarak şehir elektrik ile aydınlatılmaya başlanmıştı.[272]

1933 yılında Tire tren istasyonu karanlık olduğu için yolcular zorluk yaşamaktaydı. İstasyona lüks ya da karpit bir lamba konulması istenmişti.[273] Ayrıca, ilçeye yalnızca akşam saatlerinde elektrik verilmekteydi. Bu durum 1938 yılında da devam etmiş, buna karşın Tire halkı elektrik cereyanının gündüz de verilmesini ve elektriğin daha ucuz olmasını talep etmişti.[274] 25 Ekim 1935 tarihinde elektrik enterkonekte sisteme bağlanmıştır.[275] Bu gelişmeden sonra ilçenin aydınlatılması genişletilerek, Ödemiş'ten Tire'ye elektrik cereyanı verilmesi gündeme gelmişti.[276]

c. İmar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan imar ve bayındırlık faaliyetleri sayesinde Tire, çağdaş bir kent görünümüne kavuşmuştu. 1930 yılında Millet Parkı'nın, 1933'de Hükümet Konağı ve Alay Parkı'nın, 1934 yılında ise Aydın Demiryolu yönetimince Tire İstasyon Parkı'nın yapılması Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçede gerçekleştirilen imar faaliyetlerinden birkaç tanesidir.[277]

1925 yılında Tire-Ödemiş yolunda betonarme köprü ikmal edilmişti. Açılış merasiminde Vali İhsan Paşa ile Nafia Müfettişi Şefik Bey ve Meclis-i Umumi Vilayet Azaları hazır bulunmuşlardı.[278] 1926 yılında Tire kazasında asri mezarlığın inşa planı makam vilayetince Nafıa Vekâletine gönderilmiş ve vekâlet tarafından asri mezarlık inşa planı kabul edilmişti.[279]

1927 yılında Şimendifer İstasyonu yakınında belediye tarafından istimlâk edilen mezarlık yerine güzel bir park ile spor meydanı yapılmıştı. Ancak "Cumhuriyet Alanı" adı verilen parkın tozla örülü yabani bitkilerle kaplı olması tenkit edilmişti.[280] Aynı yıl Kaymakam Haydar Bey'in öncülüğünde daha sağlıklı şartlarda hizmet vermek üzere mezbaha açılmıştı.[281] Mezbahanın inşasından önce mezbahaya ait evrak ve planlar Sıhhiye Vekâletince tetkik edilmişti. Vekâlet, baytar için bir oda ve at muayenesi için gerekli aletler istemişti. Buna ilaveten laboratuvardan mürekkep küçük bir muayenehanenin inşası şartıyla planların tasdik edileceğini bildirmişti.[282]

1927–1928 seneleri içinde Kaza İdari Hususiyesi tarafından modern bir mektep yapılmış, Tire-Aydın yolundaki faaliyetlere devam edilmişti. Halk tarafından kaza merkezinde ve köylerde 369 ev, 34 dükkân, bir fabrika ve bir yağhane inşa edilmişti. Tire kazasında yapılan inşaat hakkında Tire Ticaret Odası'ndan alınan bilgiye göre; 1927 yılı sonuna kadar Tire kazasında 32.800 lira kıymetinde 316 ev, 13.500 lira kıymetinde 16 dükkân inşa olunmuştu. 1928 yılı ilk altı ay zarfında ise 58.917 lira kıymetinde 53 ev ve 18.333 lira kıymetinde 13 dükkân inşasına başlanılıp henüz tamamlanamamıştı.[283]

1929 yılında 5.222 lira sarfiyatla 36 hane, 7 dükkân, 4 mağaza, 1 sinema ve 1 fırın tamir edilmişti.[284] Aynı yıl 6 kargir bina da yapılmıştı.[285] Yine 1929 yılının Eylül ayında yakınında büyük ve açık camiler bulunması nedeniyle yeniden mescit yaptırılmasına lüzum olmadığı anlaşılan Tire kazasında, Murtaza ve Tellal pazarındaki mescit arsalarının parası ile başka yere mescit yaptırılmak üzere, müzayede ile satılmasına karar verilmişti.[286]

---

[270] **Anadolu**, 7 Mayıs 1929.
[271] **Cumhuriyetin 50. Yılında 1973 İzmir İl Yıllığı**, Ankara, 1973, s. 747.
[272] **Hizmet**, 15 Ocak 1930.
[273] **Anadolu,** 15 Kânun-ı Evvel 1933.
[274] **Yeşil Yurd Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, 30 Eylül 1938, ss. 8-9.
[275] **Cumhuriyetin 50. Yılında 1973 İzmir İl Yıllığı**, s. 747.
[276] **Anadolu**, 28 Ağustos 1936.
[277] Munis Armağan, "**Cumhuriyet Döneminde Tire**", Tire Belediyesi Kültür İşler Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Tire-İzmir, Nisan 2007, s. 32.
[278] **Anadolu,** 16 Teşrin-i Sâni 1925.
[279] **Hizmet**, 21 Kânun-ı Evvel 1926.
[280] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928,** s. 141–150.
[280] Başaran, **a.g.e**., s. 61.
[281] **Ahenk,** 20 Eylül 1927.
[282] **Anadolu,** 2 Kânun-ı Sâni 1927.
[283] **Hizmet,** 17 Teşrin-i Evvel 1928.
[284] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 53.
[285] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 280.
[286] **T.C.B.C.A. 030.18.1./025.44.5.**

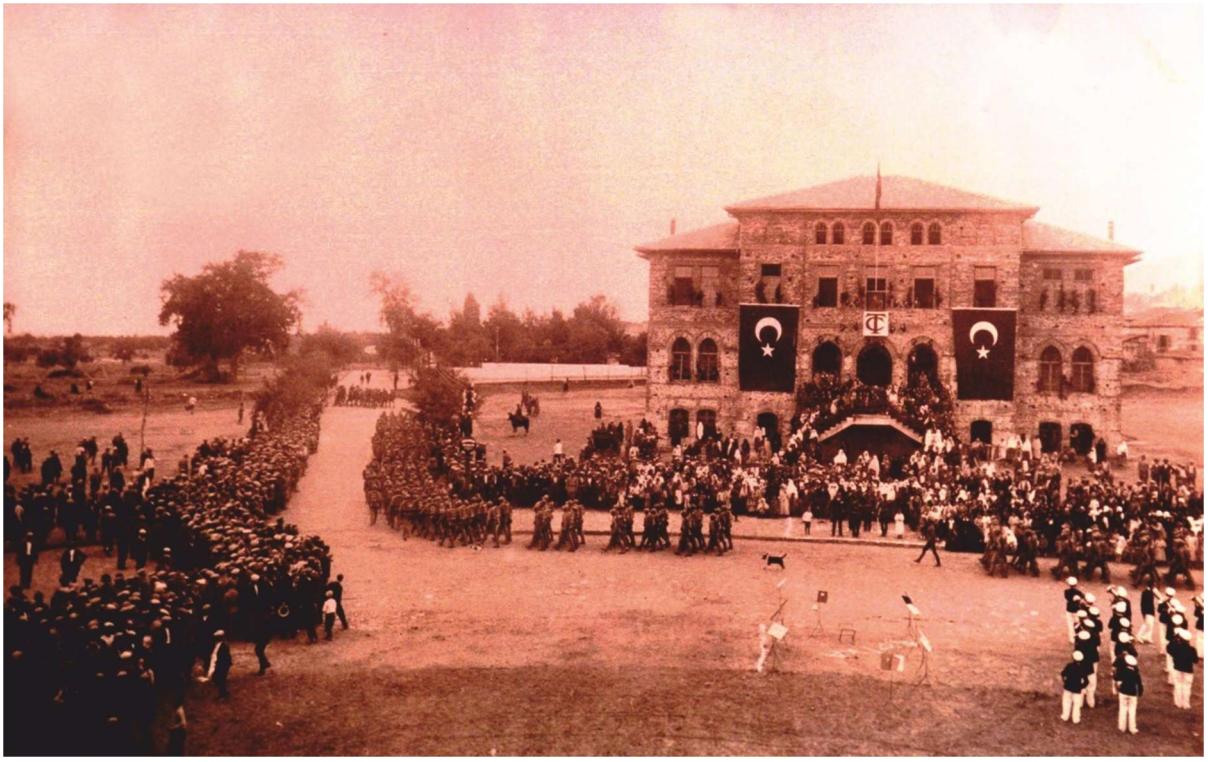
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1932 yılında belediye tarafından ilçe nüfusunun fazlalığı göz önüne alınarak öğrenim ihtiyacını karşılayacak beş dershaneli yeni bir mektep yapılmasına karar verilmişti. Aynı dönemde hükümet binası inşasına hızla devam edilmişti.[287] Ayrıca Tire Belediyesi tarafından açılan Cumhuriyet Meydanı ile yeni açılan caddenin merasimi 29 Ekim günü yapılmıştı.[288]

1934 yılı sonunda Tire'de mübadil Rumlardan kalmış olan arsaların belediyeye verilmesi için teşebbüslerde bulunulmuştu. İçişleri Bakanlığı ilçenin bayındır duruma gelmesi için bu arsaların belediyeye bırakılmasını kabul etmişti.[289]

Atatürk Dönemi'nde ilçedeki önemli imar faaliyetlerinden birisi de 1933 yılında inşa edilen Hükümet Konağı binasıdır. Tire'de Hükümet Binası inşaatı için Dâhiliye Vekâletinden tahsisat istenerek hazırlıklara başlanmıştı. Tire Kaymakamı, makam vilayetine yazdığı bir tahriratta, inşa edilecek binanın 47.000 liraya mal olacağını belirterek 1927 yılı için tahsisat talep etmişti.[290] Tire'nin düşman işgalinden kurtulmasını müteakip Kurtuluş İlkokulu binası yaklaşık bir yıl hükümet binası olarak kullanılmışsa da, 1923 yılından itibaren yeniden okul binası olarak hizmet vermişti.[291]

1928 yılında yıkılmaya yüz tutan Hükümet Konağı'nın tamiri için defterdarlığa 1.800 liralık havalename gelmişti.[292] 1929 yılında Tire'ye, Hükümet Konağı inşaatı için 15.000 lira tahsis edilmişti.[293] Kaymakam İhsan Bey yeni bir Hükümet Konağı yapılması için teşebbüste bulunmuştu. Hükümet binasının temel atma merasimi 21 Kanun-i Evvel 1929 tarihinde gerçekleşmişti. Merasimde Kaymakam İhsan Bey ile Belediye Reisi Hüsnü Bey ve Türk Ocağı Reisi Azmi Bey başta olmak üzere bütün memurlar hazır bulunmuştu. Türk Ocağı mızıkasının şenlendirdiği açılışta kurbanlar kesilmiş ve ardından inşaatın temelini atılmıştı. Merasim bittikten sonra davetlilere çay, pasta ve sigara ikram edilmişti.

Tire Hükümet Konağı

[287] **Yeşil Tire Dergisi,** S. 22, 1 Ekim 1932.
[288] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 8, Sayı: 8–9–10, Ağustos-Eylül 1933, s. 3.
[289] **Anadolu**, 24 Kânun-ı Evvel 1934.
[290] **Hizmet** 24 Kânun-ı Evvel 1926.
[291] Ertekin, **a.g.e.**, s. 70.
[292] **Hizmet,** 19 Mart 1928.
[293] **Anadolu**, 30 Haziran 1929.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

32 odadan mürekkep yeni hükümet binası İs-tasyon Caddesi'nde, belediye dairesinin karşısındaki meydanlıkta yapılacak ve üç katlı olacaktı. Hükümet inşaat masrafı için 15.000 lira tahsisat vermişti. Hükümet Konağı, İnşaatı Mühendisi Refet Bey'e ihale edilmişti.[294]

Tire Hükümet Konağı inşaatının tamamlanması için Maliye Vekâleti tarafından 4.000 lira gönderilmişti.[295] Ancak bu para yeterli olmamış, Maliye Vekâletinden 5.000 lira daha tahsisat istenmişti.[296] Yapım aşamasında Tire Hükümet Konağı projesinde bazı eksikler bulunması nedeniyle müteahhitle hükümet arasında çıkan ihtilafı çözmek üzere Nafıa Başmühendisi Emin Bey'in başkanlığında toplanan bir Heyeti Fenniye Tire'ye giderek tetkikat yapmıştı.[297]

1933 yılı ortasında inşası büyük oranda tamamlanan Hükümet Konağı'nın tamamen bitirilmesi için Maliye Vekâletinden 4.000 liralık tahsisat havalenamesi gelmişti.[298] Aynı yılın Ağustos ayında Milli Emlak Müdürü Niyazi Bey, Hükümet Konağı'nın bir an önce tamamlanması için tetkikatta bulunmuştu. Sonrasında da konağın en kısa zamanda tamamlanması için gerekli olan unsurlar Maliye Vekâletine bildirilmişti.[299] Neticede bina, 1933 yılında, 50.000 lira harcanarak inşa edilmişti. Dönemin kaymakamları Baha Koldaş, Gafur Soylu ve Tahrirat Kâtibi Süleyman Akınlar'ın, konağın yapılmasında büyük destekleri olmuştu.[300]

Tire ilçe merkezinde Cumhuriyet Meydanı'nda bulunan Hükümet Konağı, Cumhuriyet tarihinin ilk sivil mimari örneklerindendir. Bina üç bölümden oluşmaktadır. Zemin kat ve birinci kat pencereleri kubbeli, ikinci kat pencereleri dikdörtgendir. Zemin kata bir basamaklı merdiven ile ulaşılmaktadır. Birinci kata ikili bir merdivenle ulaşılmaktadır. İkinci kata ise ana girişin kapısında yer alan merdivenle ulaşılmaktadır. Merdivenler mozaik, birinci ve ikinci katlar ahşap, zemin karodur. Çatı, Marsilya kiremitle kaplıdır. Bina tuğla ve ahşaptan yapılmıştır ve bahçe içerisindedir.[301]

1929 yılında Tire'de mevcut binalar[302]

Kasaba ve Köy İsimleri	Hususi Binalar	Resmi Binalar	İktisadi Binalar	Dini Binalar	Diğer Binalar
Tire Kazası	**3.972**	**14**	**1214**	**98**	**294**
Akçaşehir	62	1	7	1	2
Akkoyunlu	65	1	2	1	5
Akyurt	68	1	2	1	6
Alacalı	58	1		1	
Alaylı	68	1	1	1	15
Araplı	13	1			
Arpacılar	101				
Arpadere	34			1	
Boynuyoğun	124	1	4	2	29
Burgaz	78	1	1	1	2
Bülbüldere	46	1	1	1	2
Büyükkale	58	1	1	1	3
Büyükkemerdere	350	1	2	2	5
Büyükkömürcü	49			1	4
Cambazlı	90	1		1	
Çamköy	154	1	5	1	29
Çerikozu	42	1	1	1	
Çiniyeri	181	1	5	1	12
Dağcedit ve Selatin	183		4	1	12
Dağderesi	53	1	2	1	4
Dampınar	47	2	2	1	5

[294] **Anadolu**, 22 Kânun-ı Evvel 1929.
[295] **Anadolu**, 7 Teşrin-i Sâni 1931.
[296] **Yeni Asır,** 29 Kânun-ı Evvel 1931.
[297] **Halkın Sesi**, 11 Nisan 1933.
[298] **Yeni Asır**, 6 Temmuz 1933.
[299] **Yeni Asır**, 13 Ağustos 1933.
[300] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 40.
[301] **İzmir Kültür Envanteri Tire**, (Yay. Haz. Mustafa Baysal), İl Özel İdaresi Kültür Yayını, İzmir, 2001, s. 6.
[302] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** ss. 116-122.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kasaba ve Köy İsimleri	Hususi Binalar	Resmi Binalar	İktisadi Binalar	Dini Binalar	Diğer Binalar
Dedeköy	12				4
Dibekçi					
Dindarlı	47		1		2
Eskioba	136	1	5		7
Gönlüce	144		1	1	
Habipler	34	1		1	4
Hacı Mahmut	36	1	1	1	
Hacı Nebi	26	1			1
Halkapınar	31			1	
Hamidiye	38	1			
Hasançavuşlar	38	1	2	1	1
Hisarlık	146	3		2	13
Işıklar	35	1		1	2
Kahveciler	81	1	1	1	17
Karaağaç	13	1		1	6
Kırbaş	64	1	4	13	
Kızılcagedik	134	1	3	1	5
Kurşak	42				5
Küçükburun	23			1	
Küçükkale	36	1	2	1	
Küçükkemerdere	21				1
Kürdüllü	82	1	1	1	3
Mahmutlar	67	3	1	4	
Mersinlidere					
Musalar	46			1	
Naime	35	1		1	
Ortaköy	10	1		1	
Palamut	22		2		1
Rahmanlar	6		1	1	1
Somak	37			1	5
Subaşı	81		8	1	2
Teke	129		1		20
Tekfur	61	1		1	
Toparlar	27			1	
Toplak	41			1	6
Tulum	60	1	2	1	1
Urfalı	76	1	3	1	17
Uzgur	23	1	1	1	4
Yemişler	17				4
Yeniçiftlik	84	1	8	1	4
Yenioba	84	1			6

Kasaba ve Köy İsimleri	Hususi Binalar	Resmi Binalar	İktisadi Binalar	Dini Binalar	Diğer Binalar
Gökçen Nahiyesi	110	2	8	3	11
Çobanköy	84	1		2	2
Dereli	58	1	8	1	7
Kahrat	228				
Kızılcahavlu	61				
Kireli	182	1	11	1	18
Kocaasarlar	161	1	8	1	6
Manda	104	1	3	1	1
Osmancık	36	1		1	
Peşrefli	159	1	6	1	14
Sarılar	35	1		1	6

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Saruhanlı	66	1	5	1	4
Yeğenli	81	2	1	1	2
Yenişehir	121	1	2	1	6

Bütün bu imar faaliyetlerine karşın, 1930 yılına ait bir gazete haberinde Tire'nin düşman işgalinden kurtulmasından 1928 yılına kadar ilçenin mali gücünün karşılayamadığı ölçüde imar faaliyetlerinde bulunulduğu belirtilmişti. Batılı ülkelerde terk edilen betonarme inşaatın ülkemizde halen kullanılmakta olduğu eleştirilirken, para israfının miktarı da şu cümlelerle ortaya konmuştu:

"Yunan işgalini gören ve işgal görmeyip de daha eskiden imara muhtaç bulunan mıntıkamızda istirdattan 1928 senesi sonuna kadar, bizim mali gücümüzle mütenasip olmayacak derecede mühim inşaat yapılmıştır. Milyonları sayıya dâhil eden bu inşaat masrafının mühim bir kısmı maalesef ecnebi diyarına gitmiştir. Garb memleketlerinde hararetle revaç bulmuşken zararı ve masrafı itibariyle derhal terk edilen betonarmecilik, memleketimizde inşaat değil, iktisadi bünyede bir yıkım yapmıştır. Memleketin toprağa gömdüğü, kısmen harice verdiği parayı tespit etmek için tetkikat yaptık. Aşağı yukarı bir fikir çıkarabileceğimiz malumat aldık. Tire kazasında: 361.717 lira kıymetinde 369 ev, 31.833 lira kıymetinde 34 dükkân, 22.625 lira kıymetinde 2 fabrika, 35.950 lira kıymetinde 1 resmi bina, bina ki ceman 452.125 liralık masraf…" [303]

Tire Alay Parkı

1933 yılında 39. Alay Kumandanı Niyazi Bey'in öncülüğünde, Kumandan Yardımcısı Ethem Şevki Bey'in desteğiyle, ortasında Marmara Denizi'nin küçük bir modeli şeklinde güzel bir havuz bulunan askeri park inşa edilmişti.[304] 09.09.1937 tarihinde ise Tire'nin Duatepe Mahallesi'nde ve Kızılyerde oturan Mehmet Kamar'ın kasabanın Hisarlık köyünde su ile müteharrik eleksiz bir değirmen açması onaylanmıştı.[305]

Tire'de ilk imar planı uygulaması 1950 yılında yapılmıştı. Bu noktada şunu söylemeliyiz ki Tire; İzmir'in ilçeleri arasında imar planı yapılan ilk ilçelerden biridir.[306] 1960 yılında İhsaniye ve İstiklal mahallelerinde, Kocamezarlık denilen belediye arazisi parsellenerek yerleşime açılmıştı.[307]

d. Yol

1928–1929 yıllarında Tire dahilinde ulaşımın kolaylaştırılması için pek çok yolun inşası ve tamiri gerçekleştirilmiştir. Bahsettiğimiz yıllar içinde ilçede yapılan yollar şunlardır: Tire-Fata, Tire-Halkapınar, Tire-Canbazlı, Yeni Oba-Kurşak, Yeni Oba-Eski Oba, Subaşı-Tulum, Tulum-Naime, Akkoyunlu-Tekke, Eski Oba-Alacalı, Ayaklı Kırı-Eski Oba, Yeni Oba-Ayaklı Kırı, Eski Oba-Hamidiye, Subaşı-Burgaz, Subaşı-Yeni Çiftlik, Mehmetler-Hamidiye, Kahrat-Kızılcahavlu yolu.[308]

Tire-Kuşadası arasında inşa edilen yolun açılışı 12 Mayıs 1929 günü yapılmıştır. Aynı dönemde Tire'yi Aydın'a bağlayan yolun 23 kilometresi de inşa edilmiştir.[309] 1929 yılının Mayıs ayında Tire-Torbalı yolu inşaatına başlanmış ve Vali Kazım Paşa'nın riyasetinde içtima edilerek yol inşaatı hakkında bazı kararlar alınmıştı. Tire-Torbalı yolu inşaatı keşif bedeli olan 64.397 liradan 16.873 noksan ile müteahhitleri-

[303] **Hizmet**, 24 Nisan 1930.
[304] **Yeşil Tire Dergisi**, **yıl**:2, sayı:30, 1 Haziran 1933, s. 4–5.
[305] **T.C.B.C.A. 036.18.01.02.78.77.16.**
[306] Dursun, **Tire Kent Coğrafyası,** s. 48.
[307] Sezer, **Tire İlçesinde Arazi…**, s. 74, İzmir, 2003.
[308] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 266.
[309] **Anadolu**, 13 Mayıs 1929.

ne ihale edilmişti.[310] Aynı yılın Temmuz ayında Tire-Torbalı arasındaki 40 kilometrelik yol inşa edilmişti. Yolun sene sonuna kadar tamamlanması amaçlanmıştı.[311]

1930 yılında Tire-Aydın yolu inşaatı bitmişti.[312] Aydın'ı İzmir'e bağlayan en kısa yol olduğu için önemi büyük olan Aydın-Tire yolunun açılış merasimi büyük bir törenle yapılmıştı.[313] Aynı yılın Ağustos ayında Vilayet encümeni toplanarak İzmir-Tire yolunun durumu ele alınmış ve yol faaliyeti 47.350 liraya müteahhit Rafet Bey'e ihale edilmişti.[314] Yılsonunda ise Torbalı-Tire arasındaki 22 kilometrelik yol inşaatı tamamlanmıştı.[315] Tire-Torbalı yolunun 23.000 lira sarfiyatla inşası kabul edilmişti.[316]

1931 yılında İzmir'de büyük bir yol faaliyeti planlanmıştı. Yapılacak yollara dair Vilayet Nafıa Başmühendisliği tarafından bir proje hazırlanmıştı. Proje kapsamında, yeni yapılacak ve tamir edilecek yollardan bazıları; İzmir -Torbalı-Tire ve Tire-Çatal yolları olarak tespit edilmişti.[317] Köylülerin desteği ve Jandarma Kumandanı Cevdet Bey'in gayretleriyle Tire'den Çamköy'e kadar 30 kilometrelik muntazam bir yol yapılmıştı. Bu yol ve Tire-Germencik yolu köy kanunu mucibince köylülerin de yardımlarıyla yapılmıştı.[318]

1932 yılında Tire'yi Çamköy-Uzgurlu Ilıcası üzerinden Aydın Germencik'e ve Fata'yı Dereköy üzerinde Paşayaylası'na, Ödemiş Ovacık Yaylası'ndan Aydın'ın Köşk nahiyesine bağlayacak yol faaliyeti hızlandırılmıştı. Bu üç istikamet Büyük ve Küçük Menderes havzalarını bağlayacaktı. Bergama ile İzmir ve Tire arasındaki 200 kilometreye yakın büyük yolun tamamlanmasına da hız verilmişti.[319] Aynı yıl Tire-Aydın yolunun köprü ova kesimindeki yol tamamlanmaya çalışılmıştır. Tire-İzmir yolunun tamiri müteahhit Refet Bey'e ihale edilerek, sözü edilen yolun tamirine başlanmıştı.[320]

Vilayet Umumi Meclisinde 600 bin liralık istikraz parasının bir kısmı ile İzmir-Torbalı, Tire-Aydın yollarının inşası, Torbalı'nın Tire caddesinden ayrılarak Subaşı, Cellat, Selçuk üzerinden Kuşadası ve Aydın'a bağlanmasına karar verilmişti.[321]

1933 yılı Ağustos ayında Vilayet Encümeni azalarından bir heyetle birlikte Küçük Menderes Havzası kazalarına teftişe çıkan Vali Kazım Paşa, Tire Kaymakamı Gafur Bey'le birlikte Tire'de yeni açılan 40 kilometrelik Çamköy-Germencik-Habipler-Dampınar yolunu ve bu yoldaki 12 köprüyü teftiş etmişti.[322] Aynı yılın sonlarında iktisadi önemi büyük olan ve Küçük Menderes ile Büyük Menderes Havzasını en kısa noktadan bağlayan 40 kilometre ve 12 köprüden ibaret Tire-Germencik yolu doğrudan doğruya civar köylülerin yardımıyla açılmıştı. Kaymakam Gafur Bey'in yaptığı açılış merasiminde köy muhtarları, ihtiyar meclisleri ve köylüler hazır bulunmuşlardı. Gafur Bey'in nutkundan sonra her köyün tertip ettiği eğlenceler seyredilmiş ve otomobillerle Germencik'e gidilmişti.[323]

Yol faaliyetlerindeki gelişmeye paralel olarak Tire Belediyesi, otomobil işleri ile de yakından ilgilenmeye başlamıştı. 1929 yılından 1933 yılına kadar Tire Belediyesine 12 tenezzüh otomobili kaydedilmişti.[324] 1935 yılında Kazım Dirik, Tire'de Fata-Paşa yaylası arasında inşa edilmiş olan büyük yolu teftiş etmişti.[325] Tire-Fata yolu ulaşımda büyük kolaylık sağlamıştı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yol yapımına büyük önem verilmişti. İzmir Valisi Kazım Dirik, Tire köylerini ve yapılan yolları teftiş etmek için Tire'ye gitmiş; bu teftişte köy ağalarını yanına çağırarak, Kaplan yollarının yapılması için onlara görev ve talimat vermiştir. Kazım Dirik bu teftişten bir süre sonra Mahmut Esat Bozkurt ile beraber tekrar Tire'ye gitmiştir. Bu ziyareti esnasında köy yollarının yapılmadığını görerek Tire'nin en zengin kişilerinin kim olduğunu sormuştu. Tire halkı ilçenin zenginlerinden Eczacı İshak Bey ile bir kişinin daha adını söylemişlerdi. Kazım Dirik, bu kişileri yanına çağırarak "*Sizi müteahhit*

[310] **Anadolu**, 7 Temmuz 1930.
[311] **Anadolu,** 5 Eylül 1929.
[312] **Anadolu**, 5 Mayıs 1930.
[313] **Anadolu**, 30 Ağustos 1934.
[314] **Hizmet**, 4 Ağustos 1930.
[315] **Hizmet**, 14 Aralık 1930.
[316] **Yeni Asır,** 28 Ağustos 1931.
[317] **Hizmet**,15 Haziran,1931.
[318] **Yeni Asır,** 8 Temmuz 1931.
[319] **Anadolu**, 29 Kânun-ı Evvel 1932.
[320] **Yeşil Tire Dergisi,** S. 22, 1 Ekim 1932
[321] **Yeşil Tire Dergisi,** S. 22, 1 Ekim 1932
[322] **Hizmet**, 17 Ağustos 1933.
[323] **Yeni Asır**, 7 Kasım 1933.
[324] **Yeni Asır**, 25 Eylül 1933.
[325] **Anadolu**, 17 Temmuz 1935.

tayin ettim, bir dahaki gelişime kadar yolları yapın." talimatını vermiştir. Bu iki kişi sorumluluk alarak yolları inşa etmiş ancak tüm mal varlıklarını yolların imarı için harcadıklarından, iflas etmişlerdi.[326]

e. Diğer Hizmetler

Türk Ocağı ve Vilayet Genel Meclisi seçimlerinin ardından 1923 yılında belediye seçimleri yapılmıştı. Yeni heyetten ise Tire'nin imar faaliyetlerini gerçekleştirilmesi, aydınlanma, itfaiye teşkilatı, temizlik, yangın mahallerindeki caddelerin küşadı ve belediye binasının inşaatı gibi hizmetler beklenmişti.[327]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sanayi sektörünün gelişmemesi nedeniyle geçimini ziraat yaparak sağlayan halk, kendisine ait toprağı olmadığı ya da üretim araçlarına sahip olmadığı için zorluklar yaşamıştı. Bu nedenle Tire'de toprak sahibi olmayan kişilere belirli miktarda toprak dağıtarak çiftçilerin kalkınması sağlanmıştı. Söz konusu planlama doğrultusunda da 1930 yılı başlarında Tire'deki sekiz çiftliğin köylüye tevzi edilmesi sağlanmıştı.[328] Bunun yanı sıra Tire kazası dâhilinde Mahmutlar Çiftliği arazisi, Tire'de ve köylerde iskân edilmiş olan muhacir ve mübadillere tevzi edilmiştir. Mahmutlar Çiftliği'nin tevzi edilmemiş olan 700 dönümlük kısmının da arazisiz olan Hamidiye köyü ahalisine verilmesi uygun görülmüştür.[329] Ayrıca üç köyün daha kısa zaman içinde köylülere tevzi edilmesine karar verilmişti.[330] Mahmutlar Çiftliği arazisi Hamidiye, Alacalı, Yenioba ve Darmara köyleri ahalisine tevzi olunacaktı.[331] Mahmutlar Çiftliği arazisinin birinci ya da ikinci tür arazi gibi nevilere göre tevzi edilmemesi halkın şikâyetine neden olmuştu.[332]

Tire'deki çiftliklerin peşin para ile köylülere satılması düşüncesi ilçede tartışma konusu olmuştu. Vilayet Hususi Hesaplar idaresine ait Büyükkadife çiftliğinin yerli ve muhtaç ahaliye tevzisi tensip edilmişti. Vilayet encümeni azasından oluşan komisyon ilçeye giderek çiftlik arazisi üzerinde ve köylüler arasında tetkikat yapmış, neticede arazinin peşin para ile dağıtılmasına karar verilmişti. Arazinin peşin para ile satılması kararının köylüleri memnun etmemesi üzerine hükümet, çiftlik arazisini bedeli 8 senede ödenmek üzere taksitle tevzisine karar vermişti.[333]

Kaza dahilinde Selatin aşiretinin meskûn bulunduğu terkedilmiş mallardan 4.000 dönümlük arazi bu aşiret halkı ile Kuşadası kazasının Şirince ve Hayriye köylerindeki topraksız köylülere verilmesine karar verilmişti.[334] Ancak bir süre sonra tevziatı yapılacak 4.000 dönüm arazinin yalnızca 1.200 dönümlük kısmının ziraat yapmaya uygun olduğu anlaşılarak, arazinin yalnızca Tire'de bulunan Selatin aşiretine tevzisi kararlaştırılmıştı.[335] Tevzi Memuru Senayi Bey, 10 Ağustos 1930'da Tire'de tevziata başlamıştı.[336] Toprak dağıtımında bazı suiistimallerin yaşandığı da görülmüştür. Tire ve Bayındır köylerine tevzi edilmek üzere Tepeköy'de tespit edilen, milli emlak idaresine ait 150.000 dönüm arazinin dağıtımında bazı kimselerin hisselerine düşen araziden fazla toprak aldıkları tespit edilmişti. Bunun üzerine Milli Emlak İdaresince tahkikat yapılarak Tire ile Bayındır halkına tevzi edilen 150.000 dönüm arazinin yeniden ölçülmesine karar verilmişti.[337]

Büyükkale Köyü "ıslahhane" namıyla Hususiye İdaresine ait bir çiftlik olup, köylünün bir karış dahi arazisi yoktu. Meclisi Umumide verilen bir kararla bu çiftlik arazisinin bedelleri on senede tesviye olunmak üzere köylüye dağıtılmıştı. Arazi üç sınıfa ayrılmıştı. Birinci sınıfın dönümü on beş, ikinci sınıfın on, üçüncü sınıfın dönümü ise 5 liraydı. İzmir Muhasebei Hususiye Müdürü Fehmi Bey, encümen azasından Sırrı Bey ile birlikte tevziata nezaret etmişti. Bir karış toprağı olmayan bu köy, 60 haneden ibaret olup, hane başına 45 dönüm arazi tevzi edilmişti.[338]

1931 yılında Kaymakam Vehbi Bey'in riyaseti altında bir komisyon teşkil edilerek ihtiyacı olan çiftçilere her aile için 50 lirayı ve 600 kiloyu geçmemek şartıyla tohumluk arpa ve buğday dağıtılmıştı.[339]

---

[326] Seha Gidel, 28 Ocak 2011 tarihli mülakat.
[327] **Ahenk**, 5 Kânun-ı Evvel 1923.
[328] **Anadolu**, 12 Şubat 1930.
[329] **Anadolu**, 10 Nisan 1930.
[330] **Anadolu,** 17Nisan 1930.
[331] **Anadolu**, 25 Temmuz 1930.
[332] **Anadolu**, 4 Ağustos 1930.
[333] **Anadolu**, 18 Haziran 1930.
[334] **Anadolu**, 4 Ağustos 1930.
[335] **Anadolu**, 10 Ağustos 1930.
[336] **Hizmet**, 10 Ağustos 1930.
[337] **Hizmet**, 27 Kasım 1930.
[338] **Yeni Asır,** 9 Teşrin-i Evvel 1931.
[339] **Yeni Asır,** 24 Teşrin-i Sâni 1931.

1931 yılında ise Tire, Bayındır ve Ödemiş kazalarında birçok köyü içine alan Necip Paşa Çiftliği arazisinin toprak sahibi olmayan fakir köylülere dağıtılmasına karar verilmişti.[340] Bu konudaki çalışmalar devam etmiş ve 1932 yılında Tire ve Değirmendere civarındaki fakir vatandaşların sayısı 350 olarak tespit edilmişti. Ayrıca tütünlerin satılmaması yüzünden maddi sıkıntı yaşayan kişilere iaşe konusunda yardım edilmişti.[341] Aynı dönemde Rahmanlar köyünde terkedilmiş mallardan 2.000 dönüm arazi, Kurşak köyünün fakir ve arazisiz halkına dağıtılmıştı.[342] 1935 yılına ait bir gazete haberinde, Tire Belediyesi tarafından yapılan hizmetler şöyle anlatılmaktaydı:

"…Her köye zevki selim telakki edecek zarafet ve mükemmeliyette muazzam okunak binaları vücuda getirilmiştir. Yol işleri diyebilirim ki vilayetimizin hiçbir kazasına nasip olmayacak bir düzgünlükte bütün köyler birbirine bağlanmış ve köylüler tamamen yolsuzluktan kurtulmuşlardır. Valimizin çok önem verdiği spor alanları, endahlar, şehitler koruluğu işte bu kazada hemen her köyde yapılmakta ve 5 Mayıs'a kadar ikmaline çalışılmaktadır.

Tire köylerine bir de safat istasyonu yapılıyor. Kültürcülük büyük bir oranda ilerliyor. Hatta her köyde okul olduğu gibi, her köyde de bu mektepleri dolduran talebeler vardır. Kültür fabrikası adı ancak yeşil Tire'ye nasip olmuştur. Hükümet Konağı'nın sıva ve boya ileri bitmek üzeredir. Ayrıca bir de bahçe yapılarak buraya andaç konulacaktır.

Her köy, kendi sınırı ve yolları üzerinde ağaç dikmektedir. Muntazam köy postaları vardır. Köylüler mektuplarını kolayca alabilmektedir. Köylerin şehirleşmesine çalışan kaymakam Gafur Soylu genç, çalışkan ayrıca hukukçu olup, Tirelilerin sevgisini kazanmıştır..."[343]

Ayrıca Medeni Kanunun vaz olunduğu 17 Şubat 1926 tarihinden aynı yılın Ekim ayına kadar Tire Belediyesine 7 kişi evlenmek için müracaat etmişti. Tire'nin Şıhköy Mahallesi'nden Osman Efendi kerimesi Nazire Hanım'la Karacaali Mahallesi'nden İsa Efendi'nin nikâhları 28 Ekim günü Tire Belediyesi dairesi salonunda Hamdi Bey tarafından kıyılmıştı.[344]

Bir diğer önemli mesele olarak da, Tire Belediyesi tarafından kazanın yol, su ve elektrik sorunları ele alınarak mevcut sorunların giderilmesine çalışılmıştı. Şehrin asri elektrik tesisatı kasabaya cari çeşitli suların fenni bir şekilde akıtılması ve belediye bütçesi yeterli bulunduğu takdirde yangın yerlerinde açılan yeni caddenin ana lağım mecraları ve kaldırımların yapılması amaçlanmıştı. Bu faaliyetlere rağmen 1931 yılında, Yeşil Tire dergisinde, ilçenin imarı, temizliği ve sağlık hizmeti konusunda şu şikâyetler dile getirilmiş ve sözü edilen sorunların Belediye tarafından çözümlenmesi talep edilmişti:

"Tire şehrinin büyük bir yangın görmesi yüzünden yeniden inşa olunan büyük ve esaslı caddeleri kaldırımsızdır. Bu caddeler güzergâhında bulunan ve mekulat satan dükkanların bazılarının camsız bulunması ve şeker, büber gibi şeylerin dükkanlarda açıkta bulundurulması ve eşyanın da çinkodan mahafuz kaplar içerisinde bulundurulması ve üzerlerince cam kapakları olması talep edilmiş ve şimdiye kadar bu cihete sükut edilmesi azanın belediye heyetini muaheze etmesine sebep olmuştur. Ümit ederiz ki bundan sonra bu gibi eşya bilhassa tahan helvası, peynir, yoğurt gibi şeylerin mutlaka muhafız camekanlar içerisinde sattırılması ciheti belediyece temin edilecek ve sokaklardan kalkan toz toprağın bu mekulat üzerine yapışmasına mani olunacaktır. Belediye reisinden sıhhatı umumiyeyi şiddetle alakadar eden bu işe ehemmiyet vermelerini çok rica ederiz.

Bir de Tire'deki birçok evlerin mecraları açık olarak sokağa akmaktadır. Esasen toz toprak eksik olmadığından bu mecranın pislikleri halkın hancere ve ciğerlerini zehirlediğinden buna da bir nihayet vermek lazımdır.

Sokaklarda bir türlü nesline nihayet verilemeyen köpekler dolu olduğundan büyüklerden sarfı nazar, zavallı küçük çocukların hayatı tehlike içerisindedir. Bu işe memur edilmiş kimselerin yapılan masarife nazaran meydana çıkardıkları mesai hiç mesabesinde olduğu görüldüğünden belediyenin azimkârane hareketini beklemekte haklıyız.

[340] **Anadolu,** 12 Haziran 1931.
[341] **Hizmet**, 22 Ocak 1932.
[342] **Anadolu**, 6 Eylül 1932.
[343] **Halkın Sesi**, 24 Nisan 1935.
[344] **Anadolu**, 28 Teşrin-i Sâni 1926.

Ayrıca Tire'de eczahanelerin geceleri kapalı olmasından dolayı halkın şikâyetçi olduğunu söylemekteyiz. Tire gibi merkezinde 20 bin nüfusu cami bir şehrin gece eczanesiz kalması doğru olmayacağından münavebe ile geceleri eczanenin açık bulundurulmasının teminini belediyemizden bekleriz."[345]

Aynı yıl Menderes Nehri civarında Hacı Ömer Çiftliği arazisinde aşı söğüdü ve bambu ağacı fidanlığı olarak kırk dönüm arazi ayrılıp, burada yetiştirilecek fidanlar bahçe sahiplerine tevzi edilmiş,[346] 1935 yılında ise Yeni Çiftlik ve Hasköy arasında yaptırılmakta olan telefon hattının Çiftlik Köyü sınırındaki kısmı tamamen bitirilmişti.[347] 1938 yılında, Tire'nin ihtiyaçlarını konu alan bir röportajda, Tire halkı, elektrik cereyanının gündüz de verilmesini talep etmiş ve özellikle Tire'de kanalizasyon teşkilatının gerekliliği üzerinde durmuştu. Ayrıca su ve elektriğin daha ucuz olması istenirken, çarşıların ve Tire istasyonunun temizlenmesi, çeşme sayısının artırılması, kaldırımlar yapılarak yolların düzeltilmesi ve bir çocuk parkının yapılması talep edilmişti.[348] İlçede yüzme havuzu ve muntazam bir futbol sahası olmayışı da ifade edilen eksiklikler arasındaydı. Bilhassa sokakların pisliğinden şikâyet edilerek, mikrop ve pisliğin ilçede kazıklı humma gibi hastalıklara neden olduğundan yakınılmaktaydı. Yeşil Yurd dergisinde, kenar mahallelerin "*içler acısı*" bir görünümde olduğu belirtilerek, kaldırımların bozuk olması da tenkit edilmişti.[349] Bunlara karşılık Tire Belediyesi tarafından 1929 yılında 7.308 lira, 1930 yılında 7.308 lira, 1931'de 6.486 lira, 1932 yılında ise 3.469 lira tanzifat masrafı yapılmıştı.[350]

Adnan Menderes (sağda oturan), Tire Belediye Başkanı Ali Okan (solda ayakta) ile.

[345] **Yeşil Tire Dergisi**, Sayı: 9, 1 Aralık 1931, s. 11.
[346] **Anadolu**, 3 Haziran 1931.
[347] **Yeni Asır,** 14 Haziran 1935.
[348] **Yeşil Yurd Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, 30 Eylül 1938, ss. 8-9.
[349] **Yeşil Yurd Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 2, 30 Eylül 1938, ss. 8-9.
[350] **Belediyeler İstatistiği 1931–1933,** Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, Ankara, 1934, s. 424.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TİRE'NİN İKTİSADİ YAPISI

A. Tarım

Uygun iklim ve coğrafi özelliklere, dolayısıyla da ziraat yapmaya elverişli bereketli topraklara sahip olan Tire'de, halkın geçimi büyük ölçüde tarıma dayanmaktaydı. Kazada tütün, kendir, pamuk, incir, her nevi hububat, her cins meyve, kavun ve karpuz yetişmekte, zeytinyağı, bal, tereyağı ve peynir üretilmekteydi.[351] Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da varlığını sürdüren bu iktisadi teşebbüs öyle gelişmişti ki, tarım ürünleri kentin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, İzmir ve çevresine de ihraç edilmişti.

Tire'de Eski Usulde Tarım

Tire'de yetiştirilen tarım ürünlerine detaylıca değinmeden önce Anadolu gazetesinin verilerine göre Tire kazasının yıllara göre istihsalini sıralayacak olursak;

* 1923 yılındaki istihsalat: 103.000 kg meyan kökü, 611.800 kg tütün, 6.000 kg palamut, 8.623.400 kg pamuk ve 400.000 kg incir.

* 1924 yılındaki istihsalat: 90.000 kg meyan kökü, 2.163.000 kg tütün, 6.000 kg palamut, 1.540.000 kg zeytinyağı ve 288.000 kg pamuk.

* 1925 yılındaki istihsalat: 87.000 kg meyan kökü, 1.215.646 kg tütün, 6.000 kg palamut, 80.000 kg zeytinyağı, 2.304.000 kg pamuk, 350.000 kg incir, 89.600 kg üzüm.

* 1926 yılındaki istihsalat: 50.000 kg meyan kökü, 1.500.000 kg tütün, 6.000 kg palamut, 40.000 kg zeytinyağı, 1.000 kg afyon ve 1.152.000 kg pamuk.

---

[351] Ragıp Kemal, "Peştamal altında ipek çorap ve kıymetli rop!", **Vakit**, 13 Ağustos 1934. Aktaran: Yasin Kayış, **"**Vakit Gazetesi Muhabiri Ragıp Kemal Cantürk'ün 1934 Yılında Küçük Menderes Havzası'ndaki İzlenimleri" **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu- Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 2, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, s. 90.

* 1927 yılındaki istihsalat: 2.690 kg afyon, 652 kg buğday, 2.500.000 kg pamuk, 108.700 kg susam, 615.400 kg mısır, 109.000 kg muhtelif sebzeler, 2.170.000 kg tütün, 533.000 kg çavdar, 107.150 kg haşhaş tohumu, 294.100 kg kendir. 1928 yılında, 1927 yılına kıyasla afyon % 30, buğday % 15, pamuk % 20, susam % 15, mısır % 30, muhtelif sebzeler ise yüzde % 10 miktarında fazlaydı. Bakla % 8, tütün % 40, çavdar % 25, haşhaş tohumu % 30, kendir de % 15 oranında azalmıştı.[352]

* 1928 yılındaki istihsalat: 1928 yılında Tire'nin ziraata elverişli 400.000 dönüm arazisi bulunmaktaydı. Bu yıl 18.060 dönüm buğday, 19.773 dönüm arpa, 131 dönüm yulaf, 2.007 dönüm çavdar, 1.747 dönüm burçak, 3.279 dönüm bakla, 5.003 dönüm mısır, 289 dönüm soğan, 1.869 dönüm susam, 560 dönüm nohut, 450 dönüm börülce, 6.497 dönüm kenevir, 27 dönüm afyon, 4.636 dönüm pamuk ve 7.446 dönüm tütün ekilmişti. Yine 1928 yılında, Temmuz ayına kadar olan istihsalat miktarını ortalama olarak verecek olursak; 990.000 kg arpa, 3.500 kg afyon, 200.000 kg akdarı, 750 kg buğday, 80.000 kg börülce, 3.000.000 kg pamuk kozası, 100.000 kg patates, 1.300.000 kg tütün, 400.000 kg çavdar, 75.000 kg haşhaş tohumu, 125.000 kg susam, 500 kg soğan, 700.000 kg kendir elyafı, 250.000 kg kendir tohumu, 800.000 kg mısır, 100.000 kg nohut, 250.000 kg kuru üzüm, 700.000 kg incir, 300 kg badem, 120.000 kg muhtelif meyve ve 5.000.000 kg muhtelif sebzedir.[353]

Tablo 1. 1928 yılı üretimi (Kg bazında):[354]

Ürün	Üretim		Ürün	Üretim		Ürün	Üretim		Ürün	Üretim
Buğday	2.051.018		Bakla	393.885		Nohut	38.7000		Pamuk	55.892
Arpa	2.134.576		Mısır	481.728		Börülce	15.273		Tütün	1.130.616
Yulaf	23.853		Soğan	11.027		Kenevir elyafı	724.750		Üzüm	300.000
Burçak	129.378		Susam	53.300		Afyon	48		İncir	600.000
Portakal	500.000		Limon	10.000 Ad.		Meyan Kökü	250.000			

* 1929 yılında 3.000 dönüm buğday, 10.000 dönüm arpa, 1.200 dönüm mısır, 1.320 dönüm susam, 3.500 dönüm burçak, 3.000 dönüm bakla, 480 dönüm börülce, 325 dönüm susam, 14.000 dönüm tütün ve 30 dönüm armut ekilmişti.

İlçenin 1929 yılı üretimi (Kg bazında): [355]

Ürün	Üretim		Ürün	Üretim		Ürün	Üretim		Ürün	Üretim
Buğday	70.000		Susam	120.000		Mısır	260.000		Kestane	600.000
Arpa	250.000		Ceviz	200.000		Börülce	50.000		Tütün	70.800
Burçak	300.000		Zeytin	450.000		Armut	3.000		Afyon	6.000
Bakla	100.000									

* Tire'de 1929 yılında 10 bin çuval kestane, 5 bin çuval ceviz, 500 bin okka zeytinyağı, 500 bin kilo urgan, 10 bin kilo tereyağı, 5 bin kilo peynir, 5 bin metre kadar ipekli dokuma istihsal ve ihracatı vardır.[356]

* 1930 yılındaki istihsalat: 70.000 kg arpa, 55.000 kg buğday, 9.000 kg bakla, 4.000 kg çavdar, 10.000 kg afyon, 26.000 kg tütün, 15.500 kg pamuk, 21.000 kg mısır, akdarı, kum darısı, kendir, susam, burçak ve nohut. [357]

* 1931 yılındaki istihsalat: 1931 yılında ise buğday 18.060, arpa 19.773, çavdar 2.007, darı, 4.473, bakla 3.329, bezelye 151, börülce 461, nohut 560, mercimek 4, burçak 1.744, patates 1, pancar 2, soğan 289, sarımsak 21, pamuk 4636, keten 1529, susam 1869, tütün 7.446 ve yulaf 131 dönüm araziye ekilmişti. Bu arazilerden 7.500.000 kg buğday, 9.400.000 kg arpa, 500.000 kg çavdar, 120.000 kg yulaf, 1.400.000 kg bakla, 180.000 kg burçak, 80.000 kg nohut, 5.010 kg afyon, 75.000 kg haşhaş tohumu ve 10.000 kg ipek kozası elde edilmişti.[358]

Elimizde 1932 yılına ait ekim miktarına dair bilgi olmamakla birlikte, 1932 yılının yazlık zeriyatı bu konuda fikir verebilir. 1932 yılı yazında, 11.000 dönüm tütün, 2.600 dönüm kendir, 7.000 dönüm su-

[352] **Hizmet,** 3 Temmuz 1928.
[353] **Hizmet,** 3 Temmuz 1928.
[354] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928,** s. 143.
[355] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı**, ss. 190-198.
[356] **Anadolu**, 29 Mayıs 1930.
[357] **Anadolu**, 7 Haziran 1927.
[358] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 7, Sayı: 7-8, Temmuz-Ağustos 1932, ss. 428-429.

sam, 3.500 dönüm mısır darı, 400 dönüm kum darı, 1.200 dönüm nohut, 5.000 dönüm pamuk, 1.800 dönüm börülce, 2.500 dönüm burçak ve 1.000 dönüm fasulye ekilmişti.[359] 1936 yılında ise patates 20, pamuk 3.000, kenevir 16.000, soğan 525, sarımsak 50, susam 600, bakla 3.000, nohut 300, fasulye 20, börülce, 50, buğday 85.000, arpa 9.000, yulaf 50, çavdar 700, darı 550, mısır ise 500 dönüm araziye ekilmişti.

1931 ile 1936 yılını karşılaştırdığımızda, 1936 yılında patates ve bakla ekimi dışında, ekim alanlarında önemli bir azalma olduğu görülmektedir. Özellikle arpa, buğday ve darı ekiminde düşüş söz konudur. 1931 yılında 19.773 dönüm arazide arpa ekilirken, 1936 yılında 9.000 dönümlük bir alanda üretimi yapılmıştı. Bu tarihlerde özellikle darı ekim alanında büyük bir azalma göze çarpmaktadır. 1931 yılında 4.473 dönüm arazide tarımı yapılan darı, 1936 yılına gelindiğin de 550 dönümlük bir alanda ekilmişti. Söz konusu azalmanın nedenleri arasında şüphesiz salgın ve iklimsel etkiler başta gelmekteydi.

1936 yılı üretimi (Kg bazında):[360]

Ürün	Üretim		Ürün	Üretim		Ürün	Üretim		Ürün	Üretim
Patates	20.000		Susam	100.000		Börülce	25.000		Yulaf	50.000
Pamuk	1.200.000		Bakla	200.000		Burçak	100.000		Darı	140.000
Kenevir	1.500.000		Nohut	200.000		Buğday	3.000.000		Mısır	250.000
Soğan	50.000		Fasulye	20.000		Arpa	400.000			

Tüm bu veriler ışığında Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Tire tarımı için bir ortalama verecek olursak; Tire'nin yıllık 10.000 çuval kestane, 5.000 çuval ceviz, 500.000 okka zeytinyağı, 500.000 kg urgan, 10.000 kg tereyağı, 5000 kg peynir ve 5.000 metre kadar ipekli dokuma istihsal ve ihracatı vardı.[361] Söz konusu verilerin ardından ilçedeki başlıca tarım ürünlerine değinmek faydalı olacaktır:

I. Kendir Üretimi

Küçük Menderes Kıyısında Kendir Üretimi

Küçük Menderes Nehri kıyılarının üretime elverişliliği nedeniyle Selçuklu ve Osmanlı Devleti dönemlerinden bu yana bölgede tarımı yapılan kendir, elyafı ve tohumundan sağlanan yağının yanı sıra ilçe-

[359] **Hizmet**, 6 Haziran 1932.
[360] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1935-1936**, Dereli Basımevi, İzmir, 1937, ss. 80-81.
[361] **Anadolu**, 29 Mayıs 1930.

nin en önemli ihraç ürünlerinden biri olan urganın ana malzemesi olması bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Rutubetli toprağı seven kendir, Tire'de, Mart aylarında ekilmekteydi. Sulandığı takdirde kısa zamanda uzamakta ve bir dekar yerden ortalama 40–50 çeyrek kendir elde edilmekteydi. Yapım aşamasında ise 50 kg'lık kuru kendir, lifin kolaylıkla çıkarılması amacıyla suda bekletilirdi. Suya girince 100 kg su ve 30 kg kum aldığı için bir çeyrek kendir 180 kg'ı bulurdu. Sulanmasıyla birlikte ağırlığı artan kendiri sudan çıkarıp kaldırmak zorlaştığı için buna bir çözüm aranmış ve Tire'nin eski kendircilerinden Kahveci İsmail ile Cevizli Ali Usta, bu bağları yarı yarıya bölmeye karar vermişlerdi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda kendircilerin askere gitmesi nedeniyle kendir işlerini yürütmek zorunda kalan kadın ve çocuklar, ağırlığı nedeniyle yarım bağı kaldıramamışlar ve ikiye bölme yoluna gitmişlerdi. Büyük bağın dörtte birine çeyrek denilmiş ve bir çeyrek kendir bağından 3-4 kg kendir lifi, bir dekar yerden ise ortalama 150 kg kendir tohumu elde edilmişti.[362]

Üretiminin ardından, Küçük Menderes Nehri'nde dinlendirilen kendirler, sonrasında da develerle kente taşınmakta ve liflerin ayrılması için bırakılmaktaydı. Kendir liflerinin ayrılması işlemi, dokuma tezgâhlarının gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Bu sayede, kendir üretimine bağlı olarak çeşitli iş kolları ortaya çıkmış ve Tire halkına yeni iş olanakları sağlanmıştı. Tire halkının önemli bir bölümü; ekim, dinlendirme, kendir soyumu ve işleme gibi çeşitli uğraşlarla geçimini sağlamıştı. Nitekim Urgancılar Çarşısı'nın ortaya çıkması da bu gelişmelerin bir sonucuydu.[363]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendir üretimi aralıksız olarak devam etmiş ve 1927 yılı başlarında Tire'deki kendir hâsılatı 300.000 kg'ı bulmuştu.[364] 1932 yılında 2.600 dönüm kendir ekilmiş,[365] aynı yıl Rus mütehassıslar, ilçede inşa edilmesi düşünülen çuval fabrikası ve bu fabrikaya kendir yetiştirme konusunda tatbikat yapmak için Tire'ye gelmişlerdi. Heyet, kendir yetişen sahaları ve daha fazla kendir istihsali için tespit edilecek yöntemleri araştırmıştı.[366] Sonrasında Rusya'dan getirilecek makinelerle ilçede bir kendir fabrikası açılmasına karar verilmişse de bu proje hayata geçirilememişti.[367] Ancak yine de 1933 yılında kendir üretimi 1.500 tonu bulmuş, 1934 yılında ise 1.250 ton ham ürün elde edilmişti.[368] Bu kendirlerin işlenmesiyle elde edilen urgan ise; Ege Bölgesi'nin muhtelif vilayetleriyle Bursa, Antalya, Konya ve Yunan Adalarına gönderilerek önemli miktarda gelir sağlanmıştı.[369]

Kendir üretimi sırasında bazı teknik sorunlar da yaşanmıştı. Bahsi geçtiği üzere kendir, suya muhtaç bir bitki olduğundan Küçük Menderes kıyılarına yakın yerlerde ziraatı yapılmaktaydı. Ancak kurak yıllarda mahsulün yanması kendir üretimini olumsuz etkilemişti. Bunun yanı sıra; havuzlarda ıslatılmak üzere bırakılan kendir, şiddetli yağmur sonucu Küçük Menderes Nehri'nin taşmasıyla sular tarafından sürüklenebiliyordu. Nitekim 1940 yılı Eylül ayında, Küçük Menderes'in taşması sonucunda havuzlarda bulunan 83.000 kilo kendir telef olmuş, bu durum da 40–50 bin liralık zarara yol açmıştı. İklimsel etkenlerden kaynaklanan bu olumsuzluklar bazı çiftçileri kendir üretiminden uzaklaştırırken[370] aksamaların önüne geçmek ve üretimin devamlılığını sağlamak için bir dizi önlem alınmıştı. Öncelikle, 1941 yılında, Tire'de kendir ekim sahasının belirli noktalarında artezyen kuyuları ve fenni tarzda ıslatma havuzları yapılması planlanmıştı. Bu sulama tesisleri sayesinde su taşkınlarına karşın kısmen de olsa önlem alınması gündeme gelmişti.[371] Nitekim söz konusu yılda üretim alanları da genişlemiş ve ilçedeki kendir ekim sahası 1.500 hektarı bulmuştu. Bunun 500 hektarı kaza bölgesinde, 1.000 hektarı ise Menderes Vadisi'nden batıya doğru uzanan sahada; yani Kızılcahavlu, Kahrat, Doyranlı, Yeğenli, Peşrefli, Çiniyeri, Kürdüllü, Boynuyoğun, Akkoyunlu, Karateke, Mahmutlar, Turgutlu, Alacalı, Yeni Oba ve Eski Oba köylerindeydi.[372]

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, bu surette ihracatından oldukça verim alınan kendir, zaman geçtikçe Tire'de üretimi ortadan kalkan tarımsal ürünlerden biri haline gelmişti.

---

[362] Tokluoğlu, **Tire Çevre…,** ss. 55-59.
[363] Armağan, **Tire Ekonomi…,** ss. 52-53.
[364] **Anadolu,** 27 Şubat 1927.
[365] **Hizmet,** 11 Ekim 1932.
[366] **Anadolu**, 3 Teşrin-i Evvel 1932.
[367] **Hizmet**, 11 Ekim 1932.
[368] Başaran, **Tanzimat'tan Cumhuriyete…,** s. 160.
[369] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 29, 1 Mart 1933.
[370] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 6, Nisan 1941, ss. 89–91.
[371] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 8, 30 Ağustos 1941, s. 5.
[372] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 7, Haziran 1941, s. 107.

II. Pamuk Üretimi

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Tire'de başlıca iki çeşit pamuk ekilmekteydi. İlki; "kapalı kozak", "yerli kozak" ya da "kara kozak" adlarıyla anılan Asya kökenli bir pamuk cinsiydi. Tarladan kozasıyla beraber toplanan bu pamuk, el ile ayıklanarak çiğitli pamuğun kapçıktan ayrılması sağlanırdı. Bu cins pamuğun elyafı kalın, kaba ve kısa olduğu için fabrikalarda iplik imaline uygun değildi. Kara kozak pamuğu köylüler tarafından basit aletlerle bükülüp iplik yapılır ayrıca el tezgâhlarında dokunarak kumaş elde edilirdi. İlçede ziraatı yapılan ikinci cins pamuk ise "Hint Pamuğu" veya "İane Pamuğu" olarak adlandırılmaktaydı. Tarladan çiğitli pamuk olarak toplanan Hint pamuğu kısa, zayıf bir pamuk cinsi olup dokuma sanayisine uygun değildi. Bu nedenle, 1938 yılında hükümet tarafından Hint pamuğu ekimi yasaklanmıştı.[373]

Bereketli Tire Ovası

1934 yılında pamukları ıslah etmek amacıyla hükümet tarafından Pamuk Islah Kanunu çıkarılmıştı. Ankara ve Nazilli'de Pamuk Deneme Islah İstasyonları kurulmuş ve Amerika'dan getirilen pamuk çekirdeklerinin ekimine başlanmıştı. Sonrasında da hem dokuma sanayi için kaliteli olan, hem de bölge coğrafyasının iklimine uygun olan akala pamuğu kullanılmıştı. Böylece 1937 yılından itibaren Tire'de de Akala pamuğu ekilmeye başlanmıştı. Akala pamuğunun, Avrupa pazarlarına ihraç edilerek önemli miktarda gelir sağlanmasının ardından pamuk ekim alanları genişletilmişti.[374] 1937 yılında, ilçede akala pamuğunun ekilmeye başlanması hakkındaki detayları ve pamuk üretiminde yaşanan gelişmeleri öğrenmek için Anadolu gazetesinin şu satırlarına müracaat edeceğiz:

"*Tire vilayet hudutları dâhilinde pamuk ziraatına en ziyade ehemmiyet verilen bir kazadır. Pamuğun piyasada devlet eliyle diğer mahsulâta kıyasen ihraz ettiği yüksek mevki ve husus ile aşikâr surette emniyetli bir istikbal göstermesi Tirelilerin bu mahsulü üzerine alakalarının toplanmasına başlıca amil olmuştur. Bunun içindir ki Tire'de pamuk ziraatı her yıl artan bir inkişaf göstermektedir.*

Geçen yıllarda 20 bin ile 30 bin dekar arasında tahavvül eden zeriyat sahası yeni yıl içinde 48 bin dekar olarak hazırlanmıştır ki, mahsul normal şartlar altında yetiştiği takdirde 27 bin balyayı geçmesi ümit edilmektedir.

Tarım Bakanlığının pamukçuluğa verdiği hususi ehemmiyet üzerine bu ziraatı himaye ve ıslah maksadıyla 2905 numaralı kanun ile İzmir çevresi içerisinde bilcümle Hint pamuğu nevilerini zeriyatı yasak edilmiş, yerli koza çeşitleriyle tohum üretme istasyonlarında yetiştirilmiş akala Amerikan cinsi uzun elyaflı pamuk tohumu tayin ve tavsiye edilmiştir. Eskişehir havalisinde Sakarya vadisinde kâin Mayıslar köyü teksir istasyonunda üretilmiş akala cinsi tohumlardan Ziraat Bankası vasıtasıyla çiftçiye 31 ton çekirdek tevzi edilmiş, bu miktarın tamamı da ekilmiştir.

Pamukçu köylüye ve çiftlik sahiplerine vekâletin talimatı dâhilinde tevzi edilen bu tohumlar (1500–2000) metre murabbaına 6 kilo hesabıyla parasız verilmiştir. Mahsulün idraki teşrinlerin son ayına kadar tamamlanacağına nazaran her çiftçi borçlandığı miktarı kendi mahsulünün çekirdeklerinden en çok 1 Şubat 1938 tarihine kadar aynen ve tamamen ödemek kaydıyla ve senetle aldığı tohumları ödemezse geçen borsa fiyatının iki misli üzerinden nakden tazmin etmek şartıyla mükellef tutulmuştur. Maahaza, bu takyidata

[373] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 59.
[374] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 60.

rağmen Tire mütahsılları pamukçuluktaki emniyetli menfaati kati bir itminanla ölçebildiklerinden bu ziraata layık olan ehemmiyet ve hahişle sarılmışlardır."[375]

1940 yılında, ilçede bulunan Ali ve İbrahim Urgancıoğulları Pamuk ve Zeytinyağı Fabrikası'nda, modern pamuk baskı makinesinde 1.900.000 kg çiğitli pamuk üretilerek 100.000 kg mahlıç elde edilmişti.[376] 1960'lı yıllarda ise akala pamuğu, yerini koker pamuğu denilen ve çok verim alınan yeni bir türe bırakmıştı. Aynı yıllarda, serpme olarak ekilerek çapa işinin el ile yapıldığı pamuk üretiminde, yeni teknik usuller kullanılmaya başlanmıştı. Tohum, mibzer denilen aletlerle ekilmeye başlanmış, el çapası terk edilerek çapa makineleriyle, hayvanla, traktör çekilerek tarlalar sürülmüştü.

Tire'de uzun süre merkez ova, Gümüşlü Ovası, Karagöl Ovası, Kurşak, Alaylı, Büyükkale, Küçükkale, Mehmetler, Üzümler, Hal-ka ve Hasançavuşlar köylerini içine alan Boğaziçi bucağı ovası, Mahmutlar, Eskioba, Yeniçiftlik, Karateke, Akkoyunlu, Alacalı, Ayaklıkırı, Işıklar, Kahrat ve Kızılcahavlu köyleri ovalarında pamuk yetiştirilmişti. Sulamada ise Kü-çük Menderes Nehri ve Kurşak suyundan yararlanılmıştı.[377]

III. Tütün Üretimi

Tire Tütüncüler Çarşısı

Cumhuriyet'in ilk yıllarından bu yana Tire'nin en önemli gelir kaynaklarından biri olan tütün, ilçede 20. yüzyılın başlarından itibaren üretilmeye başlanmıştı. Tire'de, ilk olarak Suluirim Tepesi'nde bir Hristiyan tarafından dikilmeye başlayan tütün, iyi verim alınması neticesinde halkın ilgisini çekmiş ve kısa süre üretimine geçilmişti. [378] Tire çiftçileri, tütün fidesi yetiştirmek için ilk önce at gübresi ile toprak hazırlıyorlardı. Sulamak ve aktarmak suretiyle toprağı çürüterek eliyorlar, sonrasında da fide yerleri güneşi görecek şekilde düzenleyip tohum atıyorlardı. 15 ila 35 gün arasında da tütünler çıkmaya başlıyordu. Tohum ekiminden bir hafta sonra hafif bir su veriliyor, fidan yetişirken otları ayıklanıyor ve daha sonra sökülerek tarlaya dikiliyordu. Tarla 25-30 günde bir sürülüyordu. Çoğunlukla Mart ayının ortasında ekim başlanıyor, havaya göre Mayıs ayına kadar dikim yapılabiliyordu. Dikildikten üç hafta sonra ilk çapası,

[375] **Anadolu,** 3 Haziran 1937.
[376] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 3, 1 Eylül 1940, s. 7.
[377] Tokluoğlu, **a.g.e.,** ss. 60-61.
[378] Tokluoğlu, **a.g.e.**, ss. 68-69.

ondan sonra otlandıkça ve yağmur yağdıkça da diğer çapaları yapılıyordu. Haziran ayında kırılan tütünler, Kırmandal denilen yerlerde ve sergilerde kurutuluyordu.[379]

Tire tütünleri, 1927 yılında Şark Türk Tütün Anonim Şirketi ve Tabakös Tütün şirketi tarafından alınırken, sonraki yıllarda bu şirketlere Tekel İdaresi, Geri Amerikan, Türkiye Tütünleri Şirketi, Ostro Türk Şirketi, Abdi Fuat Şirketi, Ege Tütün Şirketi, Felemenk Şirketi, Kemal Gençoğlu Şirketi ve Herman şirketleri eklenmişti.[380] Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle Ostro Türk Şirketi, Geri Amerikan Şirketi, Herman ve Felemenk Şirketleri'nin rağbet ettiği Tire tütünlerinden Tire çiftçileri büyük gelir sağlamıştı.[381]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında taban arazide tütün ziraatı yapılmaktaydı. 1930'lu yılların sonunda köylerdeki çiftçiler, mülkiyetlerindeki kır ve kırtaban tarlalarını yüksek fiyatlarla çiftçilere kiralamaya başlamışlardı. Ancak kırtaban tarlalarında ekilen tütünler; büyük, renkleri açık kırmızı ve içimleri sert olduğu için kaliteli değildi. Bu durum, Tire'de kaliteli tütün üretimine zarar vermişti.

1931 yılında, Tire'deki tütün satışları bir hayli kötü durumdaydı. 14 Ekim 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinin haberinden anladığımız üzere tütün fiyatları düşmüş, müşteri miktarı bir hayli azalmış ve çiftçiler müşterinin ayağına kadar gitmek mecburiyetinde kalmıştı. Haberin devamında rençberi kurtaracak olan yegane müessesenin İnhisar İdaresi olduğunun altı çizilirken eğer biraz daha gecikilirse söz konusu kurumun kurulmasının da bir fayda getirmeyeceği dile getirilmişti. Ayrıca bu şartlar altında pek çok çiftçinin de tütüncülükten vazgeçme ihtimallerinin olduğu da belirtilmişti.[382] Ancak alınan önlemler yeterli gelmemiş ve 8 Ocak 1932 tarihli Cumhuriyet gazetesinden anladığımız üzere İzmir'de pek çok kaza gibi Tire'de de üzüm mahsulünün hasara uğrayıp az yetişmesinin yanı sıra tütünlerin de satılmaması yüzünden çiftçiler zor durumda kalmıştı.[383] Bu haberden bir gün sonra yine aynı gazetede ise durum daha çarpıcı ifadelerle kendisine yer bulmuştu. "*Tütünlerimiz satılmadığı takdirde hepimiz açlığa mahkumuz.*" uyarısının ardından Tire merkezinde yoksulluk başladığı hakkındaki şayialar üzerine Hilal-i Ahmer memurlarından Asaf Bey tarafından bir tahkikat yapılmış ve Tirelilerin tütünlerini satamadıkları doğrulanmıştı.[384] Yine 11 Ocak 1932 tarihli bir başka haberde de tütünlerin satılmaması yüzünden ahalinin çok zor durumda kaldığı tespit edilmiş ve yapılacak olan gıda yardımı için Hilali Ahmer memurları bölgeye gönderilmişti.[385]

1933 yılında ise "Ostro Türk" ve "Di Amerikan Tobako" şirketleri Tire'de tütün piyasasını 60–65 kuruştan açarak 40.000 okka almışlardı. Her sene ilk satış 200-300 bin okkadan aşağı olmamaktaydı. Rekolte 1.200 kg'dı.[386]

1936 yılında tütün piyasasında en yüksek fiyat 93 kuruşu bulmuştu. İstihsalin 2.592.100 kg'ı bir buçuk ay gibi kısa bir zaman içinde 64–88 kuruş fiyatla satılmış ve böylelikle tütün ekicileri tarafından Tire'ye 1.681.790 lira bırakılmıştı. Tire müstahsiline yılda ortalama olarak 1.682.000 lira gibi muazzam bir gelir temin eden tütün, Tire'de her yıl artan bir rağbet görmüştü. Nitekim 1936 yılında, 1935 yılına kıyasla 663 hektar fazlalık ile 3.226 hektar zeriyat yapılmıştı.

---

[379] **Tire**, Tire Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, İzmir 1951, ss. 19-20.; **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Sayı: 4, ss. 68-69.
[380] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 69.
[381] **Anadolu**, 16 Eylül 1937.
[382] **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1931.
[383] **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1932.
[384] **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1932.
[385] **Cumhuriyet**, 11 Ocak 1932.
[386] **Anadolu,** 9 Teşrin-i Sâni 1933.

Farklı kaynaklara göre, bazı yılların tütün ekimi yapılan alan ve üretim miktarı şöyledir:[387]

Yıl	Tütün Ekimi Yapılan Alan (Dönüm)	Üretim Miktarı (Kg)		Yıl	Tütün Ekimi Yapılan Alan (Dönüm)	Üretim Miktarı (Kg)
1924[388]	20.000	1.400.000		1931[389]	7.446	1. 500.000
1925[390]	16.308	1.325.069		1932[391]	95.000	400.000
1926[392]	19.335	1.502.323		1935[393]	2.663	1.200.000
1927[394]	7.446	1.130.616		1936[395]		2.668.000
1928[396]		1.150.000		1937[397]	3.226	2.500.000
1929[398]	16.911	1.082.080				

Tablodan da anlaşıldığı üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında tütün üretimi miktarında büyük bir değişiklik yaşanmamakla birlikte 1936 yılından itibaren üretim miktarında önemli bir artış yaşanmıştı. Anadolu gazetesinde 1937 yılı tütün üretimine ilişkin şu bilgiler verilmişti:

"*Bu yıl Tire tütünleri, Küçük Menderes Havzası içerisinde evsafının yüksekliği, istihsaldeki terbiyesini mükemmeliyeti itibariyle mücavir mıntıkalara nazaran cidden çok nefis bir durumdadır. Muhtelif Amerikan firmalar ile Felemenk, Ostro, Herman kumpanyaları ve yerli tüccarlarımız iki aydan beri Tire'de yapmakta bulundukları tetkik ve tespitlerde, mahsulün vaziyetinden büyük bir memnuniyet beyan etmişler ve İzmir'deki merkezlerine muhtelif numuneler göndermişlerdir. Gene aynı alıcılar piyasada geçen yıl mübayaatından daha fazla hareket ve faaliyet gösterebilmek üzere şimdiden bazı tedbirler almaya başlamışlardır.*

Yapılan tespitlerde Tire tütünlerinin istihsal mevsiminde kurak ve sıcak rüzgârlı geçmesine rağmen yetiştirme usullerinde fenni tarzların tatbiki ve aynı zamanda çiftçinin 2506 sayılı kanun ahkâmına riayet etmesi mahsulün kalitesinin yüksekliğini temin etmiştir."[399]

1938 yılına doğru elverişsiz topraklarda tütün üretimi yapılmaya başlanmış ve aynı yıl, bu durumu sınırlayıcı bir kanun çıkarılmıştı. 1938 yılının Ekim ayında çıkarılan 3.437 sayılı Tütün İnhisarı Kanununun 11. maddesine göre; tütün ziraatına elverişli olmayan taban arazi, su altında ırmak ve çay yatakları, kara suluk yerlerde tütün ziraatı yapmak yasaklanmıştı. Bunun üzerine ülkenin her yerinde teşekküle başlayan Tahdit Komisyonları, Tire'de kanun hükmü gereğince; taban arazide tütün ekiminde sınırlama yapmıştı. Buna göre; taban arazide % 30 oranında ziraat yapılmasına müsaade edilmişti.[400] Aynı yıl Amerikan Tütün Kumpanyaları, Tire tütünlerini diğer yerlere nazaran daha yüksek bir fiyatla almaya karar vermişlerdi.[401]

1940'lı yıllarda ilçede her sene ortalama 2.500.000 kg tütün yetiştirilmişti. Tire merkezi ile birlikte her sene 40–45 köyde tütün ziraatı yapılmakta olup merkez ve köylerdeki ekim sahasının % 30'unu kır, % 40'ını kırtaban, % 30'unu ise taban arazi teşkil etmişti. Tire kaza merkezinde, Boynuyolu, Çiniyeri, Kürdüllü, Peşrefli, Kireli ve Yeğenli köylerinde birinci sınıf; yine Tire merkezinde ve Gökçen, Kahrat, Kızılcahavlu, Kırtepe, Sarılar, Hisarlık, Çobanköy, Eğridere, Akçaşehir, Yeni Oba, Tekke ve Alacalı köylerinde ikinci sınıf; Osmancık, Kocaaliler, Kurşak, Büyükkale, Halkapınar, Eski Oba, Tekke ve Ayaklıkırı köylerinde üçüncü sınıf tütün yetiştirilmişti.[402]

---

[387] Farklı kaynaklardan elde edilen bu tablodaki tutarsızlıklar (1931 yılında 7.446 dönümden 1.500 ton mahsül alınırken, ertesi yıl 95.000 dönümden ancak 400 ton ürün alınabilmesi gibi) tarafımızca fark edilmesine rağmen, kaynaklarda yer alan şekilde yansıtılmıştır. Bu tutarsızlıkların bir kısmı doğal afetlerin etkisiyle açıklanamayacak derecededir.
[388] Başaran, **a.g.e.**, s. 157.
[389] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 8, Sayı:1–2, Kanun-i Sani 1933, s. 13.
[390] Başaran, **a.g.e.**, s. 157.
[391] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, s. 13.
[392] **1931 Birinci Ziraat İhtisas Raporları 1,** Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1931, ss. 48-49.
[393] **Yeni Asır,** 9 Teşrin-i Sâni 1935. 1935 yılı sonlarında yarım milyon kg tütün satılmıştı. Bunun 300.000 kg'ı birinci nevi tütündü ve kg'ı 70–82 kuruş arasında satılmıştı. İkinci tür tütün satışları ise 58-70 kuruş arasındaydı. Bkz. **Yeni Asır,** 9 Teşrin-i Sâni 1935.
[394] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 7, Sayı: 7-8, Temmuz-Ağustos 1932, s. 424.
[395] **Anadolu**, 16 Eylül 1937.
[396] 1928 yılında 1.050.000 kg tütün satılmıştı. Bkz. **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 4, Sayı: 1, Kanun-i Sani 1929.
[397] **Halkın Sesi,** 23 Eylül 1937.
[398] **1931 Birinci Ziraat İhtisas Raporları 1,** s. 48–49. Başka bir kaynağa göre yılında 1500.000 kilo tütün elde edilmiş ve aynı oranda satışı yapılmıştır. Bkz. **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 6, Sayı: 3, Mart 1931, s. 136.
[399] **Anadolu**, 16 Eylül 1937.
[400] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Sayı: 4, ss. 67-68.
[401] **Yeşil Yurd Dergisi,** Yıl: 1, Sayı: 2, 30 Eylül 1938.
[402] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Sayı: 4, s. 68.

IV. Zeytin Üretimi

Geniş zeytin bahçelerine sahip olan Tire'de, zeytin ve zeytinyağı üretimi, her daim önemli bir gelir kaynağıydı. Küçük Menderes Havzası'nı baz alırsak Tire; Bayındır ve Birgi'den sonra zeytinciliğin en çok geliştiği ilçelerden biriydi.[403]

Osmanlı Devleti'nde beslenmenin yanı sıra sabun yapımı ve aydınlatmada da önem taşıyan zeytinyağı, çok yönlü bir kullanım alanına sahipti. Bu nedenle Cumhuriyet öncesinde de, ilçede zeytincilik ve zeytin vakıfları yaygındı.[404] Tire'de zeytinlikler çoğunlukla dağ eteklerinde bulunmakta ve verimli yıllarda, ortalama 1.250.000 kilo zeytin tanesi elde edilmekteydi. Tire'deki zeytin ağaçları; Peşrefli, Kireli, Kürdüllü, Çiniyeri, Arpacılar ve Hisarlık köylerinde dağınık şekilde yer almaktaydı. Ova bölgesinde ve tarla kenarlarında zeytin ağaçlarının verimi yüksek olmasına karşın, bunların yağ bakımından niteliği düşüktü. Öyle ki, 4-7 kg zeytinden bir kg yağ elde edilmekteydi. Somut örnek verecek olursak 1925 yılında, ilçede, zeytin tanesi olarak ürün 1.752.000 kıyye[405] elde edilirken, 350.000 kıyye zeytinyağı üretilmişti.[406] Buna rağmen Tire'de, zeytincilik önemli üretim alanlarından ve gelir kaynaklarından biriydi. İlçede 1890–1891 yıllarında Hacı Ali Paşa ve Flemenkli Hefter'in ortak olduğu, buharla işletilmekte olan iki adet zeytinyağı fabrikası bulunmaktaydı.[407] 1908 yılına gelindiğinde ise bu sayı artmış ve Tire'de 8 adet zeytinyağı fabrikası işletilmeye başlanmıştı. Bu fabrikalarda yıllık 25.000 kıyye civarında yağ çıkarılmakta ve mevcut olan 2 adet sabunhanede üretilen sabunların Tire ilçesi dışında da satışı yapılmaktaydı.[408] 1909-1910 yıllarında Tire'nin Debbağistan Mahallesi'nde, Karayazıcızade Tevfik Efendi tarafından bir zeytinyağı yağhanesi kurulmuştu. 5 çalışanı bulunan, bunun yanı sıra hayvan gücünden de faydalanılan yağhanede yıllık 300.000 kıyye zeytinyağı üretimi yapılmıştı.[409] Akabinde 1914-1915 yılında, Mübadil Tayyar Bey tarafından Tire'nin Ahi İmam Mahallesi'nde bir başka zeytinyağı yağhanesi daha kurulmuştu. 5 kişi çalıştıran bu yağhane, yıllık 20.000 kıyye zeytinyağı üretimi yaparken,[410] bundan dört yıl sonra da, 1919 yılında, Köstekliloğlu Emin Efendi tarafından Tire'nin Mısırlı Mahallesi'nde kurulan ve 4 kişinin çalıştığı zeytin yağhanesinde yılda 22.000 kıyye zeytinyağı üretilmişti.[411]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Tire'de, Mehmet Bardakçıoğlu, Tayyar Etel, Mehmet Şengür, Emin Karayazgan, Mehmet Fevzi Hazel, Ali Tevfik Karayazgan ve Mehmet Köstekli isimli şahısların zeytinyağı fabrikası bulunmaktaydı.[412] 1924 yılında, Tire'nin Köprübaşı Caddesi'nde Mübadil Ahmet Bey tarafından kurulan zeytinyağı hanesinde yılda 22.000 kıyye zeytinyağı üretimi yapılmıştı.[413] Ayrıca Tire'de un, zeytinyağı ve pamuk ile iştigal eden 22 bargir kuvvetinde lokomobil ve 45 bargir kuvvetinde gaz ile işleyen bir fabrikada, yılda 40.000 kg zeytinyağı çıkarılmıştı. 50 bargir kuvvetinde ve motorla işleyen bir fabrikada ise yılda 100.000 kg zeytinyağı üretilmekteydi.[414] 1928 yılında 500.000 kg zeytinyağı elde edilirken[415] 1930 yılı istihsali ise 50.000 okkaydı.[416]

Söz konusu yıllarda zeytin ve zeytinyağı üretimi, Tire'nin ihtiyacını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda önemli bir ihraç maddesi olmuştu. Öyle ki, 1932 yılında 2.242 kg zeytin, 26.297 kg zeytinyağı ihraç edilmişti.[417] Sonraki yıllarda, Tire'de zeytin üretiminin artmasına bağlı olarak, zeytin ve zeytinyağı ihracatı artmıştı. Tire Ticaret Odası'nın verdiği bilgiye göre; kazanın 1932 yılı zeytin tanesi istihsalatı 6.000.000 kg, zeytinyağı istihsalatı 1.200.000 kg'dı. 1933 yılı zeytin tanesi rekoltesi 3.500.000 kg iken, zeytinyağı rekoltesi de 700.000 kg civarındaydı.[418]

---

[403] Armağan, **a.g.e.**, s. 103.
[404] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Rıza Gönüllü, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Tire Kazasında Sanayi Tesisleri", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C.1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, ss. 407-412.
[405] Kıyye ya da diğer adıyla okka, Osmanlı Dönemi'nde kullanılan bir ağırlık ölçüsü birimi olup, 1.282 grama eşittir.
[406] Başaran, **a.g.e.,** s. 164.
[407] **Salname-i Vilayeti Aydın 1308,** İzmir, 1308**,** s. 758.
[408] **Salname-i Vilayeti Aydın 1326**, İzmir, 1326, ss. 349-350.
[409] **Salname-i Vilayeti Aydın 1326**, İzmir, 1326**,** s. 764.
[410] **Salname-i Vilayeti Aydın 1326**, İzmir, 1326**,** s. 764.
[411] **Salname-i Vilayeti Aydın 1326**, İzmir, 1326**,** s. 765.
[412] Armağan, **a.g.e.**, s. 165.
[413] **Salname-i Vilayeti Aydın 1326,** s. 765.
[414] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, ss. 145-146.
[415] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, s.s 145-146.
[416] **Hizmet,** 27 Mayıs 1930.
[417] Armağan, **a.g.e.,** s. 57.
[418] **Anadolu,** 10 Teşrin-i Sâni 1933.

1936–1937 yıllarında Tire'de zeytin ağaçları ve elde edilen zeytin miktarı şöyledir:[419]

Yıl	Zeytin ağacı (adet)	Zeytin (kg)	Yemekliğe ayrılan	Yağa ayrılan	Zeytinyağı	Zeytin fiyatı (krş)	Zeytinyağı fiyatı (krş)
1936	180.000	300.000	20.000	280.000	56.000	10	40
1937	180.000	3.600.000	50.000	3.550.000	600.000	5	25

1940 yılında Ali ve İbrahim Urgancıoğulları Pamuk ve Zeytinyağı Fabrikası'nda modern zeytin prese makineleri kullanılmış ve bunun sonucunda 1.500.000 kg zeytin sıkılarak 300.000 kg zeytinyağı elde edilmişti.[420] Makinelerin dışında yöntemler de önemliydi şüphesiz. Atatürk döneminde zeytin ağaçlarının fenni yöntemlerle aşılanmaya başlaması zeytin verimini artırmıştı.[421] 1954 yılında, 6.000.000 kg üretilen zeytinden (tane) 96.000 TL. ihraç geliri elde edilmişti. Aynı yıl, 1.400.000 kg zeytin elde edilmiş ve 300.000 TL. de ihracat geliri sağlanmıştı.[422] Bu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1954 yılına değin, Tire'de zeytin ve zeytinyağı istihsalinin arttığının ve buna bağlı olarak ihracatın da yükseldiğinin göstergesidir. Ancak fenni usullerle zeytin bakımı 1960'lı yıllara kadar istenilen düzeyde gelişmemişti. 1960'lı yıllarda zeytin üretimi geçmiş yıllara nazaran daha yüksekti. Bunun sebebi de zeytinlerin bakımı ve aşılanması işlemlerinde fenni usullerden yararlanılarak kaliteli zeytin üretimi sağlanmasıydı. Bu gelişme, ilçede zeytin alımının artmasına vesile olurken, kaliteli Tire zeytinlerinin fiyatı da yükselmişti.[423] Bu konudaki çalışmalar devam etmiş ve 1960'lı yılların başlarında, Gökçen ve Boğaziçi bucaklarında Akyurt, Akçaşehir köylerinde ve köy sırtlarında bulunan yüzyıllarca işlenmemiş boş arazi temizlenerek, zeytin üretimine başlanmıştı. Ayrıca zeytinler aşılanarak üretimin artması sağlanmıştı. Bu yıllarda Tire'de 5–6 çeşit zeytin üretilmekte ve yıllık ortalama 2–3 milyon kg zeytin tanesi elde edilmekteydi. Tireliler en çok "memecik" türü zeytin üretimine rağbet etmişlerdi. Elde edilen zeytin tanelerinin % 5'inden salamura, % 95'inden ise yağ elde edilmekteydi.[424]

Tüm çabaların neticesinde, 1970 yılına gelindiğinde, devlet araziyi işleyerek, zeytin üreten Tireli köylülere işledikleri arazinin tapusunu parasız olarak vermişti. Böylelikle ilçede, en fakir köylü bile hatırı sayılır bir miktar zeytin ağacına sahip olmuştu.

V. İncir Üretimi

Tire, geçmiş yüzyıllardan bu yana inciriyle meşhur kentlerden biridir. Tire Müzesinin 1.145 envanter numarasına kayıtlı mermerden yapılmış incir sembolü, Tire'de eski zamanlardan itibaren incir üretimine verilen önemin de göstergesidir.[425]

1923 yılında, Tire'deki incir üretimi 400.000 kg'dır.[426] 1928 yılında 600.000 kg incir elde edilirken,[427] 1930 yılında ise incir istihsali 700.000 kg'a yükselmişti.[428] Ancak bir sonraki yıl büyük bir düşüş yaşanmış ve 1931 yılında yalnızca 227.000 kilo incir üretilmişti.[429] 1937 yılında ilçede 58.644 adet incir ağacı bulunurken aynı yıl, 1.100.000 kg incir üretilerek, bir kg incir 5 liraya satışa sunulmuştu.[430] 1934 yılına gelindiğinde ise üretimi düşüren incir kurduna karşı mücadele iyi sonuçlar vermişti. Ancak Tire'nin batı kısmına yağan yağmurlar nedeniyle incir mahsulü % 10 oranında zarar görmüştü.[431]

İlçede incir müstahsillerinin incir kurduna karşı önlem alınması için kerevetler yapması gerekiyordu. Kerevet yaptırmayan 10 müstahsil hakkında tatbikat yapılmıştı. Ziraat Vekâleti Mücadele Müfettişi Nadir Bey de Tire'de incir bahçelerinde yaptığı teftiş neticesinden memnun kalmıştı.[432] Ayrıca 1934 yılında, Tire'de incir ile mücadele işlerinin başına Bornova Kars Mektebi muallimlerinden Mustafa Bey tayin

[419] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937-1938,** s. 86.
[420] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 3, 1 Eylül 1940, s. 7.
[421] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl:1, Sayı: 3, s. 7.
[422] **Beş Yılda Tire (1950–1955),** s. 6.
[423] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 63.
[424] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 64.
[425] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 68.
[426] **Anadolu**, 7 Haziran 1927.
[427] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928,** s. 143.
[428] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 5, Sayı:2, Şubat 1930, s. 495.
[429] Armağan, **a.g.e.**, s. 48.
[430] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937-1938**, ss. 89-95.
[431] **Anadolu**, 28 Eylül 1934.
[432] **Anadolu**, 28 Eylül 1934.

edilmişti.[433] Bunların yanı sıra incir üretiminin haşereler nedeniyle azalması, bazı önlemler alınmasını gerekli kılmıştı. Bu doğrultuda da Tire, Ödemiş ve Kuşadası'nda incir kurduna karşı önlem almayan kişilere ceza verilmesine karar verilmişti. 1935 yılında belirlenen İncir Kurduyla Mücadele Talimatı şöyledir:

1- İncirler ıskaralı kerevetler üstünde kurutulacaktır. Bu kerevetlerin çıtaları kargıdan yapılmış ucuz, dayanıklıdır. Bir kargı dörde dilinerek kerevetin enine çakılmış kuşakların üstüne uzunlamasına nalın çivisi çivilenir. Kurutma müddeti de her akşam bu kerevetlerin 10–12–15 tanesi üst üste konup baştan aşağı bir cibinle örtülecektir. Cibinliklerin etekleri düzgün sırıklarla veya taşlarla kapanıp geceleri incir kurdu kelebeğinin cibinliğin içine sokulmasına meydan verecek ufak bir delik bırakılmayacaktır. Kerevetlerin üstüne ayrıca kova ve sakız otu koyup bunların üzerinde incir kurutmak yasaktır. Çünkü incir kurdunu yapan kelebekler gündüzün otların arasına gizlenip cibinlik örtülünce gece otların arasından çıkan kelebekler hazır incire konup yumurta atarlar. Cibinliğin çiğ, yağmurdan incirleri koruduğunu bilen bahçeciler incir kurdu yapan kelebeklerin dışardan içeriye girmelerine mani olduğunu da bilmelidirler. Esasen kelebek ve cibinlik incir kurdundan kurtulmak için yaptırılıyor. Kerevetlerde kurutulan incirler daha sergide iken süzme, elleme, natürel, hurda vesaire ayrıldıktan sonra hemen çuvallara konup ağızlarını bağlamak ve doğruca pazara veya depoya göndermek çok iyi olur. Olmadığı takdirde damlara kaldırılan incirler yere dökülmeyip genişçe bir çarşaf üstüne örtülecektir. Akşam olunca çarşafın uçları birleştirilerek bir sicimle kese bağlanır gibi bağlanacaktır. Ve burada da kelebeğin aralık bulup incir yığınına sokulmasına mani olunacaktır.

2- İncir konacak dam ve anbarların temiz olması şarttır. Duvarların koyu kireçle badana edilmesi ve pencerelerine elek teli gerilmesi ve bunların kapılarının yalnız gündüz açılıp geceleri kapatılması lazımdır. İncir depoları ve incir işleyen mağazalar dahi bu maddeye göre mevsimden evvel temizlik yapmaya ve kapı ve pencereleri ince tellerle germeye mecburdurlar. Ortalık kararmaya başlayınca kapılar kapanıp ancak ertesi sabah açılacaktır.

3- Sergiler incir depolarıyla ambarlar, işletme mahalleri kurutma ve işleme mevsiminde ziraat idareleri tarafından mütemadiyen kontrol edilecektir.

4- Ziraat idarelerince yapılacak tebliğ ve ilan mucibince hareket etmeyen alakadarlar hakkında 14 ağustos 1933 tarihli ziraate irası hasar eden haşarat ve tufeylatın itlafına ve nebatı muzırranın kal ve imhasına dair kanunun 5. ve 1528 numaralı yabani ağaçların aşılanması hakkındaki kanunun 29. maddesi hükümlerine tevfikan kanuni takibat yapılacaktır."[434]

1950'li yıllarda 60.000'e yakın incir ağacından 1.250.000 kg kuru incir elde edilmekteydi.[435] 1970'li yıllara gelindiğinde ise ilçe ve çevresinde ortalama 58.654 incir ağacı vardı. İnce kabuklu beyaz renkli incirler, İzmir ve Aydın'a ihraç edilmekte ve Tire'de özellikle Çamköy ve Dampınarı köylerinden İzmir ve çevresine incir gönderilmekteydi. Zamanla Başköy (Uzgur) ve Akmescit köylerinde de incir üretimi artmıştı.[436]

VI. Üzüm Üretimi

Meyveli ağaçların en eski vatanı olan Ege Bölgesi, diğer meyvelerin yanında üzüm yetiştirilmesinde de öndeydi.[437] Tire'de ise üzüm; gerek meyve, gerekse ondan üretilen pekmez ve içki nedeniyle geniş bir kullanım alanına sahipti. Tire'de beylerce, germe, çekirdeksiz ve parma üzümü gibi çeşitli asmalar bulunsa da bağların hemen hepsi, genellikle kara üzüm bağlarından ibaretti. Üzümün Tire ve çevresi için 15. yüzyıldan beri aralıksız bir geçim kaynağı olma özelliğini koruduğu bilinmektedir.[438]

Geçmişte Tire'nin dağ ve ova köyleri, 10–15 dekarlık boş bir alana bile rastlanmayacak ölçüde baştanbaşa bağ idi. Öyle ki 1844-45 yılları için ekilen arazinin %94'ünü üzüm bağları oluşturmaktaydı.[439]

---

[433] **Anadolu**, 11 Temmuz 1934.
[434] **Anadolu**, 15 Ağustos 1935.
[435] Başaran, **a.g.e.,** s. 162.
[436] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 65
[437] Mehmet Başaran, "Bağcılık ve Bağ Hastalıkları", **Tarih ve Toplum**, C. 28., S. 166., İletişim Yayınları, Ekim 1997, s. 56.
[438] 15. Yüzyılda, Tire'de, bağ ve bahçelerden alınan öşür miktarı 12.900 akçedir. Bkz. Gülay Belen, **Osmanlı Döneminde Tire (1478-1530)**, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, s.184. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nde bağ vakıfları da bulunmaktaydı. Bu vakıflar zaman zaman yolsuzluk şikâyetlerine konu olmuştu. Örneğin, 1855 yılında, Tire'de üretilen 188.147 kıyye üzümün 18.147 kıyyelik kısmı vakıf diye kaçırılmış, bu olay sonucu devlet 30.000 kıyyelik üzüm öşrünü almamıştı. Bkz. Armağan, **a.g.e.**, s. 51.
[439] Elif Charlotte Nelson Keleş, "Teamül-i Kadime İle Yeni Düzen Arasında Sıkışanlar: Tire Üzüm Üreticileri" **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, s. 200.

Bir asmadan 2–4 sepet üzüm kesilmekte, bir dönüm bağ ise 100 altın liraya satılmaktaydı.[440] Yine Tire'nin Havra Sokağı'nda üzüm pazarı vardı.[441] Bu surette bağcılıkla geçimini sağlayan Tire halkı, üzümcülükten sağladığı gelirle Hacımukaddes, Kirazoğlu, Helvacıoğlu evleri ve konaklarının yanı sıra demir kapaklı dükkânlar inşa etmişlerdi. Bu durum, bağcılıkla uğraşan ve üzüm ticareti yapan Tireli halkın maddi durumunun iyi olduğunu, üzümcülüğün önemli miktarda gelir sağladığını göstermektedir.[442] Tire üzümleri, ülke sınırları dışında da rağbet gören, Avrupa'ya ihraç edilen önemli bir gelir kaynağıydı. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında, Fransa ve İtalya gibi ülkelere ihraç edilen üzümlerden kazanç sağlanmaktaydı. Zira üzüm ve ondan elde edilen şarap, Avrupa için önemli bir ticari üründü. 1883 yılından önce Tire'de demiryolu hattı olmadığı için üzümler develerle Kuşadası'na gönderilir, orada üzüm helvası da yapılarak, üzümler ve üzüm helvaları kutulara konulur ve Avrupa'ya gönderilirdi. Fransa'da filoksera hastalığının bağ ve üzüm üretimine verdiği zarar sonucunda; üzüm ihtiyacını karşılayamayan Fransızlar, Batı Anadolu'da yetiştirilen üzümleri ithal etmişlerdi.[443] Ancak bu durum uzun sürmemiş, Fransa'da bağları telef eden filoksera hastalığına karşı üzüm bağlarının yenileştirilmesi sonucu, Tire'nin üzüm ihracatı azalmıştı.[444] Bir süre sonra Amerikan usulü yeni aşılar kullanılarak bağların bakımı yapılmış ve Tire'deki bu yeni usul bağcılığa "yeni bağcılık" adı verilmişti. Yeni bağcılıktan sonra Tire'de üzüm üretimi tekrar artarak üzüm ihracatı devam etmişti.[445] 1879 yılında Tire'nin en önemli mahsulü siyah üzümken ve yine 1895 yılında kazada yoğun bir şekilde siyah kuru üzüm elde edilirken, 1907 yılına gelindiğinde, Tire'de 45.624 kıyye çekirdeksiz üzüm, 400.424 siyah üzüm, 4.200 kıyye sultaniye üzümü, 140.672 kıyye beylerce üzümü ve 1.344 kıyye de rezaki üzümü üretilmişti.[446]

1889 yılında Avustralya basınında çıkan bir habere göre, Fransa'ya bir önceki yıl 100.000 ton kuru üzüm ithal edilmiş ve bunlardan 75 milyon galon şarap imal edilmişti. Ülkeye gelen üzümün hemen hepsinin menşei Türk ve Yunandı. Bu üzümler dört farklı kategoride olup, hepsi imal edildiği bölgenin adıyla anılmaktaydı: Korint, Tire (Thyra), Samos ve Urla (Vourla / Vousla). Korint, kurutma işlemi sonrasında ancak nohut tanesi büyüklüğüyle içlerinde en küçük olandı ve çekirdeksizdi. Her zaman sapları temizlendikten sonra ihraç edildiğinden, içlerinde işlenmesi en kolay olandı. Tire üzümü, Fransız tüccarlar tarafından Türkiye'den ve özellikle de İzmir'den en çok satın alınan türdü. İzmir'deki tüccarlar bu üzümü üreticiden alıp, Marsilya ve Sete limanlarına gönderene kadar depolarda bekletirdi. Bu üzümler orta boy olup, Korint üzümünün aksine her daim saplarıyla toplanır ve işlenirdi. Fermantasyon işleminin saplar arındırılmadan gerçekleşmesi, ürüne baskın bir tat verirdi. Şarabı, Korint üzümlerinden yapılan kadar lezzetli olmasa da, zaman zaman harmanlama imalatta tercih edilirdi. Samos üzümü yüksek alkol derecesiyle konyak yapımında tercih edilirdi. Urla üzümü ise Fransız piyasasında bulunabilecek en büyük ebatlı türdü ve yüksek şeker oranıyla kaliteli şarap yapımı için idealdi. Kuru üzümden yapılan şaraplar birkaç hafta içerisinde piyasaya sürülebilirken, yaş üzümden imal edilenler için iki sene kadar beklemek gerekmekteydi.[447]

Bu dönemlerde Tire'de yetiştirilen üzümlerin rekoltesi yurtdışında da yakından takip edilirdi. Özellikle şarap imalatçıları, sezon açılmadan bölgeyi dolaşır ve rekolte tahmini yaparak bir sonraki dönemdeki olası üzüm fiyatlarına göre pozisyon almaya çalışırlardı. Bir başka Avustralya gazetesinin 1889 yılında verdiği habere göre, 1888 yılından haberin yapıldığı tarihe kadar, Tire'den İzmir'e ihraç edilmek üzere gönderilen ürün miktarı 195.000 kentaldi.[448] Bu tutar geçen yılın aynı döneminde ise 90.000 kentaldi. Geçen yıl Tire'deki depolarda bekletilen üzüm 70.000 kental iken bu sene 80.000 kentale yükselmişti. Bu nedenle, cari üzüm istihsali geçen yılın aynı dönemine göre 115.000 kental artış kaydetmişti.[449]

1890 yılında Fransa piyasasında 100 kilogram Tire kuru üzümü 48 franktan satılırken, Samos üzümüne 52 frank, Korint üzümüne ise 59 frank isteniyordu.[450]

---

[440] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 65.
[441] Armağan, **a.g.e.**, s. 82.
[442] Tokluoğlu, **a.g.e., s**. 65.
[443] Başaran, **Tanzimat'tan Cumhuriyete**..., s. 166.
[444] Tire'de 1899 yılında bağ miktarı 25 dönüm, 1925 yılında 1.000 dönüm, 1926 yılında 1.300 dönüm, 1927 yılında ise 1.800 dönümdür. Bkz. **Anadolu**, 24 Haziran 1927.
[445] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 67.
[446] **Aydın Vilayeti Salnamesi**, Aydın, 1296, s. 84.; **Aydın Vilayeti Salnamesi**, Aydın, 1313, s. 241; **Aydın Vilayeti Salnamesi**, Aydın, 1326, s. 350.
[447] **Western Star and Rome Advertisement**, 23 Kasım 1889. (Murat Sanus arşivi).
[448] 1 Kental=100 Kilogram.
[449] **South Australian Register**, 26 Temmuz 1889. (Murat Sanus arşivi).
[450] **Le Cultivateur**, 25 Mayıs 1890. (Murat Sanus arşivi).

1891 Şubatı'nda Fransa piyasasında fiyatlar düşmüştü: Tire üzümü 42 frank, Samos üzümü 44 frank, Korint birinci kalite üzümü 51 frank. Çeşme üzümünün fiyatı ise oldukça aşağıdaydı: 35 frank.[451]

1893 yılında Le Yıldız gazetesinde Küçük Menderes Vadisi'ndeki tarım ürünlerinin rekoltesi ile ilgili bir analiz yapılmıştı. Yoğun yağmur ve sel baskınları nedeniyle genel olarak ürünlerin yarısına yakın bir kısmının heba olduğu dile getirilmiş; buğday ve fasulye istihsali ile ilgili görüş belirtildikten sonra üzüm konusu için Tire'ye ayrı bir başlık açılmıştı. Yazar, üzüm fiyatlarındaki istikrarlı düşüş ve dolaylı giderlerdeki artış nedeniyle üreticinin ürününü şarap ve özellikle alkole dönüştürememesi dolayısıyla pazarlamakta zorlandığını, bunların sonucu olarak da çok sayıda köylünün üzüm bağlarını söktüğünü dile getirmiştir. Sivrihisar ve Urla'dan ise bilgi alınamadığından rekolte hakkında yorum yapılamamıştır.[452]

1899 yılında ise Fransa'ya diğer Ege kentlerinden giden üzüm de ayrı fiyatlanmaya başlanmıştı. Bu tarihte, 1 kental Korint üzümü 36-37 franga alıcı bulurken, Tire kuru üzümünün ederi 30-32 frank aralığındaydı. Fiyatlarda genel olarak bir düşüş görülse de, Tire üzümünün Samos'un yanı sıra Aydın, Kuşadası ve Söke türlerinden daha değerli hale gelmesi dikkate değerdir.[453]

Tire'de üzüm üretimi yüzyıllardır yapılmasına rağmen Milli Mücadele sonrası yaşanan süreçte bağcılıkla uğraşan Rum nüfusun göç etmesi işleri bir hayli yavaşlatmıştı. Ancak bağcılık Tireliler için geleneksel bir uğraş olduğu için Cumhuriyet Dönemi'nde de üzüm Tire'nin üretiminde yer almaya devam etmişti.[454] İlçede 1925 yılı sonunda 180 çuval üzüm 20 para 9 kuruşa satılmıştı.[455] 1928 yılında 300.000 kilo üzüm üretilmiş,[456] 1930 yılında ise 250 ton kuru üzüm istihsal edilmişti.[457]

Tire üzümleri ve üzümden üretilen şaraplarla ilgili, 27 Şubat 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bir haber çıkmıştı. "Bir Ecnebi Bizden 20 Milyonluk Şarap Almak İstiyor" başlıklı haberin metni şöyledir:

"*Evvelce İzmir'de bulunmuş, şarapçılık yapmış ve Avrupa'da şarapçılığa başlamış olan Karl Galdestein isminde bir sermayedar Türkiye şaraplarını ihraç etmek istiyor. Karl Goldestein, şarapçılığımız hakkında, İzmir Ti-caret odasından malumat almıştır. Sermayedar, İzmir ve bilhassa Tire şaraplarının nefasatinden sitayişle bahsetmiş ve neticede İzmir'de büyük bir şarap fabrikası tesisi kurma arzusunda bulunduğunu söylemiştir.*"[458]

1931 yılında 35.000 kg,[459] 1933–1934 yılları Ağustos ayında ise 40.000 kg kuru üzüm istihsalat miktarı kaydedilmişti.[460] 1937 yılına gelindiğinde, ilçede 250 adet üzüm bağından 2.500.000 kg üzüm elde edilmiş ve kilosu 5-10 kuruşa satılmıştı.[461] Görüldüğü üzere böylesi verimli bir üretim sayesinde Tire bir hayli gelir elde etmiş, ancak ne yazık ki sonraki dönemlerde Tire, üzüm bağlarından yeterli verimi alamamıştı.

VII. Tire'de Zirai Üretimi Olumsuz Etkileyen Faktörler

Tire'de zirai üretimi olumsuz anlamda etkileyen en önemli unsurların başında şüphesiz doğal afetler gelmekteydi. Söz konusu doğal afetlerin arasında ise öncelik, yıkıcı etkisi nedeniyle sel felaketiydi. Engin Berber'in ifadesiyle "*Antik Dönem'de 'Kaystros' ismiyle anılan; döllediği düşünülen toprak bolluk ve bereket verdiği için kutsallaştırılıp, kutsanmış Küçük Menderes Irmağı ile bazı kollarının, sel ve taşkınlarıyla sabıkalı olduğu bilinmekteydi.*"[462] Somutlaştıracak olursak; 1929 yılının Mart ayında, bölgede yağan şiddetli yağmurlar nedeniyle mahsulât büyük zarara uğramış ve bütün mıntıkada mevcut mahsul %15 nispetinde telef olmuştu.[463] Su taşkınları ve bunun neden olduğu iktisadi zarar dönemin gazetelerine "*Tire Kayma-*

---

[451] **Le Petit Journal**, 9 Şubat 1891. (Murat Sanus arşivi).
[452] **Le Yıldız (L'Etoile Orientale)**, 10 Haziran 1893. (Murat Sanus arşivi).
[453] **Le Petit Journal**, 1 Ocak 1899. (Murat Sanus arşivi).
[454] Elif Charlotte Nelson Keleş, "Tanzimattan Cumhuriyete Tire'de Arazi Kullanımı", **Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 12-13 Mart 2015**, (Yayına Hazırlayanlar: M.Akif Erdoğru- Şule Pfeiffer-Taş) C. 2, İstanbul, 2016 ss. 119-134.
[455] **Anadolu,** 20 Kânun-ı Evvel 1925.
[456] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 143
[457] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 5, Sayı: 2, Şubat 1930, s. 481.
[458] **Cumhuriyet**, 27 Şubat 1930.
[459] Armağan, **a.g.e.**, s. 49.
[460] **Yeni Asır**, 8 Ağustos 1934.
[461] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937–1938**, ss. 89-95.
[462] "*Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nin sanal ortama koyduğu kataloğu üzerinden yapılmış bir çalışmaya göre, Cumhuriyet'in ilk 20 yılında Türkiye'nin bazı şehir ve kazaları, çok sayıda sel ve su taşkınına maruz kalmıştır. Aynı dönemde, Küçük Menderes Havzası'nın idari anlamda bağlı olduğu İzmir vilayetinde, tam sekiz kez (1928, 1930, 1931, 1935, 1936, 1939, 1940, 1941) sel/su taşkını yaşanmıştı.*" Bkz. Engin Berber, "Nehir Tanrısı Uyandı: Küçük Menderes Vadisi'nde Muson Yağmurları**", Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, s. 243.
[463] **Anadolu,** 13 Mart 1929.

kamlığı'ndan vilayete gelen telgrafa göre; Tire civarında son yağan yağmurlardan afyon mahsulünün yüzde kırkı harap olmuş ve 1930 yılı afyon mahsulü 6.000 kilo olarak tespit edildiğini bildirmektedir"[464] cümleleriyle yansımıştı. Yine 1930 yılında, Cumhuriyet gazetesinde yer alan şu haber, şiddetli yağmurun beraberinde getirdiği olumsuzluğu ortaya koymaktadır:

"*Üç gündür fasılasız devam eden şiddetli yağmur müthiş tahribat yaptı. Dört gündür İzmir-Tire münakalatı kesilmiştir. Küçük Menderes tuğyan etmiş ve büyük zararlar vermiştir. Ekilen pamuklar su altındadır. Hasarat çoktur."*[465]

Yine 1930 yılında, bir haftayı aşkın süre devam eden şiddetli yağmurlar nedeniyle Tire'de 12.000 dönümden fazla arazide mezru (ekilmiş) pamuk, su altında kalmıştı.[466] Ayrıca pamuk ve susam mahsulünde % 75 oranında zarar meydana gelmişti.[467] 1935 yılının Mart ayında ise bölgede yağan şiddeti yağmurlar, Bozdağ karlarının erimesi ve Küçük Menderes Nehri'nin taşmasına neden olmuş, bu durum ise ilçe ziraatını olumsuz etkilemişti. Bu olay neticesinde Subaşı köyünde 200, Kırbaşı köyünde 35, Burgaz köyünde 195, Tulum köyünde 800 ve Naima köyünde de 140 hektar mezruat su altında kalmıştı. Bülbüldere ve Göllüce köyleri de zarara uğramıştı. Ayrıca 10.000 dönümden artık yeni ekilmiş bakla, buğday, arpa tarlasını su basmıştı. Ancak tarımsal üretimi olumsuz etkileyen bu duruma rağmen nüfus ve hayvan kaybı yaşanmamıştı.[468]

Su baskınları, 1930'lu yıllar boyunca devam etmişti. 1938 yılında yaşanan bir su baskını, Anadolu gazetesinde, kendisine şu cümlelerle yer bulmuştu:

"*Küçük Menderes Nehri Tire kazası dâhilinde mecrasından taşmış, Mahmutlar, Hüseyin Ağa köprüsü civarındaki ovalar su altında kalmıştır. Delikli, Burgaz, Subaşı köyleri de su hücumuna uğramıştır. Su baskını gece olduğu için köylüler telaş ve korku ile yüksek yerlere çekilmişlerdir. Tire havalisindeki seylâpta nüfusça zayiat yoktur. Bu defaki seylap, bundan evvelkine nazaran daha büyüktür ve zararı da pek çoktur. Bilhassa mahsuller çok zarar görmüştür."*[469]

Kuvvetli ve uzun süreli yağışları anlatmak için kullanılan *yağmur fırtınası,*[470] 1939 Eylülü'nün son haftasıyla Ekim ayı başında, Küçük Menderes Havzası'nın yukarı kısmında sel ve taşkın; aşağı kısmında ise, başka şekillerde zarar veren bir meteorolojik olaydı. Ziraat Müdürlüğünün 1527/275 sayılı raporuna istinaden, İzmir Vilayetinin Dâhiliye Vekâletine gönderdiği 10 Ekim 1939 tarihli yazı, söz konusu felaketin bilançosunu aktarmaktaydı. Rapora göre; Tire'de 223 ton pamuk ıslanmış ve derecesi düşmüş, 83 ton kendir sürüklenip gitmiş, 100 ton kendir ıslanarak hurdaya çıkmış, 3 ton buğday, 2 ton arpa, 2 ton tütün ve 1 ton soğan sürüklenip gitmiş; 15 zeytin ağacı kökünden devrilmiş, 1.500'ü kısmen harap olmuş, 2.500'ü ürününü vakitsiz olarak dökmüş, yıldırım isabet eden bir öküz ise telef olmuştu.[471] 24-25 Eylül gecesi yağan şiddetli dolu, yağmur, sel ve fırtınadan dolayı ortaya çıkan zararın miktarı Emniyet Müdürlüğünün 598/2569 sayılı raporuna istinaden, İzmir Vilayetinden Dahiliye Vekâletine gönderilmiş 10 Ekim tarihli ve "Tire Kazasında Yağmurların Zararları" başlıklı bir raporda da şu verilerle ortaya konmuştu: Doyranlı köyünde 20.296 kg, Kızılcaavlu köyünde 20.000 kg ve Kahrat köyünde 42.934 kg kendiri su götürmüş; 223.000 kilo çekitli (benekli) pamuk tarladan toplanmamış, açılmış pamuklarda ise genel zarar olup, ikinci ve üçüncü kaliteye düşmüştü. Ayrıca 100.000 kg incir toplanmamış, ağaç ve sergilerde genel zarar olup hurda haline gelmişti. Gökçen'de 2.295 kg buğday, 1.040 kg tütün, 1.000 kg soğan, 405 kg darı, 50 kg zeytinyağını su götürmüş; 10.000 kg zeytin tanesini dökülmüş, 15 zeytin ağacı devrilmiş, 500 zeytin ağacının ise dalları kırılmıştı.[472]

Sel ve yağmurun yanı sıra kuraklık da, Tire'de tarım ürünlerini etkileyen önemli olumsuzluklardandı. 1926 yılında yaşanan bir kuraklık nedeniyle tütün satışında önceki yıllara kıyasla bir düşüş meydana gelmiş ve söz konusu durum Anadolu gazetesinde şu cümlelerle kendisine yer bulmuştu:

---

[464] **Hizmet,** 28 Mayıs 1930.
[465] **Cumhuriyet**, 31 Ekim 1930.
[466] **Anadolu,** 3 Teşrin-i Sâni 1930.
[467] **Anadolu,** 5 Teşrin-i Sâni 1930.
[468] **T.C.B.C.A. 030.10. / 11.882.21.**
[469] **Anadolu**, 4 Şubat 1938.
[470] "*Yağmur fırtınası, aynı deprem fırtınası gibi, birkaç haftalık zaman dilimi içinde aynı bölgeye kuvvetli ve uzun süreli düşen yağmurdur. "Kuvvetli" derken, sağanakta olduğu gibi çapı 8 mm. ve birbirini çok yakından izleyen damlaları kastediyoruz. "Uzun süreli" derken kastettiğimiz ise, yağmurun en az altı saat devam etmesidir. Sağanak yağmur iri damlalı olsa da, kısa sürer ve birden durur.*" Bkz. Berber, **a.g.m.**, s. 247.; Ferruh Sanır, **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000, s. 280.
[471] Berber, **a.g.m.**, s. 247.
[472] Berber, **a.g.m.**, s. 248.

"Tire ve civarında daha bahar mevsiminde başlayan kuraklık bütün şiddetiyle devam ediyor. Henüz bir damla yağmura kavuşamayan Tire rençberleri tarlalarını layıkıyla ihzar edememişlerdir. Esasen bu sene hiçbir malını değerinde satamayan zirai halk çok meyusdur. Her yerde olduğu gibi Tire'nin en ziyade haiz ehemmiyet olan tütün mahsulü bu sene kötü bir durumla karşılaşmıştır… Bu sene Fata, Çavuş, Gireli, Kızılca havli, pek nefis ve temiz olarak idrak edilen Tire tütünlerinin henüz dörtte üçü satılmamış yüz on, yüz on beş kuruşa ka-dar satılan bu tütünleri bugün seksen doksan kuruşa satmak pek büyük bir muvaffakiyet halini almıştır."[473]

İklimsel etkenlerin dışında tarımı etkileyen unsurlardan birisi de haşerelerdi. 1930 yılında, kazanın Balıkçı boğazında, maşatlık mevkilerinde ve Çam köyünde zuhur eden çekirgelere karşı mücadeleye başlanmıştı.[474] 1931 yılında ise Tire, İzmir, Menemen, Tire, Torbalı, Kemalpaşa, Bergama ve Dikili kazalarında dağınık olarak 18.175 dönümlük sahada çıkan tarla faresine karşın önlemler alınmıştı. Söz konusu araziler köylülere mükellefiyet usulüyle temizletilmişti.[475] Aynı yıl; Tire, Seferihisar, Menemen ve Çeşme kazalarında 1.985 dönümlük sahada çekirgelerin ortaya çıkması ziraatı olumsuz etkilemiş, söz konusu tarlaları çekirgelerden temizleme görevi, yine köylülere verilmişti.[476] Tire'de 200.000 dönümlük bir sahada türeyen Eski Tuye (karadrina gua) haşeresi, memlekette ilk kez Torbalı ve Tire'de ortaya çıkmıştı.[477] "Karadrina Eksiğüa" adlı haşere özellikle darı, pamuk, susam, börülce gibi ürünlerde zarara yol açmıştı.[478] Buna rağmen yaklaşık 2.000 dönümlük mahsulât kurtarılmış ve haşereden tamamen kurtulmak için gerekli tedbirler alınmıştı.[479] Yine 1931 yılında Tire havalisindeki tütünlerde fazla miktarda difutus haşeresi görülürken[480] aynı şekilde incir üretimini azaltan incir kurdu ile üzüm bağlarını tahrip eden çeşitli haşereler ve üretimi olumsuz etkileyen her türlü soruna karşı gerekli önlemler uygulamaya sokulmuştu. Ancak şüphesiz Tire'yi tarımsal bağlamda en çok mustarip eden afetlerden birisi filoksera salgını olmuştu. 1900-1902 yıllarında İzmir ve çevresindeki bağlarda filoksera haşeresi üzüm salkımlarını ve asmaları tahrip etmeye başlamış, filokseranın oldukça yoğun görüldüğü Tire Ovası bayat balık gibi bir kokuya bürünmüştü. Sadece Tire'de 21.500 dönüm bağ bu hastalıktan etkilenmişti. 1880'lerden 1900'lerin başına kadar yalnız Tire'de 85.000 dönüm bağ filoksera nedeniyle tahrip olmuştu.[481] Hatta bu hastalık sonucu bir dönüm bağ 100 altın iken 3 altın liraya düştüğü bilinmektedir. Böylece gelir yönünden fazla olan bununla birlikte emek de isteyen bağcılık, milyonlarca sayıda üreyen ve gözle görülebilen küçük böceklere yenilmeye başlamıştır.[482] Söz konusu durumla ve çözümüyle ilgili 1 Mayıs 1933 tarihli Yeşil Tire dergisinde "Dağ Köylerinden Bağcılık Faaliyeti" başlığıyla şöyle bir haber yer almaktadır:

Zıraat Mücadele M. Fuat B. ve Sürek avcılarından bir gurup

"*Güme dağındaki köylerde, bir zamanlar arazisinin her tarafında baştanbaşa şaraplık üzüm yetiştirilirdi. Bu havzanın yetiştirdiği üzümlerden yapılan şaraplar Fransa'da nam almıştır. Bilahara arız olan Filoksara hastalığı yüzünden bu dilberim bağlar mahvolmuştu. Bu havali köyleri bu yüzden fakir düşmüşlerdi. Bu elim hali gören ve arazinin istidadını sezen ziraat idaresi köylerin şahsiyeti maneviyesi namına sekiz köye on beş bin Amerikan çubuğu dikmiştir. Gelecek sene diğer köylere de teşmil edilecektir. Köylüler, hükümetimizin bu yolda olan kıymetli müzaheretlerini görerek sevinmişlerdir. Bu hayırlı işte çalışanlara candan şükranlarımızı sunarız."*[483]

Tire'de zirai alanları koruma konusunda alınan en ilginç tedbir, 1932 ve 1933 yıllarında başlatılan domuz avı seferberliğidir. Muzır Hayvanlarla Mücadele Komisyonunun aldığı karar doğrultusunda, Tire

[473] **Anadolu**, 28 Teşrin-i Evvel 1926.
[474] **Anadolu**, 22 Nisan 1930.
[475] **İzmir Vilayeti 1933 Senesi Adi ve Fevkalade Bütçeleri**, Bilgi Matbaası, İzmir, 1933, ss. 4-5.
[476] **İzmir Vilayeti 1933 Senesi Adi ve Fevkalade Bütçeleri**, s. 5.
[477] **Anadolu**, 9 Temmuz 1931.
[478] **Yeni Asır,** 12 Temmuz 1931.
[479] **Yeni Asır,** 27 Temmuz 1931.
[480] **Yeni Asır,** 1 Temmuz 1931.
[481] Nelson Keleş, **a.g.m.**, s.125.
[482] Başaran, **a.g.m.**, s. 58
[483] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Mayıs 1933.

Belediye Reisi'nin, ilgili daire reislerinin ve özellikle de Ziraat Mücadele Memuru Fuat Bey'in girişimiyle, mahsullere zarar veren yaban domuzlarının avlanması konusunda, basında şöyle bir çağrı yapılmıştı:

"*Muzır Vahşi Hayvanlar İtlafı: Kazamızın her nevi mücadele işlerinde yorulmak bilmez bir azim ile koşan ziraat fen memuru Fuat Bey vahşi hayvanlar ve bilhassa ziraata son derece zararı dokunan domuz mücadelesinde teşviykat, müsait ve münasip fırsatlarda da bizzat iştirak etmek üzere sürek avları tertip etmekte ve birçok köylümüz bu mücadeleye haheşle şitap etmektedir. Bu cümleden olarak dağ köylerinde sık sık sürek avları yapılmaktadır. Bu gibi faideli mücadelelerin her hafta ve Cuma tatillerinden istifade ederek yapılmasını candan temenni ederiz.*"[484]

Bu haberin sonrasında karşımıza çok daha ilginç bir öneri çıkmaktadır:

"*Haber aldığımıza göre: Sürek avlarında vesair vasıtalarla öldürülecek yaban domuzlarından fenni surette sucuklar ve saire imalatı için de teşebbüsat yapılmaktadır. Eğer bu iş olacak olursa öldürülecek yaban domuzlarının heder olmayıp harice sucuk ve saire sevk olabileceği ve bu sayede köylülerinde barut ve kurşun parası çıkacağı, dolayısıyla domuz avının daha kolaylaşacağı aşikardır. Bu hayırlı teşebbüsün bir an evvel eserini görmek isteriz.*"[485]

Bunun dışında Muzır Hayvanlarla Mücadele Komisyonunun verdiği kararla her beş mükellefe bir çift domuz kulağı getirip belediyeye teslim etmesi ve karşılığında makbuz verilmesi uygun görülmüştü. Bu karar iyi netice de vermiş ve köylülerle şehir avcıların tertip ettiği sürek avları neticesinde 300 küsur yaban domuzu öldürülmüştü.[486] Yeşil Tire dergisinde bu durum "*Her sene bu mücadele devam ederse mahsullerimizin afetten kurtulacağına hiç şüphe yoktur*" [487] cümleleriyle değerlendirilmişti.

B. Hayvancılık

Tire'de Hayvancılık

Tire'nin dağ ve tepe ovaları, çok çeşitli otlar barınması nedeniyle hayvan yetiştirmeye çok elverişlidir. Dolayısıyla bu durum da bölgede hayvancılığın gelişimine ve yaygın bir üretim aracı olmasına imkân vermiştir. Ayrıca Tire'de kış mevsiminin ılık geçmesi, otlaklarda her zaman ot bulunması gibi unsurlar da, bölgede hayvancılığın gelişmesini sağlamıştır.[488]

Osmanlı Devleti'nde 1909–1910 yıllarında Tire'de yetiştirilen hayvan türleri ve bunların sayıları şöyleydi:[489]

Hayvan Türleri	Sayısı		Hayvan Türleri	Sayısı		Hayvan Türleri	Sayısı
Dana	8.495		İnek	14.677		Öküz	4.719
Koyun	33.709		Keçi	23.659		Manda	847
Merkep	4.990		Tay	2.705		Kısrak	4.961
Katır	268		Deve	1.260		Toplam	100.290

[484] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Haziran 1932, s. 16.
[485] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Şubat 1933.
[486] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 29, 1 Mayıs 1933.
[487] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 29, 1 Mayıs 1933.
[488] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 70.
[489] Başaran, **Tanzimat'tan Cumhuriyete…,** ss. 183-184.

Mütareke Dönemi'nde; Çeşme, Bergama ve Menemen ile birlikte Tire, İzmir'in hayvan sayısı en yüksek sancaklarından biriydi.[490] Tire'de, bu dönemde, 359 adedi Türklere, 11 adedi ise Rumlara ait olmak üzere toplamda 370 adet hayvan damı bulunmaktaydı.[491] İlçede Yeni Han çevresinde at pazarı, Gökçen Efe meydanında ise hayvan pazarı kurulurdu.[492]

1927–1928 yıllarında hayvancılıkla uğraşan köylülerin elinde 1.645 pulluk, 4 traktör, 10 harman makinesi, 5 kalbur makinesi, 643 tırmık ile 2.000 adet eski sistem arı kovanı mevcuttu.[493] Bunun yanı sıra, yine 1927 yılında ilçede 700 kısrak, 3.105 adet merkep, 181 katır, 768 deve, 37.347 koyun, 17.975 keçi, 4.926 inek, 3.362 öküz ve 666 manda bulunmaktaydı.[494] 1928 yılında 1.811 adet beygir, 4.197 merkep, 692 deve, 8.008 öküz, 8.933 inek, 403 erkek, 393 dişi manda, 41.098 koyun, 6 tiftik ve 25.181 de kıl keçisi varken,[495] 1929 yılına gelindiğinde ise ilçede 4.323 merkep, 888 manda, 2.215 aygır, 14.516 inek ve öküz, 719 deve, 24 tiftik keçisi, 27.619 kıl keçisi, 47.429 koyun mevcudiyeti bulunmaktaydı.[496] Aynı yıl 12.721 hayvan kesilmiş ve 12.413 lira vergi alınmış, 5.740 hayvan satılmış ve satılan hayvan karşılığında 4.128 lira vergi geliri elde edilmişti.[497] 1931 yılında hayvan sayısı ve cinsi ise; 4.446 adet merkep, 73 ester, 961 adet manda, 2.339 adet aygır ve kısrak, 13.221 adet inek ve öküz, 723 adet deve, 10 tiftik keçisi, 21.174 kıl keçisi ve 41.257 adet koyundu.[498] Aynı yıl mezbahada kesilen hayvanlara göz attığımızda ise Ocak ayında 228 koyun, 230 keçi, 4 kuzu, 28 inek, 16 öküz, 158 dana, 72 düve, 9 manda ve 5 deve olmak üzere toplam 750 büyük ve küçük baş hayvan;[499] Şubat ayında ise 9 manda, 59 düve, 135 dana, 23 öküz, 7 inek, 255 kuzu, 29 keçi, 80 koyun olmak üzere toplam 597 hayvan kesilmişti.[500] Elimizdeki verilere göre 1932 yılının Mart ayında 78 koyun, 6 keçi, 270 kuzu, 17 inek, 21 öküz, 108 dana, 63 düve, 4 manda ve 3 deve olmak üzere toplam 570 hayvan kesilirken,[501] 1936 yılının Temmuz ayında ise Tire Belediye mezbahasında 86 koyun, 17 keçi, 566 kuzu, 1.059 oğlak, 30 öküz, 17 inek, 107 dana olmak üzere 1.882 baş hayvan kesilmişti.[502] Farklı dönemler üzerinden verdiğimiz örneklerden de görüldüğü üzere hayvan kesimleri aylara ve ihtiyaçlara göre büyük değişiklik göstermişti. Yine büyük baş hayvanlardan örnek verecek olursak, bu dönemde hayvancılık adına ortaya çıkan her gelişmeyi gazete ve dergilerden takip edebilmekteyiz. Bir örnek verecek olursak, Yeşil Tire dergisinin 1 Mayıs 1932 tarihli "Köy Damızlık Boğaları" başlıklı haberinde, "*Köyler için getirilen üç boğa kazamıza gelmiş ve Urfalı çiftliğine gönderilmiştir. Bir ay sonra alakadar köylere gönderilecektir.*"[503] diyerek, söz konusu durumu okuyucularıyla paylaşmıştı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire'de ipekböcekçiliği de yapılmaktaydı. Elde edilen yaş koza 1.000 kg olup, bir kg koza yaş olarak 40-60 kuruşa satılmaktaydı. 1937 yılında ilçede 8 köyde 50 hane ipekböcekçiliği ile geçimini sağlamıştı. Böceğe sarf olunan yaprak ise 3.500 kg'dı.[504] İpekböcekçiliğinin yanı sıra ilçenin geçim kaynaklarından biri de arıcılıktı. 1928 yılında, 2.000 adet eski sistem arı kovanı ile arıcılık yapılmaktaydı. Aynı yıl, 20.000 kg bal elde edilmişti. Bu yıllarda bal üretiminin istenilen ölçüde olmaması, eski sistemle yani gelişmemiş arı kovanları ile arıcılık yapılmasından kaynaklanmaktaydı. 1935 yılında, Tire'de arıcılıkla uğraşan 80 köy bulunurken aynı yıl 13.000 kg bal elde edilmişti. Elde edilen balmumu ise 4.000 kg'dı. Bir kg bal 32 kuruşa satılırken, bir kg balmumu fiyatı ise 62 kuruştu. Ancak bu gelire rağmen 1936 yılında arıcılıkla uğraşan köy sayısı, önceki yıla göre daha azdı. 1936 yılında 50 köyde arıcılığa devam edilirken arıcılıkla uğraşan köy sayısının azalmasına bağlı olarak elde edilen ürün miktarı da azalmıştı. Nitekim 1936 yılında, ilçede 12.500 kg bal ve 3.000 kg balmumu elde edilmişti. Buna karşın bal fiyatları artarak, bir kg bal 30–35 kuruşa satılırken, bir kg balmumu 70 kuruşa satışa sunulmuştu.[505] 1937 yılında da önceki yıla nazaran daha az bal elde edilmişti. Elde edilen bal miktarı 10.000 kilogram, balmumu miktarı ise 25.000 kg'dı. 1 kg balın fiyatı 40 kuruş, 1 kg balmumunun fiyatı ise 80 kuruştu.[506] Söz konusu

[490] Engin Berber, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak İzmir (30 Ekim 1918-19 Mayıs 1919**), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 97.
[491] Berber, **a.g.e.,** s. 97.
[492] Armağan, **a.g.e**, s. 82.
[493] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, ss. 143-145.
[494] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1927**, ss. 652-653.
[495] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 144.
[496] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 216.
[497] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 280.
[498] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1931-1932,** Bilgi Matbaası, İzmir, 1933, s. 79.
[499] **Yeşil Tire Dergisi**, 15 Ocak 1932, s. 10.
[500] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Nisan 1932, s. 10.
[501] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Mayıs 1932, s. (kapak içi).
[502] **Anadolu**, 3 Ağustos 1936.
[503] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Temmuz 1932, s. 17.
[504] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1936-1937**, s. 84.
[505] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1935-1936**, s. 74.
[506] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1936-1937**, s. 85.

azalmanın akabinde 1940'lı yıllarda, eski usuller yerine fenni usullerle arıcılık yapılarak, arıcılık geliştirilmişti. Bu yıllarda arıcılıkla uğraşan Tireli öğretmen Ali Gezer, ilçenin arıcılık faaliyetine ilişkin şu bilgiyi vermektedir:

"Kızıl Çullu Köy Enstitüsü faaliyetleri çok iyiydi. Memleketin kalkınması için enstitü en önemli kurumdu. Orada pek çok alanda eğitim alıyorduk. Mesela marangozluk, demircilik, hayvancılık, sağlık eğitimi alıyorduk. Örneğin ben arıcılığı köy enstitüsünde öğrendim. Tire'de arıcılık yapan tanıdıklarım, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri eski kovanları kullanıyorlardı. Ben onun yerine enstitüden öğrendiğim yeni fenni kovanları kullanmalarını önerdim. Eski kovan 5 kg bal alıyorsa ben yeni kovanla 25 kg bal aldım. Arıcılık faaliyeti gelişti bal üretimi arttı. Böylece enstitüden öğrendiğimiz yeni teknik bilgi bu alanda gelişmemizi sağladı. Yalnızca arıcılık alanında değil çeşitli iş kollarında yeni teknolojileri Köy Enstitüsünde öğrendik. Arıcılık, bunlardan yalnızca bir tanesiydi…"[507]

İlçenin ekonomik faaliyetlerinden biri de tavukçuluktu. Cumhuriyet öncesinde bulunan Tavuk Pazarı, Atatürk Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştü.[508] Kaldırılma tarihi kesin olmasa da, 1970'li yıllarda, Tire'de tavuk pazarı olmadığını bilmekteyiz.

Salgınlar tıpkı zirai ürünlerde olduğu gibi hayvanlar üzerinde de gayet olumsuz sonuçlar doğurmuştu. 1929 yılında, hayvanlarda ruam hastalığı zuhur etmiş ve hastalığın önüne geçmek için fenni tedbirler alınmıştı.[509] Bu dönemde Yeni Çiftlik köyü sığırlarında çıkan hayvan hastalığını önlemek için de sıhhi tedbirler alınmıştı.[510] Aynı yıl kazaya bağlı Çıplak köyünde sığırlarda hastalık ortaya çıkmıştı.[511] Ayrıca Kızılcahavlu köyü sığırlarında yanıkara hastalığı görülmüştü. Bu sorunun çözümü için ilçeye baytar gönderilerek sıhhi tedbirler de alınmıştı.[512] 1931 yılında Tire'ye gitmiş olan Baytar Müdürü Adil Bey, Kireli köyünde kuduz olduğundan şüphelenilen hayvanlar hakkında tatbikat yapmıştı.[513] Aynı yıl Peşrefli köyünde sığırlarda yanıkara hastalığı ortaya çıkmış Merkez Baytarı Osman Bey tarafından sığırlara aşı tatbik edilmişti.[514] Bu tarihlerde Tire havalisinde bazı köylerde hayvan hastalıkları çıkması nedeniyle Baytar Müdürü Adil Bey, hastalıkların mahiyetini anlamak için ilçe köylerine gitmişti.[515] 1932 yılında Kızılcahavlu köyünde koyunlarda ortaya çıkan çiçek hastalığı için Baytar Müdürlüğü tarafından Ankara'dan 2.000 koyunluk aşı istenirken[516] Yeni Çiftlik Köyü koyunlarında ise çiçek hastalığı görülmüştü.[517] Yine Tire'nin Gümüşlü Çiftliği'nde 22 beygirde ruam hastalığı görülmüş ve hayvanlar ölmüştü.[518] 1934 yılının son günlerinde de ilçenin nahiye ve köylerinde ruam mücadelesi devam etmekteydi. Baytar Müdürü Adil Bey ilçeye giderek ruam mücadelesi işlerini teftiş etmişti.[519] Nitekim bu hastalıkla mücadele bir-iki yıl daha devam etmiş ve 1936 yılında, Tire Baytarlığı tarafından 17 at ve 11 eşeğe ruam hastalığına karşı mallein tatbik edilmişti.[520]

C. Ticaret

I. Ticari Faaliyetler

Tire, İzmir'e yakınlığı, gelişmiş dokuma sanayii ve tarihin her döneminde canlı bir ticari hayata sahip olması[521] sebebiyle iktisadi olarak gelişmiş bir ilçedir. Detaylara değinmeden önce Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçedeki ticari faaliyetlerini ve iş kollarını öncelikle şema üzerinden görmek faydalı olacaktır:

---

[507] Ali Gezer, 23.06.2010 tarihli mülakattan
[508] Faik Tokluoğlu, **a.g.e.,** ss. 6-8.
[509] **Anadolu,** 11 Nisan 1929.
[510] **Anadolu**, 20 Haziran 1929.
[511] **Anadolu,** 14 Ağustos 1929.
[512] **Anadolu**, 7 Mayıs 1930.
[513] **Anadolu**, 7 Ağustos 1931.
[514] **Anadolu**, 22 Eylül 1931.
[515] **Yeni Asır,** 2 Ağustos 1931.
[516] **Anadolu**, 25 Eylül 1932.
[517] **Anadolu**, 16 Teşrin-i Evvel 1932.
[518] **Anadolu**, 21 Kânun-ı Sâni 1934
[519] **Anadolu**, 9 Teşrin-i Evvel 1934.
[520] **Anadolu**, 3 Ağustos 1936.
[521] 18. yüzyıla gelindiğinde, Tire'deki meslek grupları arasında tekstil sektörü önemli bir yer tutmaktaydı. Çulha, mutaf, muytab, ibrişimci, gazzaz, peştemalci, kendirci, urgancı, iplikçi, penbeci, boyacı gibi meslekler başlıca iş kollarıydı. Debbağ, babuççu, çizmeci, nalçacı, mestci başta olmak üzere deri ile ilgili sektörler, iş kollarında ikinci sırada gelmekteydi. Bunu imalat ve hizmet sektörleri takip etmekteydi. 18.yüzyıl başlarında Tire de bulunan meslek grupları için bkz. Gökçe, **XVIII. Yüzyıl Başlarında (1700–1718) Tire'nin Demografik Yapısı…**, ss. 55-57.

1926–1938 yıllarında Tire Ticaret Odasına Kayıtlı İş yerleri ve Bulunduğu Yerler:[522]

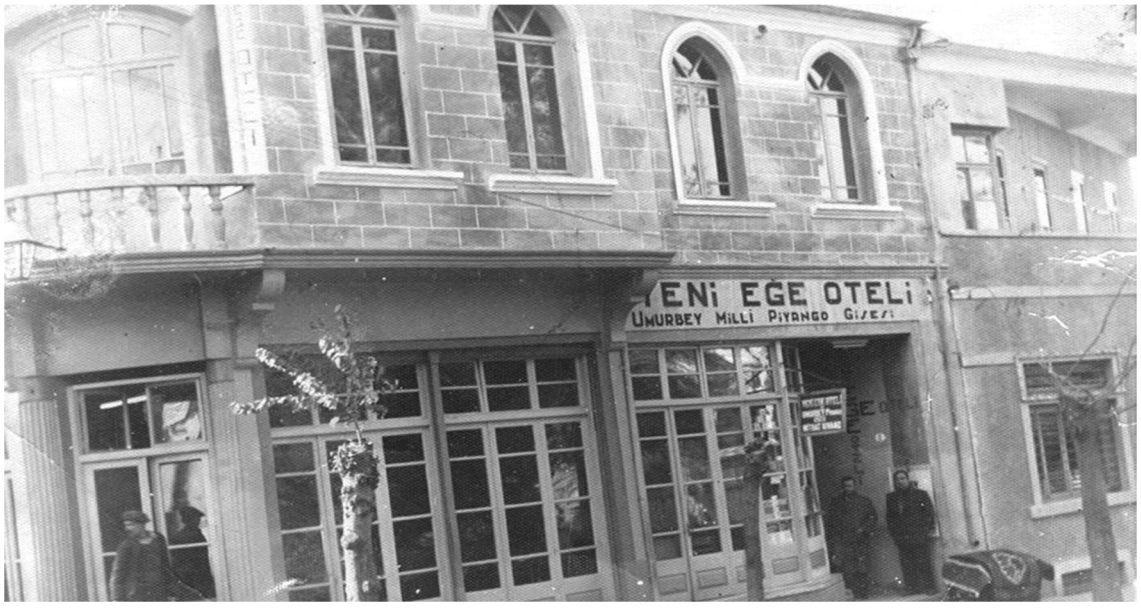
Meslek Grubu	Çalışan	Adres
Susamyağı ve Tahan Helva İmalathanesi	Refik Uludağ	Kurtuluş Mh. Karamülazım Cd.
Keçeci	Faik Yangın	Urgancılar Çarşısı no:20
Demirci	Mustafa Çayırlı	Fevzi Paşa Caddesi no:124
Yenihan Müstecisi	Şerif Keskin	Karamülazım Han Caddesi no:42
Kavaf	Ahmet Tokmak	Haffaflar Çarşı no:13,15
Manifaturacı	İsak Akoğlan	Karanlık Çarşı no:13
Kahveci ve Hancı	Muhtar Elmas	Belediye Hanı Caddesi no:7,9
Hırdavatçı	İsmail Alaylı	Tahtakale Meydanı no:39
Uncu	Süleyman Şağban	Un Kapanı Çarşısı no:6
Tabak	Şerif Ahmet oğlu Sadık-Şevki Sadık Yazvanoğlu	Kaya Su Çardağı
Tütün Şirketi	A.Çeltikçi - Hamdi Köse-oğlu	Derviş Gazi Sokak
Umum Emtia Tecim Evi	Kamil Kardaşlar	Kutu Hanı
Hırdavatçı	Yuda-Bohor Seven	Bakırhan Caddesi no:7
Hamdi Köseoğlu Ticarethanesi		Kurtuluş Mahallesi
Jak İnael Tecim Evi		Yeni Mh. Lonca Caddesi no:13
Manifaturacı	Mehmet Tavşan	Karanlık Çarşı no:9
Kasap	İsmail Tosçak	Fevzi Paşa Caddesi no:59
Yağhaneci	Mehmet Köstekli	
Yorgancı	Ali Yorgan	Uzunçarşı no:250
Tabak	Zihni Balık	Yeni Tabakhane no:36
Belediye Han ve Oteli	Mustafa Zeybek	Belediye Hanı Caddesi no:21
Manifaturacı	Salamon-Nesim Seven	Karanlık Çarşı no:23
Mahmut Çallıoğlu Ticarethanesi		Kemal Paşa Caddesi no:54
Hendesi Ev Harita ve Taksim İşleri Ya-pım evi	Sabri Mimar	Yeni Mahalle Sakarya Caddesi
Kutlu Tecim	Bohor Kutlu	Çit Pazarı
Hırdavatçı	Bohor Seven	Bakırhan Caddesi no:7
Manifaturacı	Halil İbrahim Kunt	Tahtakale Caddesi no:12
Aziz Ertürk Ticarethanesi		İbni Melek Caddesi
Bakkal	Saffet Yorgan	Uzunçarşı no:19
Manifaturacı	Hayim Bakış-Nesim Bar-san	Karanlık Çarşı no:20
Bakkaliye	Kahvecioğlu Ahmet	Karamülazım Caddesi no:35
Umumi Emtia Ticareti	Sami Gülcüoğlu	Yeni Mahalle Yeni Han no:4
Umumi Emtia Ticareti Mağazası	Ahmet Tabakoğlu	Kurtuluş Mahallesi Balu Caddesi
Şenyılmaz Şarap Deposu	M. Salih Şenyılmaz	Kara Mülazım Caddesi no:148
Ş. Atılgan Doğruölmez Kazanç evi		Fevzi Paşa Cd no:29
Un, Zahire, Mısır Ticarethanesi	Mehmet Vehbi Berik	Kemalpaşa Caddesi no:56
Manifaturacı	Mehmet Karahan	Uzunçarşı no:28
Okuma Salonu	Mustafa Alparslan	Gazi paşa Caddedi no:8/1
Bakkaliye	Faik Şişik	Bakırhan Caddesi no:67
Yorgan ve Pamuk Satım Yeri	Ahmet Yorgancı	Uzunçarşı no:66
Peynir Deposu ve Ziraat	Emin Duman	Bakırhan Caddesi no:71
Umumi Emtia Mahlıç Ticaret Evi	Sadık Giz	
Toprak Mah. Umumi Emtia Ticareti	Hamit Soyan	Yeni Mahalle no:9
Yusuf Büberoğlu ve Oğulları Kar Evi		Fevzi Paşa Caddesi
Merkez Eczanesi	Hüseyin Kantur	Kara Mülazım Caddesi no: 52
İstiklal Bakkaliyesi	Mehmet Salih	Lonca Belediye Hanı no:17
Şen Yılmaz Sarayı Deposu Ticarethanesi		

[522] **Adli Ticaret Sicil Defteri, Tire Ticaret ve Sanayi Odası Arşivi.**

Meslek Grubu	Çalışan	Adres
Zeytin Sıkılma Evi	Mehmet Bardakçıoğlu	Sabunhane Caddesi no:2-4
Manifaturacı	Ali Şevket Asan	Tahtakale Meydanı no: 24
Rıza Ayascı Ticarethanesi		
Terzi	Mehmet Bartum	Fevzi Paşa Caddesi no:80
Manifaturacı	Salamon Seven	Karanlık Çarşı no:23
Manifaturacı	David Barsan ve Hayim Bakış	Kapalı Çarşı no:20
Ali Efe Hanı İşletmecisi	Ali Ülker	Yeni Mahalle Bedesten civarı
Köseleci	Osman Üçer	Belediye Hanı Caddesi no:13
Urgan-Kendir Kar Evi	Halim Ertur	Urgancılar Çarşısı no:16
Tuhafiyeci	Baha Kardaşlar	Tahtakale
Ötederici	Mehmet Cön	Tahtakale Meydanı no:45
Kardeşler Ticarethanesi	Ahmet Çalllıoğlu	Urgancılar Çarşısı no:1
Manifaturacı	Mişon Bezek	Karanlık Çarşı no:11
Keresteci	Fehmi Çivici	Mehmet Ağa Hamamı Sokağı
Bakkaliye ve Dakik Ticarethanesi	İzmirli Sabri	Lonca civarı
Yusuf Biberoğlu ve oğulları Kar evi	Yusef Biberoğlu	Fevzi Paşa Caddesi
Manifaturacı	Ahmet Kadri Kadıköylü	Bakırhan Caddesi no:12
Aktar	Mustafa Keskin	Tahtakale Meydanı no:41
Tuhafiyeci	Yusef-Bohor Andıç	Karanlık Çarşı no:6
Ucuzluk Bakkaliyesi	Zahireci Hüseyin Yula	Çarşı Kapı no:6
Peynir Deposu ve Ziraat Ambarı	Emin Peynirci	Bakırhan Caddesi no:71
Bakkal	Niyazi Erdoğdu	Karamülazım Caddesi no:36
Yeni Hilal Eczanesi	Mişon-Nesim Özmen	Fevzipaşa Caddesi
Ünalmış Kuyu kebapçısı	Mahmut Kocabey	Kemal Paşa caddesi no:3
Tuhafiyeci	Yako İpek	Tahtakale Meydanı no:37
Uncu	Süleyman Şaban	Unkapanı
Manifaturacı	Yaşuva Sevinir	Karanlık Çarşı no:7
İstiklal Bakkaliyesi	Ahmet Çağlı	Kara Gazi Sokağı no:11
Sevim Bakkaliyesi	Mehmet Kunç	Çıra Pazarı
Unculuk Zahirecilik	Şakir Şağban	Balcı ve Lonca Caddesi
Kavaf ve Kösele Taciri	Zihni Güngören	Kavafçılar Çarşısı no:15
Urgancı Yularcı	Fahri Belgin	Urgancılar Çarşısı no:14
Demir ve Hırdavat Ticarethanesi	Fikri Özçelik	Fevzi Paşa Caddesi
Kebapçı	Mehmet Şengöz	
İstikamet Ticarethanesi	Ali Kömürcüoğlu	İstiklal Mahallesi
Manifaturacı	Mansur Köni	Karanlık Çarşı no:14
Tuhafiyeci	Baha Kardeşler	
Umum Emtia Tüccarı	Halil Balkaç	Kurtuluş Mahallesi no:16
Zeytinyağı ve Kendircilik		İstiklal Mahallesi no:3
Tüccar	Milaslı Yakup Kemal ve Dürüst İş	İbni Melek Sokağı no:9/3
Un Zahire Ticareti	Sabri Kaplan	Lonca civarı
Kavaf	Hasan Beyhan	Kavaflar Çarşısı no:14
Tire Çiftçiler Kooperatifi		Pekmez Pazarı
Tüccar	Hamdi Köseoğlu	Kurtuluş Mahallesi no:3
Peynirci	Faik Karaoğlan	Bakırhan Caddesi no:71
Manifaturacı	Rasih Şişik	Karanfil Çarşı no:15
Kuru Kahve ve Çaycı	Osman Azatlıoğlu	Hasır Pazarı no:10
Zeytinyağı İmalathanesi	Mehmet Şengöz	Sabunhane Caddesi no:85
Yeni Hamam	İsmail Mumcu	Mehmet Ağa Hamamı Caddesi no:18
Sevim Hanı	Nuri Sandık	Belediye Hanı Caddesi
Umum Emtia Seyyar Komisyonluğu	İbrahim Evci	Kurtuluş Mh. Balcı Caddesi no:1

Meslek Grubu	Çalışan	Adres
Kunduracı	İsmail Altıner	Kapuççular Çarşısı
Helvacı ve Yoğurtçu	Avni Karayazgan	Fevzi Paşa Caddesi
Tüccar	Hamdi Baydar	İsmet Paşa Caddesi no.73
Marangoz	Nihat Gidel	Fevzi Paşa Caddesi
Ege Bakkaliyesi		
Osman Öber Tecim Evi		Gazi Caddesi
Gramafon, Bisiklet, Saat, Tecim Evi	Sadettin Gezgin	Bakırhan Caddesi
Şeker, Meskuat	Hasan Peker	Türk Ocağı Caddesi
Umum Emtia	Avram Sabanoğlu	İsmet Paşa Caddesi
Mutaf ve Urgancı	Kamil Ergenekon	Yeni Mahalle Pekmez Pazarı
Tütün Umum Emtia Ticareti	Halil Ünsal	Zeytinli Mescit no:10
Elbiseci	Ahmet Balaoğlu	Bakırhan Caddesi no:2
Bakkal	Vasfı Dikmen	Tahtakale geçiti no:97
Manifaturacı	İbrahim Hepşen	Tahtakale
Bakkal	F. Hasan Ünlü	Fevzi Paşa Caddesi no:95
Manifaturacı	Moiz Sabanoğlu	Tahtakale
Ahçı, Helvacı	Haşim Mısırlı	İstiklal Mahallesi no:39
Tüccar	Hancı Mustafa oğlu Hüseyin Zeybek	Karanlık Çarşı
Derici	Yusef Cen	Eski Hayvan Pazarı
Tabak Tüccar	Yaşar - Şevki Hüseyin Demirci	Su çardağı no:2
Gazoz Fabrikası	Ali Başargan	Balu Caddesi
Yıldırım Bakkaliyesi	Ali Ildız	Gazi ve Mustafa Kemal Caddesi
Peynirci	Ahmet Karaoğlan	Fevzi Paşa Caddesi
Umum Emtia	Josef Kohen Sütçüoğlu	Kurtuluş Mahallesi Akyol Sokağı
Ticaret evi	Salamon Lamon	Pamuk Pazarı Sokağı
Helvacı ve Yoğurtçu	Faik Sarayköylü	Bakırhan Caddesi no:8
Tuhafiyeci	Sami Ergün	Kapalıçarşı no:12
Kavaf	Remzi Yiğit	Kavafçılar Çarşısı no:9
Tütüncü ve Umumi Emtia	Ali Silahçıoğlu	
Rekabet Manifaturacı Pazarı	Ömer Güvence	Tahtakale
Manto ve Tuhafiyeci	Kenan Faysal	Tahtakale Karanlık Çarşı
Tuhafiyeci ve Elbiseci	Salamon Eskar	Tahtakale no:33
Tüccar	Tabak Abidin Andaş	Su Çardağı no:16
Tabak	Şükrü Güler	Su Çardağı
Kundaracı	Mehmet Gönenç	Tahtakale no:38
Urgan Kendir Ticarethanesi	Refik Afyonlu	Kendir Pazarı no:21
Elbiseci	Grişon Kaymaz	Karanlık Çarşı
Yoğurtçu Kebapçı	Sait Kirazoğlu	Bakırhan Caddesi
Kasap	Tevfik Kuma	Karamülazım Caddesi
Bakkal		Lonca Karşısında
Tuhafiyeci	İsak Kanat	Karanlık Çarşı
Hancı	Şükrü Çanlı	Eski Hayvan Pazarı
Kunduracı	Naci Soydan	Tahtakale Geçidi
Singer Kumpanyası Mümessili		Fevzi Paşa Caddesi no:72
Urgan ve Yular Kar Evi	Hasan Çinik	Eski Hayvan Pazarı
Ucuzluk Giyim Evi	M. Bakış	Bakırhan Caddesi
Nalıncı	Hasip Canbazlı	Karamülazım Caddesi no:2
Kuyumcu	İsmail Altıntaş	Uzunçarşı no:38
Anadolu Bakkaliyesi	Ahmet-Rasim Kütahyalı	Karamülazım Caddesi no:22
Tabak	İbrahim Üzer	Su Çardağı Sokak
Tabak	Yusuf Cangır	Su Çardağı Sokak no:20
Terzi	Fehmi Perçin	Tahtakale Caddesi

Meslek Grubu	Çalışan	Adres
Temiz Kahve Oturma Salonu Müstecisi	Hasan Dağlı	Kemalpaşa Caddesi no: 39
Mutaf ve Yularcı	Hıfzı Özenel	
Bakkal	İsmail Tokatlı	Fevzi Paşa Caddesi
Bakkal	Mehmet Evcil	Eski Telal Pazarı
Bakkal	Ahmet Kahvecioğlu	
Helvacı ve Kebapçı	Ahmet Duman	Eski Hayvan Pazarı
Manifaturacı	Muiz Seven	Karanlık Çarşı
Un ve Pullukçu	Kamil Şağban	Un Kapanı
Makineci ve Kundura Malzemesi Tecim Evi	Vasıf Baş-Mehmet Köylü-oğlu	Bakırhan Caddesi
Ali Selek Okul Ve Büro Gereçleri		Belediye Han Caddesi no:5
Tuhafiyeci	Albert Uyguner	Tahtakale no:14
Elbiseci	Elyazar Bakış	Karanlık Çarşı no:24
Umum Emtia Tüccarı	Mustafa Özgen	
Kunduracı	Ali Deren	İbn-i Melek Caddesi
Kar Evi	Şükrü Hattatoğlu-Niyazi Saygın	Karamülazım Caddesi
Kunduracı	Ahmet Baş	Arasta Ayakkabıcılar Çarşısı
Manifaturacı	Şimon Başaran	Tahtakale Caddesi no:4
Elbiseci	Muiz Uyguner	Bakırhan Caddesi
Garaj Otomobil	Mustafa Gür	Karamülazım Caddesi
Yıldız Oteli ve Gazinosu	Durmuş Kale	Türk Ocağı Caddesi
İstirahat Hanı	Osman Kasacasu	Çorap Pazarı no:4–6
Kundaracı	Ender Tavşanoğlu	Gön Pazarı no:8
Keresteci	Mehmet Güngör	Fevzi Paşa Caddesi no:27
Şarapcı Köfteci	Salamon Balkır	Mektep Caddesi no.48
Yağhaneci	Ali Tevfik Karayazgan	Ketenci Mahallesi No:1
Yoğurt ve Helvacı	Halis Yenipazarlı	Fevzi Paşa Caddesi No:28
Kundaracı	Celil Ersolak	Gön Pazarı no:8
Bakkal	Faik Yula	Mektep Caddesi
Kahveci ve Umum Emtia Ticareti	İbrahim Eren	Gökçen Nahiyesi
Bakkal	Mehmet Çakıroğlu	İhsaniye Mah. Kocabıyık Mevkii
Numune Fırını	İsmail Hamurcu	Numune Fırını
Yeni Ege Oteli	Zihni Mitat Kıvanç	Ihlamur Meydanlığı

Yeni Ege Oteli, Tire.

1927 yılında Tire'de bulunan esnaf sayısı:[523]

Berber	36	Hattat	1	Nalbant	14	Tabak	45
Bina boyacısı	2	Helvacı	18	Nalıncı	13	Tarakçı	1
Çıkrıkçı	9	Kalaycı	13	Peynirci	11	Taşçı	1
Çilingir	4	Keçeci	10	Saraç	7	Tenekeci	12
Çorapçı	2	Kireççi	1	Semerci	17	Terzi	12
Çulha	38	Kunduracı	32	Sofracı	7	Tuğla ve Kiremitçi	25
Demirci	25	Marangoz	8	Süpürgeci	2	Urgancı	410
Dişçi	2	Müzik aleti yapan kişi	1	Şapkacı	1	Volospit tamircisi	1
Elbise boyacısı	6	Mimar	1	Şekerci	2	Yapıcı	214
Fırıncı	22	Muytap	8	Şöför	32	Yorgancı	7

Singer Bayii Mehmet Asım Hapçıoğlu, 1935.

Tablolardaki detayların yanı sıra 1929 yılında Tire'deki ticari yapıya değinecek olursak; ilçede 8 kuyumcu, 6 saatçi, 2 tornacı, 26 tuğla ve kiremitçi, 4 hattat, 6 boyacı, 12 terzi, 8 kireççi, 9 tüfekçi, 12 tenekeci, 45 debbağ, 92 kumbaracı, 17 semerci, 8 marangoz, 10 sıvacı, 5 araba tamircisi, 10 keçeci, 7 saraç, 38 dökümcü, 26 demirci ve bir de müzik aleti yapan kişi bulunmaktaydı.[524] Ayrıca terzilik de önemli bir geçim kaynağıydı. Her ne kadar Cumhuriyet'in ilk yıllarında Gritzner, Singer gibi modern dikiş makineleri Tirelilere 22 ay gibi uzun bir ödeme süresi içinde taksitle satılmışsa da[525] mevcut terzilerin işlerinin önü pek de kesilmemişti. Yine de ilçedeki Terziler Derneği ancak 1951 yılında kurulabilmişti.[526]

Öncesinde de değindiğimiz üzere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktaydı. İlçenin bol ve çeşitli tarım ürünleri Tire'nin ihtiyacını karşılamakla kalmayıp, çevre illere de ihraç edilmekteydi. Nitekim Tire kazasının 1 Ocak 1926 tarihinden itibaren 31 Mart 1926 tarihine kadar olan üç aylık ithalatı 549.184 lira, ihracatı ise 757.469 liraydı.[527] Manifatura, tuhafiye, bakkaliye, inşaat ve ziraat malzemesi, kundura levazımatı, gazyağı, benzin, baharat dışarıdan alınırken; her türlü

[523] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 145.
[524] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** ss. 234-238.
[525] **Yeşil Tire Dergisi**, 15 Temmuz 1931.
[526] Ertekin, **Şehr-i Muazzam…**, s. 73.
[527] **Anadolu,** 18 Mayıs 1926.

zahire, zeytinyağı ve sadeyağ, incir, peynir, yumurta, deri, pamuk, yün ve yapağı çeşitli oranlarda ihraç edilmişti.

Tarımın dışında Tire'deki ticari yaşamı canlandıran unsurlardan birisi de inşaat faaliyetleri olmuştu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire'de gerçekleştirilen imar faaliyetleri sayesinde kent adeta yeniden yapılanmış ve imar faaliyetlerinin son derece yoğun olduğu bu yıllarda ithal edilen ticari ürünlerin başında inşaat malzemeleri gelmişti. Bunun dışında, 1927 yılında ilçede gaz ve benzin başta olmak üzere çeşitli eşyalar ve un ithal edilmişti. Aynı yıl 17.883 lira değerinde ziraat aleti ithal edilirken, 1929 yılına gelindiğinde ise ithalattaki bu tutar 21.200 liraya çıkmıştı. Ancak bakkal dükkânlarında satılan çeşitli ürünler 1927 yılında 566.203 lira tutarında ithal edilirken, 1929 yılında ise bakkaliye ithalatı 261.002 liraya düşmüştü. Aynı şekilde o yıl, demir malzeme ithalatında da düşüş söz konusuydu. Bunda şüphesiz 1929 yılındaki Dünya Ekonomi Buhranı etkiliydi. Zira demirin yanı sıra gaz ve benzin gibi pahalı ithal mallarının alımında da azalma olmuştu.

1927 yılı İthalat ve İhracatı:[528]

Cins	İthalat(lira)	Cins	İhracat
Bakkaliye	566.203	Pamuk	260.854
Tuhafiye	24.430	Yün ve yapağı	33.636
İnşaat malzemesi	109.604	Peynir	48.472
Un	148485	Hayvan derisi	55.640
Ziraat aletleri	17.883	Sadeyağı	17.9000
Demir malzemeler	34.125	Zeytinyağı	78.109
Kunduracı ve kavafiye eşyaları	63.793	Tütün	989.582
Potasa, Kükürt ve Bağ aletleri	2.845	Üzüm	7.330
Baharat	6.309	Yumurta	8.200
Gaz ve Benzin	72.622	Zahire	337.945
Değişik eşya	185.091	Diğer mallar	397.874
Yekûn	**1.721.908**	**Yekûn**	**2.330.427**

1929 yılı İthalat ve İhracatı:[529]

Cins	İthalat(lira)	Cins	İhracat
Bakkaliye	261.002	Pamuk kozası	257.350
Tuhafiye	67.720	Yün ve yapağı	18.610
Manifatura	126.840	İncir	37.187
İnşaat malzemesi	109.604	Peynir	30.475
Ziraat aletleri	21.200	Sadeyağı	25.966
Demir malzemeler	21.340	Zeytinyağı	117.534
Kunduracı ve kavafiye eşyaları	30.800	Tütün	
Potasa, Kükürt ve Bağ aletleri	650.000	Üzüm	17.087
Baharat ve İspençariye	31.550	Yumurta	11.071
Gaz ve Benzin	66.210	Zahire	337.945
Her nevi zahire	516.810	Deri	31.956
Değişik eşya	223.482	Diğer mallar	146.589
Yekûn	**1.082.956**	**Yekûn**	**2.330.424**

Tire'deki ticari yaşamdan bahsederken Tire Yahudilerine de özel olarak değinmemiz gerekmektedir. Osmanlı Dönemi'nde ekonomik hayatın hemen her alanında faal olan Yahudiler bilhassa Tanzimat'ın getirdiği dış ticaret imkânlarından yararlanarak, maddi güçlerini artırmışlardı. Bu dönemde çoğunluğu tüccar olan Yahudiler; bakkal işletme, sarraflık, çerçilik, manifaturacılık, terzilik, yorgancılık, nalıncılık gibi pek çok sahada etkinlik göstermişlerdi. Kentin ticari yaşamı Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Rumlar tarafından yönetilmiş; Müslümanlar ağırlıklı olarak tarımla iştigal etmelerinin yanı sıra urgancılık, keçecilik, semercilik gibi el sanatlarına yönelmişlerdi. Bu dönemlerde Yahudiler ise terzilik ve ayakkabıcılık gibi zanaatlerle uğraşırken, Rumların kentten ayrılmalarıyla birlikte dahili ve harici ticaret hususunda Yahudi-

[528] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, ss. 145–146.
[529] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı**, ss. 229–231.

ler önplana çıkmış ve kentin tarım ürünlerinin yurtdışına pazarlanması konusunda etkin olmuşlardır. Cumhuriyet Dönemi'nde Yahudiler ağırlıklı olarak terzilik, konfeksiyonculuk, tuhafiyecilik, hırdavatçılık ayakkabıcılık, şarap üretimi, tenekecilik ve tatlıcılık gibi işkollarında yer almışlardır. Genellikle çok çocuklu aile yapısına sahip olan Tireli Yahudiler, şık giyimleri ile kıyafet devriminin Tire'de kolaylıkla benimsenmesine de önayak olmuşlardır.

Yurtdışına göç eden Tireli Yahudiler, özellikle Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, rahatlıkla terzi olarak iş bulmuşlar ve kentin Avrupa'da "iyi terzilerin yetiştiği yer" olarak ünlenmesini sağlamışlardır.

Tire'deki Yahudi Terzilerden Bir Kısmı.

II. Çarşı-Pazar

Bir kentin iktisadi gelişmişliğini gösteren en önemli unsurlardan biri, şüphesiz kentte bulunan iş yerleridir. Çarşılar, pazarlar, hanlar, hamamlar ve mağazalar gibi ticari yerlerin varlığı, kentin ekonomik işleyişi hakkında bize sağlıklı fikir verir.

Tarihi binlerce yıl öncesine dayanan Tire'de, Bizans hakimiyeti dönemindeki Bizans Çarşısı; günümüzdeki Ulu Camii (Azize Katerina Kilisesi) çevresinde idi. Türklerin erken dönemde oluşturdukları pazar ise Rum Mahallesi'nin doğusundaki "Taşpazarı" adı verilen Ekinhisarı bölgesindeydi.[530] Kentte Osmanlı hakimiyetinin başlamasından sonra Tire'nin ilk sancak beyi olan Halil Yahşi Bey'in katkılarıyla "Yenipazar" yani günümüzdeki ismiyle Tahtakale Çarşısı'nın temelleri atılmıştı.[531] Yine bu dönemden başlayarak; kervansaray, han, hamam, vakıf dükkânları külliyatı ile çarşı geliştirilerek ticaret hayatının merkezi durumuna getirilmişti.[532]

Tire'de, Cumhuriyet'in ilk yıllarında canlı bir ticari hayatın olması şüphesiz, ilçenin geçmiş yıllarda özellikle Osmanlı Devleti Dönemi'nde iktisadi gücü olan bir kent olmasından kaynaklanmaktaydı.[533] İkinci

[530] Armağan, **Tire Ekonomi…**, ss. 30-31.
[531] Armağan, **a.g.e.**, s. 32.
[532] Bu dönemde Tire çarşısı, kent merkezinde yer alan iş yerlerinden oluşmaktaydı. Kervansaray ya da hanların çevresinde oluşarak zamanla gelişen Tire merkez çarşısı, her türlü ihtiyacı karşılayan ve içinde çeşitli dükkânlardan oluşan ana pazar yeriydi. Bkz. Armağan, **a.g.e.**, s. 81.
[533] Osmanlı Dönemi'nde Yeni Han çevresinde at pazarı, Gökçen Efe Meydanı'nda hayvan pazarı, Bedesten civarında odun pazarı, Cumhuriyet İlkokulunun güneyinde bardak pazarı, Hüsamettin Cami'nin doğusunda hasır pazarı, batısında gön pazarı, Yeşil İmaret'in doğusunda pamuk pazarı, Hekim Hamamı'nın kuzeyinde kestane pazarı, Havra Sokağı'nda üzüm ve pekmez pazarı vardı. Bkz. Armağan, **a.g.e.**, s. 82. Pekmez pazarı, pirinç pazarı, büryanciyan pazarı, sallanduran pazarı, sebze pazarı, takyedüzan pazarı, papuççuyan pazarı, yüncüyan pazarı, uzunçarşı pazarı, üzüm pazarı, bezciyan pazarı, deveciler pazarı, elma pazarı, at pazarı, balık pazarı, külahdzan pazarı, 15. yüzyılda Tire'de faaliyet gösteren başlıca pazarlardı. Bu konuda detaylı bilgi için ayrıca bkz. Telci, **XV- XVI. Yüz-**

Abdülhamit Dönemi'nde Tire'de yaşayan Hüseyin Kamil Ertur, Tire ticaret hayatı hakkında da şu bilgileri vermektedir:

"Tire'de satılacak her mal için özel pazarlar vardı. Hatta dul ve sanatkar kadınların yaptıkları el işleri dokumalar, çevre, terlik, yazmaların, çeyiz eşyalarının satıldığı "Kadınlar Pazarı" denilen bir yer vardı. Tire'nin altından geçen bir dere, yağmurun bol olduğu yıllarda taşardı. Bu dere kentin ortasından geçerdi, üzerinde köprüler vardı. Birçok yerde de binalarla, dükkanlarla üstü kapatılmıştı. Bu yüzden görünmezdi. Bu dere boyunca sayısı yirmiyi aşan un, pamuk, zeytinyağı fabrikaları vardı. Çoğunlukla Tire'nin kuzeyinde oturan Rumlar; sanat, manifatura ticareti, bağ ve bahçecilik yaparlardı. Rumların çoğu zengindi..."[534]

Ancak Tire ticaret hayatı, zanaat ve küçük üretim tezgâhların gelişen endüstri karşısında önemini yitirmesi ve ticaret yolarının değişmesi (Tire yakınındaki ticari Balat Limanı'nın İzmir'e kayması) gibi nedenlerle, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında gerilemişti.[535] Özellikle 19. yüzyılda dış pazarlara açılma nedeniyle; urgan, keçe gibi el dokuması geleneksel üretimler önemini yitirmişti. Bu olumsuz durum, etkisini Cumhuriyet'in ilk yıllarında da göstermiş, zamanla küçük el tezgahlarında üretilen dokumalar ve diğer el sanatları faaliyetleri azalmıştı. Her kente olduğu gibi Tire'de de; ticari üründen verim alamama, sanayinin gelişmesiyle el sanatlarına duyulan ihtiyacın azalması ve küçük el tezgahlarının önemini kaybetmesi, halkın ihtiyaçların değişmesi ve ticari kar sağlayamama gibi pek çok nedenle bazı pazarlar ortadan kalkmıştı.

Tire'de tarım ve sanayideki üretim çeşitliliği, çok sayıda ve değişik alanlarda çarşı ve pazar çeşitliliği de yaratmıştı. 20. yüzyılın başlarında; balık, çiçek, çit, ekin, fide, hasır, hayvan, kendir, peynir, soğan, pekmez, tavuk, urgan, yağ ve bohçacı kadınlar pazarı (Tahtakale) bulunmaktaydı.[536] Osmanlı Dönemi'nde şekillenen bu ticari yapılanma; hanlar, kervansaraylar, çeşitli dükkanlar, pazar yerleri ve çeşitli iş kolları, Cumhuriyet Türkiye'sine miras kalarak bilgi ve deneyimler geliştirilmişti. Bu bağlamda Tire'nin pazarına da değinmek gerekir. Tire'nin en büyük pazarı olan Pazartesi Pazarı, Pazartesi günleri kurulurken,[537] 1952 yılında Belediye Encümeni kararı ile Salı günleri kurulmaya başlamıştı.[538] Salı Pazarı bölgenin en büyük pazarı olma özelliğini Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze değin korumuştur.

Uzun Çarşı'da Bir Bayram Kutlaması

---

yıllarda Tire..., s. 35.; Dursun, **a.g.t,** s. 43; Suraiya Faroqhi, **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 34-40. Vakıf dükkânları ve sahipleri hakkında ayrıntılı bilgi almak için Bkz. Armağan, **a.g.e.**, ss. 84-85.

[534] Ertur, **a.g.e**, ss.3-4.

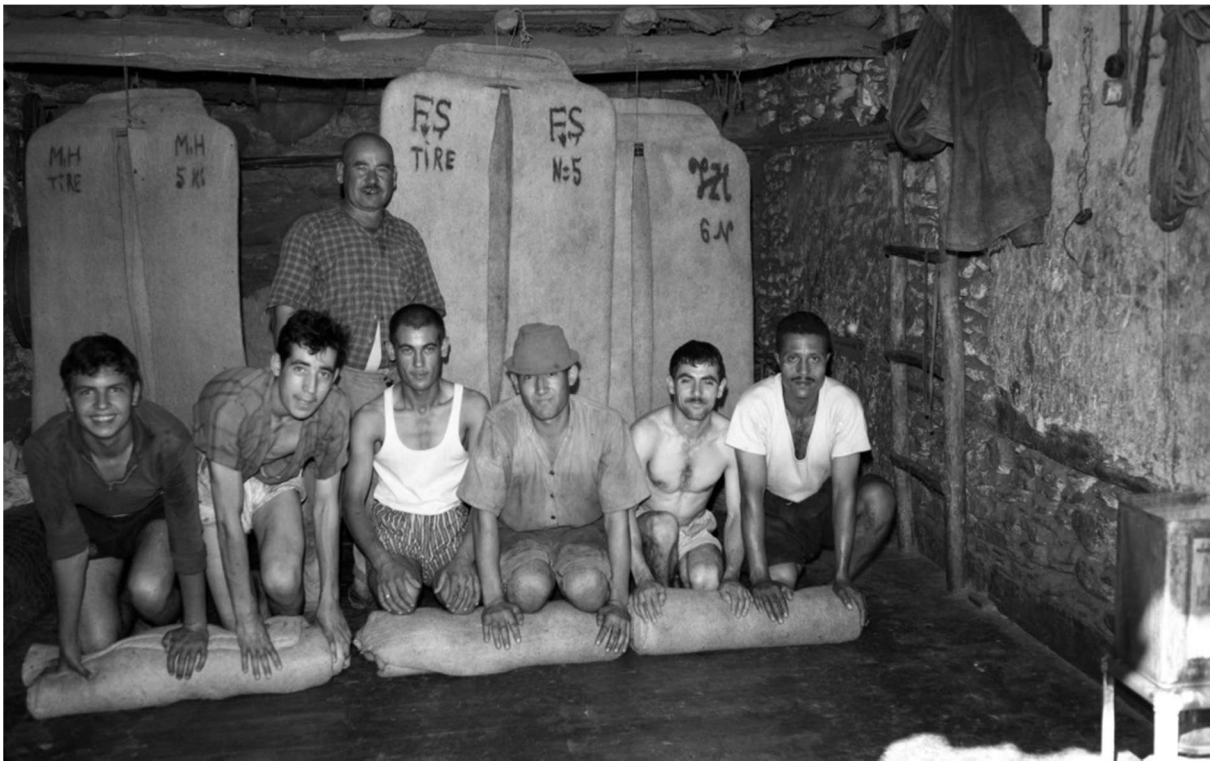
[535] Dursun, **a.g.t,** s. 43.

[536] Tokluoğlu, **a.g.e.**, ss. 6-8.

[537] **İzmir Vilayeti 1339 Senesi İstatistiği**, s. 4.

[538] Tire'nin Gökçen nahiyesinde ise cuma günleri pazar kurulmaktaydı. Bkz. Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 7.

Atatürk Dönemi'nde "Uzun Çarşı" diye adlandırılan alanda; yorgancılar, saatçiler, bakırcılar ve terziler faaliyet göstermekteydi. Ayrıca hallaçlar, saraçlar, pabuççular, mutaflar, demirciler, kunduracılar, semerciler, nalıncılar, keçeciler, eskiciler çarşısı gibi farklı meslek gruplarına ait çarşılar vardı.[539] Diğer pazarlar, çarşı içinde bir sokak ya da meydanda kurulurdu. Dönemin pazar isimleri de, çarşı isimlerinde olduğu gibi ilçenin ekonomik faaliyetleri ve meslek grupları hakkında bilgi vermektedir. Nitekim Tire'deki urgan pazarı, at pazarı, kendir pazarı, peynir pazarı gibi pazarlar, ilçedeki meslek grupları ve iktisadi faaliyetleri göstermesi bakımından önemlidir. Adli Ticaret Sicil Defteri'nden tespit ettiğimiz üzere; Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire'de Haffaflar Çarşısı, Çit Pazarı, Urgancılar Çarşısı, Çıra Pazarı, Kavaflar Çarşısı ve Pekmez Pazarı da bulunmaktaydı. Günümüzde yaklaşık üç kilometrekarelik alanı ile yalnızca Ege Bölgesi'nin değil, Türkiye'nin en büyük açık hava pazarlarından biri olan Tire pazarında, ilçede yetiştirilen meyve ve sebzeler ile sağlıklı ot çeşitlerinin yanı sıra; Tire kadınlarının yaptığı iğne oyaları, kanaviçe gibi pek çok el sanatı da satışa sunulmaktaydı. Keçe, nalın, urgan, üretimlerinin yapıldığı iş sahasını kapsayan Tire pazarı, yalnızca Tire halkının değil, İzmir çevresinden gelen kişilerin de alışveriş yaptıkları büyük bir pazardır. Çeşitli meyve ve sebzeleriyle, ev yapımı ekmekleri, turşuları, zeytinleriyle, giyim kuşamdan el sanatlarına kadar geniş yelpazesiyle turistlerin de dikkatini çeken Tire pazarı, adeta Tire ticaret hayatının merkezidir.[540]

Tire'de Keçecilik

Tire'nin başlıca iş alanları olan keçecilik, urgancılık, semercilik, yularcılık, nalıncılık, sarraflık, mutaflık ve peynir-yoğurt imalatı da çoğunlukla Gümüşpala Caddesi'nin kuzeyinde icra edilmektedir. Buna karşılık caddenin güneyinde; manifaturacılık, ayakkabıcılık, terzilik, yorgancılık, kavaflık, bakırcılık, kalaycılık, semercilik gibi geleneksel işlevler de faaliyet gösterilmektedir.[541] Tüm bunların yanı sıra Tire'de yüksek miktarda üretimi yapılan keten de dokuma tezgâhlarının ve Tire pazarının önemli bir ürünüydü. Öyle ki, 1927–1928 yıllarında 724.750 kg keten elyafı üretilmişti. Günümüzde ilçede Ketenciler Mahallesi'nde keten üretimi devam etmektedir.[542] Kendir ve urgan pazarları ise Cumhuriyet'in ilk yıllarından

[539] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 8.
[540] Günümüzde Atatürk Bulvarı, Gümüşpala Caddesi ve ona bağlı sokaklarda kurulan Salı pazarında esnaf sayısı 1.400–1.500 kadar olup, pazar esnafının büyük bölümü, Tire ve köylerinde üretilen malları satmaktadır. Satışa sunulan ürünlerin küçük bir bölümü; Selçuk, Torbalı, Bayındır ve Ödemiş gibi ilçelerden gelmektedir. Bkz. Dursun, **a.g.t,** s. 58.
[541] Dursun, **a.g.t**., s. 59.
[542] Armağan, **a.g.e.**, ss. 99-100.

1980'li yıllara kadar varlığını korumuştu. Ayrıca ilçede Cumhuriyet Dönemi'nden önce kurulan Pamuk Pazarı (Penbe Pazarı) ve Pamuk Han'ın varlığı da bilinmektedir. [543]

1970'li yıllarda çalışır halde olan pazarlar ile Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1970'li yıllara değin varlığını sürdürememiş pazarlar şunlardır:[544]

Mevcut Pazarlar: Ekin pazarı, Kendir pazarı, Urgan pazarı, Pekmez pazarı, Peynir pazarı, Yağ pazarı, Hayvan pazarı, Tavuk pazarı, Çiçek pazarı, Çit pazarı, Fide pazarı, Soğan Pazarı, Hasır Pazarı.

Mevcut Olmayan Pazarlar: Pirinç pazarı, Tuz pazarı, Gön pazarı, Çıra pazarı, Odun pazarı, Çalı pazarı, Üzüm pazarı, Pamuk pazarı, Bitpazarı, Koza pazarı, İplik pazarı.

D. SANAYİ

Tire'de, detaylarına değindiğimiz üzere Küçük Menderes Nehri'nin suladığı verimli topraklarında buğday, arpa, çavdar gibi hububat ürünleri, pamuk, kendir, tütün, susam gibi endüstri bitkileri yetişmektedir. Bunun yanında kara üzüm başta olmak üzere çeşitli üzüm türleri üretilmiş, ayrıca zeytin, incir gibi ürünler de yetiştirilmiştir. Halk, tarımın yanında hayvancılıkla da iştigal etmiş, kazada bazı madenler de çıkarılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire kazasında kurulan sanayi tesisleri de yetiştirilen bu tarım ürünleriyle ve küçükbaş-büyükbaş hayvanlarla bağlantılı olmuştur.

I. Fabrikalar ve Küçük İşletmeler

Hacı İbrahim Ağa Konağı mevkiindeki pamuk ayırma fabrikası.

Tire'deki fabrika ve küçük işletmelerin başında zeytin ve susam yağhaneleri, un değirmenleri, pamuk ayırma fabrikası gibi hammaddesi zira ürünler olan tesisler gelmekteydi. 1912 yılında Hacı İbrahim Ağa Konağı mevkiinde Şükrü Bey ve arkadaşları tarafından inşa edilen pamuk ayırma, zeytinyağı sıkma ve un imal etmek için kurulan çok amaçlı fabrika, 1907 yılında Tire kasabası içinde kurulan beş adet susam yağhanesi ile yıllık 25.000 kıyyeye yakın yağ çıkarılan altı adet zeytin yağhanesi, iki adet de sabun hane, kasaba içinde yetiştirilen gülistanlardan elde edilen yıllık 150 miskal[545] civarında gül yağı üretimi, kasaba içinde dutluklar yetiştirilerek uygulanan ve yıllık 12.000 kiloya yakın baş koza üretilen ipekçilik sanatının yanı sıra yine 1907 yılında kaza dâhilinde 29.263 kuruş kıymetinde 36.437 kilo şarap ile 7.786 kuruş kıymetinde 3.664 kilo rakı imalatı[546] Osmanlı Dönemi'ndeki Tire'nin sanayi faaliyetlerindendi. Osmanlı Devleti'nin dış meselelerle uğraştığı bir döneminde kurulan bu tesisler, bölge insanının teşebbüs

[543] XVI. yüzyılda Tire'de üretilen pamuk ipliği; Venedik, İspanya, İngiltere gibi ülkelere ihraç edilmişti. Armağan, **a.g.e.,** s. 100.
[544] Tokluoğlu, **a.g.e.,** ss. 6-7.
[545] Miskal;4,5 gr değerinde eski bir ağırlık ölçü birimi.
[546] **Aydın Vilayeti Salnamesi**, Aydın 1326, ss. 349-350.

ruhuna sahip olduğunun en önemli delilidir. Ayrıca bu sanayi tesisleri, kurulduğu dönemde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında faaliyette bulunarak, bölge ve ülke ekonomisine önemli katkı sağlamıştı. Tüm bu faaliyetler Tire'nin ticari hayatının canlanmasına vesile olmuş ve birçoğu da Cumhuriyet Dönemi'ne intikal etmişti.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire'ye damga vuran en önemli tesis şüphesiz pamuk ayırma, zeytin sıkma ve un imal etme fabrikasıydı. 1912 yılında, Hacı İbrahim Ağa Konağı mevkiindeki arazide kurulmak üzere bir fabrika talebinde bulunan Yorgancızade Hacı Mehmet Efendi, Sarı Zeybekzade Şükrü Bey ve Fransa uyruğundan Andon Denan'ın çabalarıyla temelleri ortaya atılmış ve Dâhiliye Nezareti de 2 Ocak 1913 tarihinde Aydın vilayetine gönderdiği yazıda, fabrikanın padişah tarafından onaylandığını bildirmişti.[547] Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise fabrikanın sahiplerinden birisi olan Andon Denan'ın yerine Hacı Mustafa ile Aydınlı Ali geçmişti. Diğer sahipleri olan, Yorgancızade Hacı Mehmet ve Sarı Zeybekzade Şükrü Beyler fabrikadaki sahipliklerini korumuşlardı. 25 beygir gücünde gaz motoru ve lokomobil[548] ile çalışan fabrikada 12 ile 36 kişi çalışırken, bir yıl içinde 160.000 kıyye pamuk, 350.000 kıyye pamuk çekirdeği, 150.000 kıyye zeytinyağı, 200.000 kıyye un ve 350.000 perniya[549] üretilmişti.[550] Tire'deki bir diğer önemli fabrika da Yıldız Elektrik fabrikasıydı. 1923 yılında Tire'nin Köprübaşı semtinde kurulmuş olan bu fabrikanın sahibi Muhsin Bey'di. 25 beygir gücünde gaz motoru ve lokomobil ile çalışmaktaydı. Elektrik üretimi ve un imal edilen ve 6 kişinin çalıştığı bu fabrikada bir yıl içinde 400.000 kıyye un üretilmişti.[551] Yine Tire'nin Uzunkuyu Mahallesi'nde Bahçıvan Mehmet Ali tarafından 1924 yılında kurulmuş olan Bahçe Motoru Şirketi 12 beygir gücünde gaz motoru ile çalışmaktaydı. 3 kişinin çalıştığı bu işletmede yıllık 81.000 kıyye zahire ve tahin imal edilmişti.[552]

1925 yılında ilçede elektrik, pamuk, yağ istihsal eden üç fabrika vardı. 1927–1928 yıllarında Tire'den un, zeytinyağı ve pamuk ile iştigal eden 22 bargir kuvvetinde lokomobil ve 45 bargir kuvvetinde gaz ile işleyen bir fabrikada, yılda 40.000 kg zeytinyağı ile 50.000 kg pamuk ve 200.000 kg un çıkarılmaktaydı. Ayrıca 50 bargir kuvvetinde ve motorla işleyen bir fabrikada yılda 200.000 kg pamuk, 150.000 kg un ve 100.000 kg zeytinyağı çıkarılıyordu. 15 bargir kuvvetinde gazla işletilen bir fabrikadan yıllık 75.000 kg un alınırken 6 bargir kuvvetinde gazla işleyen bir fabrikadan ise yılda 75.000 kg un ve kırma elde ediliyordu. 22 bargir kuvvetinde lokomobil ve 16 bargir kuvvetinde motorla işletilen bir fabrikada 200.000 kg un çıkarıldığı gibi, kasabanın elektrik tenviratı da bu fabrika vasıtasıyla yapılmaktaydı. Bununla birlikte 5 bargir kuvvetinde gazla işleyen bir fabrikada susam yağı ve tahan üretilmekteydi. [553]

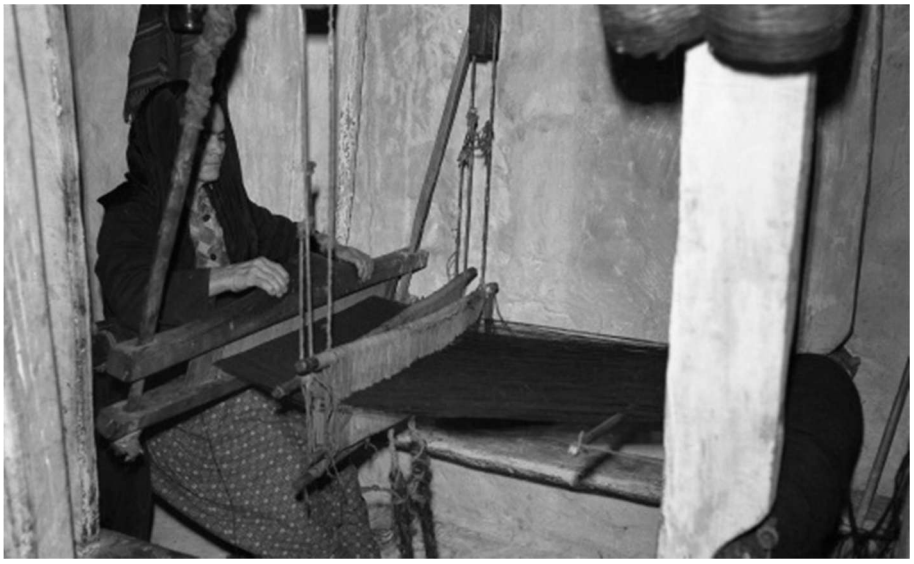
Mumhane, yağhane ve debbağhaneler de Osmanlı Devleti Dönemi'nde Tire'nin önemli üretim merkezleriydi.[554] Tire'nin küçük sanayi işletmeleri olan ve Arap Pınarı Deresi (Tabakhane Deresi) üzerindeki tabakhaneler, debbağhanelerin merkeziydi.[555] Bunların yanı sıra kentte "karataba" denilen "tanenli" deri imalatı çok gelişmişti. Ancak kauçuk ayakkabıların yaygınlaşmasıyla tanenli deri imalatı eski önemini yitirmişti. 1927 yılında ilçede yalnızca 45 debbağ bulunmaktaydı.[556] Bir zeytin yağhanesi de, Tire'nin Köprübaşı Caddesi'nde, Mübadil Ahmet Bey tarafından 1924 yılında kurulmuştu. İnsan ve hayvan gücü ile çalışan yağhanede yılda 22.000 kıyye zeytinyağı üretimi yapılmıştı.[557]

---

[547] Gönüllü, **a.g.m.**, s. 410.
[548] Lokomobil; Sanayi ve tarımda kullanılan, tekerlekler üzerine kurulmuş, istenilen yere çekilebilen patlamalı motor veya buhar makinası.
[549] Perniya(n); Bir nevi kıymetli ipek kumaş.
[550] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi (1926-1927)**, İstanbul 1927, s. 764
[551] Gönüllü, **a.g.m.**, s. 411.
[552] Gönüllü, **a.g.m.**, s. 411.
[553] **Türk İli,** 19 Temmuz 1925.
[554] Ayrıntılı bilgi için bkz. Armağan, **a.g.e.,** ss. 99-104.
[555] Armağan, **a.g.e.,** s. 104.
[556] Başaran, **a.g.e**., s. 193.
[557] 1953 yılında "Yeşil Tire Konserve Fabrikası" adıyla limited şirketi kurulan ve günümüzde tek kişinin sorumluluğunda işletilmekte olan Mithat Bey Konserve Fabrikası'nda sebze konservesi üretilmekteydi. Tire'de bulunan bir diğer konserve fabrikası da, Peşrefli köyünde bulunan Özümköy Konserve Fabrikası'ydı. Bkz. Dursun, **a.g.t.,** ss. 60-61. İlçenin en önemli sanayi kuruluşu olan Tire Kutsan Oluklu Mukavva Kutu ve Kâğıt Fabrikası 1974 yılında bir anonim şirketi olarak kurulmuştu. Fabrika ilçenin kuzeydoğusunda yer almaktaydı. Halk ortaklığı ile kurulan fabrika; kâğıt fabrikası, oluklu mukavva fabrikası ve kutu fabrikası olmak üzere üç fabrikadan oluşmaktaydı. Bkz. Ertekin**, a.g.e.**, s. 59. İlçenin kuzey girişinde 1978 yılında kurulan Tosun Tarım makineleri Üretim A.Ş 'de yılda ortalama 150–200 tarım makinesi üretilmekteydi. Tire'de tarım makinesi üreten diğer fabrikalar; Gürel ve Tarım Makineleri Sanayi ve Ak Ziraat Aletleri Fabrikasıydı. Tire'de Tariş'e ait pamuk çırçır fabrikası, Tabakoğlu Çırçır Fabrikası, Yeniçiftlik ve Sezen fabrikaları olmak üzere 4 önemli çırçır fabrikası bulunmaktaydı. İlçede tarım makinesi üreten 9 adet fabrika bulunmaktaydı. Bunlar dışında kentte bulunan önemli sanayi kuruluşları arasında Yeni Ege Sucuk Salam İmalathanesi, Ender Mermer Sanayi, Köksal Parke, Rabıta Kereste Fabrikası, Köyteks Tekstil Fabrikası, Has Un Fabrikasını sayabiliriz. Tire'deki diğer sanayi kuruluşları tarıma dayalı işletme-

Tire'de 6 adet el ile işletilen zeytinyağı ve bir adet de susam yağı değirmeni vardı. Bunlara ilaveten, Tire'ye bağlı köylerde 39 adet su ile işleyen un değirmeni bulunmaktaydı. Muhtelif kişiler tarafından Tire'nin Arap Pınarı mevkiinde 1855 yılında kurulan ve su gücü ile çalışan 20 adet su değirmeni vardı. 20 kişinin çalıştığı bu değirmenlerde yıllık 175.000 kıyye un üretimi yapılmıştı. Yine muhtelif kişiler tarafından Tire'nin Değirmendere mevkiinde 1865 yılında kurulan ve su gücü ile çalışan 20 adet su değirmeni bulunmaktaydı.[558] Değirmenlerin en ünlüleri ise Tire'nin Aşıklı Boğazı mevkiinde Çırçıroğlu Hafız Mustafa tarafından 1885 yılında kurulan Aşıklı Boğazı değirmeni[559] ve Tire'nin Ekin Hisarı mevkiinde Hafize Hanım tarafından 1885 yılında kurulan Ekin Hisarı değirmeniydi. [560] Ancak bu değirmenlerin çoğu yazın suların kesilmesiyle işletilemiyordu.

2. Dokumacılık

Tire'de bir dokuma tezgahı.

Osmanlı Devleti Dönemi'nde Tire sanayisi daha çok dokuma sektörüne dayanmaktaydı. Küçük el tezgahlarında ipekçilik, beledi dokuma, keten dokuma, peştamal dokuma, pamuk dokuma, yün üretimi, yorgan üretimi, halı ve çul tezgâhları, hasır dokuma, gökbezi üretimi ve urgancılık yapılmaktaydı. Özellikle 19. yüzyılın sonlarında boyalı pamuk ipliğinden alaca ve peştamal ile ipekli beledi denilen yastık ve yatak kılıfları ile döşemelik dokunmaktaydı.[561] Yine aynı tarihlerde adi ve ipekli peştamallar, pamuk bezleri, iplik alacası, beledi olarak tanınan döşek ve yastık yüzleri, esbap çulu dokunur; ayrıca, urgan ve keçe imal edilirdi.[562] Atatürk Dönemi'nde de bu durum değişmemiş ve Tire'de sanayinin bel kemiğini ip ve urgancılık oluşturmuştu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ilçede, sayısı 100'ü aşkın olan dokuma tezgâhlarında, yılda ortalama 80.000 kg ip-urgan yapılırdı. Bunun dışında, evlerde alaca, bez, peştamal, dokuyan ve geçimini dokumacılıktan sağlayan çok sayıda aile vardı.[563] Ancak 19. yüzyıl sonlarında hızlı bir sanayileşme sürecine giren Avrupa ülkelerinde dokuma teknolojilerinin gelişmesi, kökboyası gibi doğal boyaların yerini yapay boyaların alması, daha az zaman ve emek harcanarak fabrika çıkışlı dokumaların üretilmesi gibi nedenlerle Tire dokumacılığı zamanla eski önemini kaybetmişti. Nitekim 1927-1928 yılı Aydın Salnamelerine göre, ilçede 26 tezgâh etkinlik göstermekteydi. Önem kaybeden bir diğer ticari kol da halıcılık olmuştu. Nitekim günümüzde Dereli ve Akyurt köyleri dışında halı dokuma tezgâhları bulunmamaktadır. Endüstrinin gelişmesi, mamul ürünlerin ithali gibi nedenlerle Tire'nin geleneksel el dokumaları önemli bir gelir kaynağı olmaktan çıkmış ve zamanla dokuma faaliyeti azalmıştı. Ayrıca Küçük Menderes Havzası'nın sazlıklarından elde edilen sazlar, hasır dokuma tezgâhın da işlenmekteydi. Yüzlerce yıl Boynuyoğun köyünde hasır dokuma yapılmıştı.[564]

---

lerdi. Örneğin ilçede 17 adet zeytinyağı fabrikası bulunmaktaydı. Ayrıca ilçede bulunan Tamtat Konserve Fabrikası, 1957 yılında, Sanatkârlar Caddesinde kurulmuştu.

[558] Gönüllü, **a.g.m.**, s. 411.

[559] Gönüllü, **a.g.m.**, s. 411.

[560] Gönüllü, **a.g.m.**, s. 411.

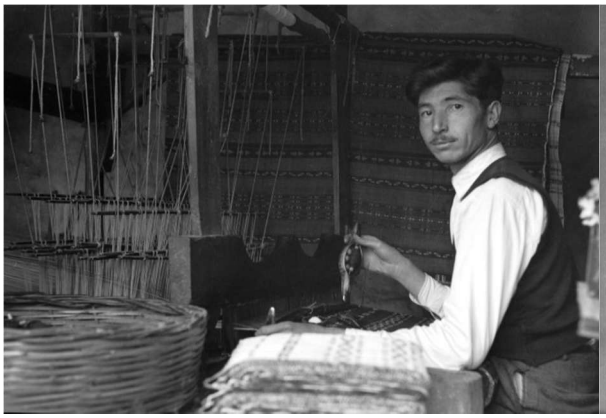
[561] **Aydın Vilayeti Salnamesi,** Aydın 1296, s. 84.

[562] **Aydın Vilayeti Salnamesi**, Aydın 1300, s.126

[563] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, ss. 146-147.

[564] Günümüzde ilçenin Boynuyoğun köyünde iki hasır dokuma tezgâhı bulunmaktadır. Ancak sanayinin gelişmesi nedeniyle ilçede hasır dokumacılığı yapılmamaktadır. Bkz. Armağan, **a.g.e.,** s. 102.

a. Beledi Dokuma

Erken dönemlerden itibaren Tire'de Astar, Krepon, Kaput, havlu ve hamam peştamalı gibi çok çeşitli türlerde dokuma yapılmaktadır.[565] Ancak Tire dokuması deyince akla ilk gelen, beledi dokumadır.[566]

Beledi dokuma, ülkemizde yalnızca Tire'de yapılmaktadır. Kiraz ağacından yapılan beledi tezgâhı, yirmi dört çerçeveyi kumanda edebilen bir el tezgâhıdır. Çerçeve, maymuncuk ve pedahta, desenlerin oluşmasını sağlayan üçlü bir sistemdir. 60 cm. enindeki beledi dokumanın siyah ve beyaz olmak üzere iki ayrı renkte 1330 tel çözgü ipi mevcuttur.[567] Dünyadaki jakarlı dokumanın atası sayılan Beledi dokuma,[568] 16. yüzyılda dokunmaya başlanmış ve damga resmi alınmayarak üretimi desteklenmişti.[569]

1907 yılında Tire kasabasında mevcut olan destgahlar vasıtasıyla beledi, ipekli ismiyle bilinen iki çeşit minder, perde ve yorgan imal ediliyordu. Bu ürünler civar şehirlere ihraç ediliyordu.[570] Cumhuriyet Dönemi'nde de üretim ve ihracat devam etti. 1927 yılında Ekinhisarı ve Bademiye mahallelerinde 26 dokuma tezgahının faaliyette olduğunu bilmekteyiz.[571] Cumhuriyet'in ilk yıllarından varlığını koruyan beledi dokuma, ticari öneminin azalmasıyla zamanla etkinliğini kaybetmiştir. Nitekim 1932 yılında 38 dokuma tezgâhı mevcutken, 1940 yılında ise tezgah adeti 27'ye düşmüştür. 1942 yılında kurulan 59 ortaklı kooperatif ise ortakların anlaşmazlığı nedeniyle 1948 yılında feshedilmiş[572] ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ilçede ortalama olarak 25–30 beledi dokuma tezgâhı bulunurken, bu sayı günümüzde yalnızca ikiye inmiştir.

b. Gökbezi (Önbezi) Üretimi

Kırsal kesimde "ön bezi" adıyla da bilinen Gökbezi dokuma; ilçenin Akmescit, Uzgur, Büyük Kemerdere, Küçük Kemerdere, Kömürcü, Canbazlı, Dündarlı, Gökçen, Musalar, Kilisepınar, Eğridere gibi dağ köylerinin yanı sıra Manda, Peşrefli, Kireli, Boynuyoğun, Yeğenli, Akçaşehir gibi dağ eteğindeki köylerde de üretilmekteydi. Genellikle beyaz, kırmızı ve mavi olmak üzere üç çeşit üretilen bezlerin, pamuklu kumaştan düz, siyah ve beyaz olarak üretileni de vardı. 1960'lı yılara kadar ilçede 50–60 adet gökbezi dokuma tezgâhı vardı. Dokumalar, Tahtakale doğu girişinde dokuma pazarında satılırdı.[573]

---

[565] 1844-1845 yıllarında 31 kişi beledi dokuma ile uğraşmaktaydı. Bkz. Başaran, **a.g.e.,** ss. 187. 1908 yılında 60 dokuma tezgâhı bulunan Tire'de minder, perde ve yorgan imal edilmekteydi. Bkz. **1326 Aydın Vilayeti Salnamesi**, ss. 349–350. Osmanlı Devleti Dönemi'nde "Sebep Döşeği" denilen bir çeşit beledi dokuma, Arabistan'a ihraç edilmekte ve ihram olarak kullanılmaktaydı. Bkz. Ali İhsan Yıldırım, " Tire'de El Sanatları ve Urgancılık", **Türk Kültüründe Tire**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 189. Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın iç zıbınlıkları Tire tezgâhlarından çıkan kumaşlarla dikilir, sarayda kullanılan perdeler, divan ve yatak örtüleri için de Tire dokumaları tercih edilirdi. Bkz. A. Levent Ertekin, "Beledi Dokuma", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007, s. 100.

[566] "*Osmanlı Devleti'nin dokumacılık merkezlerinden biri olan Tire'de 1500'lü yıllardan itibaren yeni bir tezgâh geliştirilerek, Tire'ye özgü beledi dokuma üretilmişti. Babadan oğula geçmesi nedeniyle "veledi" olarak adlandırılan dokuma, zamanla "beledi" adıyla anılmaya başlanmıştır. Bir rivayete göre; dokumacıların piri ve ilk dokuma tezgâhını bulan Şit Aleyhisselam, oğlu Veledi Emin'den bir tezgâh yapmasını istemiş ve oğlu veledi, gece yıldızlarına bakarak tezgâhının örneğini oluşturmuştur. Bunu beğenen babası da, "yaşa Veled oğlu Veled" demiş böylece dokuma ve tezgâhı veledi diye adlandırılmıştır.*" Bkz. Başaran, **a.g.e.,** s. 186.

[567] Nezihat Köşlük, **Tarihsel Süreçte Dokumacılık Mekân İlişkisinin Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi Tire-Kula-Buldan Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2009, s. 68.

[568] Ertekin, **a.g.m**, s. 100.

[569] Yıldırım, **a.g.m**., s. 188.

[570] **Aydın Vilayeti Salnamesi**, Aydın, 1326, ss. 349-350.

[571] **1927-1928 Aydın Vilayeti Salnamesi**.

[572] Yıldırım, **a.g.m.**, s. 189.

[573] Armağan, **a.g.e.,** s. 101.

III. Urgancılık

Urgan; kenevir, keten, yün, pamuk, sızal, fanile gibi doğal elyaf ya da poliolefinler gibi sentetik elyaftan üretilen ip veya ince halattır. Özellikle bağlama, düğümleme, sarma, paketleme, kaldırma, tutturma ve balyalama işlerinde çeşitli kalınlıkta urganlar kullanılmaktadır.

Tire'de kenevirden üretilen kendir urgancılığı yapılmakta olup, ilçenin iklim şartları ve Küçük Menderes Ovası'nın elverişli toprakları urgancılığın yapılması için gerekli doğal şartları sağlamıştır. Beyazlığı ve sağlamlığıyla tüm ülkede nam salan Tire urganları, Osmanlı Devleti'nde kıymetli bir ticari metadır. Nitekim "*Tire malıdır*" tanımlaması, Tire urganlarının kalitesini ifade etmek üzere kullanılmıştır.[574] Yalnızca Ege Bölgesi'nin değil yurdun gereksinimlerini karşılayan Tire urganları bilhassa gemilerde kullanılan halatların yapılmasında önemlidir.[575]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Turan, Ertuğrul, Bahariye, Paşa ve İstiklal Mahalleleri civarında evlerde urgan ve sicim yapan binlerce urgan çarhı vardı. Kınnap, semerci sicimi, tımışkı, bayrak ipi, yular sicimi, orta aynalı, tamboy, aynalı, kiloluk, beşyüzlük, yarımlık, celep, kayış, halat gibi isimlerle nitelendirilen urgan işleri için gerekli malzeme Tire'nin (sonraları Salı günü kurulmaya başlanan) büyük Pazartesi Pazarından sağlanırdı.[576] Çarh, Dolay, Eğme, Aşak, İğ, Köçe, Keplere gibi basit araçlarla yapılan urganlar, Tireli ustaların maharetiyle, fabrika işi İtalyan urgan ve sicimleriyle yarışabilecek düzeyde kaliteliydi.[577] Üretim kısmına da değinecek olursak; sanat ve meslek okullarının olmadığı dönemde öğrenciler/çıraklar sanat ustalarının yanında ustaların dükkânlarında çalışarak işi öğrenirlerdi. Tire'de usta, kalfa ve çırakların çalıştığı dükkânlarda saygı ve disipline dayanan bir iş ortamında çalışılırdı. Ustalarından aldığı eğitimle işi öğrenen çıraklar, geleneklere dayanan bazı kurallara uymak zorundaydı. Çırakların ciddiyetsiz davranmaları, çok konuşmaları, giyimlerine dikkat etmeyerek baş ve kolları, göğüsleri açık dolaşmaları yasaktı. Bu kuralları ihlal eden çırağa ustası tarafından dayak atılır, çırak bu şekilde cezalandırılırdı. Böyle bir muameleye maruz kalan çırağın ailesi bu duruma olumsuz tepki göstermezdi. Zira çocuklarını ustaya emanet eden ailelerde "*eti senin kemiği benim*" anlayışı vardı.[578] Urgancılar arasında da varlık ve birliği temin eden geleneksel kurallar vardı. Geleneksel kurallar sayesinde urgancıların geçim ve hünerleri disipline dayanarak, sağlam bir temel üzerine oturtulmuştu.[579]

Öncesinde de değindiğimiz üzere Tire sanayisi için ip ve urgancılık çok önemliydi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Tire'de yüzden fazla tezgâhta, bir yıl içinde 80.000 kg ip-urgan yapılmaktaydı. Ayrıca evlerde dokunan alaca, bez ve peştamal satılarak gelir elde edilmekteydi.[580]1930 yılında 500.000 liralık urgan elde edilmişti.[581] Urgancılık farklı meslek sahiplerinin geçimlerini sağlamalarına da katkıda bulunmuştu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Denizli'nin Kızılhisar ilçesinde urgancılık yapanlar Tire'den bol miktarda kendir lifi

---

[574] Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethederken Tireli ustaların ördüğü urganla gemilerini karadan Haliç'e çektirdiği rivayet edilir. Bkz. Kurşaklıoğlu, **Tire Tarihinden…**, s. 26.

[575] Osmanlı donanmasına ait gemilerin kendir ihtiyacının bir bölümü Tire'den karşılanmaktaydı. 19 safer 1253 tarihli bir fermana göre; her yıl Tire'den alınan 50 kantar ham kendir karşılığında bir çeşit vergi muafiyeti uygulandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Ulvi Yelken, Tire Kendiri Hakkında Bir Ferman, **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Sayı: 5, Şubat 1941, s. 77.

[576] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 137.

[577] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 137.

[578] Tokluoğlu, **a.g.e.**, ss. 138-139.

[579] Bir örnek verecek olursak urgan pazarında küme küme yere, döşeme üzerine serilen urgan ve sicimler başı kıbleye (güneye) gelmek üzere serilerek satışa sunulurdu. Loncanın esnaf çavuşu satış için pazara getirilen işleri tek tek kontrol eder, küçük bir kantar ile şüphelendikleri işi tartarlardı. Yetersiz bulunan iş ustalar tarafından tetkik edilerek işin hileli, yetersiz bulunduğu anlaşılırsa başı kıbleye (güneye) dönük olan mal kuzeye çevrilerek üzerine bir boya çekilir bu sayede satışı önlenirdi. Bkz. Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 139.

[580] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, ss. 146–147.

[581] **Hizmet,** 28 Mayıs 1930.

alarak Tire marangozlarına urgan çarhı yaptırıyorlardı. Tire urganlarının satışa sunulması, kendir satışı[582] ve urgancılık için gerekli aletlerin yapılması dolayısıyla urgancılık ilçenin başlıca geçim kaynaklarından biriydi. Öyle ki 1927 yılında 410 urgancı esnafı, yüzden fazla tezgâhta yıllık 80.000 kg urgan yapmıştı.[583]

Anadolu gazetesinin verdiği habere göre; ilçede 1930 yılında "Alâtı Ziraiye"[584] adlı bir kooperatif bulunmaktaydı. Gazete haberine göre, 1930 yılında bu kooperatif dışında halat ve urgan kooperatifi yapılması düşünülmüştü. Bu yıllarda özellikle vapur halatları başta olmak üzere yapılan çeşitli urgan ve halatlar, ilçenin önemli bir kazanç kaynağıydı. Halat ve urgan kooperatifi teşekkül ettikten sonra elektrik ile çalıştırılacak küçük makineler kullanılarak daha fazla imalat yapılması amaçlanmıştı.[585] 1933 yılında ise 600 urgan çarkının işlediği Tire'de[586] ilginç bir olay yaşanmış ve yeni teşekkül eden Urgancılar Esnaf Cemiyeti'nin idare heyeti azalarıyla mükemmil azaları topluca istifa etmişlerdi. Yeni idare heyetini seçilmesi için 14 Ağustos günü genel bir toplantı yapılmıştı.[587]

Atatürk döneminde Tire urganları, Ege Bölgesi'nin ihtiyacını karşıladığı gibi Bursa, Antalya, Konya ve Yunan adalarına da gönderilmekteydi. İlçede bu sayede, yılda en az yarım milyon lira gelir sağlamaktaydı. 1933 yılında İstanbul Liman İnhisar İdaresinin, Tire Ticaret Odası'na verdiği urgan siparişi üzerine her biri 250 metre uzunluğunda 300 kg ağırlığında halatlar yapılarak İstanbul'a gönderilmişti.[588]

1 Mayıs 1933 tarihli Yeşil Tire dergisinde, Tire urgancılığına şu cümlelerle güzelleme yapılmıştı:

"*Tire, pek eski zamandan beri urgancı memleketidir. Gerek sağlamlık ve gerek beyazlık itibariyle Anadolu'nun her tarafında Yunanistan'a, Bulgaristan ve diğer Balkan memleketlerinde tanınmış ve şöhret almıştır. Bir zamanlar sanat merkezi ve urgan meşheri olan Tirede bugün nihayet 600 urgan çarkı işlemektedir. Urgancılar arasında varlık ve birliği temin eden ananevi bir teşekkül vardır. Bu teşekkülün reisine ustabaşı denir. Evvelce ustabaşılar, eksik urgan yapan urgancıları cezalandırır, icabında meslekten tart eder, yeni usta olacak olanlara peştamal kuşatıp usta yapar, borsa satışlarını kontrol eder ve buna benzer bir çok hayırlı işlerde hakim olurdu. Bu gün ticaret odamızın nüzaheretiyle cemiyetler kanununa uygun asri bir birlik vücuduna getirilmiş, daha esaslı bir şekle konmuştu. Kazamız mıntıkasının kendir istihsal kudreti çok yüksektir. Senede on veya nihayet on iki milyon kilo kendir mahsulü alınabilir kabiliyette araziye maliktir.*"[589]

Görüldüğü üzere Tire'deki dokumacılık bu cümlelerle övülürken haberin devamında, Tire dokumacılığı hakkında şu önemli bilgiler verilmişti:

"*Bir zamanlar bu kabiliyetli araziden çok istifadeler edilmişken bu gün ancak senede bir buluk veya iki milyon kilo kendir istihsal edilebiliyor. Bu seneki kendir istihsalı, odamızın kayıtlarına göre bir buçuk milyon kilodur. İşte bu kendirler urgancılarımız tarafından işlenip urgan olarak Ege mıntıkasıyla Bursa, Antalya, Konya ve Yunan adalarına gönderilmektedir. Bu mıntıkaların ip ihtiyacına diyebiliriz ki pek çoğunu Tire urganları cevap veriyor. Hali hazırda düşkün fiyatlara göre kazamızda bu sanat yüzünden senede yarım milyon lira para gidiyor. Bu sanat inkişaf ettikçe, hariçte satış temin edildikçe bu miktar ziyadeleşecektir. Urgancılarımız kınap imal ettikleri gibi son zamanda halat üzerinde de büyük muvaffakiyetler gösterdiler. Bu eserlerin numunesini tecrübe eden İstanbul Liman İnhisar İdaresi, Ticaret Odamıza mühim siparişler verdi. Bu siparişlerin bir kısmı bir buçuk ay evvel Saadet Vapuruyla İstanbul'a gönderildi. Halatların her birisi yekpare olarak 250 metre uzunluğunda, 300 kilo ağırlığında yapılmıştır ki el sanayi için pek mühim bir muvaffakiyettir. Doğrusunu söylemek lazım gelirse urgancılarımız takdire şayandırlar. Avrupa halatlarından daha sağlam ve istenilen burgatada yapılmakta olan halatların rağbeti artacaktır.*"[590]

---

[582] Tanzimat Dönemi'nden sonra kendir yerine daha ucuza mal edilen sızal elyafın ithal edilmesi ve ekimi zor olan kendir yerine pamuk ekiminin yaygınlaşması neticesinde Tire'de kendir ziraatı zamanla azalmış ve kendir dışarıdan temin edilmiştir. Bkz. Ali İhsan Yıldırım, **a.g.m.**, s. 192.

[583] **1927–1928 Aydın Vilayeti Salnamesi**.

[584] Basına yansıyan bu haber dışında yararlandığımız hiçbir kaynakta Tire'de"Alâtı Ziraiye Kooperatifi "adında bir teşekkül olduğuna dair bilgi tespit edemedik.

[585] **Anadolu**, 2 Nisan 1930.

[586] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 29, 1 Mart 1933.

[587] **Yeni Asır,** 11 Ağustos 1933.

[588] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 29, 1 Mart 1933.

[589] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Mayıs 1933, s. 7.

[590] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Mayıs 1933, s. 7.

Tire Urgancılar Cemiyeti

1934 yılında İktisat Vekili Celal Bayar, Tire'yi ziyaret etmişti. Urgancılar Birliği mensupları toplu bir halde ellerinde bayraklarla Celal Bey'i karşılamaya gitmişti. Urgancılar Birliği mensupları, Vekil Bey'i selamladıktan sonra Tire'de kendir havuzlama fabrikası ile kendir imalat fabrikası tesisi kurmayı düşünen Celal Bey'e teşekkür etmişlerdi. Urgancılar Hükümet Caddesi'nde kendirden ve kendir mahsulâtından güzel bir tak yapmış ve üzerine *"Hoş geldiniz"* yazmışlar, aynı zamanda da cadde kenarına faaliyet halinde bir çıkrık kurmuşlardı. Celal Bayar Tire'de şereflerine düzenlenen çay ziyafetine katılarak ilçeyi ilgilendiren meseleleri rapor aldıktan sonra bazı kendir imalathanelerini ziyaret etmişti.[591] Bu ziyaretten on yıl sonra ise, 1944 yılında Tire Urgancılar Derneği açılmıştı.[592]

Tire'de urgancılık el tezgâhlarında yapılmasına rağmen 1950'li yıllarda dahi devam edilmişti. Bu tarihlerde kentte 2.000'e yakın urgancı esnafı vardı ve 1954 yılında, Tire'den 3.043.404 liralık urgan ihraç edilmişti.[593] 1956 yılında Türkiye Denizcilik Bankası'nın siparişiyle, çürüyen eski halatların Tireli bir urgancı tarafından fabrika ayarında yenilenmesinden dolayı kendisine takdirname verilmişti.[594]

IV. Madencilik

Tire kazası, maden yönünden oldukça zengin bir bölge olup, ilçe sınırları dâhilinde zımpara, demir, civa, manganez ve arsenik gibi maden yatakları bulunmaktadır. Ayrıca Tire'ye bağlı Başköy'de, Uzgur adıyla anılan birleşiminde kükürt ve çelik madenleri de olan bir kaplıca vardır.[595]

1311 Aydın Vilayeti Salnamesine göre; Tire'de, imtiyazlı 4 zımpara madeni bulunmaktaydı.[596] Ayrıca yine aynı tarihlerde Tire kazasında iki adet keşfedilmiş, beş adet ruhsatlı, üç adet fermanlı zımpara ve cıva madeni vardı.[597]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Dağyeniköy'de zımpara, Yeniköy çiftliğinde zımpara, Karakilise (Akmescit) taraflarında cıva, Hasançavuşlar köyünde manganez, Topalak ve Dede Musalar'da demir ve

[591] **Yeni Asır**, 25 Kânun-i Sâni 1934.
[592] Tokluoğlu, **a.g.e**, s. 144.
[593] **Beş Yılda Tire (1950–1955),** s. 6.
[594] Ertekin, **Şehr-i Muazzam...,** s. 113.
[595] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 144.
[596] **Salname-i Vilayet-i Aydın 1311, İzmir, 1311,** s. 163.
[597] **Salname-i Vilayet-i Aydın 1311, İzmir, 1311**, s.352.

cıva, Beyler Bahçesi'nde arsenik bulunuyordu. Nitekim bu madenlerden bir kısmı işletilirken,[598] 1927 yılında 400 ton cevher çıkarılıyor, 1928 yılında ise zımpara, cıva, manganez, demir ve arsenik madenleri işlemeye hazır halde bulunuyordu.[599]

Tire'ye bağlı Çukurçay (Başköy) köyü yakınında kükürt ve çelik madenleri bulunan bir ılıca vardır.[600] Ayrıca Kürdüllü ve Topalak köylerinden antimon madeni çıkarılmaktaydı. 20. yüzyıl başlarında bu maden ocakları Rum işletmeciler tarafından işletiliyordu.[601] Günümüzde ise Başköy, Habibler, Boğazlıdere, Karamersin ve Akyurt köylerinde de grafit madeni işletilmektedir.

Bu madenlerin 1932 ve 1934 yıllarındaki yılındaki görünümü aşağıdaki gibidir:[602]

Kazası	Mevkiler	Madenin Mahiyeti	Sahibinin ismi
Tire	Yeniköy	Kömür, demir, Zift	Mekşuf
Tire	Hasan Çavuşlar	Mangnez	Mekşuf
Tire	Halkapınar	Zımpara	Mekşuf
Tire	Yeniköy	Zımpara	Peterson Efendi
Tire	Kurşak Alayı	Zımpara	Abut Efendi veresesi
Tire	Dağ Yeniköy	Zımpara	Boyanciyen Efendi
Tire	Alacalı Çiftliği	Zımpara	Herbert Vitel Efendi
Tire	Yeniköy Çiftliği	Zımpara	Mekşuf
Tire	Mersinli dere	Zımpara	Mekşuf
Tire	Dağ yeni yol	Zımpara	Mekşuf
Tire	Hasan Çavuşlar	Zımpara	Mekşuf
Tire	Çavuşgölü	Zımpara	Mekşuf
Tire	Topalak, Dede Musalar	Demir, Civa	Mekşuf
Tire	Karakilise	Civa	Mekşuf
Tire	Beylerbahçesi	Arsenik	Mekşuf

a. Zımpara Madeni

Tire'de; Kazantepe, Kireçtepe, Teke, Darmara ve Alacalı, Hasan Çavuş Tepeleri'nde zımpara madeni bulunmakta ve Alacalı taraflarında 10.710, Çavuşköy mevkiinde 6.248, Hasançavuşlar mevkiinde ise 4.330 dönümlük arazide zımpara madeni çıkarılmaktaydı.[603] Ancak 20. yüzyıl başlarında ilçede zımpara taşı üretimi yabancıların eline geçmişti. Bu durumu somutlaştıracak olursak; Çavuşgölü Dağı'nda bulunan zımpara madeninin imtiyazı, İngiliz asıllı tüccar Şarno'ya, 1870 yılından itibaren 99 yıllığına verilmişti.[604] İlçenin Halkapınar Çiftliği içinde Selahaddin Boğazı ve Kartalkaya'da keşfedilen zımpara madeninin kullanım imtiyazı ise Peşmeşoğlu Mossi adında bir şahsa verilmişti. 15 Şubat 1871 tarihli imtiyaz fermanına göre, Mossi'nin 1870 yılından itibaren 99 yıl süreyle söz konusu madenin imtiyazına sahip olduğu kabul edilmişti.[605] Ancak Mossi Efendi'nin madenleri işletmemesi ve devlete vergi ödememesi nedenleriyle maden imtiyazı feshedilmişti. Yine Dağyeniköy'de Hanton, Çavuş köyünde Charmaud, Halkapınar'da Aşuva, Yeniköy'de Peterson, Alacalı'da Herbert Vitele ve Elen Abbot isimli kişiler, zımpara madeni işletmesini üzerlerine almışlardı. [606]

1887 yılında ABD basınında çıkan bir haberde; zımpara taşının Küçük Asya'nın hemen her bölgesinde mevcut olduğu ancak coğrafi engeller nedeniyle madencilerin bu cevheri çıkartamadığı, halihazırda sadece Tire'nin Çavuş, Hasan Çavuşlar, Alacalı Çiftlik, Kurşak, Halka, Akdere ve Gümüş Dağ mevkilerinden zımpara taşı elde edildiği, ıskartası ayıklanıp, iyice temizlenerek paketlendiği sürece özellikle Çavuş, Hasan Çavuşlar ve Alacalı Çiftlik menşeili madenin yüksek kalite ihtiva ettiği, zımpara taşının İzmir'e gönde-

[598] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, İstanbul, 1928, s. 542; **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 144.
[599] **Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı (1928-1929)**, İstanbul Devlet Matbaası, 1929, s. 285
[600] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 72.
[601] Armağan, **a.g.e.**, s. 109.
[602] Bülent Durgun, **Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi (1923–1938)**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2006, s.138.
[603] Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, **İzmir 1905**, (Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, 2000, s. 41.
[604] Başaran, **a.g.e**., s. 227.
[605] Şerife Yorulmaz, **Aydın Vilayetinde Madenler (1850–1908),** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1994, s. 168.
[606] Yorulmaz, **a.g.t.,** s. 168.

rilerek buradan İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Almanya ve Belçika'ya ihraç edildiği ve yıllık ihracat tutarının 7 bin tonu bulduğu yazılmıştır.[607]

1923 yılında İzmir Vilayetinde mevcut fermanlı zımpara madenleri aşağıda verilmiştir:[608]

Sahibi	Mevkii	İmtiyaz Tarihi
Lütfullah Efendi ve şeriki Şarno	Çavuşköy	01.09.1286
Mösyö Manton	Dağ Yeniköy	01.09.1286
M. Herbert Vitel	Alacalı	01.03.1288
Şehzade Mehmet Sait Efendi Veresesi	Hasan Çavuşlar	1 Kanunisani 1294
Artin Boyacıyan Efendi	Dağ Yeniköy	29 Teşrinievvel 1325

Vilayetten 1923'de Avrupa'ya ihraç edilen madenlerin miktarları ve değerleri şu şekildedir:[609]

1923 Senesi Zarfında Avrupa'ya Gönderilen Madenler			Cinsi	Madenin Mevkii		Sahibin İsmi	Fermanlı veya Resmi
Kıymeti	Alınan vergi	Gönderilen Mik. (Tonilato)		Mevkii	Kazası		
460.000	92.000	200	Zımpara	Çavuşköy	Tire	Mösyö Marto	Fermanlı
1.529.000	305.000	665	Zımpara	Alacalı	Tire	Mösyö Vitel ve şeriki	Fermanlı

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kazantepe, Kireçtepe, Teke, Darmara, Alaca, Hüseyin Çavuş tepelerinde zımpara madeni bulunmakla birlikte yalnızca Alacalı ve Hüseyin Çavuşlar mevkilerinde zımpara madeni işletilmiştir.[610] 1937–1938 yılları arasında 550 ton zımpara madeni ihraç edilmiş[611] ve 1970'li yıllara gelindiğinde ilçenin Çavuşlu, Halkapınar, Hasançavuşlar ve Alacalı köylerinde bulunan zımpara madenlerinin işletilmesi durmuştu.[612] Günümüzde ilçenin Alacalı mevkiinde 10.710 dönüm, Çavuşköy taraflarında 6.248, Hasan Çavuşlar mevkiinde ise 4.330 dönümlük arazide zımpara madeni çıkarılmaktadır.[613]

b. Cıva Madeni

Osmanlı Devleti zamanı Tire'de cıva madeni, 15.000 dönümlük büyük bir alanda işletilmekte ve cıva madeni işletmeleri Uzgur (Başköy), Musalar, Ortaköy, Topalak ve Dereli köylerinde bulunmaktaydı.[614]

31 Ocak 1898 tarihli bir iradeye göre; Tire'de Celbiler köyü, Kocakaranlık, Gelinkaya, Bereket Tepeleri, Uskura, Cılaz ve Atampınar'ı içine alan arazide işletilmeyen cıva madeni bulunmaktaydı.[615] Söz konusu madenin imtiyazı, Şurayı Devlet üyelerinden Cavit Bey'e verilmişti. Ayrıca Kırkkilise nahiyesinde; Musalar, Rahmet Dağı, Akaya, Uzgur, Ortaköy ve Kamışlar mevkiini içine alan 15.030 dönümlük arazide çıkarılan cıva madeninin imtiyazı, 28 Haziran 1904 tarihinde Hazine-i Hassa Nazırı Ohennes Efendi'ye verilmişti. Bu imtiyaz bir süre sonra Maliye hazinesine devredilmişti.[616] 1923 yılında Eczacı Vasilaki Efendi ve ortaklarının Toplak ve Dede İsalar mevkiinde civa ve demir madenleri bulunmaktaydı.[617] Günümüzde ise ilçenin Akmescit köyünde cıva madeni çıkarılmaktadır.[618]

c. Arsenik Madeni

Arsenik madeni; Musalar, Toparlar, Dağdere ve Işıklar köylerinde bakır ve cıva madenleriyle karışık çıkarılmıştı. Osmanlı Devleti Dönemi'nde Işıklar, Dağdere, Toparlar ve Musalar köylerinde bakır, cıva, arsenik karışımlı madenler yabancı kişiler tarafından işletilmekteydi.[619]

---

[607] **Juniata Sentinel and Republican**, 2 Şubat 1887.
[608] Durgun, **a.g.t.**, s. 132.
[609] Durgun, **a.g.t.**, s. 140.
[610] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Ağustos 1931, Sayı: 1, s. 7.
[611] Armağan, **a.g.e.**, ss. 106-107.
[612] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 72.
[613] Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, **a.g.e**., s. 41.
[614] Armağan, **a.g.e.**, s. 108.
[615] Başaran, **a.g.e**., s. 231.
[616] Yorulmaz, **a.g.t.,** ss. 166-167.
[617] Durgun, **a.g.t.**, s. 133.
[618] **İzmir İli Çevre Durumu Raporu**, İzmir Valiliği Çevre İl Müdürlüğü Yayınları, İzmir, 1999, s. 43.
[619] Armağan, **a.g.e.**, s. 109.

d. Linyit

Tire'nin Akçaşehir köyünde bulunan linyit işletmesi, ilçenin tek kömür ocağıdır. İlçede, 1942 yılında Şakir Değirmencioğlu tarafından linyit kömürü bulunmuştur.[620] 1945 yılından itibaren çeşitli kişilerin ortaklığında işletilen linyit madeni, 1950 yılında "Tire Limitet Linyit" adlı ortaklık işletmesi ile çıkarılmaya devam etmiştir.[621] Günümüzde ise Tire Linyit Kömür İşletmesinde yıllık ortalama 55.000 ton kömür işlenmektedir.[622]

e. Manganez Madeni

Tire'de çıkarılan madenlerden biri de manganezdir. Manganez özellikle Hasançavuşlar mevkiinde zengindir. Hasançavuşlar ve Mircanoğlu arazisinden çıkarılan manganez madenini işletme hakkı, 16 Ocak 1880 tarihinde Şehzade Mehmet Said Efendi'ye verilmiştir. Madenin imtiyaz hakkı 99 yıl olmakla birlikte, Mehmet Sait Efendi'nin vefatına müteakip maden hisseleri ailesi tarafından paylaşılmış, 25 Nisan 1907'de ise imtiyaz feshedilmiştir.[623] Manganez madeni 1970'li yıllarda bir süre işletilse de, sonra devam edilmemiştir.[624] Günümüzde, Hasançavuşlar'da 4.330 dönümlük arazide manganez madeni çıkarılmaktadır.[625]

E. İKTİSADİ KURULUŞLAR

I.Ticaret ve Sanayi Odası

Tire Ticaret Odası; 5.590 sayılı kanuna göre, 1926 yılında üyelerinin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlerine uygun olarak gelişmesini sağlamak, mensuplarının birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinin dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ahlak ve tesanütünü korumak amacıyla kurulan Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı kamu kurumu niteliğinde ve tüzel kişiliğe sahip meslek kuruluşudur.[626] Tire Ticaret Odası her ne kadar 1926 yılında kurulsa da, esasında Ticaret Odasının kurumsallaşması 1884 yılında başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde "Ticaret Odası" adıyla ifade edilen kuruma, 1926 yılında " Ticaret ve Sanayi Odası" adı verilmişti**.**

Tire Ticaret Odası'nın, kent esnafının ihtiyaçlarını belirlemek ve bu gereksinimleri üst kurumlara iletmenin yanında esnafların ihtiyacı olan materyalleri sağlama gibi bir hizmeti de vardı. Ticaret Odası Yönetim Kurulu kararlarında peynir üreticilerine avans verilmesi yahut zeytin üreticilerine çuval dağıtılması gibi konular bulunmaktaydı.[627]

1 Kasım 1928 yılında, yeni Türk alfabesinin kabul edilmesinden sonra Tire Ticaret ve Sanayi Odası Bütçe Defterleri ile tutulan diğer kayıtlar, yeni yazıya aktarılmıştı.[628] Ancak ne yazık ki Ticaret Odası Bütçe Defterleri ile döneme ait diğer yazılı materyallerin arşivi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 1926 yılına ait adli sicil defteri, dönemin meslek gruplarını, iş yerlerini ve iş sahiplerini göstermesi bakımından dönemin iktisadi yapısına kısmen de olsa ışık tutacak niteliktedir.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanları:[629]

Ticaret Odası Başkanları	Görev Tarihi
Hidayet Helvacıoğlu	1926–1935
Rıza Ayarcıoğlu	1935–1936
Cevat Gökçeoğlu	1937–1939

Tire'de, 26 Şubat 1926 tarihinde kurulmuş ve idare heyeti beş kişiden oluşan bir ziraat odası bulunmaktaydı.[630] Kentin Ticaret ve Sanayi Odası kaydında; 1927 yılı zarfında 12 birinci sınıf, 22 ikinci sınıf, 55 üçüncü sınıf, 191 dördüncü sınıf toplam 280 ticaret erbabı olup, bundan başka 900'den fazla küçük

[620] Tokluoğlu, **a.g.e.**, ss. 72-73.
[621] Armağan, **a.g.e.**, s. 109.
[622] **İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları**, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 1999, s. 696.
[623] Yorulmaz, **a.g.t.**, s. 167.
[624] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 72.
[625] Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, **a.g.e.**, s. 41.
[626] Ertekin, **a.g.e.,** s. 70.
[627] Armağan, **a.g.e.**, s. 150.
[628] Armağan, **a.g.e.**, s. 149.
[629] Armağan, **a.g.e.**, s. 150.
[630] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, s. 143.

esnaf bulunmaktaydı. Görüldüğü üzere Tire, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ticaret hayatında büyük bir gelişme göstermişti.

1929 yılına gelindiğinde üye sayısı 256'ya ulaşan Tire Ticaret ve Sanayi Odasının idare heyeti yedi kişiden oluşmaktaydı.[631] Ancak bu yılda, Dünya Ekonomik Bunalımı, Tire'yi de doğrudan etkilemişti. Tire Ticaret Odasının verilerine göre altı yıl önce dışarıya 9.000.000 liralık satış yapan Tire'de, 1929 yılında bu miktar 2.000.000 liraya kadar gerilemişti.[632]

1930 yılında yapılan Tire Ticaret ve Sanayi Odası seçimlerinde başkanlığa Helvacızade Hidayet Bey, azalıklara ise İsa, İbrahim, Sabri ve Hüsnü Beyler gelmişlerdi.[633] Bu sırada faaliyetlerini aksatmadan devam ettiren Tire Ticaret ve Sanayi Odasının, 1933 yılı Haziran ayında, Ege Mıntıkası İktisat Kongresinde Maliye Encümeninin verdiği Tire raporu şöyledir:

"*1- Vergilerin tevhidi, banka faizlerinin tenzili hakkında talebi dilekler meyanına alınmış ve kabul edilmiştir.*

2- Ticaret Odası Nizamnamesinin 3. maddesi mucibince belediyelerce tarh ve tevzi edilecek vergi ve rüsumun hiyni tespitinde oda heyetinin davet edilmesi suretiyle odaların fikrinin alınması kanunun ruhuna uygun görülmüştür. Bu cihetin ticaret müdüriyetince mıntıkadaki vilayetler delaletiyle kaza kaymakamlılarına tamim ettirilmesi tezekkür edilmiştir."[634]

II- Kooperatifler

İzmir'deki kooperatif hareketleri 1928 yılında başlamış ve kısa zamanda büyük bir gelişme göstermişti. Öyle ki, İzmir'in neredeyse İzmir'in her kaza merkezinde ve birçok köyünde kooperatifler oluşturulmuş ve bu sayede de çiftçi ve köylüler faizciler ile komisyoncuların elinden büyük ölçüde kurtarılmışlardı.[635] 1929 yılının Temmuz ayından itibaren ise, İzmir'de, çeşitli köylerde kredi kooperatifleri açılmaya başlanmış ve köylülerin faizcilerden korunması amaçlanmıştı. Bu amaçla da köylülerin, kooperatifler aracılığıyla Ziraat Bankasından borç alabilmelerinin önü açılmıştı. Tire'deki kooperatif de 1929 yılının Ekim ayında, Vali Kazım Paşa tarafından meydana getirilmişti.[636]

Kredi Kooperatiflerinin açılması yeterli değildi. Ayrıca kooperatifçiliğin yöntemi ve gayesini bilen kooperatifçi de yetiştirmek gerekliydi.[637] 1929 yılında kurulmaya başlayan zirai kredi kooperatiflerinin sayısı gün geçtikçe artmaktaydı. Ancak Ziraat Bankasının teftiş ve denetimi altında olan[638] Zirai Kredi Kooperatifleri hakkında zamanla eleştiriler de çıkmaya başlamıştı. Üç aylık bir yurt seyahati sırasında, İzmir'e de uğrayan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), 27 Ocak 1931 tarihinde, İzmir Halk Fırkası Kongresi ve 1 Şubat 1931 tarihinde İzmir Ticaret Odasında yaptığı konuşmalarda kooperatifçiliği şu cümlelerle değerlendirmişti:

"Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zeka ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Ege iktisat mıntıkasındaki bütün insanların hasılalarını ve gayretlerini birleştirmesi muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin hayat ve mevcudiyetini mütalaa edince birleşmeden mütevellit fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatine varacağınızdan şüphe etmiyorum. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatlerinin haleldar olacağını düşünenler tabi şikâyet edeceklerdir."[639]

Görüldüğü üzere, Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük önem verilen kooperatifçiliğin Tire'deki ahvalini, ayrı başlıklar altında tek tek değerlendirmek faydalı olacaktır.

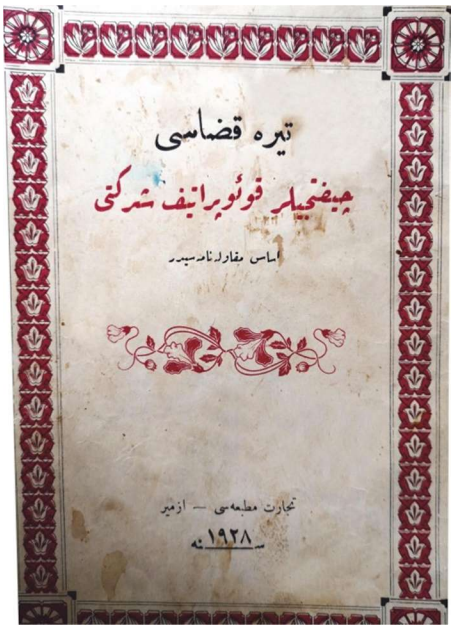
---

631 **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı**, s. 210.
632 Ragıp Kemal, "Peştamal altında ipek çorap ve kıymetli rop!", **Vakit**, 13 Ağustos 1934.
633 **Anadolu**, 18 Mart 1930.
634 **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 8, Sayı: 8-9-10, Mayıs-Haziran1933, s. 138.
635 Genç, **a.g.t.**, s. 77.
636 **Anadolu**, 30 Nisan 1929.
637 **Anadolu**, 30 Nisan 1929.
638 Çiftçi ve köylü için çok önemli bir yere sahip olan Zirai Kredi Kooperatifleri Kanununa göre; kredi kooperatifleri, yüz haneden ve nüfusu beş yüzden aşağı olmayan köy, kasaba ve şehirlerde kurulmuştu. Bu kooperatiflerin ortak sayıları köy kooperatiflerinde 30, şehir ve kasaba kooperatiflerinde 60 olarak belirlenmişti. Kooperatife üye olan ortaklar, mahsullerini kooperatifin müsaadesini almadan satamazlardı. M. Ziya Lütfi, **İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı Sene 1930-31,** İtimat Matbaası, İzmir, 1931, ss. 290-291.
639 İlhan TEKELİ, "Türkiye'de Devletçi İktisat Politikasına Geçişin Ekonomik Nedenleri: Devletçilik Deneyiminin Ege Bölgesinde Çeşitlenmesi", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir**, **İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, İzmir, 1985, s. 191.

a. Tire Çiftçiler Kooperatifi

Tire'nin iktisadi tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Tire Çiftçiler Kooperatifinin kuruluş aşamasında bir miktar sorun yaşanmıştı. Çiftçiler Kooperatifinin nizamname ve evrakı tasdik edilmek için Ticaret Vekaletine gönderilmiş fakat gerekli muamele işlemleri yapılmadığı için Tire Ziraat Bankası mevdu parayı geçici heyete iade etmemişti. Gazete haberinde "*Çiftçilerimizin yardıma en çok ihtiyacı olduğu önümüzdeki ziraat zamanında bu gibi sebeplerle parasız ve yardımsız bırakılması doğru değildir.*" diyerek eleştirilen meselenin çözümü için ise Tire Ticaret Odası Başkanı Hidayet Bey, İzmir'e gitmişti.[640] Netice olarak sorun çözülmüş ve 22 Mayıs 1927 tarihinde gerçekleşen Bakanlar Kurulu toplantısında tasdik ve kabul edilen Tire Çiftçiler Kooperatifi Şirketinin 96 maddeden oluşan mukavelenamesi, 26 Temmuz 1927 tarihinde resmileşmişti.

Kooperatifin ilk başkanı, oy birliğiyle iş başına gelen ve aynı zamanda Tire'nin işgal yıllarında, Kuva-yı Milliye içerisindeki faaliyetleri ile tanınan ünlü din adamı Sunullah Efendi'ydi. Belediye Başkanı Hüsnü Bey, eski Maliye Veznedarı Hacı Edip Efendi ve Derviş Ağazade Hakkı Bey, kooperatifin murakıplığına seçilmişlerdi.

تیره قضاسی
جیفجیلر قوئوپراتیف شرکتی
اساسی مقاوله نامه سیدر
تجارت مطبعه سی — ازمیر
۱۹۲۸ نه

Tire Çiftçiler Koop Ana Sözleşmesi

Tire Çiftçiler Kooperatifi Şirketi, kooperatif üyelerinin 150.000 lira ortak sermayesi ile teşkil edilmişti. Bir hissenin değeri 5 liraydı. Bir hisse senedi için birden fazla ortaklık mümkün değildi. Kooperatife katılmak isteyen Türk vatandaşları, meslekleri belirten bir üyelik beyannamesi ile kooperatife başvuracaklardı. Başvuruda bulunan adayların, Tire kazası dışında bir kooperatife ya da benzer teşekküle üye olmamaları da şart koşulmuştu. Tire Çiftçiler Kooperatifi Mukavelenamesine göre; ortaklığa dahil olan üyelerin ürünleri ham ya da işlenmiş olarak satılabilecek ve üyelerin mesleklerini, üretimlerini icra etmeleri için gerekli aletler ortaklık hesabına satın alınacaktı. Ortaklığın müddeti de 30 yıl olarak belirlenmişti. Ortaklığın idaresi; idare meclisi, müdürlük ve murakıp heyeti ve heyet-i umumiye tarafından yönetilmekteydi. İdare Meclisine üye olabilmek için hisse senedine malik bulunmak ve Tire Çiftçiler Kooperatifine üye olmak şarttı. İdare Meclisi, Meclis Başkanı öncülüğünde on beş günde bir toplanmaktaydı. İdare Meclisine üç kez izin ve mazereti olmaksızın katılamayan üyeler, kooperatiften ihraç edilmekteydi. Ortakların müştereken kullandıkları üretim araçları ve aletler ortaklık hesabına satın alınarak işletilebiliyor ya da belirli bir ücretle ortaklara kiraya verilebiliyordu. Satış bedelleri ve alınan komisyonlar, avanslardan alınan faizler, istihsal ve imallerden hasıl olan karlar ile ticaret muamelatlarından sağlanan karlar ortaklığın başlıca gelirleriydi. Memur ve müstahdemin maaş ve ücretleri, ortaklar tarafından alınan üretim araçları ve ihraç edilen mahsulün toplanıp satış yerine sevki için yapılan masraflar, ise ortaklığın başlıca giderleriydi. Bir senelik masrafların yekûnu bir senelik varidattan çıkarıldıktan sonra kalan miktar kooperatifin kazancını oluşturmaktaydı. Bu kazancın yüzde yirmisi ihtiyaç akçesi olup ortaklara ise hisse senedi miktarınca yüzde yetmiş kazanç ayrılırdı. Kazancın yüzde beşi meclis idare azasına, yüzde biri murakabe heyetine, yüzde dördü ise çeşitli görevlilere dağıtılırdı.[641] Ayrıca Tire Çiftçiler Kooperatifinde Cuma günleri ve resmi tatil günlerinde işlem yapılmazdı.[642]

12 Şubat 1928 tarihinde yapılan kooperatif genel kurulunda icra heyetine; 153 oy ile Müftü Sunullah Efendi, 144 oy ile Gülcüzade Halim Efendi, 135 oy ile Kahvecizade Rıfat Efendi, 108 oy ile Sandıkzade Refik Bey, 78 oy ile Hacı Halil Efe ve 67 oy ile Kavalalı Halil Efendi seçilmişlerdir.[643]

Tire Çiftçiler Kooperatifi 1930 yılı Haziran ayında önemli misafirleri de ağırlamıştı. Vali Kazım Dirik, Ziraat Bankası Merkez İdare Meclisi Reisi Cevdet Nasuhi Bey ve İzmir Ziraat Bankası Mıntıka Müdürü İsmail Hakkı Bey'le birlikte ilçede bulunan kredi kooperatifini tetkik etmek için Tire'ye gelmişlerdi.[644]

---

[640] **Hizmet,** 13 Mart 1927.
[641] **Tire Kazası Çiftçiler Kooperatif Şirketi Esas Mukavelenamesi**, İzmir Ticaret Matbaası, 1928.
[642] **Adli Ticaret Sicil Defteri Tire Ticaret Odası Arşivi.**
[643] **Adli Ticaret Sicil Defteri Tire Ticaret Odası Arşivi.**
[644] **Anadolu**, 1 Haziran 1930.

Ancak Vakit gazetesinin 12 Ağustos 1934 tarihli haberinde geçen "*Bu arada Müftü Efendi'nin 116.000 lira ile teşkil ve idare ettiği kooperatif de iflas etmiş durumdadır.*"[645] cümlesinden anladığımız üzere Tire Çiftçiler Kooperatifi çok uzun ömürlü olamamıştı.

b. Tire Kredi Kooperatifi

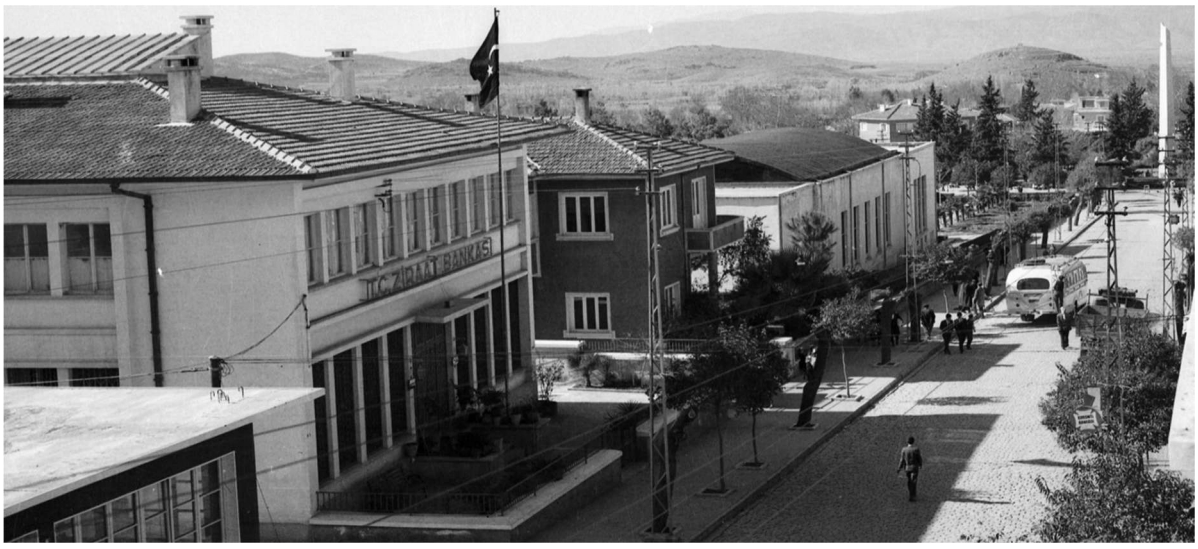
Büyük Kale Koop'un İlk Başkanı Mehmet Bey (Bayram Kaplan arşivi)

Tire Kredi Kooperatifi, 12 Mayıs 1931 tarihinde açılmıştı. Kooperatif açılışına İzmir Valisi Kazım Bey ile Ziraat Bankası İzmir Şubesi Müdürü İsmail Hakkı Bey de iştirak etmişti. Açılış merasiminin ardından kooperatif heyeti toplanarak idare heyeti üyelerini belirlemişlerdi. Buna göre Kredi Kooperatifi üyeliğine; Hüseyin Bey, Abdus Rıza Bey, Hacı Şerifzade, Zihni Bey, Hacı Edip Bey ve Şerif Ahmet Bey seçilmişlerdi.[646]

Tire Kredi Kooperatifinin açılmış olduğu 1929 yılında, İzmir vilayetindeki 45 zirai kredi kooperatifi hakkında raporlar alınmıştı. Buna göre Tire'de gelen bilgilere göre, Eski Oba'daki kooperatifin 17.500, Büyük Kale'deki kooperatifin 12.800, Kahrat'taki kooperatifin ise 10.000 lira sermayesi bulunmaktaydı.[647]

III. Bankalar

Tire'nin ilk bankası, 1863 yılında açılan ve 1930 yılında Esnaf ve Ahali Bankası açılıncaya kadar ilçede tek banka olma özelliğini koruyan Ziraat Bankasıdır.[648] 1929 yılında sermayesi 30.000.000 lira tutarında olan[649] Ziraat Bankasının 1932 yılındaki şube binası, Türk Ocağı Caddesi'nde bulunmaktaydı.[650]

T.C. Ziraat Bankası Tire Şubesi.

[645] Ragıp Kemal, "Subaşı köyü-Tiredeki idman yurdu-Musiki ve temsil heyeti-Tozdan, kara sinekten İllalâh!", **Vakit**, 12 Ağustos 1934.
[646] **Anadolu**, 13 Mayıs 1931.
[647] **Anadolu**, 25 Teşrinisani 1929.
[648] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, s. 146.
[649] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 317.
[650] **Tire Ticaret Odası Arşivi, Adli Sicil Defteri.**

1930 yılında İzmir çevresinde Torbalı, Foça, Dikili gibi pek çok kazanın banka teşkilatı yokken, aynı tarihte Tire'de Ziraat Bankası ile Esnaf ve Ahali Bankası olmak üzere 2 banka mevcuttu. İlçede Ziraat Bankasının 118.000 lira sermayesi varken, Esnaf ve Ahali Bankası 100.000 liralık sermayeye sahipti.[651] 1937 yılında Ziraat Bankasının sermayesi ise 108.000 liraydı.[652] Ziraat Bankasının sermaye tutarının kaynaklarda farklı görünmesinin nedeni bulunamamıştır. 1931 yılında Ödemiş, Tire, Torbalı, Urla, Seferihisar ve Menemen'de Ziraat Bankası'nın oluşturduğu teşkilat tarafından müstahsilden bankaya borcu olanlardan buğday ve arpa alınmaya başlanmıştı. Bu sayede buğdayını satamayan üreticiler borçlarını ödemiş olacaklardı.[653]

Kazım Dirik'in Katılımıyla İzmir Esnaf ve Ahali Bankası Açılışı (Bayram Kaplan Arşivi)

İzmir Esnaf ve Ahali Bankası'nın Tire şubesi, 1 Eylül 1930 tarihinde açılmıştı. Banka açılışına Tire Kaymakamı Selahattin Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemedi Sunullah Bey ve Hüsnü Bey de iştirak etmişti. Banka açılır açılmaz pek çok kişi, cari hesaba ve tasarruf sandığına para yatırmıştı.[654] Banka açılışı haberi Hizmet Gazetesi'nde şu şekilde verilmişti:

"Esnaf ve Ahali Bankası Tire şubesi dün saat 15.00 de açılmıştır. Küşat merasiminde vali Kazım, müstahkem mevki kumandanı Hüseyin Hüsnü Emir Paşalarla esnaf ve ahali bankası idare meclis reisi Mustafa Muharrem, reis vekili Kemal Kamil, banka müdürü Naum Beyler hazır bulunmuşlardır. Tireliler, küşat merasimi için giden heyete mahfelde bir öğle ziyafeti vermiştir.

Bankanın küşat merasiminde Mustafa Muharrem Bey bir nutuk irad etmiş ve Tirelilerin banka için gösterdikleri alakayı şükranla yadeylemiştir. Mütakıben vali paşa da bir nutuk söylemiş ve bankanın faaliyeti hakkında takdirane bir lisan kullanmıştır. Bunu müteakip banka açılmıştır" [655]

[651] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930–1931**, s. 165.
[652] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937–1938,** s. 111**.**
[653] **Anadolu**, 28 Ağustos 1931.
[654] **Anadolu**, 2 Eylül 1930.
[655] **Hizmet,** 2 Eylül 1930.

Esnaf ve Ahali Bankasının, Türkiye genelindeki beşinci bankasını Tire'de açması da oldukça dikkat çekici bir başka hususdur.[656] 1932 yılına ait Adli Sicil Defterleri'nden edindiğimiz bilgiye göre; Esnaf ve Ahali Bankası Tire Şubesi, Türk Ocağı Caddesi'nde, 24 numaralı binada bulunmaktaydı. Bankanın müdürü Nazmi Bey, muhasebeci memuru ise Sabri Bey'di.[657]

[656] **Cumhuriyet**, 2 Eylül 1930
[657] **Tire Ticaret Odası Arşivi, Adli Sicil Defteri**

IV. BÖLÜM

TİRE'DE SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

A. Eğitim

I. Cumhuriyet Öncesinde Tire'de Eğitim

Tire'nin ilk medresesi olma özelliği taşıyan İbni Melek Medresesi, Aydınoğlu Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştı.[661] Medresede uzun yıllar hocalık yapmış olan İbni Melek'in asıl adı Abdüllatif b. Abdülaziz Eminüddin er-Rumi el Hanefi'dir. Kendisi, genellikle İbni Melek yahut Feriştehoğlu adlarıyla tanınmaktadır.[662] İbni Melek yalnızca hukukçu olmayıp; dil çalışmaları, hadis, usul ve tasavvuf alanlarında yaptığı çalışmalarla da tanınan önemli bir ilim adamıdır. Medrese bugünkü İbni Melek Türbesi'nin çevresinde, beşi kuzeyde, beşi güneyde olmak üzere on odadan meydana gelmişti.[663] Medrese binası günümüzde mevcut değildir.

İbni Melek Medresesi, Kara Kadı Medresesi, Abdülbaki Medresesi, Lütfü Paşa Medresesi ve Molla Arap Medresesi; Osmanlı Dönemi'nde Tire'de bulunan büyük medreselerdi.[664] 1903 senesinde bu medreselerde 107 öğrenci ders görmekteydi.[665]

Tire'nin ilk Rüştiye Mektebi ise 1865 yılında Cumhuriyet Mahallesi'nde Ağa Camii'nin bitişiğindeki ahşap binada 78 öğrenciyle eğitime başlamış olup, 1914 yılında çıkan yangın sırasında yanmıştı.[666]

İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Bina İstatistiği'ne göre; 1918 yılında Tire'de 20 medrese bulunmaktaydı.[667] 1919 yılında İzmir Sancağında 127 adet medrese binası vardı. Bu medreselerin 27'si İzmir, 50 tanesi Ödemiş'te bulunmaktaydı. Bergama'da 9, Kuşadası ve Nif kazalarında 5, Menemen'de 3, Çeşme'de 2, Bayındır, Karaburun ve Seferihisar kazalarında ise 1'er tane medrese bulunurken, Tire'de 20 adet medrese olması,[668] Tire'de pek çok kazaya nazaran okullaşma oranının ileri düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Vilayetlere gönderilen talimatname gereğince; esnafların yanında çıraklık yapan çocuklar için çırak mektepleri açılıyordu. Tire'de de bir çırak mektebinin olduğunu biliyoruz.[669]

1918 yılında Darü'l Hilafe Medresesi kurularak lise düzeyinde eğitim verilmişti. Darü'l Hilafe Medresesi, 1923 yılında tekke ve medreselerin ilgası hakkındaki kanunla kapatılmıştı.[670]

Cumhuriyet öncesi, Tire'de mekteplerin durumunu öğrenmek için II. Abdülhamit Dönemi'nde ilkokul ve rüştiye eğitimini Tire'de alan Hüseyin Kamil Ertur'un şu satırlarına müracaat edeceğiz:

"*Çocukların eğitimi milli ve dini ilkelere dayanırdı. Dünya ve ahirette mutlu olma yolları, dini eğitim aracılığıyla öğretilmeye çalışılırdı. Abdest almak, namaz kılmak ve birtakım dualar öğretilirdi... Altı yaşıma dek evde böyle eğitildim. Yedi yaşıma doğru çarşıya yakın Yeni Camii dolaylarında, Aydınlı Hacı Hafız Efendi Okulu'na verildim. Mahalle mektebiydi ve orada salt Kur'an öğretilirdi... Mektebin kalfası bana o günkü dersi ezberletirdi. Sonra hoca efendinin kürsüsü önüne götürülür, ezberlediklerimi onun yanında yinelerdim. Zamanla Kur'an'ı, yüzünden okumayı öğrendik. O tarihte bu duruma gelen çocuklar Kur'an'ı ezberletmeye başlatılırlardı. Bunun için de kullanılan yöntem şuydu: Cüz sonlarında, bir sayfa ezber verilirdi. Otuz gün sonunda Kur'an bitirilince ezber iki sayfaya çıkarılırdı. Böylece birer sayfa arttırılarak sonunda Kur'an'ın tümü ezberletilmiş olurdu... Mektepte çok öğrenci vardı. Yaşları beş ile yirmi arasındaydı. Herkes Kur'an ve elifba okurdu. Yazı yazmak, bu söylediklerimden başkaca bilgiler öğrenmek söz konusu değildi.*

---

661 Mehmet Şeker, "İbn Melek'in Hukuki Yönü ve Menar Şehri", **Türk Kültüründe Tire**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 43.
662 Mustafa Baktır, "Tireli İbn Melek ve İlmi Muhiti Hakkında Bazı Tespitler" **Türk Kültüründe Tire**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 34.
663 Ertekin, **Osmanlıdan Günümüz...**, s. 18.
664 Ertekin, **Şehr-i Muazzam...,** Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, 1999, ss. 139-141.
665 Ertekin, **Osmanlıdan Günümüze...**, s. 14.
666 Başaran, **Tanzimat'tan Cumhuriyete...**, ss. 110-112.
667 **İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği 1918, (**Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe), Akademi Kitapevi, İzmir, 1998, s. 6.
668 Sadiye Tutsak, **İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850–1950)**, Kültür Bankalığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 128.
669 Tutsak, **a.g.e**. s. 128.
670 Başaran, **a.g.e,** s. 106.

Kimi mekteplerde kız ve erkek çocuklar birlikte okutulurdu. Yalnız kız ya da erkek öğrencilerin okutulduğu mektepler de vardı. Ancak öğretilen konu; Kur'an okutmak, ezberletmek, bunlar dışında İlmihal, Tecvidi Muhammediye, Ahmediye gibi kitaplar okutmaktan öteye gitmezdi.

Medreselerde falaka uygulaması (Murat Sanus arşivi).

Benim bulunduğum Aydınlı Hacı Hafız Efendi'nin mektebi yalnız erkek çocuklar içindi. Hoca efendinin yanında uzun ve kısa sırık ve değnekler, uzaklara erişmek için içleri yünle doldurulmuş meşin toplar bulunurdu. Öğrenci yanlış okuyacak olursa, Hoca Efendi onun kulağını çeker, çok kızmışsa değnekle döverdi. Uzaklarda dersi dinlemeyenlerin kafalarına sırıkla vurur, meşin toplar atarak onları uyarırdı. Mektebin bir de hapishanesi vardı. Dersi bilmeyenler, çalışmayanlar, derste yaramazlık edenler, akşama dek o hapishaneye kapatılırdı. Hoca efendinin ayrıca falaka denilen bir aygıtı vardı...

Her öğrenci dersine çalışmak, okuyacağı ya da ezberleyeceği sureyi kendi başlarına, kalfa önünde ya da Hoca Efendi karşısında yüksek sesle okumak zorunda olduğu için mektebin içinde gürültüden başka hiçbir şey duyulmazdı…

Mektebin bahçesi yoktu. Teneffüs denilen ders araları da verilmezdi. Gerçekte mektep dediğim, büyük bir odaydı. İçeride sıra neyin yoktu. Herkes dizleri üzerinde otururdu… Mektepte soba da yoktu. Kışları, öğrenciler evlerinden saksı ya da kırık testiler içinde ateş ve kömür getirirlerdi…[671]

Rüştiye'ye girdiğimde Başöğretmen Tatar İbrahim Efendi idi. İkinci öğretmen de Hoca Bekir Efendi idi.[672] *Rüştiyelerde o zamanlar öğretilen dersler şunlardı: Arapça, Farsça, emsele, nahiv, mantık, beyan, gülistan, coğrafya, hesap, cebir, mukabele, hüsnühat. Rüştiyeler, medreselerden çok daha iyiydi.*[673]

Tire'de o dönemde Rüştiye'den öte okul yoktu. Otuzu aşkın medrese vardı. Medresede okuyanlar askerlikleri geldiğinde bir çeşit sınava girerler, başarılı olanların askerlikleri ertelenirdi. Bu yüzden Tire'de ülkenin dört bir yanından gelmiş binlerce medrese öğrencisi vardı. Medrese okumaları ya da okur görünmeleri bir çeşit askerlik süresini atlatma yöntemi imiş. Medreseler haftada beş gün öğretim yaparlardı. Cuma ve Salı günleri öğretim yoktu.[674]

Cumhuriyet öncesinde Tire'de Yahudi ve Rum okulları da bulunmaktaydı. Rav Hayim Benveniste, 1788 tarihli "Baey Hayyey" adlı eserinde, 1650 yılında Tire'de yeşivanın[675] ve Talmud Tora'nın[676] mevcudiyetinden söz etmektedir. Galante, Tire'de Yahudi Cemaati'nin oluştuğu günden beri, 3 adet yeşivot bulunduğunu yazmıştır.[677] O halde Tire'ye, "*Bilge adamlar ve yazarların önemli kenti*" lakabının verilmesi boşuna değildir. Bunlar, Tire Yahudi Cemaati'nin kuruluşundan itibaren yaşadığı en parlak dönemlerdir. Ne yazık ki ilerideki yıllarda, düşüş dönemi olarak nitelendirilen safhada, geriye bir tek yeşiva kalacaktı.[678]

---

[671] Ertur, **Tamu Yelleri…,** ss. 6-7.
[672] Ertur, **a.g.e.,** s. 14.
[673] Ertur, **a.g.e.,** s. 10.
[674] Ertur, **a.g.e.,** ss. 6-15.
[675] Yeşiva: Başta Talmud ve Tora olmak üzere, geleneksel dini metinler üzerine çalışılan Yahudi kurumlarıdır. Çoğulu yeşivottur.
[676] Talmud Tora: Gerek Akşekaz, gerekse Sefarad Yahudilerinde, çocukları yeşiva eğitimine hazırlamak amacıyla temel eğitimin verildiği din okullarıdır.
[677] Avram Galante, **Histoire des Juifs d'Anatolie**, 2eme volume, İstanbul, 1939, s. 32.
[678] Siren Bora, **Başlangıçtan Günümüze Tire'de Yahudi İzleri**, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, s. 86.

1860 yılında Paris'te kurulan Alliance Israélite Universelle, eğitim açısından geri kalmış, yoksul Yahudi çocuklarına eğitim olanakları sağlamak amacıyla; başta Bağdat, Edirne, İstanbul ve İzmir olmak üzere Yahudi topluluklarının yaşadığı Osmanlı kentlerinde ardı ardına modern okullar, çıraklık okulları ve ziraat okulları açmıştı. Kurumun Tire'deki etkinlikleri 1884 yılında başlamış, öncelikle ilk Alliance görevlisi olarak Joseph Danon Tire'ye gönderilmiş ve İzmir'deki Alliance koordinatörü Mösyö Pariente ile birlikte, Tire Bölgesel Alliance Israélite Universelle Komitesini kurmuştu. 13 yıl süren çalışma ve çabalar sonucunda, 1897 yılı sonbaharında, Tire Talmud Tora Okulu binası içerisinde kiralanan bölümde, eğitim verilmeye başlanmıştı. Yüze yakın öğrenciyle bir yıl "gayrı resmi" çalışıldıktan sonra, Haziran 1898'de Gabriel Arié'nin müdürlüğünde resmi açılış gerçekleştirilmişti.[679] 1933 yılına kadar binlerce Yahudi, Hıristiyan ve Müslüman mezun veren okul, bu tarihte maddi olanaksızlıklar nedeniyle kapanarak, öğrencileri Cumhuriyet İlkokuluna transfer edilmişti.

Alliance Okulu Dördüncü Sınıf Öğrencileri, 2 Aralık 1923. (Sarit Bonfil arşivi)

Tire'de Gümüşpala ve Akyol Caddesi civarında yaşayan Rumların da kendilerine ait okulları bulunmaktaydı. 1899–1900 yıllarında Tire'de 4 Rum Okulu vardı. Bu okullardan biri ilkokul, diğeri rüştiye olmak üzere erkek öğrencilere eğitim vermekteydi. Erkeklerin okuduğu ilkokulda 180 öğrenciye karşılık iki öğretmen vardı. Rüştiyede ise bir öğretmen olup, on beş öğrenci eğitim görmekteydi. Erkek ve kız okulları ayrı ayrıydı. Okuldaki eğitim üst düzeyde idi. 1908 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesine göre; kentteki Erkek Okulunda 4, Kız Mektebi'nde ise 6 öğretmen görev yapıyordu. Bakireler Mektebi olarak da adlandırılan Kız Okulu, açılışından 1922'ye kadar 600 mezun vermişti. 1901 yılında okuldaki öğrenci sayısı 447 iken, 1902'de bu sayı 390'a düşmüştü.[680]

[679] Bora, **a.g.e.,** s. 88.
[680] Müslime Güneş, "XX. Yüzyıl Başlarında Küçük Menderes Havzası Yerleşimlerinde Azınlık Okulları ve Eğitim Yaşamı", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C.1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, s. 149.

Kızların eğitim gördüğü okullardan biri olan Rum Okulu, bugünkü Akyol caddesinin uzantısı olan ana cadde üzerindeydi. Kızlara, rahibeler ders veriyordu.[681] Bu okullar, Rumların 4 Eylül 1922 tarihinden sonra Tire'den ayrılmalarıyla kapanmıştı.

Tire'de kurulan ilk büyük kütüphane, Osmanlı Devleti'nde Bağdat Valiliği'ne kadar yükselmiş olan 19. yüzyıl âlimlerinden Mehmet Necip Paşa'nın kurduğu Necip Paşa Kütüphanesidir. Tire'de bulunan küçük kütüphanenin ihtiyacı karşılamadığını düşünen Necip Paşa, şehirde büyük bir kütüphane kurmaya karar vermişti.[682] İnşası 1827 yılında tamamlanan kütüphanede, Necip Paşa tarafından vakfedilen 671 adet yazma ile 1.611 adet Cumhuriyet öncesi kitap bulunmaktadır. Eski yazma eserlerin yanı sıra, Cumhuriyet'in ilk yıllarında basılmış bazı kitap ve ansiklopediler ile batı klasiklerinin tercümeleri de kütüphanede mevcuttur.[683]

II. Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim

Aydınoğulları Beyliği'nden bu yana önemli bir eğitim ve kültür merkezi olan Tire'de uzun savaş yılları her alanda olduğu gibi eğitim ve kültür alanlarında da kenti olumsuz etkilemişti. Savaş boyunca öğretmen maaşlarının düzenli olarak ödenememesi, pek çok öğretmenin görevinden istifa etmesi, öğrenci sayısının azalması gibi eğitim alanında yaşanan aksaklıklar, 4 Eylül 1922 tarihinde Tire'nin işgal altından kurtarılmasından sonra son buldu. Bu tarihten sonra kentte adeta bir eğitim seferberliği başladı. Kentin düşman işgalinden kurtulması için Milli Mücadele'ye katılan Tire halkı, bu kez eğitim alanında verilen mücadeleye katılmıştır. Tire halkının maddi manevi yardımıyla yeni okullar inşa edilerek, eski okulların tamiri yapılmış; ailelerin teşvikiyle öğrenci sayısının artırılması sağlanmıştır.

Tire Maarif Encümeni ve Mekatib Heyet-i Talimiyesi, 30 Eylül 339 (M.1923)

[681] Ertekin, **a.g.e.**, ss. 34-35.
[682] Faik Tokluoğlu, "Necip Paşa Kütüphanesi" **Küçük Menderes Halkevi Dergisi,** Sayı: 4, s. 63.
[683] Ali İhsan Yıldırım," Necip Paşa Kütüphanesi," **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007, s. 41.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuma ve yazma oranının ülkenin genelinde olduğu gibi düşük olması nedeniyle, okuma yazma kursları açılmıştı. Bu kurslar sayesinde yaşı ilerlemiş olmasına rağmen okuma yazma bilmeyen kişilere okuma ve yazma öğretilmişti. Ayrıca tarih, coğrafya, matematik gibi bilimlerde de temel bilgiler verilmiş, buna ilaveten mesleki eğitim veren çeşitli kurslar açılarak halkın bilgilendirilmesi sağlanmıştı. Tire'de de halkı aydınlatmak, halka okuma yazma öğretmek maksadıyla merkez Birinci Erkek Mektebinde 1925 yılından itibaren "Halk Okutma Mektebi" adı altında eğitim verilmişti. Halk Okutma Mektebinin amacı; halka medeni hayatı, milli harsı, cumhuriyet ve demokrasi fikriyatını benimseterek, halkın kültür seviyesini yükseltmekti.

Bir gazete haberinde; halk konferansları ve köy irşat kollarının bütün memleketi saran bir şekil aldığı belirtilirken, Tire Belediye Reisi Refik (Sandıkoğlu) Bey'in 1926 yılında bu tür eğitim içtimaları, Halk Okuma Mektebi ve diğer içtima faaliyetleri için bütçeye mühim bir meblağ koyduğu halde, 1927 yılı bütçesine bu meblağı koymaması eleştirilmişti.[684]

Tire'de eğitim alanındaki önemli gelişmelerden biri Halk Dershaneleridir. Maarif Eminliğinin hazırladığı talimatnameye göre; Halk Dershanelerinde tahsil süresinin iki yıl olmasına karar verilmişti. Her dershanede iki sınıf bulunacak ve bilmeyenlere okuma yazma öğretmenin yanında, malumatı vataniye gibi temel dersler de öğretilecekti. Halk Dershanesi öğretmenleri ders başına 50 kuruştan 75 kuruşa kadar ders ücreti alacaklardı.[685] 1926 yılında Tire'de 8 adet Halk Dershanesi vardı ve 11 öğretmen görev yapmaktaydı. Anadolu gazetesi, Halk Dershaneleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Tire'de halkı tenvir etmek için halk dershaneleri açılmıştır. Türkiye'de emsali bulunmayan bu tarz teşkilat ilk ve yüksek halk dershaneleri namıyla iki kısmı ihtiva etmektedir... Tire'de açılan ilk halk dershaneleri iki sınıftan ibarettir. Tire halkında olan iştiyak ve arzu tasvir edilmeyecek kadar şiddetlidir... İlk halk dershanelerine hiç okuma bilmeyenler ile biraz okuma yazma bilen her Türk kayd ve kabul edilecektir. Bu dershanelerde elif ba, din dersleri, hesap kıraat, milli tarih ve coğrafya ile serbest dersler tedris edilir.

Milli tarih ve coğrafya yalnız ikinci sınıfta tedris edilir. Serbest dersler her sınıfta okutulabilir. Bu dersler, medeni ve iktisadi malumattan bahseder.

Yüksek halk dershaneleri memlekette milli, ticari sanayi malumatı vermek için açılmıştır. Bu dershanelere ilk mekteplerin son sınıfları da kabul edilecektir…

Bir iki gün devam eden bir kayıt neticesinde birçok talebe müracaat etmiştir... İlk yüksek halk dershaneleri müdüriyetine merkez birinci erkek mektebi müdürü genç terbiyecilerden Hulusi Erdoğan Bey intihab edilmiştir… Memleketimizin en büyük ihtiyacı olan bu dershaneler için en yılmaz ve en fedakâr mesai sarf eden kazamızın kaymakamı Haydar Bey Efendi ile Tiremizin müftüsü ve halk fırkası mutemedi ile yeni teşkil edip de az zaman içinde büyük bir varlık gösteren Tire Ticaret Odası reisi ile Muallimler Birliği idare heyeti ve ticaret odası heyetlerinin mesaileri çoktur. Bilhassa ticaret odası bu dershaneleri maddi himayesine alarak idare heyeti kararı ile dört yüz lira vermiştir…[686]

1926 yılı sonunda, Halk Dershanelerinde talebe miktarının azaldığı belirtilerek, "*İzcilik izini kaybetmiş. Başmuallimlerden Osman Bey'i vazifeye davet ediyoruz.*"[687] sözleriyle Halk Dershanelerinin durumu tenkit edilmişti. 1927 yılında ise dönemin gazetelerinde Halk Okutma Mektebinin öneminden bahsedilerek, mektebe ayrılan bütçenin genişletilmesi şu cümlelerle bir kez daha talep edilmişti:

"Tire'de halkı aydınlatmak, halkı okutmak üzere merkez birinci ilk erkek mektebinde üç seneden beri halk okutma mektebi devam etmekte ve her sene yüzlerce Türk medeni hayata, milli harsa, cumhuriyet ve demokrasi fikriyatına halkın bilgisini artırmak amacıyla çalışılmaktadır. Bu müessesenin gayesi halkın seviyesini yükseltmektir. Tire halkı okutma mektebi halka lazım gelen bilgileri kazandırmayı amaçlamaktadır… Hayat mücadelesi terbiyesi de verilmektedir… Halk konferansları ve köy irşat kolları bütün memleketi saran bir şekil almaktadır. Tire belediye reisi geçen sene bu tür eğitim içtimaları, halk okuma mektebi ve diğer içtima faaliyetleri için bütçeye mühim bir meblağ koyduğu halde maalesef 1927 senesi bütçesine bu meblağ konmamıştır." [688]

[684] **Anadolu,** 11 Teşrin-i Sâni 1927.
[685] Tutsak, **a.g.e**., s. 412.
[686] **Anadolu,** 18 Teşrin-i Sâni 1925.
[687] **Hizmet** 20 Kânun-i Evvel 1926.
[688] **Anadolu**, 11 Kânun-i Evvel 1927.

1 Kasım 1928'de TBMM'de 11 maddeden oluşan 1353 sayılı Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun kabul edilmiş ve 3 Kasım 1928'de yürürlüğe girmişti.[689] Yasanın kabul edilmesinden sonra yeni Türk alfabesinin öğretilmesi için okuma yazma seferberliğine girişilmiş, bu amaçla 1 Ocak 1929'dan itibaren "Millet Mektepleri" adındaki kurslar açılmıştır. 16–45 yaş arasındaki kişilerin öğrenim gördüğü ve 1936 yılına kadar faaliyetlerine devam eden Millet Mekteplerinde, Mustafa Kemal Paşa "başöğretmen" sıfatıyla, yeni alfabeyi Türk halkına öğretmeye çalışmıştı.[690]

Yeni harflerin resmi olarak kabul edilmesinin ardından Maarif Vekâletinin İzmir'de Millet Mektepleri açılması için gönderdiği talimat üzerine; Millet Mektepleri Vilayet Heyeti, 6 Aralık 1928 tarihinde Vali Kazım (Dirik) Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı. Toplantı sonucunda, vilayette 600 Millet Mektebinin açılmasına karar verilerek bütçe hazırlıklarına başlanmıştı. Millet Mektepleri için ayrılan bütçe 53.000 lira olarak belirlenmiş ve bu bütçeyle İzmir Vilayetinde 400 dershane açılması öngörülmüştü. Millet Mektebi dershanelerinde 550 muallim görevlendirileceği gibi mektepsiz ve muallimsiz köylere 50 seyyar muallim gönderilecek ve bu öğretmenlere 1929 yılı Nisan ayına kadar 200 lira ödenecekti.[691]

İzmir'deki Millet Mektepleri 1 Ocak 1929 tarihinde, her yerde olduğu gibi merasimle açılmıştı. Millet Mektepleri Talimatnamesi'ne dayanılarak açılan halk okuma odalarının kuruluş amacı ise şöyle açıklanmıştı:

"*Millet Mektepleri teşkilatının hakiki semerelerini verebilmesi için halkı yalnız okuyup yazdırmak kâfi değildir. Okumak ve yazmak hayatta fikir terbiyesi ve hars için nihayet vasıtadır. Türkiye halkını ümmilikten kurtarmak için sarf etmekte olduğumuz mukaddes sayın asıl muvaffakatı; halka okumayı sevdirdiğimiz, mütalaa zevkini verebildiğimiz zaman anlaşılacaktır. Millet Mekteplerinde okuttuğumuz kadın ve erkek vatandaşlarımız alfabe ve kıraat sayfalarından sonra kendilerini şahsen alakadar eden malumatı ve vatandaşlık hak ve vazifelerini öğrendikleri zamandır ki, mesut ve münevver vatandaşlar yaratmış olmak saadetini duyacağız. İşte bu gayeye doğru atılmış ilk adım, okuma odaları teşkilatıdır."*[692]

Tire Millet Mektepleri, 1929 yılı kursiyerleri. (Munis Armağan arşivi)

[689] Pars Tuğlacı, **Çağdaş Türkiye 1**, Cem Yayınları, İstanbul, 1987, s. 233.
[690] Tuğlacı, **a.g.e**, s. 232.
[691] **Hizmet**, 23 Aralık 1928.
[692] Tutsak, **a.g.e**, s. 395.

İzmir'de Millet Mekteplerinin açılmasıyla eşzamanlı olarak Tire'de de kurslar başlamıştı. İlçede 1929 yılında 29 adet A kursu, 5 adet B kursunda eğitim gören 591 kadın, 907 erkek olmak üzere 1.498 öğrenci vardı. Aynı yıl Millet Mektebinde 7 bayan, 23 erkek olmak üzere 30 muallim görev yapmaktaydı.[693] Edindiğimiz başka bir bilgiye göre; 1929 yılının Ocak ayında Tire'de Millet Mektebi kapsamında (A) ve (B) kursu olmak üzere 48 kurs açılmış ve 1.761 erkek derslere devam etmişti. Kadınlar için 8 adet olan (A) kursunda 383 bayan eğitim almıştı.[694]

1929 yılının Mart ayında Millet Mektebi (B) kursunda yapılan imtihan neticesinde ilçede 530 erkek ve 143 kadın başarılı olmuştur.[695] Aynı yılın sonlarında Tire'de 6 adet okutma odası açılmıştı.[696] Ayrıca Tire'de bulunan 39. Alay Komutanlığı okuma yazma kurslarını askerler için kışlaya taşımıştı.[697] Alay Komutanlığında düzenlenen kurslar Ulus Okulaları ve Ulus Okulları dönemlerinde de devam etmiş, ülkenin dört bir yanından askerlik görevini ifa etmek için Tire'ye gelen erlere eğitim verilmişti.[698] Millet Mektepleri bünyesinde açılan okuma-yazma kurslarına ilçede yaşamakta olan Yahudiler de katılarak yeni alfabeyi öğrenmişlerdi. Cumhuriyet İlkokulu'nda okul müdürü Osman Nurettin (Bozkurt) Bey'in sorumluluğundaki "A" ve "B" kurslarına katılan Yahudi aileler kursu başarıyla tamamlamışlardı.[699]

Yalnızca Tire'nin merkezinde değil, köylerinde de eğitime büyük önem verilmiştir. 1931 senesinde Kızılcahavlu, Çamköy, Mahmutlar ve Eskioba köylerine ikişer dershaneli birer mektep inşa edilmiştir.[700] 1933 yılı Cumhuriyet Bayramı'nda ise Arpacılar, Boynuyoğun, Çiniyeri, Yenioba, Alacalı, Küçükkale, Büyükkale, Bülbüldere, Ayaklıkırı, Akyurt mekteplerinin açılış merasimi yapılmıştı.[701]

Eğridere Köyü İlkokulu, Öğretmen Hüseyin Bey öğrencileriyle, 1936.

[693] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 71.
[694] **Anadolu,** 14 Kânun-i Sâni 1929.
[695] **Anadolu**, 8 Mart 1929.
[696] **Anadolu**, 25 Teşrin-i Sâni 1929.
[697] Munis Armağan, 16 Mayıs 2010 tarihli mülakattan.
[698] Murat Sanus özel arşivinde 1939 yılında 39. Alay Komutanlığı bünyesinde düzenlenen kurslarda 28 farklı kentten 181 askerin hak kazandığı Ulus Okulaları çıkış belgesi (diploması) bulunmaktadır. Söz konusu kurslar Tire ilkokul öğretmenleri Emine Irçağ, Ulviye Terim, Fatih Saruhan, Nebahat Atılgan, Hamdi Erbil, Avni Doğan, Sermet Erol, Ahmet Çığ, Halim Özkul, Sırrı Bozatık, Zehra Göktürk, Hasan Oral, Temel Duman, Emine Akşahin, İsmet Öztüzün ve Makbule Tuncer tarafından verilmiştir.
[699] Armağan, **Anadolu Tarihinde…,** s. 76.
[700] **Yeni Asır,** 9 Teşrin-i Evvel 1931.
[701] **İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası**, Yıl: 8, Sayı: 8-9-10, (Ağustos-Eylül 1933), s. 3.

1935 yılında Tire köy okutanları Kaymakam Gafur Soylu'nun başkanlığı altında maarif memurları, ilk tedrisat müfettişinin de katıldığı içtimada maarif memurluğu dairesinde toplanmışlardı. Kaymakam Gafur Soylu, köy okullarının bütün isteklerini ve köylerinin ilerlemesi yolundaki düşüncelerini dikkatle dinleyerek uygulanabilecek planları not etmiş, köy okutanlarının yaşadığı sorunları ortadan kaldırmak için çaba göstermişti. İçtimada; köy çocuklarının düzenli olarak mektebe gönderilmesi, köyde hiçbir çocuğunun okullardan uzak kalmaması, okullardaki ders levazımıyla oyun meydanı eksikliklerinin tespit edilerek giderilmesi, okullara bağlı örnek tarla ve bahçelerin iyi bir şekle sokulması, okutanların köy halkını ve ihtiyar heyetini bilgilendirmeleri üzerinde durulmuştu. Ayrıca "En büyük kültür teşkilatı olan Tire Halkevi köycülük şubesi"nin", köylüler arasında araştırma yaparak halk hakkında bilgi toplanmasına karar verilmişti. Bu sayede kültür işlerinin daha düzgün şekilde yürütülmesi amaçlanmıştı.[702]

Aynı yıl Tire'de köy bayramı dolayısıyla Çamköy, Boğaziçi, Yeniçiftlik ve Eskioba köylerinde sergiler açılarak, şenlikler yapılmıştı. Kaymakamlığın programı gereğince; köylülerin yetiştirdiği hayvanlar, ürünler ve her çeşit dokumalar sergilenmiş; Türk inkılâbının verimli işlerini anlatan kroki, resim, grafik ve afiş gibi levhalar asılarak köy halkına bilgiler verilmişti. Çamköy, Boğaziçi, Yeniçiftlik ve Eskioba köylerinde yaşayan köy halkı, sergi yerinde toplanarak, açılışını Kazım Dirik'in yaptığı kutlamaya katılmışlardı. Kazım Dirik'in konuşmasının ardından Gafur Soylu ve köy muhtarları köy bayramının ve sergilerin önemini anlatan bir konuşma yapmışlardı. Binlerce köylünün iştiraki ile sergi merasimleri yapıldıktan sonra cumhuriyet andaçlarına çelenkler konulmuş ve şehitlerimiz için yetiştirilen koruluklara hatıra olarak ağaçlar dikilmişti. Bu merasimden sonra köy eğlencelerine başlanmış, hatıra olarak saklanan eski zeybek elbiselerini giyen gençler milli oyunlar oynayarak akşama kadar eğlenmişlerdi. İki yıldır, köylüler tarafından para toplanarak, Gökçen nahiyesine yapılması planlanan Gökçen Abidesi'nin de temeli atılmıştı.[703]

Tire Gezisi, Mart 1935. Fötr Şapkalı Gafur Soylu, sağında Kazım Dirik.

[702] **Ege**, 12 Mart 1935.
[703] **Ege**, 12 Mart 1935; **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1935.**; Cumhuriyet**, 3 Haziran 1933.

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan ilçede bu alanlarda halkı bilgilendirmek için çeşitli ziraat kursları da açılmıştı. Söz konusu durum Anadolu gazetesinde şöyle aktarılmıştı:

"Zeytin Budama Kurslarında Tire, Ödemiş ve Birgi'de iyi neticelere varıldı. Tire, Ödemiş, Birgi ve Gökçen'de açılan zeytin budama kursları, muhitte büyük alaka görmüş, yüzlerce müstahsil devam etmiştir. Kurslarda bilhassa ameli dersler üzerinde durulmuş, mıntıka bakım memuru Galip Bey tarafından muhtelif mahallerde budamalar yapılmıştır. Bu kazalarda herkes deliceleri aşılamak, zeytinliklerini budamak için müracaatta bulunmaktadır."[704]

"Tire'de bir ipekböcekçiliği kursu açılacak, halka fenni ipekböcekçiliği öğretilecektir. Vilayet ziraat müdürlüğü, ziraat vekâletinden mühim miktarda ipekböceği tohumu getirtmişti. Bu tohumlar, vilayetimizin en çok istihsal eden Ödemiş Tire ve Bayındır kazalarındaki çiftçilere parasız dağıtılacaktır."[705]

İlçede 1938 yılında el sanatları alanında da kurslar verilmişti. 1938 yılı Ocak ayında, 22 kadın kursiyerin katılımıyla dikiş ve nakış kursu açılmıştı. Kurs bitiminde, Tire halkı tarafından ilgiyle karşılanan el sanatları sergisinde, kursiyerler tarafından işlenen karyola takımları, çay takımı örtüleri, köşe yastıkları halkın beğenisine sunulmuştu.[706]

a. Okullar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kazaların maarif işleri, kazalarda oluşturulan encümenler vasıtasıyla yürütülmekteydi. 24 Kasım 1926 tarihinde çıkarılan Maarif Müdür ve Muallimleri Talimatnamesinin 7. maddesine göre; kazalarda maarif işlerinin maarif memurları tarafından yürütülmesine karar verilmişti. Tire'nin ilk maarif memuru Hulusi Erdoğan Bey'di.[707]

Orhan Rahmi Gökçe (işaretli) önderliğinde Numune Mektebi izcileri, 1925.

Tire'nin geçmişte iyi bir eğitim alt yapısına sahip olması ve halkın eğitime olan ilgisi ilçede okullaşma oranının hızla artmasını sağlamıştı. Dönemin kaymakamları öncülüğünde, hükümetin yardımı ve halktan toplanan paralar ile yeni okullar inşa edilerek tamire muhtaç binalar ıslah edilmişti.

1922–1923 ders yılında 21 erkek, 7 kadın olmak üzere toplam 28 muallim bulunmaktaydı. 1923 yılında 11 okulun bulunduğu ilçede; 873 erkek, 389 kız öğrenci olmak üzere toplam 1.262 öğrenci oldu-

[704] **Anadolu,** 3 Mart 1938.
[705] **Anadolu**, 23 Mart 1938.
[706] **Anadolu**, 3 Nisan 1938.
[707] **İzmir Vilayet Salnamesi 1927–1928**, s. 8.

ğunu biliyoruz. Bu tarihte 4'ü erkek, 5'i kız mektebi olmak üzere ilçede toplam 9 mektebe ihtiyaç duyulmaktaydı.[708] 1925–1926 ders yılında ise 29 erkek, 9 kadın olmak üzere 33 öğretmen görev almıştı.

1925 yılında Tire'ye bağlı Karauhat karyesi ahalisinin yardımıyla yapılması planlanan mektep için vilayet muhasebei hususiyesi tahsisatından bin lira verilmesine karar verilmişti.[709] Aynı yıl mevcut medreselerden yalnız Necip Paşa Medresesi'nin tadilatı ile mektep haline gelebileceği bildirilerek, diğer medreselerin yapılmaması talep edilmişti.[710]

1925 yılında Tire'nin kültürel durumu hakkında bilgi veren Türk İli gazetesinde yer alan habere göre; ilçenin kültürel yönden gelişmesi için özellikle Tire muallimleri ve gençleri büyük çaba göstermekteydi. Bir kız mektebi, bir muhtelit Musevi mektebi ve üç erkek mektebi olmak üzere 5 mektebi olan Tire'de muallim adedi otuzdan fazla olup, talebe mevcudu ise 200 kadardı. Bu dönemde Türk Ocağı himayesinde futbol, mekteplerde ise izci teşkilatı vardı.[711]

Anadolu gazetesinde, 1926 yılında ilçenin eğitim yapısı hakkında şu bilgiler verilmiştir:

"Muhtelit (karma) mektebi, Musevi cemaatine dair hususi bir mektep olduğunu bilmeksizin ziyarete gittiğim vakit anladım. Mektep müdürü ile Türkçe muallimi Necip Bey tarafından nezaketle istikbal edildim. Beş muallim ile idare olunan 20 talebeli bu mektepte Türkçeden daha ziyade Fransızcaya ehemmiyet verildiği görülmüştür. Talebelerin birçok seneden beri Türkçe dersi görmekte olduklarına nazaran iktisab ettikleri malumat ezher cihet şayan teşekkürdür."[712]

Tire'de Merkez Erkek Mektebi, İstiklal Mektebi, 4 Eylül Mektebi, İkinci Mektep, Merkez Kız Mektebi, Muhtelit (karma) Hususi mektebi namıyla altı mektep vardır. Bu mekteplerin talebe miktarı 1.300'den ibarettir. Memleketin 40.100 nüfusu nazarı itibara alınacak olunursa nispete pek az görülürse de üç yüzü mütecaviz halkın dahi gece derslerinden istifade etmekte oldukları müşahede edilmiştir.[713]

Tire'de başta halk fırkası mutemedi muhterem Müftü Sunullah Efendi olduğu halde ticaret odası reisi Hidayet ve belediye reisi Refik ve kaymakam Haydar, merkez başmuallimi Hulusi Erdoğan ve İstiklal mektebi başmuallimi İrfan Beylerle diğer muallim arkadaşların himmetleri ile açılan gece derslerine muntazam surette devam edilmektedir… Hususiyle son sınıf talebeleri ticaret derslerinden çok istifade etmektedir."[714]

1927–1928 ders yılında Tire'de 19 mektep vardı. Aynı yıl ilçede cumhuriyet inkılâplarıyla bağdaşmayan 5 gizli okul, ruhsatsız olarak açılmıştı. Konuyla ilgili Anadolu gazetesinin satırlarına müracaat edeceğiz:

"Zabıtamız Tire'de irtica yanlıları tarafından idare edilen maarif idaresini ruhsatına haiz olmayan beş gizli mektep bulmuştur. Mektepler, eski zamanlara hasret çeken, cumhuriyet idaresini beğenmeyen bir yapıdadır.

Mekteplerde 234 talebe bulunmuş ve bilhassa çocukları terbiye için kocaman sopalar da bulunmuştur. Çocuklar bağdaş kurarak veya diz çökerek oturmaktadırlar. Bu mektepleri idare edenler muallim olduklarını fakat mürebbiyelik ettiklerini ve çocuklardan ancak haftada yüz para aldıklarını söylemişlerdir. Tire'nin hamiyetli Cumhuriyetperver halkı sorumluların cezalandırılmasını istemektedirler. Maarif vekili Ahmet Bey konu hakkında tahkikat yapılmasını istemiştir." [715]

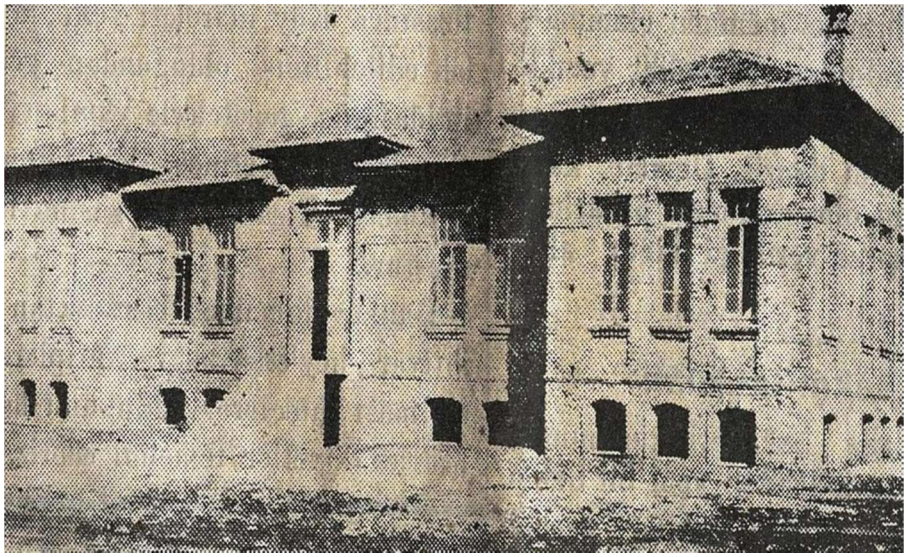
Türk maarif sistemine uygun olmayan beş mektebin faaliyetlerine bir hafta içinde son verilmişti.[716]

1929 yılında; bir adet bir sınıflı, beş adet iki sınıflı, sekiz adet üç sınıflı ve iki adet beş sınıflı olmak üzere, toplam 16 adet mektep vardı. 1.215 öğrencinin olduğu ilçede, 33 öğretmen görev yapmaktaydı.[717] 1931 yılında ise Ödemiş, Tire ve Bayındır köylerinde yeni mekteplerin yapılmasına karar verilmişti. Bu karara göre; Tire'de iki dershaneli dört tane mektep yapılacaktı.[718]

---

[708] **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap**, s. 281.
[709] **Anadolu**, 27 Ağustos 1925.
[710] **Anadolu,** 29 Teşrin-i Evvel 1925.
[711] **Türk İli,** 19 Temmuz 1925.
[712] **Anadolu,** 9 Şubat 1926.
[713] **Hizmet,** 20 Kânun-i Evvel 1926.
[714] **Hizmet,** 20 Kânun-ı Evvel 1926.
[715] **Anadolu**, 20 Teşrin-i Sâni 1927.
[716] **Anadolu**, 29 Teşrin-i Sâni 1927.
[717] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 68.
[718] **Hizmet**, 15 Ekim 1931.

1932–1933 ders yılı içinde ise 25 erkek, 12 bayan öğretmen olmak üzere 37 öğretmen görev yapmıştı.

Kahrat Köy Mektebi

1933 yılı, Tire'de eğitim alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıldı. Tire'ye bağlı 20 köy mektebinin Cumhuriyet bayramında açılması için büyük çaba gösterilmişti.[719] Ancak mektep inşaatlarının yapılması için Vali Kazım (Dirik) Paşaya verdikleri söz üzerine taş ve kum taşıyarak inşaata yardım eden ilçe halkı köylerde yapılan okullara muallim gönderilmemesinden şikâyetçi olmuştu.[720]

1934 yılında Vali Kazım Dirik ile refakatinde bulunan Halkevi Köycüler Şubesi azasından Nalân Hanım ve Sanat Mektebi Müdürü Danyal Bey, Tire'ye kültür tetkikatı için gitmişlerdi. Tire, Bayındır ve Ödemiş kazalarının yüksek dağlarındaki çamlıklarda zayıf ve fakir mektep çocukları için açılmış olan Kinderhaym'lara çıkılmış talebelerin sıhhi durumları tetkik edilmişti.[721]

1922–1940 yılları arasında Ege Bölgesi'nde öğretmen sayısının en yüksek olduğu yer İzmir kazasıydı. Tire, Ödemiş ve Bergama'dan sonra öğretmen sayısının en yüksek olduğu ilçeydi.[722] Atatürk Dönemi'nde ilçe merkezinde bulunan okullar birinci mektep, ikinci mektep, üçüncü mektep, dördüncü mektep ve beşinci mektep adlarıyla açılmış zaman içinde okul isimleri değiştirilmişti. Atatürk Dönemi'nde ilçe bulunan okullar şunlardı:

1. Birinci Mektep (Kurtuluş İlkokulu)

İnşasına 1905 yılında başlanan ancak bazı sorunlar nedeniyle 1919'da yapımı tamamlanan okul binası, Tire'nin Rumlar tarafından işgali süresince askeri kışla olarak kullanılmıştır. İşgalci Yunan orduları tarafından kışla olarak kullanılan okul, "Karabaş Konağı" adıyla anılmıştır.[723] Kurtuluş Okulu'nun bodrum katı, Yunan askerlerinin Türklere işkence yaptıkları yerdi.[724] Tire'nin düşman işgalinden kurtulmasını müteakip, okul binası yaklaşık bir yıl hükümet binası olarak kullanılmışsa da, 1923 yılından itibaren yeniden okul binası olarak kullanılmaya başlanmıştır.[725]

Fatin Saruhan, Hulusi Erdoğan, Ali Mermi Akdemir'in müdürlüğünü yaptığı okulda; Orhan Rahmi Gökçe, Ali Nermi, Ahmet Fatin Saruhan, Melahat Aksoy, Tahsin Tengiz, Ali Sırrı Bozatık, Seyide İnal, Şefika Göktürk, Feliha Hanım, M. Şefik Mete, Hasan Oral, Fahriye Önder, Atatürk Dönemi'nde görev yapmış öğretmenlerdi.

[719] **Yeni Asır**, 26 Eylül 1933.
[720] **Anadolu,** 20 Teşrin-i Sâni 1933.
[721] **Anadolu**, 11 Temmuz 1934.
[722] Tutsak, **a.g.e**. s. 301.
[723] Munis Armağan, **Tüm Yönleriyle Tire 2**, Uğur Ofset Matbaa, İzmir, 1983, s. 36.
[724] Endercan Kurşaklıoğlu, 3 Şubat 2011 tarihli mülakat.
[725] Ertekin, **a.g.e.**, s. 70.

Solda Rum Metropol Kilise, Sağda Birinci Mektep

1932 yılında Tire Birinci Mektep muallimleri, yedinci mıntıka ilk tedrisat müfettişi Argun Bey'in şerefine bir çay ziyafeti vermişlerdi. Muallimlerden biri Argun Bey'in Tire muhitindeki hizmetlerinden bahsetmişti. Kaymakam Baha Bey'in konuşmasının ardından çay toplantısına son verilmişti.[726] Söz konusu toplantıdan bir ay sonra kentin ilk tedrisat müfettişliğine, aynı görevi Ödemiş'te sürdüren Sabri Bey atanmıştı.[727]

2. İkinci Mektep (Cumhuriyet İlkokulu)

1924 yılında İkinci Mektep adıyla inşasına başlanan Cumhuriyet İlkokulu, dönemin kaymakamı (Mehmet Esat Bey) öncülüğünde kurulan bir komisyonla halktan toplanan paralarla inşa edilmiştir. Maliyeti yedi bin lirayı bulan okul binası; iki katlı, taş duvarlı, tavan ve tabanı tahta, üstü çatılı, merdivenli ve pencereleri kemerliydi. 1925 yılında eğitime başlayan Cumhuriyet İlkokulu, ilk mezunlarını 1927 yılında vermişti.[728] 1968 yılına kadar eğitim verilen bu bina, öğrenci sayısının artması nedeniyle yetersiz kalmış ve aynı temeller üzerine günümüzdeki okul binası inşa edilmişti.

Osman Nurettin Bozkurt ve Memduh Terim'in müdürlüğünü üstlendiği okulda; Mustafa Rahmi Bey, Osman Nurettin Bozkurt, Makbule Tuncer Terim, Şükriye Hanım, Ali Nazmi Bey, Mehmet Emin Bey, Müşfika Hanım, Hatice Rizan Hanım, Nemciye Hanım, Mükrime Özgiray, Şevket Bey, Niyazi Ziver Bey, Mebrure Hanım, İrfan Ataoğuz, Ferdane Gümüştekin, Hanife Ülkü, Kasıma Hanım, Avni Doğan, Sermet Erol, Temel Dumanoğlu, Sadık Yöntemir, Saliha İsmet Öztüzün, Nazmiye Bulut, Emine Ircağ, Memduh Terim, Zehra Göktürk, Mesrure Ötüken, Nebahat Atılgan, Emine Akşahin, Atatürk Dönemi'nde görev yapmış öğretmenlerdi.[729] Tire İkinci Mektep binasının ihate duvarı olmaması nedeniyle talebeler teneffüs vaktini sokakta geçiriyorlardı. Öğrencileri olumsuz etkileyen bu durum karşısında 1931 yılında Maarif Müdürlüğü tarafından ihate duvarı yapılmıştı.[730]

[726] **Anadolu**, 11 Teşrin-i Evvel 1932.
[727] **Yeni Ödemiş Mecmuası**, 15 Kasım 1932.
[728] Ertekin, **a.g.e.**, s. 81.
[729] Ertekin, **a.g.e.**, s. 81.
[730] **Anadolu**, 13 Ağustos 1931.

1953 yılında, Cumhuriyet İlkokulu ve Öğrencilerini Koruma Derneği kurulmuştu.[731] Atatürk Dönemi'nde, halk arasında, "Çarşı Okulu" olarak da anılan[732] Cumhuriyet İlkokulunun adı, 2004 yılında "80.Yıl Cumhuriyet İlköğretim Okulu" olarak değiştirilmişti.

İkinci Mektep

3. Üçüncü Mektep (İstiklal İlkokulu)

Tire'nin ilk mahallelerinden biri olan Sofuköy girişinde yer alan ilkokul binasının temeli 1904 yılında Halil Rüştü Bey'in girişimleriyle atılmıştı.[733]

1912 yılında Fevziye Mektebi adıyla eğitime başlanan okul binası, bodrum kat üzerine 22 metrekarelik dört dershaneden oluşmaktaydı. Tireli Molla Hasan oğlu Hasan Şerif Çinik'in başöğretmenliğini yaptığı okulda, Yunan işgali nedeniyle Hasan Şerif Çinik ve birkaç öğretmen görevlerinden ayrılmışlardı. Sonraları İstiklal Okulu adı verilen Fevziye Mektebi, 1919 yılı Mayıs sonlarında Yunanlılar tarafından işgal edilerek Yunan Jandarma Karakolu haline getirilmişti. Türk ordusunun Tire'nin kurtuluş gününde ilçede Türk bayrağı diktikleri yerlerden biri de Fevziye Mektebi'ydi. Zaferin ardından okulda tekrar eğitime başlanmıştı. Okulun başöğretmenliğine lise mezunu İrfan (Ataoğuz) Bey tayin edilmiş, kendisi 1928 yılına kadar görevine devam etmişti.

1922-1926 yılları arasında 6 sınıflı olarak eğitim veren okulda, 1926-1928 yıllarında ilkokulların 5 yıla indirilmesi nedeniyle 5 sınıflı olarak eğitime devam edilmişti. Ancak 1928'de okul binasının yetersiz olmasından dolayı okul üç sınıflı hale getirilmişti. 1928'de İrfan Bey yerine İzzettin Bey başöğretmenliğe getirilmiş, bir yıl sonra ise Hamdi Erbil vekâleten başöğretmenlik görevini yürütmüştü.

1930 yılında Kurtuluş Okulu öğretmeni Fatin Saruhan, İstiklal Okulu başöğretmenliğine tayin edilmişti. Okul binasının eksiklerini tamamlamak için büyük çaba sarf eden Fatin Saruhan, bir yıl içinde okulun eskiyen taban döşemelerini değiştirmiş, tuvaletleri yeniden yaptırmış, havuz inşa ettirmiş, okulun bodrum katını kullanılır hale getirmişti. Üç sınıflı öğrenim verilen okulda, 1930 yılı kayıtlarına göre 8 kız, 72 erkek öğrenci olmak üzere 80 öğrenci öğrenim görmüştü. Fatin Bey'in müdürlüğü süresinde, az miktarda olan kız öğrenci sayısı 100'e ulaşırken, erkek öğrenci sayısı ise 256'ya ulaşmıştı. Artan talebe artışı

[731] Tokluoğlu, **Tire Çevre İncelemeleri...,** s. 164.
[732] Armağan, **a.g.e.**, s. 36.
[733] Armağan, **a.g.e.**, s. 37.

nedeniyle ek bina ihtiyacı ortaya çıkmış, okul bitişiğindeki Hattatoğlu Mescidi belediye tarafından yıkılmış, bitişiğindeki mahalle mezarlığı da eklenerek, 1932 yılında 2 sınıftan müteşekkil ek bina yapılmıştı. Kaymakam Baha Bey ve Müfettiş Argun Bey'in de destek olduğu ek bina ile okul, tekrar beş sınıflı hale getirilmişti.

İstiklal Mektebi Cumhuriyet Bayramı'nda (Cumhuriyet – Maarif – Ticaret – Ordu).

1937 yılında ise ek bina dersliklerinin yeterince havalandırılması ve aydınlatılması maksadıyla Berber Muhammer adlı bir vatandaşın evi okula dahil edilerek, okul bahçesi genişletilmişti. 1938'de okulun birinci ve ikinci sınıfları çiftli öğrenime başlamıştı.[734] İstiklal İlkokulunun bir başka özelliği de, Tire'de ilk kez radyo kullanılan okul olmasıdır. Okul müdürü Fatin Saruhan 1939 yılında Lorenz marka bir radyo olarak, radyoyu okul demirbaşı olarak kaydetmişti.[735]

Hamdi Erbil ve Fatin Saruhan'ın müdürlüğünü yaptığı okulda, Şükriye Bingül, Ahmet Fatin Saruhan, Ahmet Hamdi Erbil, Ahmet Nedim Çığ, Kemal Bey, Akile H. Ülkü, Mediha Gül, Fuar Ermeral, Kemal Özdemir, Muzaffer Aytaç, Ulviye Terim öğretmen olarak görev yapmıştı. [736]

4. Dördüncü Mektep (Dört Eylül İlkokulu)

24 Ekim 1902 tarihinde Hamidiye Mektebi olarak öğrenime başlayan Dört Eylül İlkokulunda işgal süresince Hüseyin Vasıf Bey başöğretmenlik yapmıştı. Bugünkü okul binası Hafız Süleyman adlı bir şahsa ait olup, dönemin kaymakamı Halil Rüştü Bey'in girişimleriyle Maarif Müdürlüğü tarafından satın alınmıştı. Halkın gayretleri ve bağışlarıyla tamamlanan okulun başöğretmenliğine, 1923 yılında Osman Nuri Bey getirilmişti. Tire'nin kurtuluş gününe binaen okula Dört Eylül İlkokulu adı verilmişti. Osman Nuri Bey'in ardından sırası ile Mustafa Lütfi Rami, Rıfat Zihni, Hamdi Erbil ve Süreyya Bey başöğretmenlik yapmışlardı. Osman Nuri, Mustafa Rahmi Bey, Mehmet Emin Bey, Şükriye Hanım, Rıfat Zihni Bey, A. Hamdi Erbil, Safiye Hanım, Mustafa Yıldırım Bey, Adile Hanım, Haydar Erol, Zihniye Hanım, Sadakat Yüksel öğretim kadrosundaydı.[737]

[734] Ertekin, **a.g.e.**, s. 90.
[735] Ertekin, **a.g.e.**, ss. 89-93.
[736] Ertekin, **a.g.e.** ss. 89–93.
[737] Ertekin, **a.g.e.**, ss. 99–100.

Dördüncü Mektep, 1931.

5. Beşinci Mektep (Tire Atatürk İlkokulu)

Atatürk İlkokulu Folklor Ekibi.

Atatürk Dönemi'nde Tire'de öğretime başlayan ilkokullardan biri de, Tire Atatürk İlkokuludur. 1934 yılında ilçede bulunan dört okulun ihtiyacı karşılamaması nedeniyle beşinci mektebe ihtiyaç duyulmuştur. Bahçe Kahve Mezarlığı[738] diye anılan bir alana, 1 Haziran 1934 günü İzmir Valisi ve aynı zamanda Okul Yaptırma Derneği Başkanı Kazım (Dirik) Paşa tarafından okul binasının temeli atılmıştır. Beşinci Mektep adıyla öğretime başlayan okul, 1941 yılında Atatürk İlkokulu adını almıştır.[739]

35.000 lira maliyeti olan okul inşası için halk, 18.000 lira bağışta bulunurken, Vali Kazım Dirik 17.000 lira vilayet bütçesinden para yardımında bulunmuştur.

Beşinci Mektep'in inşa edildiği yerin mezarlık alanı olması nedeniyle okul yapımına karşı çıkan kişiler gündüz yapılan inşaat faaliyetlerini gece bozarak inşaatın ilerlememesine neden olmuşlardı. Durumdan haberdar olan Vali Kazım Dirik, Tire'ye giderek okul inşaatını engelleyen kişilere uyarı mahiyetinde bir konuşma yapmıştı. Konuşma etkili olmuş ve okul inşaatı tamamlanmıştı.

Beşinci Mektep, 2 Mart 1937 tarihinde eğitime açılmış ve aynı yılın Eylül ayında, Tire'nin ilk ortaokulu, Beşinci Mektep binası ikinci katında eğitime başlamıştı. Tire Ortaokulu 1 Eylül 1937 tarihinden, 1940 yılına kadar Beşinci Mektep binasında öğretime devam etmiş ardından kendi binasına taşınmıştı.[740] İrfan Ataoğuz ve Temel Duman'ın müdürlüğünü üstlendiği okulda; Avni Doğan, İrfan Ataoğuz ve Halim Özkul öğretmenlik yapmışlardı. 1951 yılında da Atatürk İlkokulu ve Öğrencileri Koruma Derneği kurulmuştu.[741]

6. Tire Merkez Ortaokulu

Tireli öğrencilerin Cumhuriyet Bayramı kutlaması.

1937 yılında Tire Ortaokulu, Atatürk İlkokulu binasının ikinci katında 193 talebe ve 12 öğretmen kadrosu ile öğretime başlamış; aynı yıl, ilçede inşa edilecek ortaokul binası temelinin Ağustos ayı içinde atılmasına ve temel atma merasimine Vali B. Fazlı Güleç'in riyaset etmesine karar verilmişti. Valiyi davet

[738] Okulun kurulduğu alan üzerinde olan eski mezarlık Murtaza Dede Mezarlığı olarak da bilinmektedir. Bkz. Armağan, **a.g.e.**, s. 35.
[739] Armağan, **a.g.e.**, s. 35.
[740] Ertekin, **a.g.e.,** ss. 107-110.
[741] Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 164.

için Tire Kaymakamı Cemal Dinç ile Belediye Reisi Ali Okan ve Meclisi Umumi Tire azası B. Refik Sandıkoğlu İzmir'e giderek valiyi ziyaret etmişlerdi.[742]

Tire halkının kurduğu Ortaokul Kurma Cemiyeti, ortaokul için bugünkü öğretmen evi binasının bulunduğu yeri satın almıştı. Bu arsa Yamuk Mustafa mezarlığının olduğu alandır. Tire Belediyesi bu arsayı sembolik bir bedelle Ortaokul Binası Yaptırma Derneğine bırakmıştı. 1937 yılının sonlarında, söz konusu ortaokul binasının inşası için Tire kaymakamı tarafından halktan 30.000 lira para toplanmıştı.

Kültür Bakanlığı tarafından tertip edilecek bir proje dâhilinde, okul binası 1937 yılında yapılmaya başlanmıştı. Bina tamamen betonarme olarak inşa edilmişti. Sahası 900 metre murabbaı olan okul binasında, sınıfların yetince güneş görmesi için derslikler doğuya doğru inşa edilmişti.[743]

Sarfiyatı tahminen 42.507 lirayı bulacak olan ortaokulun[744] temeli 1 Ağustos 1937 tarihinde atılmıştı.[745] Mimar Abidin Mortaş'ın hazırladığı projeye göre; bina ihtiyaca göre büyütülecek şekilde dört dershaneli olarak düşünülmüştü. Mektep, idare kısmı ile dört dershaneyi, bir anfi, bir laboratuvar ile birer jimnastik ve konferans salonu ihtiva etmekteydi.[746] Fazlı Güleç, Tire'de yaptığı teftiş sırasında orta mektep inşaatını gezerek, inşaatın hızla ilerlemesinden duyduğu memnuniyeti ifade etmişti.[747] Sonuç olarak, 1939-40 öğretim yılında hizmete alınan Tire Ortaokulu'na, 1966-67 öğretim yılında lise müfredatı da eklenerek Tire Lisesi adı verilmiş olup, halen Tire Şehit Albay İbrahim Karaoğlanoğlu Anadolu Lisesi olarak eğitime devam etmektedir.

B. Dernekler

I. Türk Ocağı

Türk Ocağı 25 Mart 1912 tarihinde Ahmet Ferit (Tek) başkanlığında İstanbul'da bir kültür derneği olarak kurulmuştu. Türk Ocağının ilk nizamnamesinde, Ocağın amacı "*Akvam-ı İslamiye'nin (Müslüman milletlerin) bir rükn-i mühimmi (önemli bir unsuru) olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki (ilerleme) ve ilâsıyla (yükseltilmesiyle) Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak.*"[748] şeklinde açıklanmıştı.

Mütareke Dönemi'nde işgaller nedeniyle çalışmalarına son veren Türk Ocağı mensupları, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer alarak Ankara'da toplanmışlardı. Milli Mücadele'nin askeri safhasının kazanılmasından sonra, 1922 yılının Ekim ayından itibaren, ocaklar yeniden şubelerini açmaya başlamışlardı. 1924 yılına kadar 71 Ocak faaliyetlere başlamıştı.[749] Türk Ocağının başkanlığına ise Hamdullah Suphi Tanrıöver getirilmişti.

Türk Ocağının 1924 yılında gerçekleştirilen kongresinde; Ocakların temel vazifesinin vatanın ve inkılâpların bekçiliğini yapmak olduğu belirtilmişti.[750] 1928 yılında gerçekleştirilen 5. kurultayda; "*Türk Ocağının maksadı, milli şuurun kuvvetlenmesi, medeni ve sıhhi tekâmül ve milli iktisadın inkişafıdır*"[751] şeklinde açıklanmıştı.

Türk Ocaklarında, Osmanlı Dönemi'nde olduğu gibi, Cumhuriyet Dönemi'nde de "*Ocakta fırka siyaseti yapılamaz.*" anlayışının devam ettiğini görmekteyiz. Nitekim 1924 yılında Türk Ocakları Yasasının 3. maddesinde; "*Ocak, fırka siyasetiyle uğraşmaz. Hiçbir ocaklı cemiyeti, siyasi emellerine alet edemez.*" ibaresi yer alırken, Ocak amaçlarına muhalif olmamak şartıyla ocak mensuplarının siyasi kanaatine göre çalışabileceği belirtilmişti.[752] Nitekim Halk Fırkasının 1927 yılında gerçekleştirilen 2. Kongresinde; cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık ve laiklik ilkeleri genişletilerek fırka prensipleri aydınlatılmıştı. Fırkanın programı 7 madde halinde "genel esaslar" başlığı altında ortaya konurken, Mustafa Kemal Paşa, Halk Fırkasının başkanı ilan edilmişti. Fırkanın sınıf ayrımı yapmaksızın bütün ulusa dayandığı kabul edilmiş, bütün siyasi, idari, içtimai, iktisadi, harsi ve bunlara mümasil teşekküllerin idarecileri ve köy muhtarlarının adaylıkları dahi fırka müfettişleri tarafından onaylanacağının altı çizilmişti. Bu kongrede Türk Ocakları da, fırka dene-

[742] **Anadolu**, 29 Temmuz 1937.
[743] **Halkın Sesi**, 22 Aralık 1937.
[744] **Yeni Asır,** 6 Haziran 1937.
[745] **Yeni Asır,** 30 Temmuz 1937.
[746] **Yeni Asır,** 21 Kanun-i Sani 1937.
[747] **Anadolu**, 19 Mayıs 1938.
[748] Yusuf Sarınay, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912–1931),** Ötüken Neşriyat, Ankara, 1994, s. 137.
[749] Sarınay, **a.g.e.,** , ss. 242-243.
[750] Sarınay, **a.g.e,** s. 271.
[751] Sarınay, **a.g.e,** s. 273.
[752] Sarınay, **a.g.e,** s. 259.

timi altında olan bir kuruluş olarak kabul edilmişti.[753] 1927 yılından sonra CHF'nin bir kültür şubesi haline gelen Türk Ocakları, bir devlet kuruluşu gibi kabul edilerek Türk Ocaklarına yapılan bütçe yardımları genişletilmişti.[754] Türk Ocakları bu sayede kültürel faaliyetlerini daha rahat bir şekilde gerçekleştirme imkânı bulmuştu. Ancak bir süre sonra değişen şartlar gereği bir değişim yaşanmıştı. Zira 1929 Dünya Ekonomi Buhranı ülke ekonomisini olumsuz etkilemişti. Öte yandan Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Menemen olayı inkılâpların halk arasında tam olarak benimsenmediğini ortaya çıkarmıştı. Bu durum, Atatürk ve CHF yöneticilerini ideolojik olarak yeni bir kurum ortaya çıkarma düşüncesine sevk etmişti. 24 Mart 1931 tarihinde gerçekleştirilen toplantının sonunda, Türk Ocaklarının CHF ile birleşmesi kararı alınmıştı.[755]

Türk Ocakları hakkında bu kısa bilgilendirmenin ardından Tire Türk Ocağına değinecek olursak; 9 Eylül 1922 tarihinde İzmir'in düşman işgalinden kurtuluşundan sonra Anadolu'da ilk açılan ocak, İzmir Türk Ocağıdır. Tire Türk Ocağı ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçenin sosyal ve kültür hayatına yön veren en önemli kurumdur. Aralık 1922'de açılarak, faaliyetlerine başlayan[756] Tire Türk Ocağı'nın ilk başkanlığını Doktor Mustafa Bey yaparken,[757] ardından başkanlığa Saadettin Bey gelmişti.[758] Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire Türk Ocağının yapısını ve çalışmalarını öğrenmek için Tireli ressam Seha Gidel'in anlattıklarına müracaat edeceğiz:

"Türk Ocağı bugünkü Kurtuluş Mahallesi'nde Rumlardan kalma, Kız Mektebi olarak kullanılan bir yerdi. Türk Ocağının yanında Rumlardan kalma hükümet binası vardı. O hükümet binası, ahşap ve iki katlı bir binaydı. Ve günümüzde Ticaret Odasının bulunduğu yerdeydi.

Türk Ocağı binasına kuzeye bakan merdiven altından girilirdi. Binanın birinci katında sol tarafta müzik odası vardı. Birinci katın sağ tarafında ise Türk Ocağı idare odası vardı. Tire Bandosu, yani Türk Ocağı Bandosu çalışmalarını müzik odasında yapardı. Bu bando garden partileri, balolar düzenler, dans müzikleri de yapardı. Atatürk Dönemi'nde Tire'de bu tür balolar düzenlenir, bu balolara erkekler eşleriyle birlikte gelirlerdi. Kurtuluş günü şenliklerinde ya da balolarda, kadın erkek pek çok kişi güzel elbiseler diktirerek etkinliğe katılırlardı. Museviler özellikle müzik faaliyetlerine katılırdı. Musevi bayan terziler vardı. Yerli hanımların elbiselerini dikerlerdi.

Türk Ocağı binasının ikinci katına, ahşap merdivenle çıkılırdı. İkinci katta, ocağın zengin kütüphanesi vardı. Cam dolapların içinde, başta Ziya Gökalp'in eserleri olmak üzere kıymetli kitaplar okunur ve kitaplıkta korunurdu. Kütüphane çok genişti. Faik Tokluoğlu bu kitapları toplayarak bir kitaplık oluşturmuştur. Ayrıca resim sergileri açılırdı. Türk Ocağı'nda resim sergileri düzenleyen sanatçıların çoğu bayandı. Medeni dünyaya ayak uydurmaya çalışan Tireli kadın sanatçılar vardı. Tire Türk Ocağı, işte bu gençleri yetiştirdi.

Türk Ocağı'nın yönetimine gelmiş kişiler çoğunlukla Rumeli'den gelmiş olan 39. Alay'ın Türk askerleriydi. 39. Alay'ın subayları Tire Türk Ocağının idaresinde bulunmuş, ocağın faaliyetlerine destek vermiş kişilerdi. Türk Ocağına destek veren Tireli aydınlar da vardı. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; Selim Şadi Devrim, Noterci Behçet, Avukat İrfan Töre, Avukat Nazmi Kırdar, Reis Ali Okan isimlerini zikredebiliriz.

Türk Ocağı duvarında posta kutusuna benzer bir kutu vardı. Oraya ilanlar asılırdı. Türk Ocağına üye olarak seçilecek kişilerin adları o kutuda ilan edilirdi. Tire Türk Ocağına en ufak kusuru olan bir kişi bile üye olarak alınmazdı. Tire'de Atatürk Dönemi'nde buna çok dikkat edilirdi. Türk Ocağı kuruluşu, davranışlarından giyimine kadar örnek insanlardan oluşuyordu.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ocaklı Tire gençleri ilgi ve yetenekleri olan bir alanda uzmanlaşmak, kendilerini geliştirmek için uğraşırlardı. Bu nedenle gençler kültür çalışmalarına katılır ve Türk Ocağının kütüphanesinden; felsefe, tarih, edebiyat gibi herkes ilgi duyduğu alanda kitaplar okurdu. Tire'de Yeşil Tire ve bir de Güme Dergisi çıkardı.

Atatürk Dönemi'nde, Tire'de sinema Türk Ocağı tarafından açıldı. Tire Türk Ocağı, sinema odası açılması için kampanya başlattı. Bu kampanya ve Tire halkının yardımları sayesinde bugün boş halde bulunan şehir sineması binası yaptırıldı. Bu bina Türk Ocağı Şehir Sineması'ydı ve Bulgar ustalara yaptırıldı. İda-

[753] Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler(Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler),** Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, ss. 237–238.
[754] Sarınay, **a.g.e,** s. 267.
[755] Sarınay, **a.g.e,** ss. 322–323.
[756] Murat Sanus, "Türk Ocakları ve Halkevleri Tire Örneği", **Tire'den Yansımalar**, S. 2, 2017 İzmir, s. 7.
[757] **Ahenk**, 16 Eylül 1339-16 Eylül 1923.
[758] **Sada-yı Hak**, 9 Eylül 1924.

reciler pek fazla olmayan telif temsil eserlerini temin edebilmek için İstanbul Şehir Sineması ile temasa geçerdi. Selim Şadi Devrim adlı bir Türk Ocağı genci, temsil ve spor kolu başındaydı.

Türk Ocağı'nda önemli konferanslar da yapılırdı. Memleketin sayılı düşünce adamları Tire'ye gelip konferanslar verirlerdi. Sporuyla, müziğiyle tiyatrosu ve sinemasıyla, bütün kültürel faaliyetleriyle Türk Ocağı, inkılâpların hayata geçirilmesi için büyük bir kültür örneğiydi. Atatürk düşüncesini taşıyan bunu her şeyiyle örnek alan bir temsilciydi Türk Ocağı."[759]

23 Ocak 1924 tarihli Sada-yı Hak gazetesinde de Türk Ocaklarından şu cümlelerle bahsedilmişti:

"*Memleket gençlerine muntazam bir yön vermeye çalışan Tire Türk Ocağı önemli çalışmalarda bulunmuştur. Kasası pek fakir olan ve azalarının aidatlarıyla arz-ı iftikar eden ocak, faal bir heyeti idarenin gayretleriyle" 1924 yılında Tire halkının büyük ilgi gösterdiği bir temsil düzenlemiştir. Tire sanatkârları bu müsamereyi Türk Ocağı menfaatine tertip etmişlerdir. Aynı yıl Türk Ocağında gece dersleri düzenlenerek iki yüz kadar çırak ve kalfaya eğitim verilmiştir. Ayrıca Tire Numune Mektebi muallimlerinden Hulusi Bey'in teşebbüsüyle izci teşkilatı kurulmuştur."*[760]

Gönüllülük esasına göre bir araya gelmiş üyelerin, canla başla hizmet etme çabaları TBMM tarafından takdir edilmiş ve 1 Ocak 1925 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla ihtiyaçlarını karşılamak ve fiziki mekan tahsis edebilmek amacıyla Türk Ocaklarına önemli yardımlar yapılmıştı. Bu meyanda, Tire Türk Ocağına da Vasfi Bey Caddesi Arabacıoğlu Aristidi hanesi maamüştemilatı açıklamasıyla bir taşınmaz yardımı yapılmıştı.[761] 1926 yılında Türk Ocağının faaliyetlerini Hizmet gazetesinden öğreniyoruz:

"*Türk Ocağı irşat heyeti kazayı mıntıka taksim ederek aralarından grup halinde arkadaşlar göndererip heyetin direktifleriyle irşat ve tenvire çalışıyorlar. Köylülerimiz yeni Türklük cereyanından, iktisattan, yeni fikirlerden tenvir etmek için kutlu bir azim sahibiler. Ocaklılar on günde bir olmak üzere Türk Ocağı salonunda ilmi, tarihi, sıhhi konuşmalar yapıyorlar."*[762]

Tire Türk Ocağı senelik içtiması 14 Mart 1927 tarihinde toplanmıştı. Heyeti Umumiye tarafından Kaymakam Ali Haydar Bey riyasete getirilirken, kâtipliklerine Hayri Bey ve muallim Necip Bey'ler intihap edilmişlerdi. 1927 yılı bütçesi 3.776 lira olarak belirlenmişti.[763] Ocak katibi Merkez Mektep Müdürü Hulusi Erdoğan Bey tarafından senelik idare heyetlerinin raporları Heyeti Umumiyede alkışlarla karşılanmış ve heyeti idarenin faaliyeti takdir edilmiştir. Hacı Ali Paşa, Ali, Sami Bey, Memleket Hastanesi Tabibi Doktor Mustafa Ali, Belediye Tabibi Doktor Azmi, Merkez Mektebi Müdürü Hulusi Erdoğan, İstiklal Mektebi Müdürü İrfan, Merkez Mektebi muallimlerinden Ali Nazmi Beyler heyeti idareye; Edip, Ziraat Bankası Refiki Enver ve Memleket Hastanesi idare memuru Hasib Beyler de murakabe heyeti azalıklarına seçilmişlerdi. İyi bir de kütüphane oluşturan Ocak'a, 1927 yılında Tire Belediyesi, 200 kitap hediye etmişti.[764] 1927 yılı Ocak Kurultayına Ödemiş Türk Ocağı adına Muzaffer Şerif Bey, Tire Türk Ocağı adına Saip Saffet Bey katılmışlardı.[765]

1927 yılında Türk Ocağı bayramı, Tire'de güzel bir programla gerçekleşmişti. Doktor Mustafa Bey Türk Ocakları'nın tesisinden ve milli menfaatten bahseden bir konuşma yapmıştı. Konuşma sonrasında mektep talebeleri tarafından şarkılar söylenmişti. Fethi Bey'in konuşmasının ardından milli oyunlarla gece yarısına kadar eğlenilmişti.[766]

11 Mart 1928 akşamı dernek toplantısında yapılan bütçe görüşmelerinde, özellikle ilmi alanda daha fazla meblağ tahsis edilerek 5.676 liralık bütçe kabul edilmişti. Yeni azaların takdim merasiminin ardından içtimaya son verilirken Atatürk'e, İsmet İnönü'ye ve merkez heyeti riyasetine telgraflar gönderilmesine karar vermişti.[767]

---

[759] Seha Gidel, 28 Ocak 2011 tarihli mülakat.
[760] **Sada-yı Hak**, 23 Kânun-ı Sani 1924.
[761] Ezgi Tuna, **Batı Anadolu Türk Ocakları 1923-1931**, Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2015, ss. 134-135.
[762] **Hizmet,** 20 Kânun-ı Evvel 1926.
[763] Günver Güneş-Ezgi Tuna, "Kurtuluştan Sonra Küçük Menderes Havzası'nda Türk Ocakları ve Faaliyetleri", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C.1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, ss. 136-137.
[764] **Hakimiyet-i Milliye**, 10 Şubat 1927.
[765] **İkdam**, 25 Nisan 1927.
[766] **Anadolu,** 1 Nisan 1927.
[767] **Hizmet,** 20 Mart 1928.

Ocaklılar Tire'nin Kurtuluş Bayramı kutlamasında, 1929.

Türk Ocakları köylüleri aydınlatmak, köylere sağlık ve eğitim hizmetleri götürmek amacıyla, köycülük hareketini başlatmışlardı. Köylerde yaşayan vatandaşların bilgilendirilmesi için irşat heyetleri oluşturularak; sosyal, iktisadi, kültürel pek çok yönden köylü vatandaşların aydınlatılmasını sağlamışlardı.[768] Köycülük faaliyeti bu amaç doğrultusunda Tire halkına da hizmet vermişti. Tire Belediyesi 1927 yılı bütçesinde halkı aydınlatmak için ayırdığı tahsisatı Türk Ocağı'na vermişti. Tire Türk Ocağı İrşat Heyeti bu tahsisattan istifade ederek köylüleri aydınlatmaya çalışmıştı.[769]

Türk Ocakları sağlık konusunda da çeşitli faaliyetlerde bulunmuştu. Ocak tarafından hastalar tedavi edilerek, halka ücretsiz ilaç dağıtılmıştır. 1930 yılında Tire Ocağı'nın açtığı bakımevinde, halka sağlık hizmeti verilmişti.[770]

Türk Ocakları'nın köycülük faaliyetleri sağlık ve eğitim hizmetleri ile sınırlı kalmamıştı. Örnek köy oluşturma projesi ile imar faaliyetleri geliştirilerek, çevredeki bataklıkların kurutulması, düzenli yol ve kaldırımların yapılması yönünde planlar hazırlanmıştı.[771] Bununla birlikte, cumhuriyet rejimi ve inkılâpları köylülere benimsetmek köycülük faaliyetinin en önemli amaçlarından biri olmuştu.

"İnkılâpların bekçiliğini yapmak" amacıyla kurulduğu ifade edilen Türk Ocakları, harf inkılâbının benimsenerek, yeni yazının öğretilmesi için önemli çalışmalarda bulunmuştu. Beynelmilel rakamların ve alfabenin halka öğretilmesi için büyük bir kampanya başlatılmış, 20 Ağustos–20 Eylül 1928 tarihleri arasında 73 Ocakta bir yahut iki dershaneli kurslar açılmış, konferanslar verilmişti.[772] Bu kapsamda, Tire Türk Ocağı da kasaba merkezinde iki, mahallelerde dört olmak üzere toplamda 6 kurs açmıştı.[773]

1929 yılında Türk Ocağı'nın idare heyeti 7 kişiden oluşmaktaydı. 125 üyesi bulunan ocakta, bir senelik gelir ve gider miktarı, 3.600 lira tutarındaydı.[774]

Menemen'de yaşanan irticai olaydan sonra Türk Ocağı'nda toplanan Tireliler bu içtimada cumhuriyeti korumak ve yaşatmak hususunda bütün milletle beraber yekvücut olduklarına ve el ele vererek yürüyeceklerine, cumhuriyet hükümetinin inkılâbı yaşatmak için göstereceği yolda ve ön safta gideceklerine and içmişlerdi. Atatürk'e, İsmet İnönü'ye, Türk Ocakları merkez riyaseti heyetine ve Menemen ihtilaf

[768] İbrahim Karaer, **Türk Ocakları,** Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992, ss. 154-155.
[769] Karaer, **a.g.e**., s. 156.
[770] Karaer, **a.g.e**., s. 159.
[771] Karaer, **a.g.e**., s. 159.
[772] Sarınay**, a.g.e.** ss. 307-308
[773] **Türk Yurdu**, S. 203, Eylül 1928, Ankara, s. 45.
[774] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** s. 208.

heyetine Menemen'de yaşanan vahşetten dolayı teessürlerini belirten telgraf göndermişlerdi. Telgraf metni şu şöyledir:

"Tire Türk Ocağı 2/Ocak/1931: "*İnkılabımız uğruna şehit düşen Cumhuriyetimizin aziz evlatlarının ruhunu tazizen içtima eden heyetimiz inkılabı koruma hususunda bütün ocaklı kardeşleriyle yekvücut ve Cumhuriyetin payidar olması için bütün fedakarlıklarını ifaya amade olduklarını arz ve hürmetlerimizi iblağ eyleriz. Tire Türk Ocağı Reisi Hikmet.*" [775]

Ayrıca kumandanlığa gidilerek ordumuz taziye edilmişti. Kumandan Bey'i ziyaret ederek Tire halkının taziye ve teessürlerini iblağ eden heyet; Kaymakam Selahattin Bey, Belediye Reisi Ali Bey, Ticaret Odası Reisi Hidayet Bey, Muallim Adnan Bey, Türk Ocağı Reisi Hikmet Bey, Avukat Zühtü Bey, Jandarma Kumandanı Cevdet Bey ve bu kişiler dışında birkaç kişiden müteşekkildi.[776]

Tire Türk Ocağının kapatılış sürecinde zilliyetinde bulunan ve tahmini değeri 8.000 TL. olan bir adet tütün deposu Herman Şirketine 6.500 TL.'na satılmıştı. Keza, 2.500 TL. tahmini değeri bulunan sinema binası Cumhuriyet Halk Partisine bırakılmış; 3 Mayıs 1933 tarihinde 300 TL. bedelle Tire Belediyesine satılmasına karar verilmişti.[777]

II. Halkevi

Atatürk, 1 Ocak 1931'de İstanbul'da gazetecilerle yaptığı görüşmede Halkevlerinin kurulacağından bahsetmişti.[778] Nitekim Halkevleri, 10–18 Mayıs 1931'de toplanan CHF Üçüncü Büyük Kongresi'nde alınan bir kararla kurulmuş ve Türk Ocakları'nın binalarında çalışmaya başlamıştı.[779] Halkevi başkanlığına Reşit Galip getirilmiş ve 19 Şubat 1932 tarihinde Ankara, Afyon, Samsun, Eskişehir, Diyarbakır, İzmir, Konya, Denizli, Van, Aydın, Çanakkale, Bursa, İstanbul ve Adana'da olmak üzere 14 il merkezinde açılan Halkevlerinin sayısı, kısa zaman içinde yükselmişti.[780]

CHF Genel Sekreteri Recep Peker, Halkevlerinin kuruluş amacını "*Milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven aynı ideale bağlı bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmak.*" şeklinde özetlemişti.[781] Halkevlerinin bu amaçlarını gerçekleştirmek üzere de dokuz şubeye ayrılması öngörülmüştü. Bunlar; dil, edebiyat ve tarih; güzel sanatlar, temsil kolu, spor, içtimaiyat, halk dershaneleri ve kursları, kitaplık ve neşriyat, köycülük ve müze koluydu.[782]

14 Mayıs 1950'de Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle, Halkevlerinin durumu tamamen sarsılmıştı. Demokrat partililerin devlet bütçesinden Halkevlerine ödenek ayrılmasına karşı çıkmalarıyla birlikte maddi kaynak kesilince Halkevi dergileri çıkamamış, Halkevlerinin sosyal ve kültürel faaliyetleri azalmıştı.[783]

Demokrat Parti ödenek yokluğu gerekçesiyle, ilk olarak 18 Haziran 1950'de Londra Halkevinin faaliyetlerini durdurmuştu. Bu tarihten sonra mecliste ve kamuoyunda Halkevleriyle ilgili tartışmalar artmıştı. Nitekim Demokrat Parti milletvekilleri tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan "*Halkevlerinin ve Bazı Halk Partisi Gayri Menkullerinin Hazineye İadesi Hakkındaki Kanun Lâyihası*" 9 Ağustos 1951 tarihinde oylanmış, 11 Ağustos 1951 tarihli Resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmişti. Bu yasa sonucunda Halkevleri binalarına ve binalardaki mallara resmen el konulduğu ve bunlar hazineye iade edildiği için Halkevleri kapanmıştı.[784]

İzmir Halkevinin 19 Şubat 1932 tarihinde açılmasından sonra 19 Şubat 1932-24 Şubat 1946 tarihleri arasında İzmir il sınırları içinde; Urla, Bergama, Ödemiş, Tire, Bayındır, Çeşme, Dikili, Karşıyaka, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Menemen, Adagide, Bademiye, Birgi, Kaymakçı, Bornova, Buca ve Seferihisar'da olmak üzere 22 tane Halkevi açılmıştı.[785] Tire'de açılan Halkevi, bahsedilen dernekler arasında beşinci sıradaydı.

---

[775] **Anadolu**, 5 Kânun-ı Sâni 1931.
[776] **Anadolu**, 5 Kânun-ı Sâni 1931.
[777] Ezgi Tuna, **a.g.t,** ss. 138-140.
[778] Eminalp Malkoç, **Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009, s. 24.
[779] Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930–1945)** Altınkitaplar Yayınevi, Ankara, 1983, s. 10.
[780] Anıl Çeçen, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 117.
[781] Malkoç, **a.g.e.,** s. 17.
[782] Esat Öz, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923–1938),** Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 112.
[783] Çeçen, **a.g.e.,** ss. 234-235.
[784] Çeçen, **a.g.e.,** ss. 234-235.
[785] Mustafa Özsarı, "Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri ve Yayın Çalışmaları" **Halk Evleri'nin Kuruluşunun 70. Yıldönümü Anma Programı Bildirisi.**

Tire Halkevi, 22 Şubat 1935 tarihinde açılmıştı. Atatürk Dönemi'nde Halkevi; Şehir Sineması'nın bitişiğinde, Sami Gülcüoğlu'na ait bir binada hizmet vermişti.[786] Başvekil İsmet İnönü, Halkevlerinin kuruluşunun 3. Yıldönümü dolayısıyla Ankara Halkevi'nde verdiği radyo söyleşisinde haberi şu şekilde duyurmuştu:

"*Bolu, Akçekoca, Manisa, Alaşehir, Ayvalık, Bartın; İstanbul'da Beşiktaş, Şehremini, Beyoğlu, Üsküdar, Şişli; Burdur, İnegöl, Söke, Mudurnu, Tire Halkevleri bugün açılmış bulunuyor. Halkevlerinin aileleri toplamak için haiz olduğu bütün şartlar ailelerin yüksek ülküde yetişmelerine çok yardım etmektedir.*"[787]

İki katlı olan binanın ikinci katında bulunan bir salonda, resim yarışmaları yapılırdı. Halkevi kütüphanesi de, aynı kattaydı.[788] Binanın ilk katında, Tire bandosunun çalışma salonu, bando şefinin içinde bir piyano bulunan odası, çay ocağı ve odacı Köprülü Mehmet Ağa'nın odası; üst katta ise Türk Hava Kurumu ve Kızılay'a ayrılan odaların yanı sıra temsil ve müsamere kolunun çalışmalarını gerçekleştirdiği büyük salon yer almaktaydı.[789] 25 Şubat 1935 tarihli Ege gazetesi, Tire Halkevinden şu cümlelerle bahsetmektedir:

"Tire'nin hars ve içtimai işler yolunda gösterdiği gayret göz önündedir. Tire gençliği, cumhuriyet idaresinin verdiği büyük kolaylıklara dayanarak senelerden beri büyük bir varlık göstermektedir. İdman Yurdunun bandosu, sadece İzmir vilayetinde değil, bütün Ege mıntıkasına çok canlı bir örnek olmuştur. Gençlik hareketinin bu bahtiyar inkişafı sayesinde Tire bu sene muntazam ve mükemmel bir Halkevine kavuşmuş ve 22 Şubat'ta açılış şenliği yapılmıştır. Halkevinin teşekkülünü hemen faydalı ve verimli hareketler, kaynaşmalar takip etmiştir. Halkevinin nurlu çatısı altında birleşen gençlik, beş kol üzerinden çalışmaya başlamıştır. Bu beş kol; tarih ve edebiyat, köycülük, spor, kütüphane ve yayım, eski eserler kollarıdır."[790]

Tire Halkevi çalışmaları hakkında Ali Gezer'in anlattıklarını aynen aktarıyoruz:

"Tire Halkevinin spor faaliyetleri çok iyiydi. Mesela biz bisiklet yarışları yapardık. Ayrıca tiyatro, müzik faaliyetleri gelişmişti. Halkevinin kütüphanesi de çok genişti. Çok sayıda kitap vardı ve biz Tireliler "kıraathane" dediğimiz yerde, Tire halkevinin zengin kütüphanesinden faydalanır kitapları okurduk. Ayrıca okuduğumuz kitaplar hakkında tartışmalar yapar, birbirlerimize fikirlerimizi söylerdik.

Halkevi, Yıldız Meydanı'nda Şehir Sineması'nın bitişiğindeydi. 1960 ihtilalinden sonra belediye binası Halkevi olarak kullanıldı, restore edildikten sonra tekrar belediye binası olarak hizmet verdi." [791]

Faaliyet süresi boyunca Tire Halkevi şu kollar üzerinden çalışmalarını gerçekleştirmiştir: Güzel Sanatlar Şubesi (Tire Bandosu, Klasik Türk Müziği), Temsil Kolu, Spor Şubesi, Dil Edebiyat Tarih ve Kütüphane Neşriyat Şubeleri, Sosyal Yardım Şubesi, Müze ve Sergi Kolu.[792]

"Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası"[793] adlı çalışmada, tüm halkevleriyle birlikte, Tire Halkevinin de bir yıl boyunca (Tire Halkevinin kuruluş tarihi dikkate alınırsa 10 ay demek daha doğru olacaktır.) gerçekleştirdiği faaliyetlere yer verilmektedir. Ana başlıklar halinde bakılırsa;

- Tire Halkevinin kurulu şubeleri şunlardır: Dil, tarih ve edebiyat, ar, gösterit (gösteriler), spor, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kurslar, kitapsaray ve yayın, köycülük, müze ve sergi.

- Dil, tarih ve edebiyat şubesinin dördü kadın on altı üyesi vardı. Bunlardan onu öğretmen, ikişer tanesi avukat ve tüccardı. Birer de doktor ve işçi üyesi olan şube 1935 yılında, bir söylev ve bir konferans vermiş; ufak bir broşür çıkartmıştı.

- Ar şubesi on iki erkek ve bir kadın üyeden oluşmakta olup, bunların dörder kişisi öğretmen ve tüccar, ikişer kişisi güzel sanatlar sektörü ve işçi, bir kişi de avukattı.

- Gösterit şubesi üyesi yirmi kişinin altısı kadındı. Mesleki dağılım ise; 12 öğretmen, 4 güzel sanatlar, 4 doktor ve birer avukat ve tüccardı.

---

[786] Seha Gidel, 28 Ocak 2011 tarihli mülakat.
[787] http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1933-1938.htm (Erişim tarihi: 17.08.2018.)
[788] Seha Gidel, 28 Ocak 2011 tarihli mülakat.
[789] Sanus, **Türk Ocakları…**, s. 7.
[790] **Ege**, 25 Şubat 1935.
[791] Ali Gezer, 23.06.2010 tarihli mülakat.
[792] Sanus, **a.g.m.**, ss. 12-15.
[793] **Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası**, Ulus Matbaası, Ankara, 1936.

- Spor şubesi hepsi erkek olmak kaydıyla 70 üyeye sahip, en kalabalık şubeydi. İşçi olarak görev yapan 46 kişinin bu şubeye üye olmayı tercih etmesi doğal karşılanmıştı; ancak ikinci en kalabalık meslek grubunun 12 kişiyle güzel sanatlar ile iştigal edenler olması kayda değerdi. Bunları 6 çiftçi, 4 öğretmen ve 2 tüccar izlemekteydi.

- Sosyal yardım şubesi de on dördü kadın elli dört kişiyle kalabalık bir koldu. Tire'nin kadınları özellikle bu şube üzerinden Halkevine yarar sağlama yoluna gitmişti. Yirmi üçü işçi, on biri tüccar, yedisi çiftçi, altısı öğretmen, dördü avukat ve üçü doktor olan üyeler; yoksul çocuklara bir yuva açmış, 35 yoksul çocuğun yiyecek ve giyeceğini temin etmişti.

- Kitapsaray ve yayın şubesinde on üçü kadın otuz yedi üye bulunmaktaydı. Mesleki dağılımları şu şekildeydi: 24 öğretmen, 6 tüccar, 4 güzel sanatlar, 2 doktor, 1 avukat.

- Köycülük şubesi biri kadın olmak üzere 45 üyeden oluşmaktadır. Yirmi ikisi çiftçi, on altısı işçi, dördü öğretmen, ikisi tüccar ve biri de avukat olan üyeler 3 köy gezisi yapmış ve bu köylerin işleriyle meşgul olmuştu.

- Müze ve Sergi şubesi 5 kadın ve 11 erkek üyeden müteşekkildi. Bir müze açılarak toplanan eserler buraya yerleştirmeye başlamıştı.

- Tire'de bir yıl içinde komite tarafından 70 toplantı düzenlenmiş, 378 kişi bu toplantılara iştirak etmişti. Şubeler tarafından düzenlenen toplantı sayısı 27, katılımcı sayısı ise 550'ydi.

- Tire Halkevinin kitapsarayına (kütüphanesine) bir yılda 10.271 kişi gelmişti. İstatistiki verilerde yer alan toplam 100 kütüphane arasında en fazla ziyaret edilen 17. kütüphane olması hasebiyle, Tire'deki kütüphanenin geniş kitap koleksiyonuna sahip olduğu, günlük gazete akışında aksama olmadığı ve Tireliler tarafından benimsendiği düşünülmektedir. Bir fikir vermesi açısından, Tire'den daha önce kurulan ve üye sayısı bakımından da daha iyi durumda olan Ödemiş Halkevinin kütüphanesine aynı dönem içerisinde 279 okuyucunun gelmiş olması, durumu daha iyi açıklamaktadır.

- Tire Halkevinin düzenlediği bir konsere 120 kişi katılımda bulunmuş, iki konferansa 232 kişi, iki baloya da 316 kişi iştirak etmişti. Spor kolu 28 kişiyle bir gezi düzenlemişti. Köycülük kolunun organize ettiği 3 köy gezisine ise 51 kişi katılmıştı.

- Yıl içerisinde kutlanan 5 bayrama 12.500 kişi gelmişti.

Buraya kadar verilen bilgilerden ve bu bilgilerin diğer Halkevleri ile mukayesesinden çıkardığımız sonuç, Tire'de Türk Ocaklarının oldukça başarılı bir organizasyona sahip olduğu, bu kurumdan Halkevlerine geçişin de başarıyla sağlandığı ve kentte kültür, sosyal yardımlaşma ve spor konularında halihazırda oturmuş bir yapı bulunduğundan, Halkevinin kurulmasının üzerinden henüz bir yıl dahi geçmeden, bu alanlardaki faaliyetlerin etkin şekilde gerçekleştirilmeye başlandığıdır.

a. Türk Ocağı ve Halkevinin Kültürel Etkinlikleri

Erken Cumhuriyet Dönemi'nden çok partili yaşama kadar geçen süreçte Tire'deki her nevi kültür etkinliğinde başı; önce Türk Ocağının, bu kurumun kapanışının ardından da Halkevinin çektiğini söylemek yerinde olacaktır. Bu iki kurum arasındaki geçişin de çok yumuşak ve uyumlu olduğu kentte yaşanan kültürel olayları bir bütün halinde vermek gerekmektedir. Her iki kurumda da kültürel ve sportif faaliyetler yoğunlukla Tire İdman Yurdu üzerinden hayat bulmuştu. İdman Yurdu, kısıtlı destek ve bütçesine rağmen, eşya piyangoları, bando hasılatı ve bilhassa temsil kolunun halka keşide ettiği müsamerelerle mali vaziyetini tevzin etmiş (denkleştirmiş) ve hatta bütçe fazlası oluşturduğu zamanlarda 39. Alay'ın Maltepe mevkiinde yaptırdığı kışlalara, Türk Ocağının satın aldığı bina ile mefruşatına ve Avrupa'ya tahsile giden talebenin masraflarına karşılık olmak üzere büyük miktarda nakdi yardımlarda bulunmuştu.[794]

b. Tire Armoni Bandosu

Büyük taarruz sonrasında 4 Eylül 1922 tarihinde Tire'den kaçan Yunan ordusu, şehri terk ederken askeri bando enstrümanlarını Tire'de bırakmışlardı. Zorlu savaş yıllarından sonra bağımsızlık coşkusunu yaşayan Tireli aydınlardan Ali Başargan birkaç müzisyen arkadaşıyla birlikte, Yunan askerlerinin

[794] **Yeşil Tire**, 1 Nisan 1933, s.6-8.

kaçarken bıraktıkları askeri enstrümanlar ile Tire bandosunu kurmuştu.[795] Demirci Mehmet Çavuş ve Berber Mehmet Ali Efendi, Tire Armoni Bandosu'nda görev alan ilk müzisyenlerdi.[796]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk Ocağı adı altında kurulan bando, tek bir marş ile törenlere katılmıştır. Sonraları İdman Yurdu adı altında faaliyetlerine devam eden bando, Askerlik Şubesi Başkanı Selahattin Bey, Avukat İrfan Töre ve Sami Gülcüoğlu gibi Tire eşrafının önde gelen isimleri tarafından desteklenmiştir. Bando 9 Eylül 1929 tarihinde İdman Yurdu çatısı altına girmiş olup, bu tarihten itibaren beş yıl boyunca her 9 Eylül günü İzmir'in kurtuluş şenliklerine davet edilmiş; bu etkinliklerde İzmir bandolarına nazaran çok daha büyük alkış ve takdir alarak birinciliği ibraz edecek kadar varlık ve muvaffakiyet göstermişti. Son iştirak seyahatlerinde de bu nedenle İzmir CHF tarafından iki gün misafir edilmişler ve Tire CHF tarafından da 25 kat elbise ve şapka ile ödüllendirilmişlerdi.[797]

Tire Armoni Bandosu'nun kurucusu Ali Başargan'dan sonra, Atatürk Dönemi'nde bando şefliği yapan kişiler; Cemal Fedai ve Mösyö Slavo'du.

Mösyö Slavo'nun bando şefliği yaptığı dönem, Tire bandosunun en faal dönemidir. Ege manevraları vesilesiyle Aydın'a gelen Atatürk'ü karşılama şerefine nail olan Tire Bandosu, 9 Eylül İzmir'in kurtuluş şenliklerine de davet edilerek pek çok milli bayramda etkinlik göstermişti.[798] Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası'nın açılışı için Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katıldığı karşılama töreninde Tire bandosu görev almıştı. Açılış balosu sırasında, fabrikayı yapan Rus teknisyenlerinin, alkolü fazla kaçırarak Enternasyonel Marşı'nı söylemeleri üzerine, Bando Şefi Mösyö Slavo'nun Onuncu Yıl Marşı ile karşılık vermesi anlamlı bir anı olarak anlatılmaktadır.[799] Tire İdman Yurdu Bandosu, ilçede gerçekleştirilen Cumhuriyet bayramı kutlamaları, İzmir'in kurtuluşu, Tire'nin kurtuluş şenlikleri gibi törenlere ve çeşitli kurumların açılış törenlerine katılarak törenlerin vazgeçilmez bir parçası olmuştu. Ayrıca, hayırsever Tireliler tarafından özellikle yaz aylarında düzenlenen toplu sünnet törenlerinin "olmazsa olmazı" da her dönemde Tire bandosu olmuştu.

[795] Orhan Aksay, 20 Şubat 2010 tarihli mülakat.
[796] Orhan Aksay, **Fotoğraflarla Kuruluşundan Günümüze Tarihi Tire Armoni Bandosu,** Tire Belediyesi Yayınları, Tire-İzmir, 2006 s. 5.
[797] **Yeşil Tire**, 1 Nisan 1933, s. 8.
[798] Orhan Aksay, **a.g.e**, s. 5.
[799] Orhan Aksay, 19 Haziran 2010 tarihli mülakat.

Tire Bandosu Nazilli Basma Fabrikası Açılışında, 9 Ekim 1937.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ilçede bulunan 39. Alay'ın da boru, flüt ve trompet takımından oluşan bir bandosu bulunmaktaydı. 1935 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası musiki kolunun bir bandosu olduğunu ve bu bandonun 1935 yılında açılan Mehmetçik Andacı ve Halk Parkı'nın açılış şenliklerine davet edildiğini biliyoruz.[800]

1950'li yıllarda siyasi partilerin rekabeti sonucu ilçedeki bando sayısı üçe çıkmıştı. Bunlar Halkevi (CHP), Demokrat Parti ve Millet Partisi bandolarıdır. Halkevlerinin kapatılmasından sonra sözü edilen bandolar dağılarak, her üç bando da "Tire Belediye Bandosu "adı altında birleşmişti.[801]

c. Tiyatro

Tire'de kültürel gelişmeler içinde tiyatronun önemli bir yeri vardır. Kentte, Türk Ocaklarıyla başlayan tiyatro yaşamı, İdman Yurdu temsil heyetinin kurduğu Tire Halk Tiyatrosu ve sonrasında da Halkevi temsil heyeti ile kesintisiz devam etmişti.

İrşat ve tenvir heyeti, ocaklı gençlerden oluşan bir heyet teşkil ederek 15–16 Aralık 1926 günü Tire'de ilk temsilini vermişti. Özellikle Raif, Saim, İsmail Hakkı ve Hilmi Beyler ile ocak murahhaslarından Sami ve Fırka Mutemedi Sunullah Bey'in gayretleriyle güzel çalışmalar yapılmıştır. Beş yüze yakın bir halk kitlesi tiyatro gösterimini izlemiştir. Salona gelen halkın yarısından fazlası yer bulamayarak geri dönmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle aynı oyunun sahnelenmesi için ikinci bir müsamere daha düzenlenmişti. Büyük bir kalabalığın izlediği müsamerenin hem kadınlar, hem de erkekler tarafından büyük beğeni toplaması üzerine temsil heyeti on günde bir temsil ve müsamere vermeye devam etmişti.[802]

İdman Yurdunun temsil heyeti ise, ikinci kuruluştan (Nisan 1927) yirmi gün sonra "Türkiye Ölmez" adlı ilk oyunlarını sahnelemiş; ardından Ödemiş, Söke, Aydın ve Bayındır'da muhtelif müsamereler tertip ve temsil etmişti. 1933 yılı itibariyle 30 üyesi bulunan heyet; ilk altı yıllık süreçte otuzu aşkın büyük müsamere vermiş ve izleyenler üzerinde derin etkiler bırakarak çok alkışlanmış ve beğenilmişti.[803]

---

[800] **Anadolu**, 13 Ağustos 1935.
[801] Orhan Aksay, **a.g.e**, s. 6.
[802] **Hizmet,** 20 Kânun-ı Evvel 1926.
[803] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Nisan 1933, ss. 6-8.

Ayrıca Halk Tiyatrosu tarafından Tire'ye şehir dışından tiyatro grupları da davet edilmişti. Bu sayede Tire halkı farklı tiyatro sanatçılarını izleme şansı yakalamıştı. Özellikle Özyurd Tiyatrosunun Tire'ye gelerek temsil ettiği oyunlar Tireli halk tarafından büyük ilgi görmüştü.[804]

Çok sayıda oyunun sahnelendiği Tire Halk Tiyatrosunda İdman Yurdu temsil heyetinden Selim Şadi Bey'in katkısıyla oynanan "Sükutu Hayal" adlı piyes büyük beğeni toplamıştı.[805] Söz konusu piyes, Tire Şehir Sineması'nda sahnelenen ilk tiyatro gösterisi niteliğinde olup, 15 Aralık 1931 tarihli Yeşil Tire dergisinde de temsil ile ilgili bir ilan yayınlanmıştı.[806] 1930'lu yıllarda Tire'de yaşayan Selim Şadi Devrim birkaç dil bilen ve ilçedeki tiyatro çalışmalarını yöneten bir aydındı. Tire'de dünya klasiklerinden önemli temsiller de sergilenirdi. Örnek vermek gerekirse; Moliere'nin "Cimri" adlı oyunu bu yıllarda Tire'de sahnelenmiş ve beğeniyle izlenmişti.[807]

İdman Yurdu Temsil Kolu. Kadın rolündekiler Tahrirat Katibi Ahmet Bey, Peynirci Faik (Karaoğlan) , 1928

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerek Türk Ocağının öncülüğünde, gerekse okullarda gençleri tiyatroya yönlendirecek çalışmalar yapılır ve okullarda tiyatro kolları bulunurdu.[808] İlk dönemlerde kadın oyuncu olmadığından, Tahrirat Katibi Ahmet Bey, Peynirci Faik (Karaoğlan) ve Kaymakamlık Yazı İşleri Müdürü Ahmet Refik Zorlu zenne (kadın) rollerine çıkardı.[809] 1931 yılında Türk Ocağı Sineması müdürü Behçet Bey ile Tire İdman Yurdunun ortak çalışmaları sonucu, İzmir'den kadın oyuncu getirtilerek yurt temsil heyeti tarafından on beş günde bir müsamere düzenlenmesine karar verilmişti.[810]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında tiyatro gösterileri; kurtuluş şenlikleri ve anma törenlerinin de vazgeçilmez bir unsurudur. Bu durum 1940 ve 1950'li yıllarda da devam ederek törenlerde ve şenliklerde temsiller düzenlenmişti.[811]

[804] **Yeşil Yurt Dergisi,** Sayı: 2, 30 Eylül 1938, s. 16.
[805] **Yeşil Tire Dergisi,** 1 Ocak 1932.
[806] Murat Sanus, "Tire Sinemaları", **Tire'den Yansımalar**, S. 3, İzmir, 2017, s. 78.
[807] Endercan Kurşaklıoğlu, 3 Şubat 2011 tarihli mülakat.
[808] Endercan Kurşaklıoğlu, 3 Şubat 2011 tarihli mülakat.
[809] Sanus, **Türk Ocakları...**, s.11.
[810] **Yeşil Tire**, Sayı: 9, 1 Aralık 1931, s. 11.
[811] Aydın Cihan, 20 Haziran 2010 tarihli mülakat.

Konu tiyatro olduğunda, Mehmet Kurşaklıoğlu'na değinmemek haksızlık olacaktır. Kurşaklıoğlu, 30'lu yılların sonlarından itibaren Tire'de tiyatroya damgasını vurmuştur. Bu dönemde tiyatrolara ev sahipliği yapan Şehir Sinemasının 2.500 kişilik koltuk kapasitesi yeterli gelmeyip, oyunun biletleri bir hafta önceden tükenince 500 ila 1.000 kişinin daha ayakta ve yerlere mendil sererek gösteriyi izlediği bilinmektedir. Refik Ahmet Nuri Sekizinci'nin Hisse-i Şayia'sı ve Himmetin Oğlu adlı oyunları ile Dişten Artmaz İşten Artar piyesi dönemin çok izlenen gösterilerindendir. "İnsan Sarrafı" adlı tiyatro oyununda ilk sahnede Kurşaklıoğlu, eşek üzerinde, yazlık Şehir Sineması'nın yan kapısından girerek, seyircilerin arasından geçecek ve sahneye çıkacaktı. Ancak oyun için kiralanan eşek, kendisi için biçilen rolü benimsememişti. İlk oyunda eşeğin önüne yapraklar konularak çekilmeye çalışılmış ancak eşek gelmemekte diretmişti. Sahne uzayınca, Kurşaklıoğlu eşeğin üzerinde komiklikler yapmış, eşeğin inatçılığını oyunun bir parçası sanan 3.000'e yakın izleyici ise yarım saate yakın süren bu "yolculuk" esnasında gülmekten kırılmıştı. Kurşaklıoğlu, bir aksaklığı daha fırsata çevirmesini bilmişti.[812]

1940 yılından sonra ilkokullarda da tiyatro kolları kurularak çok sayıda tiyatro oyunları sahnelenmişti. Ayrıca ilkokullarda çocuklar arasında "kahramanlık günleri" etkinliği altında milli konuları içeren piyesler yapılarak, Atatürk şiirleri okuma yarışları düzenlenmişti.[813]

d. Sinema

Tire'de, Türk Ocağı tarafından açılan ilk sosyal nitelikli tesis, 1927 yılında hizmete giren Şehir Sinemasıdır.[814] Duvarları dahi olmayan, kentin bu ilk yazlık sinemasının etrafı çalı, çırpı ile kapatılmıştı. Akabinde, devletten gelen ödenek ile yeni Hükümet Binası'nın yanı sıra bir de kışlık sinema yapımına başlanmıştı. Bulgar taş ustalarınca inşa edilen bu anıt yapı, (planında Avusturya'daki bir opera binasından esinlenildiği Seha Gidel tarafından ifade edilmiştir) 1931 yılında tamamlandı.[815] Tire'de sinema açılışı, Yeşil Tire Dergisi'nde "müjde" başlığı ile halka duyurulmuş İstanbul ve İzmir'in majik sinemalarında gösterilen filmlerin, doğrudan doğruya Tire Türk Ocağı Sinemasında gösterileceği belirtilmişti.[816] Nitekim Türk Ocağının açtığı sinemada gösterime giren filmler İstanbul ile eş vakitli olarak Tire izleyicisiyle buluşmuştu.

Tire Türkocağı Sineması. Halen ayaktadır.

[812] Sanus, **a.g.m.**, s. 11.
[813] Orhan Aksay, 19 Ocak 2010 tarihli mülakat.
[814] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 148.
[815] Sanus, **Tire Sinemaları...,** s. 76.
[816] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 6, 19 Ekim 1931.

Türkocağı Caddesi'nde 20 bin sarfiyatla oluşturulan ve 14 loca, 350 sandalye ihtiva eden ilçenin tek sineması olan Türk Ocağı Sineması, büyük bir tiyatro kumpanyasının ihtiyacını temin edebilecek bir sahneye sahipti.[817]

15-31 Ekim 1931 tarihleri arasında; Leylaklar Açarken, Sinema Şampiyonu, Mücrim, Türk Hamamında Kadın Geceleri, Meçhul Süvari isimli savaş, komedi ve dram konulu[818] pek çok film gösterime girmiş, halkın sinemaya ilgisi büyük olmuştu. Aynı dönemde Aşk Perisi, Harbı Umumi, Kartallar Yuvası, Hazareti Nuhun Gemisi adlı filmler de gösterime girmişti. Sinema müdüriyeti, halkın sinemaya beklenen ilgiyi göstermesi durumunda sesli film gösterilmek üzere tertibat alınacağını belirtmişti.[819] Bu dönemde sinema müdürlüğünü ise Behçet Bey üstlenmişti.[820]

Tire İdman Yurdu gençleri yurt binasının geniş bahçesini sinema haline çevirerek 5 Haziran 1932 akşamı ilk filmi gösterime sunmuşlardı.[821] 1933 yılı Temmuz ayında ise Tire Belediyesi Halk Sinemasını satın almıştır. Belediye Sinemasında sesli filmler de gösterilmişti.[822]

1941 yılında Bahaeddin Ökdem adlı şahsın müdürlüğünü üstlendiği Şehir Sineması binası Kurtuluş Mahallesi Keten Köprü Caddesi'nde bulunmaktaydı.[823] Bu dönemde sinema, Ödemişli iki kardeş tarafından belediyeden kiralanmıştı. Gereken bakımları yapılmayan sinema binası, kar etmediği gerekçesiyle 1945 yılında belediyeye iade edilmişti. Bu tarihten sonra kentte sinemanın altın yılları başlamıştı. Hamdi Baydar ve Nihat Gidel ortaklığında satın alınan bina, kayda değer bir restorasyondan geçirilerek 500 kişilik izleyici kapasitesine çıkarılmış ve çok uzun yıllar hizmet vermeye devam etmişti. Süreç içerisinde, 1956 yılında aynı ortaklar tarafından Türkiye'nin en büyük sinemalarından olan 3.000 kişi kapasiteli yazlık Şehir Sineması, 1951 yılında Altunuç yazlık ve takiben kışlık sinemaları ve son olarak da yazlık ve kışlık Küçük Sinema açılmıştı. Derme çatma bir yazlık sinema ile Türk Ocağı tarafından kentle tanıştırılan büyülü beyaz perde, 1980'li yıllara kadar altı alternatif ile halka hizmet vermişti.[824]

e. Tire Müzesi

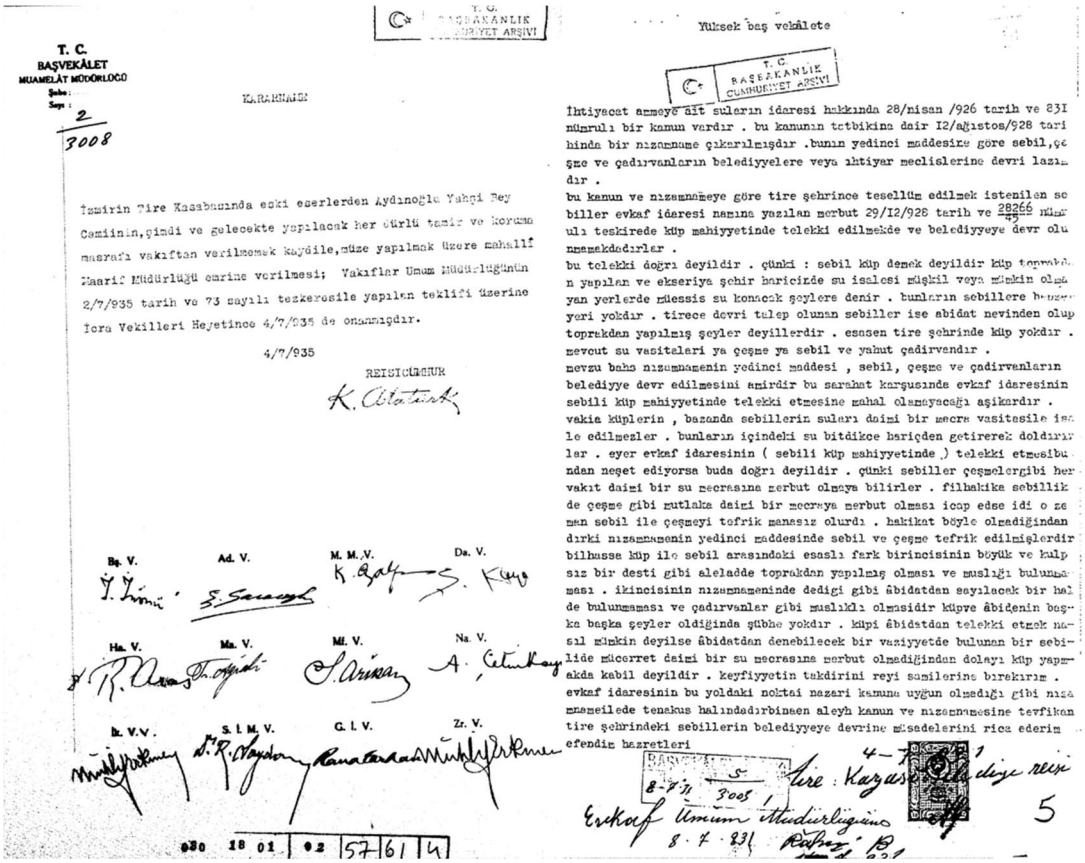
Faik Tokluoğlu kurucusu olduğu Tire Müzesinde.

1935 yılında eski eserlerden Aydınoğlu Yahşi Bey Camii, müze yapılmak üzere mahalli Maarif Müdürlüğü emrine verilmiş,[825] aynı yıl Tire Halkevi müze kolu tarafından müze haline getirilmişti.[826] Tire Müzesi'nin açılış töreni 4 Eylül 1935 Cuma günü saat 16.00 da gerçekleşmişti.[827]

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, Mustafa Kemal Atatürk, müzeciliğe ve ülkedeki tarihi eserlerin korunmasına özel önem veriyordu. Tire Müzesi, ülkedeki birçok şehirden erken

[817] **Anadolu**, 7 Haziran 1931.
[818] **Yeşil Tire Dergisi**, Sayı: 6, 15 Ekim 1931.
[819] **Yeşil Tire, Dergisi**, Sayı: 8, 15 Kasım 1931.
[820] **Yeşil Tire Dergisi**, Sayı: 9, 1 Aralık 1931, s. 11.
[821] **Yeşil Tire, Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 19, 1 Temmuz 1932.
[822] **Hizmet,** 6 Temmuz 1933.
[823] **Adli Sicil Defteri Tire Ticaret ve Sanayi Odası Arşivi.**
[824] Sanus, **a.g.m.**, ss. 78-84.
[825] **T.C.B.C.A. 030.18.1. / 57.61.4.**
[826] Tokluoğlu, **Tire Tarihi ve Turistik Değerler…**, s. 14.
[827] **Yeni Asır,** 30 Ağustos 1936.

davranarak, açılan 15. müze olarak kayıtlara geçmişti. "CHP Halkevleri, Halkodaları 1932-1942" başlıklı, 1942 basımı istatistiki araştırma kitabının 17. sayfasında da, Tire kentine, Halkevleri tarafından açılan 12 müzeden biri olunduğu için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün takdir ve teşekkürleri yer almaktadır.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜGÜ
Şube :
Sayı : 2 / 3008

KARARNAME:

İzmirin Tire Kasabasında eski eserlerden Aydınoğlu Yahşi Bey Camiinin,şimdi ve gelecekte yapılacak her türlü tamir ve koruma masrafı vakıftan verilmemek kaydile,müze yapılmak üzere mahallî Maarif Müdürlüğü emrine verilmesi; Vakıflar Umum Müdürlüğünün 2/7/935 tarih ve 73 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 4/7/935 de onanmıştır.

4/7/935

REISICUMHUR
K. Atatürk

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V.
İ. İnönü · S. Saraçoğlu · K. Ali Çetinkaya · S. Kaya

Ha. V. Ma. V. Mf. V. Na. V.
R. Nuri Özgüldi · S. Ariburnu · A. Cetinkaya

İk. V.V. S. İ. M. V. G. İ. V. Zr. V.
Mükerrem Kurdaş · Dr. R. Aydoğan · Kemal Zeki Gençosman · Mükerrem Kurdaş

030 18 01 02 57 61 4

T. C. BAŞVEKÂLET CUMHURİYET ARŞİVİ

Yüksek baş vekâlete

T. C. BAŞVEKÂLET CUMHURİYET ARŞİVİ

İhtiyacat ammeye ait suların idaresi hakkında 28/nisan /926 tarih ve 831 mürulı bir kanun vardır . bu kanunun tetbikine dair 12/ağıstos/928 tarihinde bir nizamname çıkarılmışdır .bunun yedinci maddesine göre sebil,çeşme ve çadırvanların belediyyelere veya ahtiyar meclislerine devri lazımdır .

bu kanun ve nizamnameye göre tire şehrince tesellum edilmek istenilen sebiller evkaf idaresi namına yazılan merbut 29/12/926 tarih ve 28266/45 mümulı teskirede küp mahiyyetinde telekki edilmekde ve belediyyeye devr olunmamakdadırlar .

bu telekki doğru deyildir . çünki : sebil küp demek deyildir küp toprakdan yapılan ve ekseriya şehir haricinde su isalesi müşkil veya mümkin olmayan yerlerde müessis su konacak şeylere denir . bunların sebillere benzer yeri yokdır . tirece devri talep olunan sebiller ise abidat nevinden olup toprakdan yapılmış şeyler deyillerdir . esasen tire şehrinde küp yokdır . mevcut su vasitaleri ya çeşme ya sebil ve yahut çadırvandır .

mevzu bahs nizamnamenin yedinci maddesi , sebil, çeşme ve çadırvanların belediyye devr edilmesini amirdir bu sarahat karşusında evkaf idaresinin sebili küp mahiyyetinde telekki etmesine mahal olmayacağı aşikardır .

vakia küplerin , bazanda sebillerin suları daimi bir mecra vasitesile isale edilmezler . bunların içindeki su bitdikce hariçden getirerek doldırılar . eyer evkaf idaresinin (sebili küp mahiyyetinde) telekki etmesibundan neşet ediyorsa buda doğrı deyildir . çünki sebiller çeşmelergibi her vakıt daimi bir su mecrasına merbut olmaya bilirler . filhakika sebillikde çeşme gibi mutlaka daimi bir mecraya merbut olması icap edse idi o zaman sebil ile çeşmeyi tefrik manasız olurdı . hakikat böyle olmadığından dirki nizamnamenin yedinci maddesinde sebil ve çeşme tefrik edilmişlerdir bilhassa küp ile sebil arasındaki esaslı fark birincisinin böyük ve kulpsız bir desti gibi alelade toprakdan yapılmış olması ve musluğı bulunmaması . ikincisinin nizamnameninde dediği gibi âbidatdan sayılacak bir halde bulunmaması ve çadırvanlar gibi muslukla olmasidir küpve âbidenin başka başka şeyler oldiğinda şübhe yokdır . küpi âbidatdan telekki etmek nasıl mümkin deyilse âbidatdan denebilecek bir vaziyetde bulunan bir sebilide mücerret daimi bir su mecrasına merbut olmadığından dolayı küp yapmakda kabil deyildir . keyfiyyetin takdirini reyi samilerine bırekırım .

evkaf idaresinin bu yoldaki noktai nazari kanuna uygun olmadığı gibi nizamnameilede tenakus halındadırbinaen aleyh kanun ve nizamnamesine tevfikan tire şehrindeki sebillerin belediyyeye devrine müsadelerini rica ederim efendim hazretleri

8-7-31 3008/1 Tire Kazası Belediye reisi
Evkaf Umum Müdürlüğüne
8 · 7 · 931 Rıfkı B. 5

Tire Müzesinin yapılmasını onaylayan kararname, T.C.B.C.A. Dâhiliye Vekâleti 30.10. / 157.106.9.

Arkeoloji ve etnografya müzesi olan Tire Müzesi'nin kurulduğu Yahşi Bey Camisi (Yeşil İmaret); iç tezyinatı, çinilerle süslenmiş minaresi, ahşap oyma kapısı ve pencereleriyle sanat tarihi bakımından da önem taşımaktadır. İlk yarım kubbe Yahşi Bey Camisi'nde yapılmış olup, bu özelliğiyle Türk mimarisinde bir ilke örnek olmuştu.[828]

Tire'de açılan etnografya müzesinin tamiri sırasında müze binası olan Yahşi Bey Camii'nin duvarlarında altı kat badana altında çok kıymetli tezyinat çıkmıştı. Bu tezyinatın tetkiki ve müzeye konulacak eşyaların tetkiki için İzmir Antikiteler Direktörü Selahattin Bey Tire'ye gitmişti.[829]

Tire Müzesinde bulunan eserleri; Helenistik ve Roma çağından kalan eserler ile Türk- İslam eserleri olarak ayırabiliriz. Müze arkeoloji salonunda; M.Ö. 3.500 ile M.S. 1.100 yıllarına ait heykeller, mezar stelleri, mermer masa ayakları, mermer ve pişmiş toprak lahitler, cam eserler, pişmiş toprak yağ kandilleri, bronz yağ kandilleri, çeşitli sikkeler ve heykeller bulunmaktadır.[830]

Müzenin etnografya salonunda ise el yazması Kuran-ı Kerim'ler, yazı takımları, erkek ve kadın ceketlerinden oluşan kıyafetler, çeşitli karyola örtüleri, çeyiz sandıkları, nalınlar, hamam ve şifa tasları gümüşten kadın ziynet eşyaları, çeşitli savaş aletleri ile derviş ve zaviyelere ait eşyalar, halılar, kilimler, Çanakkale seramikleri, vitray pencereler sergilenmektedir.

828 Tokluoğlu, **Tire...**, ss. 26-27.
829 **Yeni Asır,** 14 Mayıs 1936.
830 Munis Armağan, " Tire Müzesi", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007, s. 36.

Tarikat mensuplarının zikir sırasında gösterdikleri olağanüstü hareketlerden oluşan "buhran" esnasında vücudun muhtelif yerlerine şiş saplamak suretiyle yapılan hareketlerde şiş, zarp ve gül adı verilen aletler kullanılmıştır. Bu aletler de müzede sergilenmektedir.[831]

Müzede Osmanlı Devleti zamanında Tire darphanesinde basılan bakır paralar da mevcuttur. Ayrıca müze koleksiyonunda urgancı esnaflarının ahi bayrağı, diğer bir deyişle esnaf bayrağı bulunmaktadır. 1913 yılına ait bu bayrakta Sultan Mehmet Reşat'ın tuğrası vardır.[832]

İzmir eski Valisi Kazım Dirik, "*Benim ideallerimi kesinleyen Tire kültürünü candan kutlar ve selamlarım. Etnografya açmak ve benim ziyaretim ile candan heyecanımı arttırmak ayrıca bir haz ve sevinçtir. Büyük kültür merkezine yaraşan bu hareketler, büyük cumhuriyet rejiminin mutlu eserleridir."*[833] sözleriyle Tire Müzesinin açılmasından duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir.

Vali Fazlı Güleç ise *"Tire'nin müzesini bugün açtık, Tire'de başlayan uğurlu hareketi zevkle, neşeyle karşıladık daha güzel hareketleri Tire'nin temiz gençliği hesabına dilerim."* sözleriyle duygularını ifade etmiştir.[834]

Anadolu Gazetesi, "*Şehrimiz çok güzel ve zengin bir esere kavuşmuştur. Yeşil İmaret denilen ve mimari kıymeti taşıyan cami, etnografya müzesi haline ifrağ edilmiş ve valimiz Fazlı Güleç'in de huzuru ile küşadile yapılmıştır. Müze, zengin bir eser halindedir. Kurdelayı bizzat valimiz kesmiş ve müesseseyi kuran Müddei Umumi İrfan Töre ile Kültür İşyarı Osman Bozkurt ve Nüfus Memuru Faik Tokluoğlu'nu takdir ve tebrik etmiştir. Şehir halkı da büyük alaka göstermiş ve aynı gün öğleden sonra 407 kişi müzeyi ziyaret etmiştir."*[835] haberiyle müze açılışından bahsetmiştir.

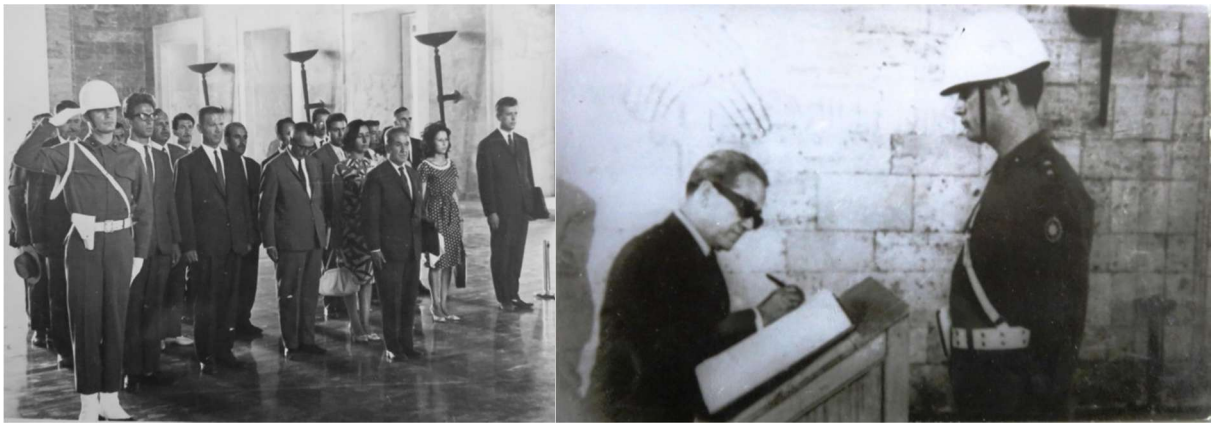
Tire Müzesi, 1971 yılında yeni yapılan binasına taşınmış olup, halen aynı mekanda hizmet vermeye devam etmektedir.

Vali Namık Kemal Şentürk'ün katılımıyla açılan yeni Tire Müzesi, 1971.

831 Mehmet Demirci, Tire Müzesi'ndeki Tekke Malzemeleri ve Düşündürdükleri", **Türk Kültüründe Tire,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994, s. 149–152.
832 Armağan, **a.g.e.,** s. 39.
833 Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 33.
834 Tokluoğlu, **Tire Çevre İncelemeleri...**, s. 90.
835 **Anadolu**, 8 Ağustos, 1936.

Tire'de müzecilik denince, şüphesiz akla ilk gelen isim Faik Tokluoğlu'dur. Henüz nüfus memuru olarak görev yaparken, kentteki tarihi eserleri koruma altına almaya başlayan, anıt ağaçları teker teker tespit ederek bir envanter oluşturan ve her birine "Tarihi anıttır. Kesilemez." ibaresi taşıyan plakalar çakan, Osmanlı Devleti'nde modern tıp biliminin kurucuları arasında sayılan Şanizade Ataullah Efendi'nin kayıp mezar taşını bularak yok olmaktan kurtaran Tokluoğlu, Halkevi müze kolunun da ilk başkanı sıfatıyla kentimizde bir müze kurulmasına öncülük etmiştir. Yaşamı boyunca çok sayıda dergi ve gazeteye kent tarihi hakkında yazılar yazan, kitaplar çıkartan bu değerli büyüğümüz; Müzeler Günü'nün (sonradan Müzeler Haftası'na dönüşmüştür) kutlanmaya başlandığı ilk yıl, Atatürk'ün mozolesine çelenk koyma görevi verilerek onurlandırılmıştır.[836]

Tokluoğlu komite başkanı sıfatıyla Ata'mızın huzurunda. Tokluoğlu Anıtkabir Anı Defteri'ne yazarken.

f. Tire'de Basın, Edebiyat ve Kütüphane Etkinlikleri

Türk Ocağı döneminde, dernek binasının ikinci katında zengin bir kütüphane bulunmaktaydı. Tire Türk Ocağının kapanmasıyla birlikte söz konusu kitaplar, bakıcıları ve koruyucuları İbrahim Efendi ile birlikte Halkevi Kütüphanesine geçmişti. Günlük gazetelerden Akşam, Ulus, Vatan, Cumhuriyet ve Anadolu; dergilerden de Akbaba düzenli olarak alınır ve halk tarafından okuma salonunda okunurdu.[837]

Atatürk Dönemi'nde, Maarif Vekâleti tarafından kütüphaneye, yeni çıkan kitaplar ile çeşitli dergiler gönderilmişti.[838] 1931 yılında; Hayat, Fikirler, Türk Yurdu, Zindelik, Muhit, Memleket, Maarif, Musiki, Demiryolları gibi haftalık ve aylık pek çok derginin bulunduğu kütüphanede, okuma salonunun yeterli olmaması nedeniyle gençlerin bu dergileri okuyamayarak eserlerden yeterince istifade edememeleri eleştirilmişti. Bu sorunun çözülmesi için de okuma salonunun modern bir şekilde ıslah edilmesi önerilmişti.[839]

1932–1933 Maarif İstatistiği'nde; 1931–1932 yıllarında kütüphanede 365 erkek okuyucu olduğu belirtilirken, kadın okuyucuların sayısı verilmemişti.[840]

1935 yılında seçmenlerle görüşmek ve tarım durumunu yakından görmek üzere Küçük Menderes bölgesinde tetkik seyahati yapan İzmir Mebusu Rahmi Köken, Tire'ye uğrayarak Halkevi'ni ziyaret etmiş ve Halkevi kütüphanesi için 200 lira bağışta bulunmuştu.[841]

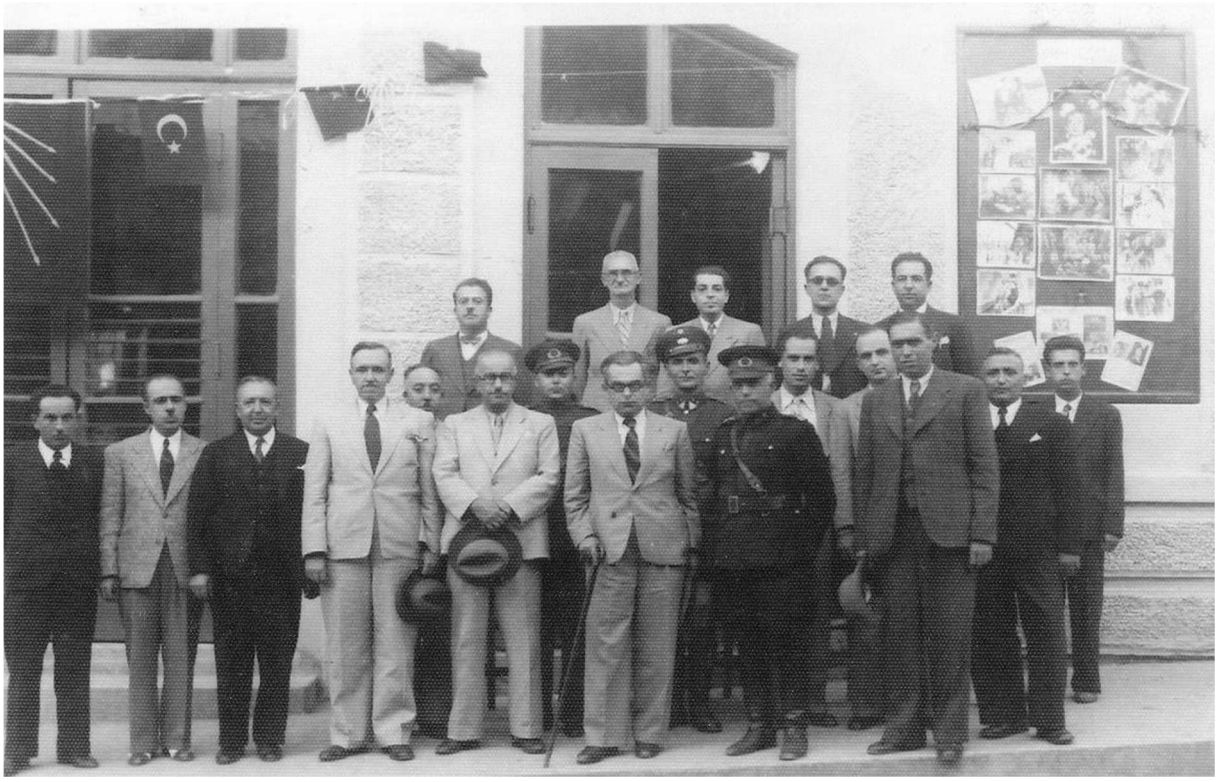
Tire Halkevi Kütüphanesi, yaklaşık 15 yıl boyunca halkın yoğun ilgisiyle hizmetlerine devam etmiş; çok partili siyasi hayatın başlamasının ardından maddi olanaksızlıklar baş göstermiş ve Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, 1951 yılı itibariyle Halkevlerinin kapatılması hakkındaki kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte faaliyetine son verilmişti. Bu sürece giden yolda, son dönemlerin oldukça sancılı olduğu basına yansıyan şu haberde de göze çarpmaktadır:

"*İzmir'in en ileri kazalarından biri olan Tire'de, Halk Partisi binası yanında, bir de Halkevi kütüphanesi mevcuttur. Bundan bir müddet evvel kütüphaneye gitmiştim. Hayretler içinde kaldım. 20-30 kişiyi barındıracak büyüklükteki salonda dört sandalye kalmıştı. İkisini kütüphane memurları zaruri olarak işgal etti-*

[836] Sanus, **Türk Ocakları…**, s. 15.
[837] Sanus, **a.g.m.**, s.14.
[838] **Yeşil Tire Dergisi,** Sayı: 2, 15 Ağustos 1931, s. 10.
[839] **Yeşil Tire Dergisi,** Sayı: 2, 15 Ağustos 1931, s. 10.
[840] **Maarif 1932–1933 İstatistikleri,** No: 26, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s. 105.
[841] **Anadolu**, 27 Ağustos 1935.

ğinden, halk için iki iskemle kalıyor ve gelenler ancak ayakta durmak suretiyle kütüphaneden faydalanabiliyor."[842]

25 Nisan 1940 tarihinde yayın hayatına başlamış olan Küçük Menderes Halkevi Dergisi, 23 Nisan 1942 yılında çıkan 12. sayı ile yayın hayatına son vermişti. İdare yeri Tire Halkevi olan dergi, İzmir'de Cumhuriyet Basımevi tarafından basılmıştı. İmtiyaz sahibi Mehmet Nafiz Edgüer, yazı işleri yöneticisi Muammer Dülger'di. Küçük Menderes Halkevi Dergisi'nin fiyatı 10 kuruştu.[843] Dergiye hem maddi, hem de manevi anlamda Kaymakam Rüştü Ülken ile fabrikatör Mehmet Rüştü Akgün destek olmuştu.

Kaymakam Rüştü Ülken (ön sıra bastonlu) ve Belediye Başkanı Ali Okan (ön sıra en sağdaki)

Tire'nin 1940 yılı Kurtuluş Şenliğinde.

Derginin çıkış amacı, Küçük Menderes imzalı yazıda şu cümlelerle özetlenmişti:

1- Bedii varlığını terennüm etmek. Yeni Tire'nin Tire gençliğinin ince ve güzel duyuşlarına makes olmak ve istidatlarını uyandırmak.

2- Tire tarihini aramak ve araştırmak. Tire, eski Ege medeniyetlerine, Selçuklulara, İlhanlara, Osmanoğullarına ait birçok tarihi eserlerle süslüdür. Sinesinde zengin ve eşsiz eserler, kütüphanelerinde değerli yazılar, mezarlarında kitabeler gizlidir. Bu vesikaları birer birer çıkararak Tire tarihini yazacaklara iyi bir mehaz hazırlamak.

3- İktisadi, sıhhi, zirai Tire'yi tanıtmak ve ilgili bilgiler neşretmek.

4- Tire zengin bir folklor diyarıdır. Zeybekleri, efeleri, Yörükleri ile bu eşsiz tabiat dekoru içinde eski çağların bin bir hayat ve esperisinden izler taşır; adetleri, inanışları, efsane, menkıbe ve masalları ile bu folklor engin ve duyguludur. Kendine has bir müzik ve raks folklorunu de buna ekleyerek, halk sanatlarının söz ve ses yolundaki bu anonim eserlerini toplayıp bugünkü benliğimize müzik edebiyat ve dansımıza, ince duygulu, sade mevzular hazırlamak.

5- Köyü şehre bağlayan yolları kısaltarak Tire coğrafyasını incelemek bu arada memlekete imarını gün geçimi gayeye ulaştırmakta olan hükümet ve belediye çalışmalarını ve şehri tanıtmak. Bu emel ve dava

[842] **Yeni Asır**, 6 Nisan 1950.
[843] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, 25 Nisan 1940.

ile ilme, milli zevke, Türk sanat ve estetiğine varmak Tire'ye olduğu kadar sanat harsımıza yeni motifler vermek için yola çıktık."[844]

Yayın hayatı boyunca Küçük Menderes dergisinde toplam 165 yazı yayınlanmış olup, bunların içeriğine göre dökümü şöyledir:

İçerik	Adet	İçerik	Adet	İçerik	Adet
Şiir	42	Halkevi Haberleri	7	Coğrafya	4
Tarih	20	Tarım	6	Öykü-Fıkra-Deneme-Piyes	21
Folklor	18	Başyazı	6	Sanayi	2
Ekonomi ve Ticaret	15	Edebiyat-Dil	5	Reklam	2
Bayramlar	13	Sağlık	4		

Sayısal bakımdan ağırlık şiir alanında olmasına karşın, Tire'nin tarihine ve folkloruna ışık tutan yazıların geçmiş ve günümüz için değerli bilgiler içerdiği tartışılmaz bir gerçektir. Yazarlar açısından bakacak olursak;

Yazar	Makale Adedi	Yazar	Makale Adedi	Yazar	Makale Adedi
Nahit Nafiz Edgüer	29	Cemil Öder	5	Hamdi Erbil	2
Rüştü Ülken	19	Faik Tokluoğlu	4	Halit Nafiz Edgüer	2
Ziya Hanhan	18	Türkan Ülke	3	Faik Şişikoğlu	2
Ulvi Yelken	10	Emin Acar	3	Emin Derman	2
Muammer Dülger	9	İlhan Okan	2	Akile Ünlü	2

Ziya Hanhan

Bu yazarlardan Rüştü Ülken Tire Kaymakamı, Nahit Nafiz Edgüer Türkçe öğretmeni, Akile Ülkü Tire Ortaokulu Tarih-Coğrafya öğretmeni, Cemil Öder Tabiat Bilgisi öğretmeni ve Emin Derman doktordu.[845]

Ziya Hanhan ise bu tarihlerde Tire'de Sorgu Hakimi olarak görev yapıyordu. Küçük Menderes dergisi ile yazın hayatına atılan Ahmet Ziya Hanhan, akabinde Demokrat İzmir, Her Akşam, Sabah Postası, Yeni İstanbul gibi gazetelerde yazılar yazdı; Eşref adlı bir mizah dergisi çıkardı. 1961-65 yılları arasında CHP'den I. (XII.) Dönem İzmir Milletvekili olarak görev yapan Hanhan'ın, başta "Efeler Şahlanıyor (Gökçen Efe Destanı, 1969)" ve "Dağdaki Işık – Gökçen Efe (1972) olmak üzere çok sayıda tarihi roman ve şiir kitabı vardır.

g. Spor

Yeşil Tire dergisinin Nisan 1933 tarihli, 28. sayısında yer alan "İdman Yurdunun Altıncı Yıl Dönümü Münasebetiyle" başlıklı yazıda söz konusu spor kulübünün tarihçesi şu şekilde aktarılmaktadır:

"*İdman Yurdu memleketin en eski spor teşekkülüdür. Tire'de ilk açılan bu yurt, cumhuriyetin teessüsü tarihi ile başlar. Atletizm, voleybol ve futbol dallarında uzun süre faaliyet gösterdikten sonra 1926 senesinde Türk Ocağı'nın teklifi üzerine, mali vaziyeti dolayısile resmen iltihak etti ve bir sene bu nam altında çalıştı. Umduğu yardımı bulamayan kulüp temsilcileri Nisan 1927'de Ocak'tan ayrılarak kendi başlarına yeniden yapılanmaya gittiler. Yeniden yapılanma hareketinde, o dönemde 39. Alay'da emir zabiti olan Birinci Mülazım Faik Bey başı çekmiştir. Beş kişilik ilk idare heyeti Reis Güçlü (Gülcü) oğlu Sami, Katip merhum Lütfi,*

[844] **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Yıl: 1, Sayı: 1, 25 Nisan 1940, ss. 2–3.
[845] Mehmet Başaran, "Tire Halkevi Dergisi Küçük Menderes (İnceleme-Bibliyografya)", **Türk Kültüründe Tire II Sempozyumu (17-19 Kasım 2006)**, İzmir, 2008, s. 165.

Umumi Kaptan Mülazım Faik, Veznedar Selim Şadi ve İdare Memuru M. Behçet beylerden oluşmaktaydı. İlk geceden on beş gün sonra yurda iki yüzü aşkın aza kaydolunarak spor şubesi ve temsil heyeti teşkil edildi."[846]

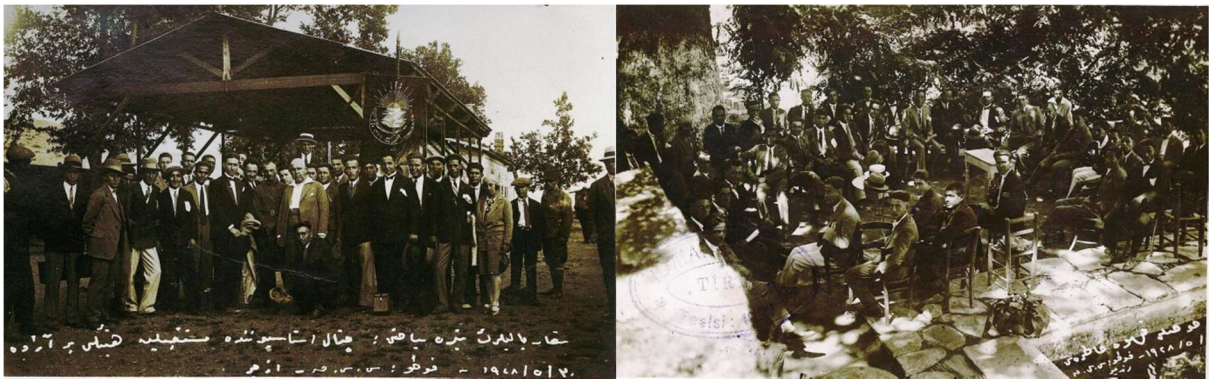

Bu haberden, Tire İdman Yurdunun Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte faaliyetlerine başladığını, 1926 yılında Türk Ocağı bünyesine katıldığını ve 1927'de de bağımsız bir oluşum halinde yeniden yapılanmaya gittiğini anlıyoruz. Bu husus, İdman Yurdunun kaşelerinde kullandığı, "Tesisi: 1927" ibaresini de açıklamaktadır. Kentin ilk resmi spor kulübü olan İdman Yurdu, 22 Şubat 1935 tarihinde açılışı gerçekleş-

[846] Murat Sanus-Ali Özçelik, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarından Günümüze Tire'de Futbol", **İzmir Spor Tarihi Sempozyumu (15 Şubat 2018)**, Yayınlanmamış Sempozyum Bildirisi.

tirilen Tire Halkevinin himayesine girene kadar geçen sürede; Garibaldi Altay, İzmirspor, İzmir Sakarya, İzmir Anadolu, İzmir Demiryolu, Aydın Demiryolu, Aydın Kardeşspor, İzmir Erkek Lisesi, İzmir Sanatlar Mektebi, İzmir Tepecik, Tire 39. Alay ve Makabi takımlarının yanı sıra komşu Söke, Ödemiş, Bayındır ve Torbalı ilçelerinin futbol takımlarıyla müteaddit defalar maç yapmıştı.

Tire'de futbol karşılaşmaları, çevre ilçelerle olan sosyal münasebetlere de vesile olmuştu. O dönemde adet, misafirleri tren istasyonunda coşkulu bir şekilde, bando eşliğinde karşılamaktı. Maçtan önce ve sonra sporcular, idareciler ve Tireliler, Alay Parkı'nda ya da Havuzlu Park'ta takım elbiseli şekilde bir araya gelip sohbet ederler; ikramlar yapılır, hatıra fotoğrafı çekilir ve dostluklar pekişirdi.[847] Söz konusu müsabakalar ile ilgili olarak gazete ve dergilerde çok sayıda haber bulunmakla birlikte, dönem koşulları ve misafir takım ağırlama adetlerinin anlaşılabilmesi açısından birkaçına değinmekte yarar vardır.

İzmir Sakarya Kulübünün 30 Mayıs 1928 tarihli Tire gezisi. Solda Çatal Tren İstasyonunda karşılama, sağda maç sonrası Havuzlu Kahve'de ağırlama.

Altınordulu misafirler Havuzlu Kahve'de, 1930.

[847] Sanus, **Türk Ocakları...**, s. 14.

1927 yılı Ağustos ayında Söke Türk Ocağı ile Söke'de bir futbol maçı yapılmıştı. Binlerce kişinin izlediği maç beraberlikle sonuçlanmış ve maçın ardından Tire Türk Ocağı Temsil Heyeti, Sökeli izleyicilere ilk oyunlarını sahnelemişti.[848]

Hizmet gazetesinin 4 Mayıs 1928 tarihli haberine göre de; "*Tire'ye gelen Altınordu spor takımı, ilçede büyük bir ilgi ile karşılanmıştır. Tire İdman Yurdu'ndan Hulusi Bey, spor takımını Türk Ocağı'na götürerek bir çay ziyafeti vermiştir. Ardından belediye bahçesinde dinlenen sporcularla sohbet etmiştir.*"[849]

Torbalı sporcularının daveti üzerine ise Tire İdman Yurdu sporcuları 7 Temmuz 1931 Cuma günü bir futbol maçı yapmak üzere Torbalı'ya gitmişlerdi. Maç öncesi yaşananlar, basına şu cümlelerle yansımıştı:

"*Tire sporcularını Torbalı gençleri namına Esat beyefendi istikbal ederek gençlerin birer birer ellerini sıkmıştır. Müşarileyhin güler yüzü, şen sözlerile karşılaşan Tire gençleri fevkalade memnun ve mütehassis olmuşlardır. İstikbal merasimi bittikten sonra Torbalı Tepeköy arasındaki Ertuğrul denilen mahalde ve gölgelik bir kahvede gazoz ikram edildi... Maç, takarrür edildiği gibi saat 17'de başlanacağına nazaran, öyle yemeği yindikten sonra Torbalı'nın merkezi olan Tepeköy şehri gezilmiş, bilhassa şehrin en iyi mesiresi olan Çamlık'lara gidilmiştir. Çamlığın serin ve muattar kokularile mestolan misafirler biraz istirahattan sonra soyunmak için bavullarını yerleştirdikleri, muvakkaten kulüp binası ittihaz olunan kahveye koşmuşlardır. Soyunma yeri olmadığından otomobil içinde bin müşkilatla soyunarak saat bervechi mukarrer tam 17'de sahaya çıkarak muhterem Torbalı halkını selamlamışlardır. Torbalılar bu selama alkışla mukabele etmek nezaketinde bulundular. On dakika sonra Torbalı fotbolcuları da sahaya çıkmış bulunuyordu. Fotoğraflar çekildi. Tire İdman Yurdu Kepteni (İgot) Ahmet ve Torbalı gençlerinin Kepteni Muvahhit beyler vasıtasile kulüpleri namına kısa ve pek samimi nutuklardan sonra bayraklar taati edilmiştir.*"[850]

Özellikle İzmir takımlarıyla yapılan maçlar, İzmir'de yaşayanlar için de güzel bir gezi fırsatı doğuruyordu. Takımlar, kalabalık bir izleyici eşliğinde kente gelir, Tire'nin tarihi yerlerini dolaşır ve eşsiz doğasında zaman geçirme fırsatı bulunurdu. 1931 yılında Altay kulübünün tertiplediği gezi basında da yer bulmuştu:

[848] **Hizmet**, 5 Ağustos 1927.
[849] **Hizmet**, 4 Mayıs 1928.
[850] **Yeşil Tire**, Sayı: 2, 15 Ağustos 1931, s. 8.

"Misafirlerin bir kısmı belediye bahçesi, kışla parkı ve uzun kuyu istikametine giderken, bir kısım da havuzlu kahve, Beyler deresi ve Dere kahvesine gittiler. Tire Belediyesi tarafından hazırlanan program dâhilinde, güzel bir gezi gerçekleştirildi. Gezinin iyi geçmesi için her şey düşünülmüş, araba ve otomobil ile yapılacak gezilerde yolsuzluğa engel olmak için lokantalara narh bile konulmuştu. Tire'ye özgü yemekler ikram edilerek kahveler içildikten sonra, Tire ile Altay spor arasında yapılan ve Altay sporun galip geldiği maç izlenmiştir."[851]

Aynı dostluk maçına bir başka gazete şöyle yer vermişti:

"Altay takımı sporcuları Tire'ye giderek İdman Yurdu sporcularıyla maç yapmıştır. Fehmi, Zeki, Galip, Ali, Ahmet, Muharrem, Doğan, Rüşen, Saim, Şevki ve Vedat'tan oluşan Altay Spor takımı oyuncularına karşı Tire takımı Salamon, Kemal, Şevket, Şükrü, Münir, Ali Niyazi, Ahmet, Fehmi ve Rıza adlı sporculardan oluşuyordu. Maç Altay takımının 1–0 galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Altaylılar Tire Belediyesinin intizamından, yolların temizliği ve Tire sporcularının gösterdiği misafirperverlikten memnun kalmışlardır. Altay takımı, mızıkanın nağmeleri ve Tire sporcularının yaşa nidaları arasında İzmir'e uğurlanmıştır."[852]

15 Ocak 1932'de ise Aydın Demiryolu takımı Tire'ye bir dostluk maçı yapmak üzere gelmişti:

"Her iki takım Tire İdman Yurdu Bandosu'nun ahenktar terennümatı arasında sahaya girerek kaptanları tarafından takdim merasimi yapıldı, alameti samimiyet olan bayraklar taati edildi, maç hatırası olacak fotoğraflar çekildi… Hakemin uzun ve fasılalı çalan düdüğü maçın hitamını ilan etti. 1 – 1 berabere kalan her iki takım sporcuları yekdiğerlerini 'Yaşa! Şa! Şa! Şa!' meserret nidalarile selamladıktan sonra Tire İdman Yurdu binasına gittiler, vaktin hulülü misafirlerin çok kalmasına müsaade etmedi. Tireliler aziz misafirlerini teşyi için istasyona gittiler ve uğurladılar."[853]

Bahar aylarına geldiğimizde Aydınlılar bir kez daha Tire'deydi:

"29 Nisan 932 Cuma günü Aydın Demryolu İdaresinin tertip ettiği tenezzüh trenlerile İzmir'den Tire'ye gelen misafirler şerefine Tire İdman Yurdu sporcuları ile Aydın Demiryolu sporcuları arasında Tire spor sahasında bir maç yapılmak üzere Aydın Demiryolu takımını teşkil eden sabık Garibaldi kulübü fotbolcuları hususi otobüsle geldiler ve İdman Yurdu Bandosu tarafından istikbal edildiler. Misafirler şehrin mesire mahallerini ve tarihi asarı gezdikten sonra saat 15'de hakem Avni Bey'in idaresinde maça başlandı, maç pek samimi cereyan etti. Neticede Tire İdman Yurdu bire karşı üç gol yapmakla galip geldi. Misafirler saat 18'de yaşa nidaları ve bando ahenkleri arasında Tire'den hareket ettiler. Gençlerimiz Garibaldi'nin eski oyuncularile yaptığı bu maçta kazandığı galibiyet takdire ve teşekküre sezadır. Tebrik ederiz."[854]

27 Mayıs 1932 günü, misafirler yine İzmir'dendi:

"27-5-932 Cuma günü Aydın demiryolu idaresinin tertip ettiği İzmir-Tire tenezzüh katarile sekiz yüz küsur İzmirli misafirler teşrif etmişlerdir. Bu meyanda İzmir Altay kulübü de gelmiştir. Misafirler Halk ve İdman Yurdu bandosu tarafından istasyonda istikbal edilmiştir. Misafirler her zamanki gibi bu seferki teşriflerinde de halkımızdan gördüğü samimiyet ve sevgilerin meftunu olarak iyi intibalarla ayrılmışlardır. Bu münasebetle Altay ile İdman Yurdu arasında samimi bir maç yapılmıştır."[855]

Basına yansıyan diğer maçlara da değinmek gerekirse;

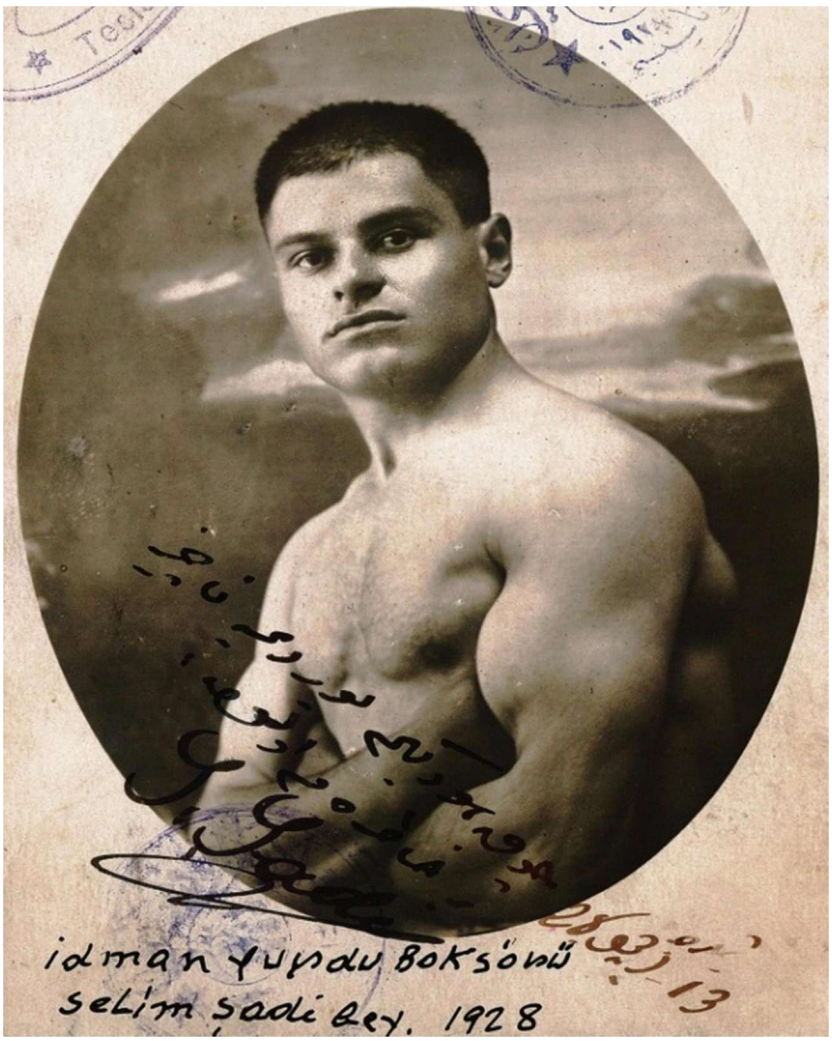
Tireli sporcular, 1930 senesinde kurban bayramının üçüncü günü İzmir Sanatlar Mektebi sporcuları ile Tire spor sahasında futbol maçı yapmışlardır. Büyük bir kalabalık tarafından izlenen maç, beraberlikle sonuçlanmıştı.[856]

1931 yılında Tepeköy sahasında Tire İdman Yurdu ile Torbalı Yıldırım Spor arasında yapılan maçta Tireliler bire karşı üç sayı ile mağlup olmuştu. Aydın ve Ödemiş takımlarını mağlup eden Tire takımının bu mağlubiyeti şaşkınlık yaratmıştı.[857] Tireliler 1932 yılında ağırladıkları İzmirspor'u tek golle geçmişlerdi.[858]

[851] **Hizmet**, 31 Mayıs 1931
[852] **Anadolu**, 31 Mayıs 1931.
[853] **Yeşil Tire**, sayı: 13, 1 Şubat 1932, ss. 9-10.
[854] **Yeşil Tire**, 1 Haziran 1932, s. 12.
[855] **Yeşil Tire**, Sayı: 19, 1 Temmuz 1932, s. (kapak içi).
[856] **Anadolu**, 15 Mayıs 1930.
[857] **Hizmet**, 31 Temmuz 1931.
[858] **Yeşil Tire**, 1 Mayıs 1932, s. (kapak içi).

2 Şubat 1933 günü, Yıldırım Menderes takımıyla karşılaşmak üzere Ödemiş'e giden İdman Yurdu, maçtan boynu bükük ayrılmıştı: 0-2.[859] 1938 yılı başlarında Ödemiş'te yapılan maçı Ödemişspor 3-1 kazanırken, muhabir kuvvet ve teknik olarak daha üstün gözüken Tire İdman Yurdu'nun mağlubiyetini tertipsizliğe bağlamıştı.[860] Aynı yılın sonlarında yapılan maçta ise Tire İdman Yurdu Ödemiş Altınova takımına karşı 2–0 galip gelmişti.[861]

1927 yılında Türk Ocağı etrafında toplanan kalabalık bir gençlik kitlesi tarafından alay heyeti askerlerinin de yardımıyla istasyon civarında bulunan geniş meydanlıkta spor meydanı yapılması planlanmıştı. Bunun üzerine Şimendifer istasyonu yakınında belediye tarafından istimlâk edilen mezarlık yerine güzel bir park ile spor meydanı yapılmıştı.[862] Ancak bu spor meydanı yeterli görülmemiş olacak ki, 1931 yılına ait bir haberde, *"Tire Belediyesi o güzel şehirde temiz ve mütevazı bir spor sahası yaparsa gençlik kendisine hayır dua eder. Yoksa öyle taşlı, çukurlu sahada gençlerin futbol oynaması çok yazık olur."* sözleriyle yeni bir spor meydanı yapılmasının gerekliliği vurgulanmıştı.[863]

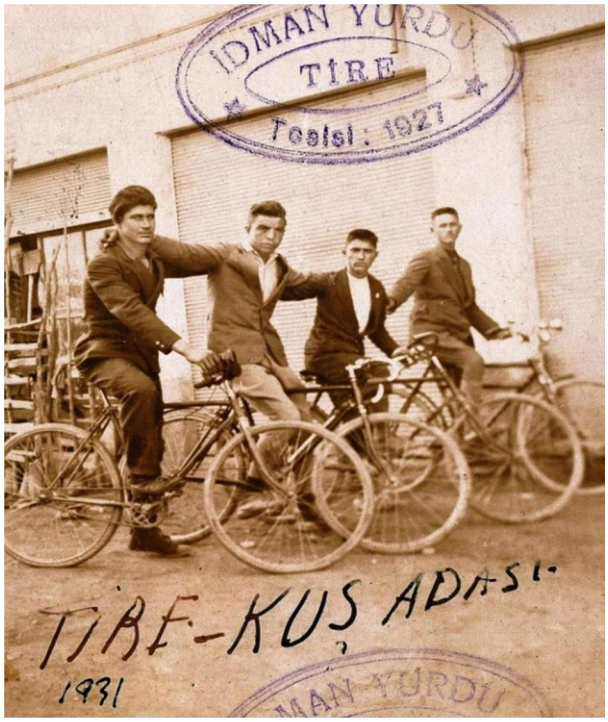

Tire Türk Ocağı tarafından 3 Ağustos 1928 günü spor bayramı tertip edilmişti. Spor bayramına Ödemiş, Bayındır ve Torbalı Türk Ocağına mensup gençler de davet edilmişti.[864] Çok başarılı geçen bu organizasyonun ardından, fikir babası ve Tire'de sporun yanı sıra Kızılay başta olmak üzere birçok sosyal sorumluluk projesinin de mimarı ve uygulayıcısı olan (İgot) Ahmet Keşşaf'ın önderliğinde uzun yıllar boyu spor bayramları düzenli olarak yapılmıştı. Uzun atlama, yüksek atlama, kısa mesafe koşuları ve engelli koşular kalabalık izleyici kitlesi çekmiş ve atletizmin kent sathında yayılmasına önayak olmuştu.

Tire İdman Yurdu sadece futbol takımından müteşekkil bir kulüp değildi. Voleybol, atletizm, bisiklet ve boks dalları da faaliyet kolları arasında yer alıyordu. Kulüp üyelerinin hemen hepsi de çok yönlü kişilerdi; bir yandan birkaç dalda spor yaparken, diğer taraftan da Türk Ocağının ve sonrasında Halkevinin sanatsal ve sosyal sorumluluk bazlı aktivitelerinde yer alırlardı. İgot Ahmet gibi dönemin önemli simalarından biri de tiyatro bölümünde de yer verdiğimiz Selim Şadi (Devrim) Bey'dir. Kendisi iyi derecede Arapça, Farsça, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca bilen Selim

[859] **Yeni Ödemiş Mecmuası**, 15 Şubat 1933, s. 16.
[860] **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1938.
[861] **Serbes Cumhuriyet,** 29 Kanun-ı Evvel 1938.
[862] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928,** ss. 141-150.
[862] Muammer Rana, "Tire'de Kalkınma Hareketleri", **Yeşil Yurd,** Sayı: 1, ss. 14-15.
[863] **Anadolu**, 31 Mayıs 1931.
[864] **Hizmet,** 1 Ağustos 1928.

Şadi Bey, ilçedeki tiyatro etkinliklerinin merkezindeydi. Bu kişi aynı zamanda kulübün lisanslı boksörüydü. Diğer bir deyişle "çok yönlülük" kavramını farklı bir boyuta taşımıştı.[865]

Tire İdman Yurdunda bisikletçiler çevre ilçelerden sporcularla birlikte bisiklet seyahatlerine katılırlardı. 1930 yılı kışında kötü hava koşullarına rağmen İdman Yurdundan 10 kişi Kuşadası bisiklet gezisine katılmıştı. Önceki yıllarda da Selçuk, Aydın, Ödemiş, Tepeköy bisiklet gezilerine katılan İdman Yurdu gençleri, bu etkinlikler sayesinde çevre ilçelerin sporcularıyla da tanışma fırsatı yakalıyorlardı. İdman Yurdu Heyeti İdaresince, İdman Yurdu Bandosu ve futbolcuları tekrar Kuşadası'na gitmeyi planlamıştı.[866]

Voleybol da kentte ilgi gören sporların arasındaydı. Maddi olanaksızlıklar, malzeme sıkıntıları Tire gençlerinin spor yapmasına engel teşkil etmezdi. 28 Eylül 1928 tarihli bir fotoğraf karesi de bu hususu doğrular niteliktedir. İzmirli misafirler, Makabi (Maccabi) takımının voleybolcularıyla yapılan bir maçta, gömlek ve kravat ile oynayan sporcular dahi bulunmaktadır. İşte bu azim ve devamlılık sayesinde, Tire İdman Yurdu'nun 1942 yılında bayrağı devrettiği Tire Gençlik Kulübü, 1945 yılında ilk kez düzenlenen Vali Şefik Refik Soyer Kupası'nda hem futbolda, hem de voleybolda rakiplerini geride bırakarak, İzmir Şampiyonu olma başarısını göstermişti.[867]

İdman Yurdu Bandosunun ve spor şubesinin gelişmesi için 1932 yılında büyük bir eşya piyangosu düzenlenmişti.[868] Halkın büyük ilgi gösterdiği bu eşya piyangosu kampanyası, 1933 yılında da Tire'nin gençlik teşkilatı olan İdman Yurdu tarafından düzenlenmişti. Elde edilen gelir; mızıka, spor ve diğer alanlarda İdman Yurdu'nun ihtiyaçlarını karşılamak üzere harcanacaktı. İki numaralı olan biletler, elli kuruş-

[865] Sanus, **Türk Ocakları...,** ss. 10-12.
[866] **Yeşil Tire Dergisi**, sayı: 8, 15 Kasım 1931, s. 11.
[867] Sanus-Özçelik, **a.g.m.**
[868] **Yeşil Tire Dergisi**, Sayı: 9, 1 Aralık 1931, s. 11.

tan satılmıştı. % 80 oranında değerli eşya hediyesine sahip olduğu belirtilen piyango biletleri, "*Hem talihinizi denersiniz, hem de memlekete bir hizmet etmiş olursunuz.*" reklamıyla satışa sunulmuştu.[869]

6. yıldönümü münasebetiyle senelik kongre Doktor Azmi Bey'in başkanlığında toplanmış, belediye ile gençler arasında münakaşaların yaşandığı toplantıda, intihap neticesinde İdman Yurdunun başkanlığına Belediye Müessesat Müdürü Hikmet Zühtü, reis vekilliğine Belediye Muhasebecisi Hamit Bey, kâtipliğe Şekip Bey, muhasebeciliğe Ziraat Bankası Memuru Kamil Bey, veznedarlığa Başkatipzade Adnan Bey, İdare Memurluğu'na Selim Şadi, üyeliğe ise Sami Gülcüoğlu getirilmişti.[870] Yıldönümü kutlamaları için bir kır ziyafeti verilmiş; ziyafette memleketin münevver tabakası ve gençler hazır bulunmuşlar, sabahtan akşama kadar neşe içinde eğlenmişlerdi.[871]

İdman Yurdu, yalnızca kendi teşkilatlarının harcamalarını karşılamak için değil, Tire'nin eğitim hayatına katkı sağlamak için de bazı etkinliklerde bulunmuştu. 1936 yılında profesyonel güreşçiler arasında tanınmış pehlivanlarından Dinarlı Mehmet, bu havalide yapmakta olduğu seyahati esnasında Tire'ye de uğramış ve sekiz kişilik bir kafile ile burada beş gün kalmıştı. Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından tertip edilen yağlı güreşlere Türkiye başpehlivanı Tekirdağlı Hüseyin de katılmıştı. Güreşler heyecanlı olmuş ve halk tarafından alaka ile takip edilmişti. Dinarlı Mehmet İzmirli Hüseyin ile serbest güreş gösterisi yapmıştı.[872]

24 Ocak 1937 günü Tire spor meydanında**,** hâsılatı Tire'de yeniden kurulacak orta mektep inşaatına tahsis edilmiş olan büyük deve güreşi yapılacaktı. Yarışma için her şey düşünülerek, devecilerin ve hayvanlarının Tire'de bulundukları süre içinde istirahatlarını temin etmek için gerekli düzenlemeler yapılmıştı.[873] Aynı yıl Tire'de spor şubesinin ilerlemesi için Altaylı Baron Fevzi Bey'e antrenörlük teklif edilmişti.[874]

Tire İdman Yurdu'nun on bir yaşına girmesi nedeniyle Toptepe'de 300 kişilik mükemmel bir kır ziyafeti verilmişti. Ziyafetten sonra muhtelif eğlenceler tertip edilmiş, milli oyunlarla çok güzel ve neşeli bir gün geçirilmişti.[875]

M. Rıfat Bey'in Tire İdman Yurdu'na ithafen yazdığı ve İdman Yurdu sporcuları tarafından büyük beğeni toplayan İdmancılar Marşı da şöyleydi:

Kahraman Mehmetçiğin imdadcılarıyız
Şa, şa, şa yeşil Tire İdmancılarıyız
Sağlam vücut istersen demir bilekli kol
Haydi durma arkadaş sende sporcu ol
Önce kuvvet, sonra hak düsturun olmalı
Genç sporcu kalbin neşe sevinçle dolmalı
Durma atıl, sıçra koş; tembel neye yarar
Temiz hava, bol güneş vücutlara yarar
Gençlik bir definedir kan durmaz çalışır
Demir gibi vücutlar spora alışır
Kahraman Mehmetçiğin imdadcılarıyız
Şa,Şa, Şa ! Yeşil Tire İdmancılarıyız.[876]

Atatürk Dönemi'nde Tire'deki spor faaliyetleri hususunda lokomotif görevini Tire İdman Yurdu görse de, başka spor kulüpleri de kurulmuş ancak birçoğunun vadesi uzun olmamıştı. Bu kulüplere sırasıyla değinmek gerekirse;

Tire Gençler Birliği: Tire Gençler Birliği, Türk Ocağına mensup gençlerin oluşturduğu bir gençlik teşkilatıydı. Basından takip ettiğimiz kadarıyla Gençler Birliğinin ilçedeki bazı kültürel faaliyetleri düzenledikleri ni biliyoruz. Cumhuriyet Mahallesi Yassıköy mevkiinde Nuh Efendi adlı okul binası Tire Gençler Birliği tarafından bir müddet kullanıldıktan sonra 1925 yılında yıkılmıştı.[877] Gençler Birliğinin ilk başkanı Sami

[869] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 29, 1 Mayıs 1933.
[870] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 29, 1 Mayıs 1933.
[871] **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 1933.
[872] **Anadolu,** 16 Mart 1937.
[873] **Anadolu,** 19 Ocak, 1937.
[874] **Anadolu,** 16 Mart 1937.
[875] **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1937.
[876] **Yeşil Tire Dergisi**, sayı: 21, s. 11.
[877] Tokluoğlu, **a.g.e.**, ss. 77-78.

Bey'in istifası üzerine, 1925 yılında Refik Bey intihap edilmişti.[878] 1926 yılında birlik tarafından bir futbol takımı oluşturulsa da, maddi olanaksızlıklar nedeniyle bir sene dahi faaliyet gösteremeden kapanmıştı.[879]

Dört Eylül Futbol Kulübü: Yakın zamana kadar ilçedeki varlığı bilinmeyen bu kulüp, Tireli araştırmacı yazar Murat Sanus'un, Tire'den İsrail'e göç eden Bencoya ailesi fertlerinden edindiği 1927 tarihli bir fotoğrafla gün yüzüne çıkmıştır. Tire'de mukim Yahudiler tarafından kurulan bu kulübe ait fotoğrafta yer alan takım kaptanı Shlomo Bencoya ve Nesim Beja Bezek hakkında detaylı bilgi mevcuttur. Yine aynı şekilde edinilen, 1924 tarihli bir fotoğrafta çeşitli ağırlıklardaki dambılların (dumbell) yanı sıra bowling topu ve lobutların yer alması, bowling sporunun ülkenin başka yerlerinde bilinmezken, Cumhuriyet'in henüz ilk yıllarında Tire'de oynandığını belgelemektedir.[880]

Türk Işığı Spor Yurdu: 1928 yılında, İdman Yurdundan istifa eden birkaç kişi ile birlikte ilçede "Türk Işığı" adlı yeni bir spor kulübü açılmıştı. Türk Işığı Spor Yurdu, ilçenin spor hayatında faal olamamıştı.[881]

39. Alay İdman Yurdu: Yaşar Bey'in 1932 yılında Yeşil Tire dergisinde çıkan yazıdan naklen: *"Yeşil Tiremizde iki idman yurdu mevcut olup, birisi resmen ordu federasyonuna dahil 39. Alay İdman Yurdu, diğeri de henüz federasyona dahil olmak fırsatını bulamıyan Tire İdman Yurdudur. Müteaddit maçlar, eksersizlerle her iki yurt arasında samimi bir anlaşma hasıl olmuştur ve işbu iki yurtlar gençleri müştereken vakıt vakıt çalışmaktadırlar. Fakat bu çalışma yalnız futbol sahasına inhisar etmiş, mevsim dolayısile atletizm müsabakalar icrasına fırsat bulunamamıştır."*[882]

Elimizde 39. Alay takımının 1928-1930 yılları arasına ait maçlarda çekilen fotoğrafları da olduğu dikkate alındığında, bahse konu futbol takımının 1928 ya da hemen öncesinde kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Tire İdman Yurdunun Nisan 1927'de Türk Ocaklarından ayrılarak, kendi başına faaliyetlerine devam etme girişiminde, 39. Alay'da Emir Zabiti olan Birinci Mülazım Faik Bey başı çekmiş, bu iki kurum arasındaki sıcak ilişkiler daha sonra da devam etmiştir.

878 **Türk İli,** 13 Ağustos 1925.
879 **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 27, 1 Nisan 1933.
880 Sanus-Özçelik, **a.g.m.**
881 **Hizmet**, 15 Mayıs 1928.
882 **Yeşil Tire**, 15 Şubat 1932, sayı: 14, s. 8.

Tire Dirik Spor: 1926 – 1935 yılları arasında İzmir Valiliği görevini ifa eden Kazım Dirik, tüm İzmir ilçeleri gibi Tire'nin de kalkınma ve imar hareketlerinde başrolü oynayan kişilerdendir. 1935 yılında kurulan takımın adını İzmir Valisi'nden aldığı sanılmaktadır. 6 Eylül 1935 tarihli Anadolu gazetesinin haberine göre, Tire'nin kurtuluş günü olan 4 Eylül'de, henüz iki aylık bir geçmişe sahip olan Dirikspor takımı ile Tire İdman Yurdu arasında bir futbol maçı yapıldı. Devamını gazeteden dinleyelim: "*Maçın hakemi Cumhuriyet müddeiumumisi (savcısı) İrfan'dı. Seyirciler arasında ilçebay (kaymakam), süel kumandan, şarbay (belediye başkanı), subaylar ve binlerce halk vardı. Hakem, Dirikspor'u 3-2 mağlup ilan etti. Fakat takımların 2-2 beraberliği iddia edilmektedir. Maç, samimi geçti. Sonunda Atatürk'ün büyük ve güzel bir resmi getirildi, başlarda dolaştırıldı, bilahare Halkevi musikası ile şehre dönüldü.*"[883]

19 Nisan 1936 Pazar günü Ödemişspor Kulübü, Dirikspor Kulübünün daveti üzerine Tire'ye gitti ve karşılaşmayı ev sahibi takım 2-1 kazandı.[884] Dirik Spor hakkında maalesef başka bilgiye ulaşılamamıştır.

Tirespor: Tirespor'un resmi kuruluş tarihi her ne kadar 1970 olarak kabul edilse de, esasında kökleri çok daha eskiye dayanmaktadır. Nitekim, 2 Mayıs 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberindeki; "*Ödemiş Halkevi ile Tirespor arasında Tire'de oldukça samimi geçen bir maç yapılmıştır. Bu karşılaşmaya Tirespor bu namla son kez çıkmış. Daha sonra heyeti umumi bir içtima yapacak ve kulübün Halkevine bağlanmasına karar verilecektir."* cümlelerinden anladığımız üzere, Tirespor adına yazılı basında ilk kez 1936 yılında rastlamaktayız. Keza, Tire Kaymakamlığı Dernekler Büro Şefliği'nde de Tirespor'un kaydı ve kuruluş tarihi 1936 olarak yer almaktadır. Tirespor'un kurucuları arasında Hüseyin Sever, Yusuf Uzunbayır, Agah Sümer, Züknettin Kazulu, Osman Dinçer, Amin Yakuphan ve Ali Erdemir isimleri yer almaktadır. 27 Temmuz 1963 tarihli Tire Postası gazetesinde yayınlanan bir yazı dizisinde Tirespor'un siyah–beyaz renklerle, Tire esnafı tarafından Güme Spor'un ardından kurulduğu ancak maddi olanaksızlıklar nedeniyle ömrünün çok uzun olmadığı dile getirilmektedir.[885]

Tire İdman Yurdu – Tirespor karşılaşması, 4 Eylül 1935.

Diğer taraftan, bir fotoğrafın arka yüzünde yer alan "4/9/935 Tarihinde Tire İdman Yurduna Çıkardığımız Takımdan Bir Grup, Tiresporlu M. Kanberoğlu(?)" açıklaması bu takımın 1935 yılında da, resmi kuruluşu yapılmamış olsa da, faal olabileceğini düşündürmektedir.

[883] **Anadolu**, 6 Eylül 1935.
[884] Veli Sevin, **Ödemiş'te Futbol**, Efe Ofset, İzmir, 2016, s. 93.
[885] Sanus-Özçelik, **a.g.m.**

Bilindiği üzere 4 Eylül tarihi, Tire'nin kurtuluş yıldönümü olup, bu maç da muhtemelen düzenlenen kutlama programı çerçevesinde tertip edilmiş olmalıdır.

Kaymakam Gafur Soylu ile iyi bir sporcu olan Tire Jandarma Kumandanı Halit Arif Andaç'ın gayretleri sayesinde Tire'nin spor hayatında büyük bir canlılık görülmüştür. 9 Mayıs 1931 tarihinde ilçenin Çiftlik, Eskioba, Büyükkale ve Gökçen kulüplerinin açılış merasimi yapılmıştır. Merasimde Tire Halk Partisi heyeti ve İdman Yurdu Mızıkası da bulunmuştur.[886] Akabinde futbol hemen hemen tüm Tire köylerinde çok sevilmiş ve ardı sıra köy takımları kurulmaya devam edilmiştir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda Tire'de yapılan Kaymakamlık Futbol Turnuvaları'nda köy takımlarının maçları 3-4.000 seyirci önünde oynanırdı.

III. Hilal-i Ahmer Cemiyeti / Kızılay Cemiyeti

Avrupa'da aynı işlevi gören Güneş ve Kızılhaç gibi kuruluşlarla yakın zaman diliminde vücuda gelen Kızılay Kurumu, Osmanlı Devleti'nde ilk kez, 11 Haziran 1868 tarihinde "Mecrûhîn ve Merzâ-yı Askeriyeye İmdâd ve Muâvenet (Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım) Cemiyeti" adı altında imparatorluğun başkenti İstanbul merkezli olarak kurulmuş; daha sonra 1877'de "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti" adını almıştı. 1907 Haziran'ında Londra'da toplanan milletlerarası VIII. Kızılhaç Konferansında Besim Ömer Paşa'nın (Akalın) gayretleriyle hilalin amblem olarak alınması resmen onaylanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla devam eden süreçte ise, 1923'de "Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti", 1935'te "Türkiye Kızılay Cemiyeti" ve 1947'de "Türkiye Kızılay Derneği" adını almıştır. Kuruluşa "KIZILAY" adını Mustafa Kemal Atatürk vermişti.[887]

Ahmet Keşşaf, 1936 yılından itibaren 10 yıl süresince Tire Kızılay şubesinin başkanlığını ve üst düzey yöneticiliğini yapmış; bu süreçte düzenlediği etkinlikler, eşya piyangoları ve yardım baloları sayesinde kuruma önemli bir kaynağın girmesini sağlamıştı. Kızılay adına anlaşma yaptığı doktorların tüm köylerde ücretsiz muayene yapmasını ve başta sıtmaya karşı kinin olmak üzere, çeşitli ilaçların dağıtılmasını organize etmişti. Fakirlere giysi, kumaş ve gıda yardımında bulunmuştu. Bu nedenlerle, Kızılay Genel Merkezi kendisini İzmir ilindeki ilk Kızılay Cemiyeti Şeref Üyesi ilan etmişti.[888]

Kızılay arşivindeki Tire ile ilgili ilk belge 4 Ağustos 1917 tarihli olup, Erken Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlenen belgelerden öğrendiklerimiz ise şunlardır:[889]

25 Eylül 1923 tarihinde Tire Kaymakamlığına hitaben düzenlenen bir dilekçede; Tire'nin Boynuyoğun köyünden 1310 (M.1894) doğumlu Hasan Ali oğlu Mehmed'in 1914 yılında askere alındığı, 3 ay sonra İstanbul'dan gönderdiği bir mektubun ardından kendisinden bir daha haber alınamadığı, yakın zaman önce ise Yunanistan'ın Teselya bölgesindeki Tırhala kasabasının Karagoyçe köyünde, köy papazının esaretinde çiftçilik yaptırıldığına dair bir istihbarat alındığı, askerin annesi Hatice Hatun tarafından bildirilmiş ve edinilen bu malumatın doğruluğunun saptanması hakkında yardım talep edilmişti. Dilekçe Kaymakamlık tarafından Tire Hilal-i Ahmer Cemiyetine, oradan da 13 Ekim 1923 tarihinde İzmir merkez şubesine havale edilmişti.

2 Şubat 1924 tarihinde genel merkeze hitaben düzenlenen yazıdan, yakın zaman önce istifa eden dernek üyeleri nedeniyle yapılan seçimde, Tire Müftüsü Sunullah Efendi'nin Tire Şubesi Başkanı olarak göreve başladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, soydaşlarımızın Rumeli'den bölgeye doğru göç hareketinin başladığı, Hilâl-i Ahmer Kurumu'nun yardım ve organizasyon faaliyetlerinin merkezinde yer alarak, yerel halkı bilgilendirdiği, mahalle ve köylerdeki temsilcileri vasıtasıyla nakdi ve ayni yardımların toplanmaya başlandığı görülmektedir.

Bir önceki konunun devamı niteliğinde, 15 Mart 1924 tarihinde düzenlenen belgede, kente gelecek göçmenlere ilk üç gün için kalacak yer, ısıtma, aydınlatma, sıcak çorba ve katık temin edilerek ihtiyaçlarının karşılanmasının planlandığı; bu meyanda, Tirelilerden 5.000 kuruş nakit ve 690 parça çamaşır toplandığı belirtilmiş ve yardım organizasyonunun Kaymakamlık ile İmar ve İskan Müdüriyeti ile birlikte gerçekleştirildiği eklenmiştir.

7 Temmuz 1924 tarihinde Cemiyet Reisi Sunullah Bey tarafından Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası'na hitaben düzenlenen yazışmada, cemiyete kayıtlı 126 erkek üye olduğu, 1924 yılı toplam gelirinin ise 379.607 kuruş olduğu belirtilmiş ve yönetimde yer alan kişilerin listesine yer verilmiştir. Buna göre; ce-

---

[886] **Yeni Asır,** 17 Mayıs 1935.
[887] İbrahim Küreli, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Arşivi'nde Kızılay'ın El Uzattığı Bazı Tirelilere Dair Bilgiler – 1", **Tire'den Yansımalar**, S. 6, İzmir, 2018, s. 44.
[888] Sanus, **Türk Ocakları…**, s. 15.
[889] Küreli, **a.g.m.**, ss. 52-60.

miyet reisliğini Tire Müftüsü Sunullah Efendi, katipliği Belediye Muhasebe Müdürü Hamid Efendi, veznedarlığı Belediye azası Hacı Şerifzade Zühtü Bey yürütmektedir. Yönetimdeki beş aza da; Belediye azası Şeyhzade Hafız Süleyman Efendi, Belediye azası Sandıkzade Refik Bey, Ticaret Odası Başkanı Gülcüzade Halim Efendi, Tüccar Giritli Mustafa Sırrı Efendi ve Sarbanzade (Savranzade) Muhyiddin Efendi'den oluşmaktadır.

8 Ağustos 1924 tarihli yazışmada, gönderilmiş olan sekiz adet kurum rozetinin teslim alınarak, sahiplerine tevdi edildiği bilgisine yer verilmiştir.

28 Ağustos 1924 tarihli yazışmada ise, kurban derisi bağışlarından elde edilen 50 bin kuruşun cemiyetin Ziraat Bankası hesabına yatırıldığı dile getirilerek, genel merkezden bu işlemle ilgili makbuz talep edilmektedir.

12 Mayıs 1925 tarihli belgede, Hilal-i Ahmer Bayramı dolayısıyla satışa çıkartılan rozetlerden sağlanan 6.785 kuruş ve bayram günlerine özel olarak satışı yapılan Hilal-i Ahmer gazetesinden elde edilen hasılatın bakiyesi olan 360 kuruşun Ziraat Bankası hesabına yatırıldığı Sunullah Efendi tarafından yazılmış olup, her iki işlem için de makbuz talep edilmişti.

İzmir zelzelesinde Tepeköy'de yıkılan büyük evlerden biri

Kızılay arşivinde, Erken Cumhuriyet Dönemi'ne giren, Tire ile ilgili son belge, İzmir merkez şubesinden, genel merkeze hitaben düzenlenen 12 Nisan 1928 tarihli bir yazışmadır. Bilindiği gibi, 31 Mart 1928 tarihinde, saat sabaha karşı 02:27'de Torbalı merkezli, 6,5 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. Söz konusu doğal afet sonucu, İzmir ve doğusundaki ilçelerde 50 kişi yaşamını kaybetmiş, binlerce bina yıkılmıştır. Takiben eden günlerde Hilal-i Ahmer Cemiyeti merkezli yardım çalışmaları başlamış; depremzedelere çadır, battaniye, gıda, giyecek ve ilaç yardımı yapılmıştır. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın depremzedelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmak üzere 10.000 liralık yardımda bulunmasının ardından ülkenin dört bir yanında başlatılan kampanyalarla 150.000 lira civarında bir tutar toplanmıştır.[890] İşte bu yazışmada da, depremden en fazla etkilenen yerler olan İzmir, Torbalı, Tire, Bayındır ve Seydiköy'de evleri yıkılarak ortadan kalanlara çadır temin edildiği ve iaşelerinin sağlandığı, iki ayrı defter tutularak birine toplanan bağışların kaydedilirken, diğerine yardım maksatlı harcamaların işlendiği, 11 Nisan'a kadar gerçekleştirilen işlemlerin ekte gönderildiği, mağdur kişi sayısının çok fazla olması dolayısıyla halihazırda günlük ihtiyaçların karşılandığı, tamirat ve tadilat ile ilgili olarak bilahare kapsamlı bir çalışma yapılacağı belirtilmektedir.

IV. Himaye-i Etfal Cemiyeti / Çocuk Esirgeme Kurumu

Himaye-i Etfal Cemiyeti yardıma muhtaç çocukları korumak amacıyla İsmail Canbulat'ın başkanlığında 1917 yılında İstanbul'da teşkil edilmişti. İşgal süresinde faaliyetlerine güç de olsa devam eden cemiyet; açtığı dispanser, süthane, çocuk barakaları ve polikliniklerle halka ücretsiz sağlık hizmeti vermişti.[891]

Himaye-i Etfal Cemiyeti, 1923 yılından sonra Ankara'da bulunan Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti ile birleşmişti. Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (Ankara Himaye-i Etfal Cemiyeti) 30 Haziran 1921 tarihinde, işgal döneminde şehit çocuklarının, yardıma muhtaç çocukların maddi manevi bakımının sağlanması amacıyla kurulmuştu. Cemiyet 1935 yılından itibaren "Çocuk Esirgeme Kurumu" adını kullanmıştı.[892]

[890] Melih Tınal, "1928 Torbalı (İzmir) Depremi, **Turkish Studies**, Vol. 4/8, Sonbahar 2009, ss. 2231-2236.
[891] Makbule Sarıkaya, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921–1935)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum, 2005, s. 43.
[892] Sarıkaya, **a.g.t.,** s. 54.

İzmir basınında yer alan haberlerden öğrendiğimize göre, Tire'de Himaye-i Etfal Cemiyeti 1924 yılının Ocak ayında teşkil edilmişti. Erkek Numune Mektebinde, mahalli eşraf ve münevverleriyle Müftü Sunullah Efendi'nin davetleri üzerine yapılan toplantıda Himaye-i Etfal Cemiyeti kurulmuştur. Cemiyetin riyasetine Tire Memleket Tabibi Operatör Nazmi Bey, üyeliğine Erkek Numune Mektebi Müdürü Hulusi Bey, veznedarlığa ise Muhasebe-i Hususiye Memuru Sırrı Bey intihab edilmişlerdi.[893]

Kurulduğu dönemde Tire Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne kayıt olan azalar şunlardır: Hulusi Bey, Necip, Rüştü, Hilmi, Ali, Rahmi Beyler, Birinci Mektep Başmuallimi İrfan Efendi ve Muallim Hafız Mahmut Bey, Abdürrahim, Hasan, Raşit ve Mustafa Efendiler, Darü'l Hilafe Medresesi müdürü Hacı Çelebi ve müderrisleri Hacı Mehmet Efendi, Hafız Kemal Efendi, İrfan ve İhsan Beyler, İcra Memuru Hüsnü Bey, Orman Muamelat Memuru Bekir Efendi, Mahkeme Başkâtibi Şerif Bey, zabıtadan Ragıp ve Kadri Beyler, Kunduracı Kamil Bey.[894]

Himaye-i Etfal Cemiyetinin ilçede yararlı işler gördüğünü biliyoruz ancak cemiyetin faaliyetleri kısa zaman içinde azalarak önemini kaybetmişti. Basından takip ettiğimiz süre içinde cemiyetin faaliyetlerine ilişkin hiçbir habere rastlamamamız cemiyetin ilçede faal olmadığını göstermektedir. 1926 yılında Tire'nin sosyal kültürel durumu hakkında gözlemlerde bulunan Hizmet gazetesi yazarı Tireli Orhan Rahmi (Gökçe), "*Cemiyeti etfal beşiğinde uyuyor. Sevimli Doktor Nazmi Bey çok meşgul galiba!*"[895] sözleriyle cemiyet reisini ve önemini yitiren cemiyeti tenkit etmişti.

1929 yılında Tire Himaye-i Etfal Cemiyeti heyeti umumiyesi Türk Ocağı binasında toplanmıştı. Riyasete D. Nazmi, üyeliklere Hikmet, Mahkeme Başkâtibi Ramazan beyler, veznedarlığa Hidayet Bey seçilmişti. 17 Ocak 1929 tarihinde cemiyet menfaatine bir balo verilmesi kararlaştırılmış ve hazırlıklara başlanmıştı.[896]

12 Şubat 1932 tarihinde Himaye-i Etfal Cemiyeti fakir çocuklar menfaatine bir konser düzenlemişti. İstanbul Darüttalim-i Musiki keman şefi Cevdet Bey, Marangoz Nihat, İstasyon Memuru Necip ve Ödemiş'ten Tuhafiyeci ve Udî Hafız Mustafa ve Terzi İbrahim Beylerin fahri olarak sahne aldıkları konser vasıtasıyla kentin ihtiyaç sahibi çocukları için yardım toplanmıştı.[897]

Aynı yılın sonlarında Tire Belediyesinin büyük salonunda Himaye-i Etfal Cemiyeti yararına bir de balo düzenlenmişti.[898] Ayrıca maddi durumu yetersiz olan 80 öğrenciye, Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından bayram münasebetiyle elbise ve ayakkabı hediye edilmişti.[899]

IV.Tayyare Cemiyeti

16 Şubat 1925 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın yönlendirmesiyle Türk Tayyare Cemiyeti kurulmuştu. Türk havacılığının ilk kurumu olan cemiyete manevi yardımlarını esirgemeyen Atatürk, 10.000 lira bağışta bulunarak cemiyeti maddi olarak da desteklemişti. Tayyare Cemiyetinin amaçları Atatürk tarafın-

[893] **Sada-yı Hak,** 15 Kânun-ı Sâni 1924.
[894] **Sada-yı Hak**, 10 Mart 1924.
[895] **Hizmet,** 20 Kânun-ı Evvel 1926.
[896] **Hizmet**, 27 Kânun-ı Sâni 1928.
[897] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Mart 1932, s. 13. Söz konusu konserde yer alan Ahmet Cevdet (Çağla) Bey (1900-1988) ülkemizin yetiştirdiği en önemli keman virtüözlerindendir. Henüz altı yaşındayken keman dersleri almaya başlamış, on altısında Maarif Nezareti tarafından Almanya'ya gönderilerek iki buçuk yıl boyunca müzik eğitimi almış, dönüşte bir yandan eğitimine devam ederken diğer taraftan Darüttalim-i Musiki Cemiyeti'ne kabul edilerek 15 yıl boyunca kemancı olarak görev yapmıştı.
[898] **Yeşil Tire Dergisi,** sayı: 24, 1 Aralık 1932, s. 16.
[899] **Anadolu**, 2 Mart 1937.

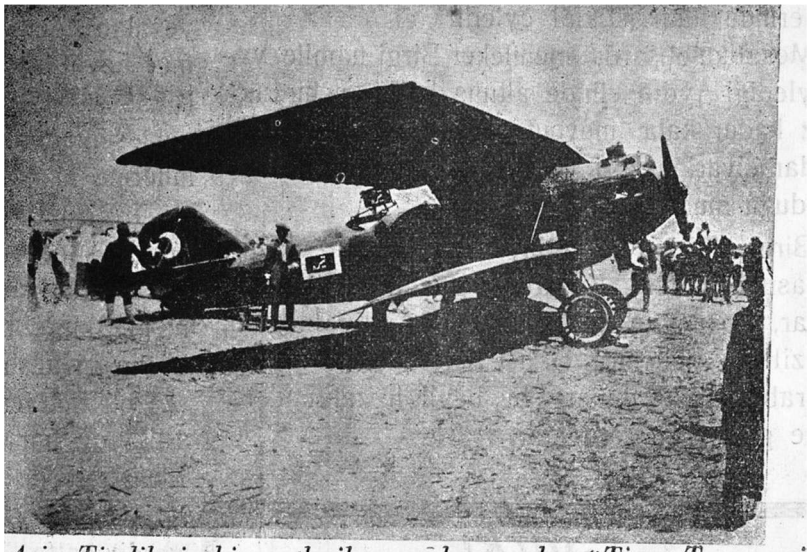
dan; Türkiye'de havacılığın askeri, iktisadi ve sosyal önemini tanıtmak, havacılığa gerekli olan personel ve malzemeyi sağlamak, Türk gençliğine havacılığı sevdirmek olarak ifade edilmişti.[900]

Tire Tayyare Cemiyeti, 1926 yılında kurulmuştu.[901] 1926 yılında büyük bir gayretle faaliyette olan Tayyare Cemiyetinin başkanı aynı zamanda Halk Fırkasının mutemeti olan Müftü Sunullah Efendi'ydi.[902]

1927 yılında Tire Tayyare Cemiyeti'nin yeni heyeti şöyleydi: Halk Fırkası Mutemedi Ahmet Efendi, Reis Vekili Sandıkzade Refik Bey, spor birliğinden Gülcüoğlu Hasan Sami Bey, Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Sezai, ticaret odası reisi, belediye azasından Süleyman, Muallimler Birliğinden Hulusi Erdoğan ve Türk Ocağından Doktor Saip Bey. [903]

1928 yılında "27 Ocak Tayyare Şimendiferleri Günü" ilçede büyük bir merasimle kutlanmıştı. Kaymakam Haydar Bey ile Tire Tayyare Cemiyeti başkanı Binbaşı Selahattin Bey'in riyasetinde ihtifal heyeti toplanmıştı. İhtifal heyeti tarafından hazırlanan programlar cemiyet üyeleri ile resmi ve özel kuruluşlara dağıtılmıştı.

27 Ocak 1928 sabahı kalabalık bir halk topluluğu ve mektepler, Tayyare Cemiyeti binası önünde toplanmıştır. Caddenin sağ ve solunda, muntazam yürüyüşleriyle askerler ve onların himayelerinde sıra ile en önde belediye mızıkası, izciler ve sırasıyla birinci, üçüncü, dördüncü, beşinci mektepler gelmişti. Belediye mızıkası tarafından "hazin bestelerin terennüm edildiği törende" mektep talebeleri milli marşlar söylemişlerdi.[904]

Aziz Tirelilerin himmetlerile meydana gelen "Tire,, Tayyaresi

Tayyare Cemiyeti, 30 Ağustos 1931 yılı akşamında bir garden parti düzenlemiş ve fakir vatandaşların da katılabilmesi için 25 kuruşluk bilet hazırlamıştı.

Bütün Tire halkı milli bayramı kutlamak için kafileler halinde garden partiye katılırken, Tire Musevilerinden hiç biri garden partiye katılmamıştı. Bu durum, Tire'de Musevi nüfusun Tire'deki yoğunluğu düşünüldüğünde, dikkat çekmiş ve halk arasında üzüntü yaratmıştı. Bunun üzerine Tayyare Cemiyeti Reisi Selahattin Bey, halkın hislerine tercüman olarak garden partide kısa bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında *"Bu vatanda her Türk kadar hak bulan ve istifade gören Yahudilerin ilgisizliğini teyit etmiştir."*[905]

1932 yılı sonunda Cemiyet Başkanı Sandıkzade Refik Bey'in istifası üzerine yeniden seçimler yapılmış ve Diş Doktoru Kazım Bey Tayyare Cemiyeti'nin başkanı seçilmişti.[906]

10 Ağustos 1935 tarihinde eski kaymakam Şefik Yaşar'ın başkanlığında ve Jandarma Kumandanı Halil Andaç Bey'in katkılarıyla büyük bir toplantı yapılmıştı. Spor teşekkülleri, mektepliler ve halkın katıldığı 10 bine yakın kişinin katıldığı toplantıda, Tire halkından büyük bir çoğunluk, Türk Hava Kurumu Şubesine üye olmuşlardı.[907]

Yukarıda bahsettiğimiz teşekküllerden başka, ilçede Sanatkarlar Birliği, Muallimler Birliği, Berberler Birliği, Gençler Birliği gibi çeşitli mesleki dernekler ve kültür dernekleri olduğunu biliyoruz.

---

[900] İhsan Tayhani, **Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayi (1923–1950),**Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları, Ankara, 2001, ss. 187-189.
[901] Tokluoğlu, **a.g.e.,** s. 164.
[902] **Hizmet** 20 Kânun-ı Evvel 1926.
[903] **Hizmet,** 21 Şubat 1927.
[904] **Hizmet,** 1 Şubat 1928.
[905] **Hizmet,** 3 Eylül 1931.
[906] **Yeşil Tire Dergisi,** Sayı: 24, 1 Aralık 1932, s. 16.
[907] **Anadolu**, 11 Ağustos, 1935

Tire Muallimler Birliğinde Kaymakam Baha Bey şerefine verilen çay ziyafeti, 1 Haziran 1933.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilçedeki derneklerden biri de, Muallimler Birliğidir. İzmir basınında ve Tire basınında Muallimler Birliğinin faaliyetlerine fazla yer verilmemiş olması, birliğin ilçede etkin olmadığını göstermektedir. 1927 yılında Tire Muallimler Birliği senelik kongresi yapılmıştır. Kongre sonucu, Birinci Mektep muallimlerinden Necip Bey birliğin başkanlığına getirilmişti. Kâtipliğe Orhan Rahmi (Gökçe) Bey ve Abdülrahim Bey seçilirken, azalıklara İstiklal Okulu muallimlerinden Hamdi Bey, Musevi Mektebi Türkçe Muallimi Hilmi Perto, Dört Eylül Mektebinden bir erkek ve bir kadın olmak üzere iki öğretmen intihap edilmişti.[908] 1928 yılına ait bir haberde, Muallimler Birliğinin ikiye ayrılarak, iki heyet idaresinin Muallimler Birliği namı altında çalıştığı belirtilmişti.[909]

Berberler Birliği 19 Kasım 1932 tarihinde toplanarak, yeni İdare Heyetini seçmişti. Reisliğe Ahmet Hikmet, katipliğe Faik, azalıklara da Salih Zeki, Ahmet Nuri ve Hacı Ali Beyler seçilmişti.[910] Birliğin, bir sonraki seçimleri 1 Mayıs 1933 tarihinde yapılmış; reisliğe Arif, reis vekilliğine Mustafa, katipliğe Ahmet Nuri, veznedarlığa Salih Zeki, sorumlu muhasipliğe Ali Kemal ve azalığa da Hacı Ali Bey seçilmiştir.[911]

C. Siyasi Hayat

23 Nisan 1920 tarihinde çalışmalara başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi, vatanın işgal altından kurtulması için mücadele fikrinde birleşen ancak zaferin kazanılmasından sonra ülkenin yönetim şekli konusunda farklı görüşlere sahip milletvekillerinden oluşuyordu. Milli Mücadele Dönemi'nde farklı görüşlere sahip milletvekilleri, kendi görüşlerini yansıtan çeşitli gruplar kurmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa çalışmaları olumsuz etkilememesi için meclisteki bu grupları bir araya getirerek uzlaşma sağlamaya çalışmış; bu mümkün olmayınca 10 Mayıs 1921'de mecliste Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmuştu. Bu grup daha sonra Halk Fırkasına dönüşecek olan yapılanmaydı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Nisan 1923 tarihinde seçimleri yenilemeye karar vermişti. Yeni çalışma devresinde Halk Fırkası adıyla bir parti kurulacağı bu partinin Mecliste bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk grubunun partileşmesi ile gerçekleşeceği belirtilmişti.[912]

Cumhuriyet Halk Fırkasının resmi olarak kurulmasından önce 8 Nisan 1923'te Halk Fırkasının programı yayınlanmıştı. Gazi Mustafa Kemal, fırka programını Nutuk'ta şöyle açıklamıştır:[913]

"Gerek bazı zevattan aldığım tahriri mütalaattan ve gerek halk ile müdavelei efkardan çok istifade ettim. Nihayet 8 Nisan 1923 tarihinde, noktai nazarlarım umde halinde tesbit ettim. İkinci Büyük Millet Meclisinin intihabı esnasında neşir ve ikan ettiğim bu program, fırkamızın teşekkülüne esas olmuştur…"

11 Ağustos 1923'te TBMM ikinci dönem çalışmalarına başlamıştı. 17 Ağustos günü yeni meclis üyeleri Halk Fırkasının nizamnamesini[914] hazırlamak üzere ilk toplantılarını yapmıştı. 9 Eylül 1923'te Gazi

[908] **Anadolu,** 23 Kanun-ı Sani 1927.
[909] **Hizmet**, 20 Kanun-ı Evvel 1926.
[910] **Yeşil Tire Dergisi,** Sayı: 24, 1 Aralık 1932, s. 16.
[911] **Yeşil Tire Dergisi**, 1 Mayıs 1933, s. 14.
[912] Mehmet Akif Tural, "Barış İçinde Cumhuriyet'e" **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 418.
[913] Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk,** C. 2. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981, s. 717.
[914] Halk Fırkası 1923 Nizamnamesi için bkz. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 375.

Mustafa Kemal tarafından Dâhiliye Vekâletine verilen dilekçe ile Halk Fırkası resmen kurulmuş, fırkanın genel başkanlığına Gazi Mustafa Kemal, sekreterliğine Recep Peker getirilmişti.[915]

Müftü Sunullah Efendi ve solunda Belediye Başkanı Ali Okan, Tire CHF binası önünde.

Atatürk'ün, 15 Ekim 1927 parti kongresinde *"Efendiler, Cumhuriyet Halk Fırkasının büyük kongresini açıyorum... Bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayan ilk genel kongremiz Sivas'ta yapılmıştı."*[916] ifadesi fırka kuruluşunun Sivas Kongresinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulması ile filizlenmeye başladığını göstermektedir. 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkasının resmi olarak kurulmasından sonra CHF Tire'de de teşkilatlanmaya başlamıştı.

Cumhuriyet Halk Fırkasının Tire'de tam olarak hangi tarihte teşkilatlandığını İzmir basınından tespit edemesek de, Cumhuriyet'in ilk müftüsü olarak 1923 yılından 1936 yılına kadar görev yapan Sunullah Bey'in, ilçede CHF'nin teşkilatlanmasını yaptığını biliyoruz.[917]

1923 senesinde Umumi Meclis Seçim Heyeti içinde Tire'de 71 ikinci seçmen vardı.[918] Aynı yıl umumi meclis azası bir taneydi ve bu kişinin mesleği tüccarlıktı.[919]

1924 yılında Tire'de yapılan mebus seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk adayları çoğunluk elde etmişti.[920]

Tire'de Halk Fırkası kongreleri yapılmaktaydı. 1924 yılında Halk Fırkası kongresi toplanarak Tire kazası Halk Fırkası idare heyeti seçilmişti. İntihap sonucu yeni idare heyeti; Hilmi Bey, Sandıkzade Refik, Derebaşlı Mehmet, Kahvecizade Refet ve Saib Bey'lerden oluşmuştu.[921]

Tire'deki bir diğer siyasi teşebbüs ise Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Bu yeni fırka, Mustafa Kemal Paşa'nın teşvik ve desteğiyle 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştu. Partinin kurulmasında CHF yönetimine karşı beliren hoşnutsuzluğun hükümetin denetimi altında bir siyasal örgütte toplanması; ayrıca devrimlerin ne denli başarılı olup olmadığının tespit edilmesi amaçlamıştı.[922] Taner Timur'a göre, SCF'nin kuruluşunun Mustafa Kemal tarafından desteklenmesinin nedeni, rejime karşı olan muhalefeti ortaya çıkarmak ve bunu kontrol edebilmekti.[923] Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunda mecliste bir muhalefet partisi bulundurulması isteğinin yanında Türkiye'nin diktatörlükle yönetilmediğini Batı dünyasına

[915] Teziç, **a.g.e.**, s. 236.
[916] Cemal Avcı, **3. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927–1931),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 63-65.
[917] **Hizmet,** 20 Kânun-ı Evvel 1926.
[918] **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. kitap,** s. 94.
[919] **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. kitap,** s. 95.
[920] **Türk Sesi,** 22 Haziran 1924.
[921] **Anadolu**, 23 Ağustos 1924.
[922] Teziç, **a.g.e.**, s.249.
[923] Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası,** İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1997, s. 175.

göstermek[924] gibi amaçlar etkili olmuştu. Ekonomide arzulanan gelişme ve refah sağlanamayınca, yığınların muhalefeti kendiliğinden oluşmuş[925], bu durum yeni fırkanın halk tarafından benimsenmesinde etkili olmuştu. SCF'nin teşkilatlanması önce Ege Bölgesi'nde, özellikle İzmir'de; sonra Karadeniz ve Doğu'da gerçekleşmişti.[926]

Serbest Cumhuriyet Fırkasının Tire teşkilatına Dr. Mustafa Ali Bey memur edilmişti.[927] 1930 yılının Eylül ayında Tire'de Serbest Cumhuriyet Fırkasının kaza teşkilatı tamamlanıp faaliyete geçmiş ve aza kayıtları başlamıştı. Tire'de bulunan iki mahallenin muhtar seçimlerinden ikisini de Serbest Fırka namzetlerinin kazanması üzerine, bu mahallelerde Halk Fırkasına mensup bulunan on bir kişi fırkadan çekilerek, Tire kazası, Cumhuriyet Halk Fırkası Mutemet Vekili Esat Hoca'ya istifalarını vermişlerdi. İstifa eden bu on bir kişi daha sonra SCF'ye aza olarak kaydolmuşlardı.[928] Basına yansıyan bir haberde, Tire halkının Serbest Cumhuriyet Fırkasına kayıt olmak için derin bir heves ve arzu içinde olduğu, kısa bir zaman içinde Tire halkının kâmilen yeni fırkaya geçeceği iddia edilmişti.[929]

SCF Tire, Dr. Mustafa Ali Bey'in riyasetinde[930] altı yüz kişinin önünde yaptığı toplantıda "*mutemetler saltanatını*" hedef alırken konuşmalarında istişare ile siyaset yapılacağını vurguladı. Tire'de CHF mutemetliği görevini sürdüren Müftü Sunullah Efendi'nin, sahip olduğu dinsel prestiji kullanarak, köylerde hükümet partisi lehine propaganda yaptığı söylenmekteydi.[931]

SCF'nin ilçede teşkilatlanma döneminde Tire Ticaret Odası Reisi Hidayet Bey'in CHF'den istifa ettiğine dair söylentiler çıkmıştı. Hidayet Bey bu konuda yazılan yazıları tekzip ederek daima Cumhuriyet Halk Fırkasına mensup olacağını belirtmişti.[932]

İki parti arasındaki rekabet 1930 Ekim'inde yapılan belediye seçimlerinde kendisini göstermişti. CHF, Tire'deki belediye seçimini kazanırken, SCF'liler seçimlerde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle seçim sonucundan memnun olmamışlardı.

Küçük Menderes Bölgesi'ndeki kazalarda yapılan belediye seçimleri, İzmir basını tarafından ilgiyle izlenmişti. Bu nedenle taraflı yayınları yüzünden CHF yanlısı Anadolu gazetesi ile SCF yanlısı Hizmet gazeteleri sık sık karşı karşıya gelmişlerdi. Bu gazeteler çoğu zaman habercilikten çok parti propagandası yaparken; haber ve yorumlarında ciddi yanlışlara da kapılmışlardı. Seçimler sırasında yaşanan usulsüzlüklerle ilgili iki siyasi partinin iddialarının ardı arkası kesilmemişti. Tek partili dönemde Halk Fırkasının organizasyonuyla halkın tek ve bütünleşmiş görüntüsü seçimlerde yaşanan rekabetin etkisiyle 1930 yılı kutlamalarında yerini kırgınlıklara, nefrete, bölünmüşlüğe bırakmıştı. Serbest Fırka binasında ayrı, Halk Fırkası binalarında ayrı olarak gerçekleştirilen Cumhuriyet kutlamaları Türkiye gibi Küçük Menderes Havzası yerleşimlerinde de halkın çok partili hayata henüz alışamadığının mesajlarını vermişti.[933]

Partiler arasındaki mücadeleye İzmir basınının da katıldığını görüyoruz. Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri seçimlerin SCF lehine olacağını iddia ederken; Anadolu Gazetesi, CHF'nin başarılı olacağı yönünde yayınlar yapmıştı. "*Tire'de intihabat Serbestçiler yaygara yapıyorlar.*" başlığı altına verilen haberde, Yeni Asır gazetesinin 17.10.1930 ve 7219 numaralı Cuma nüshasında "*İzmir valisinin şedit emirleri*" başlığıyla yazılan yazılar, şu cümlelerle yalanlanmıştı:

"Muhterem valimiz Kazım Paşa Tire intihabatının gece yarısına veya daha sonraya kadar devamı hakkında ne bir emir vermiş, ne de karışmıştır. Gece yarısına kadar intihabın devamı encümen kararıyla kanunidir. Müntehiplerin tehacümüne rağmen ve daha yarı geceye beş on dakika varken sandık kapatılmış ve gelen müntehipler geri çevrilmiştir. 'İntihabatta her taraftan tazyikat devam ediyordu.' deniliyor. Evet, fakat bu tazyik Halk Fırkası veya hükümeti tarafından değil, Serbestçilerin en küçüğünden ak sakallısına kadar Türk ve Musevi vatandaşlarımızın ne surette ve iğrenç şekilde tehdit edildikleri vakalar ispat edilecek-

[924] Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 245.
[925] Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950),** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 328.
[926] Teziç, **a.g.e**., s. 247.
[927] **Hizmet,** 2 Eylül 1930; **Anadolu**, 3 Teşrin-i Evvel 1930.
[928] **Hizmet**, 18 Eylül 1930.
[929] **Hizmet,** 18 Eylül 1930.
[930] **Cumhuriyet**, 4 Eylül 1930.
[931] Cem Emrence, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 174.
[932] **Anadolu**, 14 Eylül 1930.
[933] Günver Güneş, "Serbest Cumhuriyet Fırkasının Küçük Menderes Havzası'nda Örgütlenmesi ve 1930 Belediye Seçimleri", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 2, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018, s. 115.

tir. Ne yaptıklarını şaşıran zavallı Serbestçiler gördükleri rüyayı hakikat zannıyla 1.752 rey aldıklarını yazıyorlar. Halk Fırkası'nın kazandığını itiraf ediyorlar. Biliyorlar ki tasnif neticesinde tahakkuk eden ara adeti mecmuu 3.435'dir… Tire intihabatı hakkında 'Bu şekilde intihap dünyanın hiçbir yerinde görülmüş değildir.' diyorlar ki bu söz gayet doğrudur. Çünkü düne kadar Tire'nin en temiz ve namuslu tanıkları ve bugün kalp ve vicdanlarıyla itiraf ettikleri Halk Fırkası mensuplarına ve temiz simalara vicdanlarının azabını duymaktan sürdükleri lekeler, namuslara yapılan tecavüzler, iffete atılan iftiralar dünyanı hiçbir tarafında görülmemiş ancak Serbestçilerde müşahede olunmuştur."[934]

Aynı dönemde CHF'nin ilçedeki seçim propagandalarını arttırdığını biliyoruz. Hizmet gazetesinde, Tire halkının CHF'nin seçim faaliyetlerine önem vermediği belirtilirken, yolsuzlukları önlemek maksadıyla tedbirler alındığı şu cümlelerle ifade edilmişti:

"Halk fırkası erkânı, kadınlı erkekli, sandık sandık dolaşarak ve her yoldan yürüyerek propagandalarına devam ediyorlar. Halk buna ehemmiyet vermiyor. Evlerde dolaşan kadınlara ret cevabı verilmektedir. Tüccardan Musevi Büberoğlu'nu çağırarak telkinat yaptılar, Musevilerin reyini almak istediler. Haber aldığımıza göre mümaileyh, 'Ne yapayım beni dinlemiyorlar.' demiştir.

Türk Musevilerin reylerini istimal etmemeleri ihtimali de vardır. Zabıta, intihap sandığının bulunduğu belediye binasının önünde sıkı tertibat aldı. Marangoz Bihat Bey gece yarısı polis dairesine celbedildi ve duvarlara talik edilen beyannameleri yırtıp atmakla ittiham olundu."[935]

Bu tartışmaların ışığında, 1930 yılındaki Tire'deki Belediye seçimlerini CHF kazanmıştı. Anadolu gazetesinde bu haber *"Tire intihabadını muhterem Tireliler ve Tire'deki Musevi vatandaşlarımızın reyleriyle Cumhuriyet Halk Fırkası kazandı."* sözleriyle verilmişti.[936] Aynı haber Cumhuriyet gazetesinde; *"Tire intihabatı bitti. CHF namzetleri çok fazla bir ekseriyetle kazanmışlardır. Son güne kadar büyük ümitler besleyen Serbestçilerin inkisarı hayali pek hazindir."* cümleleriyle yer almıştı.[937]

Hizmet gazetesinde "*Tire'den şikâyetler*" başlığı ile mektup yayınlanmıştı. Tire belediye seçimlerinde eski İnhisar Memuru Süleyman Efendi'nin yolsuz bazı muamelelerde bulunduğu, belediye dairesi önündeki jandarma neferlerinin de Serbest Fırkaya rey verecek olanlara engel olduğu belirtilmişti.[938]

Eylül ayı sonunda başlayan belediye seçimleri, Serbest Cumhuriyet Fırkası için kısa sürede gördüğü desteğin sınanması, hükümet partisi için ise iktidarını sürdürüp sürdüremeyeceği tartışmalarını beraberinde getirmişti. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 15 Temmuz 1930 tarihinde CHF Katibi Umumisi Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan'a yazdığı bir yazıda, yeni belediye seçimi yasasının Dahiliye Vekaleti'ne *"yeni ve mühim vazifeler tevdi etmiş ve belediyelerle daha yakından alakadar*" olmasını gerektiren esasları ihtiva eylemekte bulunmuş olmasına nazaran, vilayet merkezleri ile namzet listeleri istenen 27 kaza merkezi arasında Tire ve Ödemiş de bulunuyordu.[939] CHF belgelerine göre Şura-yı Devlet tarafından belediye seçimlerinin iptal edildiği 30 yerleşim arasında Tire de yer alıyordu.[940] Haber Cumhuriyet gazetesinde de yer almıştı.[941] CHF Katib-i Umumiliği'nden 9 Mart 1931 tarihinde vilayet ve Kaza CHF İdare Heyetleri riyasetlerine yazılan telgrafta yeniden belediye seçimi yapılacak yerler arasında Tire de belirtilmişti.[942] Tire'de tekrarlanan belediye seçimleri 28 Şubat-10 Mart 1931 tarihleri arasında yapılmış; seçimler sonunda Hacı Ömerzade Ali Bey belediye başkanı seçilmişti.[943]

Ali Fethi Bey, çok partili denemenin cumhurbaşkanının partiler arasında tarafsız kaldığı takdirde başarılı olacağını düşünüyordu. Ancak çok partili siyasi hayat başladıktan kısa bir süre sonra Halk Partisinden bir kanadın teşebbüsü ile Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi'nin yazdığı açık bir mektupta, Gazi Mustafa Kemal partiler arasında vaziyetini açıklamaya davet edildi. Gazi verdiği cevapta, Halk Partisinin başkanı olmaya devam ettiğini ancak cumhurbaşkanlığına seçilmesi dolayısıyla geçici olarak başkanlıktan

[934] **Anadolu,** 20 Teşrin-i Evvel 1930.
[935] **Hizmet,** 8 Teşrin-i Evvel 1930.
[936] **Anadolu,** 17 Teşrin-i Evvel 1930.
[937] **Cumhuriyet**, 17 Teşrin-i Evvel 1930.
[938] **Hizmet,** 17 Teşrin-i Evvel 1930.
[939] BCA CHP K490.01/2.5.17.
[940] Cemil Koçak, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 233.
[941] **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1930.
[942] Koçak, **a.g.e**, s. 334.
[943] **Anadolu**, 13 Mart 1931.

fiilen ayrılmış olduğunu, resmi görevden ayrılınca tekrar partinin başına geçeceğini açıkladı. Bu tutum Serbest Fırkanın siyasi sahada Gazi ile karşı karşıya olması izlenimini uyandırdı.[944]

Serbest Fırkanın kısa sürede halk tarafından benimsenmesi ve Fethi Bey'in İzmir'de teşkilatın açılışında bulunmak üzere yaptığı Ege gezisi, CHF yöneticilerini endişelendirmiştir. Bu gezide halk, hükümet ve devrimler aleyhine gösteri yaparak, CHF'nin İzmir'deki binalarını taşlamıştı.[945] Mitingde yaşanan olaylar ve büyük bir kalabalığın mitinge katılması, yeni fırkanın iktidara rakip olabileceği düşüncesiyle Halk Fırkası mensuplarını endişelendirmişti.[946]

SCF'nin iktidar olma temayülünün yarattığı hava, CHF mensuplarını rahatsız etmiş ayrıca yerel seçimlerdeki yolsuzluk iddiaları mecliste sert tartışmalara neden olmuştu. Bu olumsuz gelişmeler karşısında, Ali Fethi Bey, 17 Kasım1930'da Dâhiliye Vekâletine verdiği dilekçede; "...*Fırkanın, Gazi hazretleriyle siyasî sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır.*" diyerek SCF'nin feshine karar verildiğini açıklamıştı.

Fethi Bey SCF'nin kapanışıyla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştı:

"*Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretleri'nin teşvik ve tasvibile Serbest Cumhuriyet Fırkasını tesis etmiştim. Kanaatimce, bu teşvik ve tasvip tabiatik teşkil edeceğim fırkanın Gazi Hazretleri'ne karşı siyasi mücadeleye girmek ihtimalini bertaraf ediyordu. Hâlbuki tahakkuk eden şekle göre fırkamızın atiyen Gazi Hazretleri'yle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştı. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfat ile muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple Serbest Cumhuriyet Fırkasının feshine karar verdim.*" [947]

CHF ise 1930 belediye seçimleri sırasında özellikle kıyı şehirlerinde ve kırsal kesimde yaşadığı şoku üzerinden atabilmek için parti teşkilâtlarını yenileme yoluna gitmişti. Seçim sonuçlarının ardından değerlendirmelerde bulunan CHF kurmayları bu süreçte teşkilatları dolaşmışlardı. Bergama'dan İzmir'e dönen Vasıf, Celal ve Halit Beyler 30 Kasım'da Ödemiş'e gitmişlerdi. Mebuslar oradan da Tire, Bayındır ve Torbalı'ya geçmişler ve buralardaki Halk Fırkası teşkilatını tamamladıktan sonra İzmir'e dönmüşlerdi.[948]

1930 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının yeni teşkilatını yapmaya memur Mebus Vasıf Bey, ilçede yapılan fırka kongresine katılmıştı.[949] Kongre sonucu yapılan seçimlerde CHF'nin idare heyeti şu kişilerden oluşmuştu: Reis Doktor Saib Bey, Veznedar Hikmet Zühtü Bey, Kâtip Gülcüoğlu Sami Bey.[950]

Aynı yılın sonunda Halk Fırkasının yeni teşkilatını yapacak olan Vasıf Bey; Celal Bey ve Halit Bey ile birlikte Tire'ye gitmişti. Heyet, Tire'de halkın büyük ilgisiyle karşılanmıştır. Mebuslar ile sinema binasında yapılan hasbihali binden fazla kişi dinlemişti. Hasbihalde teşkilat işleri de konuşulmuş; on bir erkek ve iki hanım teşkilata memur edilmişti. Bu kişiler CHF'nin Tire teşkilatını yapacaklardı.[951]

1932 yılında Tire'de yapılan meclisi umumi seçimleri neticesinde azalıklara Sandıkzade Refik, Avukat Hikmet Zühtü, Yozgadizade Edip ve Kerestecizade Akif Bey seçilmişti.[952]

1933 yılında CHF Tire kazası kongresi, fırka vilayet idare heyeti reisi Hacim Muhittin Bey'in de hazır bulunduğu içtimada gerçekleşmişti. Kongre sonucunda Tire CHF İdare Heyetine; Avukat Davut Hikmet, Belediye Reisi Ali Bey, Doktor Saip Bey, Hacı Şerif oğlu Zihni, Gülcüoğlu Mehmet Bey, vilayet kongresi mümessilliklerine de Doktor Saip, Subaşılı Ahmet Hamdi, Avukat Hikmet Zühtü, Hacı Edip ve Belediye Reisi Ali Bey seçilmişlerdi.[953] 1935 yılında Avukat Hikmet Zühtü, Tire CHF başkanlığı yapmıştı.

---

[944] Osman Okyar-Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları, Atatürk-Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 49.
[945] Teziç, **a.g.e**., s. 249. Fethi Bey'in İzmir gezisiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ağaoğlu**, Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 55-68.
[946] Öz, **a.g.e.,** ss. 105-106.
[947] Alev Gözcü, **Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu,** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s. 108.
[948] **Serbes Cumhuriyet**, 28 Teşrin-i Sani 1930; **Anadolu**, 23 Teşrin-i Sani 1930; **Yeni Asır**, 23 Teşrin-i Sani 1930.
[949] **Anadolu,** 28 Kânun-ı Evvel 1930.
[950] **Anadolu,** 3 Kânun-ı Evvel 1930.
[951] **Anadolu,** 4 Kânun-ı Evvel 1930.
[952] **Anadolu,** 24 Kânun-ı Sâni 1932.
[953] **Anadolu,** 23 Kânun-ı Sâni 1933.

D. Kutlamalar

I.Tire'de Önemli Günler

Cumhuriyet Bayramı, Zafer Bayramı ve Tire'nin Kurtuluş Bayramı başta olmak üzere özel günler ve resmi bayramlar Tire halkı tarafından coşkuyla kutlanmıştı. 4 Eylül Tire'nin Kurtuluş Bayramı'nın ise ilçede özel bir yeri vardı.

Tire'nin kurtuluşunun birinci yıldönümü münasebetiyle Kurtuluş Bayramı'nda yapılacak ihtifal programını temin etmek üzere Türk Ocağında içtima eden Sanatkârlar Birliği, düşman askerlerinin Tire'yi terk ederek firar ettiği 4 Eylül günü Kurtuluş Bayramı'nın kutlanmasına karar vermişlerdi. Ancak bazı kişilerin kurtuluş gününün 6 Eylül günü olduğunu ileri sürmesi üzerine Kurtuluş Bayramı'nın kutlanması konusunda bir anlaşmazlık çıkmıştır. Bu konuda münakaşaların uzun sürmesi nedeniyle ilk resmi kutlama 6 Eylül'de yapılmıştı.[954] Söz konusu kutlama Sada-yı Hak gazetesinde şu cümlelerle anlatılmıştı:

"Tire'nin kurtuluşunun birinci yıldönümü ilçede büyük bir merasimle kutlandı. Halk sabah erkenden Türk Ocağında içtima ederek belediye kahvesi önündeki meydanlığa geldi. Jandarma Kumandanı Cemil Bey'in tertibiyle zeybekler şanlı süvarileri temsil ettiler. Dava vekili Yusuf Ziya Efendi'nin günün önemi hakkındaki konuşması büyük beğeni topladı. Konuşmanın ardından ilk Kız Mektebi talebelerinden Türkan Hanım'ın Türk milletinin düşman işgalinden kurtulması hakkında yaptığı samimi konuşması, 'yaşasın maarif' tezahüratlarıyla alkışlandı. Belediyeye ziyarete gidildi. Belediye Reisi Ali Efendi samimi bir ifadeyle halka teşekkür etti. Sacide Hanım'ın okuduğu şiirlerden sonra şekerler dağıtıldı. Türk Ocağı Reisi Saadettin Bey hükümete hitaben ahalinin teşekkürlerini iblağ etti. Buna Kaymakam Fazlı Bey cevap verdi. Müteakiben Türk Ocağına gidilerek orada "Büyük bir azim ile baştanbaşa bütün milletin ve büyük kumandanların gece gündüz çalıştıkları, bu sayede zaferin kazanıldığı belirtilerek bundan sonra da çok çalışmamızın gerekli olduğu" konuşuldu. 'Yaşasın Cumhuriyetimiz, yaşasın Kemal Paşa' tezahüratlarıyla alkışlar tutuldu. Türk Ocağında yapılan toplantıdan sonra şehitlerimizin mezarlarına gidilerek dualar edildi. Ardından tekrar Türk Ocağına gidilerek müsamereler izlendi. Kaymakam Abdülhak Hakkı Bey, müteakiben Kumandan Zeki Bey tarafından irad edilen heyecanlı nutuklar dinlenmiştir. Gece Sanatkârlar Birliği tarafından yapılan fener alayı da çok süslü olarak tertip edilmişti."[955]

[954] **Ahenk,** 16 Eylül 1923.
[955] **Sada-yı Hak**, 9 Eylül 1924.

1925 yılında Cumhuriyet Bayramı, ilçedeki resmi ve özel kuruluşlar dâhil bütün müesseselerin katıldığı bir törenle coşkuyla kutlanmıştı. Tire'nin her tarafında milli şarkılar söylenerek dolaşılmış, öğrenciler tarafından milli neşideler okunmuş ve birçok aydın tarafından nutuklar verilmişti. Merkez Erkek Mektebi Müdürü Hulusi Erdoğan Bey tarafından binlerce kişiye tarihi bir konuşma yapılmıştı. Türk Ocağına gelen halk ve heyet belediyeye gittikten sonra merasime son verilmiştir. Akşam saatlerinde Türk Ocağında üyelere bir çay ziyafeti verilmişti. Gerek Gençler Birliğinde, gerek Türk Ocağında okunan hitabeler, halkı derinden etkilemişti. 1925 yılı Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına resmi ve özel bütün kuruluşlar katılmıştı.[956] Gündüz yapılan törenlerde, temsili olarak güneş şeklinde yapılan Cumhuriyet maketi, Gençler Birliği ve Ocaklı gençler tarafından marşlar eşliğinde Tire'nin her tarafında dolaştırılmıştı. Daha sonra tören alayı, zafer takıyla süslenmiş Kışla Meydanı'na giderek, burada öğretmen ve öğrencilerin ateşli konuşmalarını dinlemiş, oradan da defne yapraklarıyla süslenen Cumhuriyet Halk Fırkasına gidilmişti. Halk Fırkası mutemedi Müftü Efendi tarafından kabul edilen kalabalığa, lokum ve sigara ikram edilmişti.[957]

29 Ekim 1926 günü geldiğinde Tire halkı da ülkemizin dört bir yanında olduğu gibi Cumhuriyet Bayramı'nı heyecan ve coşkuyla kutlamıştı.[958] Saat 09.00'da kaymakamlıkta başlayan resmi kabul, saat 10.30'a kadar devam etmişti. Daha sonra Askeriye'ye gidilerek iade-yi ziyarette bulunulmuştu.

"Saat on dörtte başlayan ihtifale bilumum mektepler ve cemayat mensubuyni ve efradı ve halk, Kışla Meydanı'na heyet-i tertibiyenin gösterdiği yerlerde ahz-ı mevki etmeye başlamışlardı. Bu esnada kürsüyü hitabeti işgal eden Merkez Birinci Erkek Mektebiyle, Halk Dershaneleri Müdürü Hulusi Erdoğan Bey tarafından memleket namına ruhtan kopan müheyyiç bir nutuk irad edilmeye başlandı. Alay ve binlerce kadın ve erkek huzurunda irad edilen bu ateşli hitabe, halk tarafından müteaddid yerlerinde kesilerek, alkışlandı. Hatibin her iki tarafında bir hilalin üstüne çiçeklerle bezenmiş 'Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti' yazılı Cumhuriyet temsili ile iki genç kız, güzel süslenmiş iki buketle iki tarafta ahz-ı mevkii etmiş bulunuyorlardı. Bu iki mektepli hanım, Cumhuriyet'i temsil ediyordu. Hulusi Erdoğan Bey'in nutkuna hükümet namına merkez birinci erkek mektebi muallimlerinden Ali Azmi Bey cevap verdi ve sürekli alkışlandı. Bunu müteakip kürsüyü hitabette, Yüzbaşı Celal Bey ordunun Cumhuriyet karşısında vazifelerinden bahs ederek müessir ve ateşli bir hitabe irad etti. Ve müteaddid defalar sürekli alkışlandı.

Yüzbaşı Celal Bey'e Kız Mektebi mezunlarından Meziyet Türkan Hanım tarafından Cumhuriyet Ordusu namına bir buket takdim edildi. Bu nutuklar ve hitabeleri müteakip merkez Birinci Erkek Mektebiyle İstiklal Mektebi talebeleri tarafından nutuklar ve milli neşideler inşad edildi. Bu esnada askeriyemiz, resmi geçide hazırlanıyordu. Resmi geçidin tarz-ı icrası ayrıca bir programla tespit edilmişti. Bu program aynen ve büyük bir muvaffakiyetle tatbik edildi. Zabitlerimiz ve askerlerimizle talebelerimizde görülen asar-ı intizam ve muhabbet bütün kalpleri ve ruhları heyecana ve takdire sevk ediyordu. Tire emsalsiz bir an yaşıyordu. Her taraftan kopan alkış ve yaşasın nidaları Tire'nin yeşil dağlarını, zümrüd ovalarını çınlatıyordu. Resmi geçide iştirak eden kahraman askerlerimiz ve mektepliler şehrin umumi mahallelerini gezerek Türk Ocağında dağılmışlardı. Türk Ocağı önünde toplanan gençlere, halka, genç mekteplilere hitaben yine müdür Hulusi Erdoğan Bey, 'Bugünün Gençlerine' hitaben büyük vatan ve fazilet şairi büyük Fikret'in 'Ferda' namındaki şiirini kalpten, ruhtan kopan heyecanlı bir seda ile inşad etti ve sürekli alkışlandı. Bu büyük yevm-i mesud (mutlu gün) şerefine bilumum müessesat-ı resmiye, meban-ı hususiye gündüz ve gece layık olduğu vechle tezyin edildi (aydınlatıldı). Bilhassa Merkez Birinci Erkek Mektebinin tezyinatı inzar-ı dikkati celbediyordu. Bütün sınıflar tezyin edilmiş bir manzara arz ediyordu. Kışla önünde askere ve mekteplilere bu yevm-i mesud şerefine Tire Belediyesi tarafından şekerler ikram edildi. Gece heyet-i tertibiye tarafından tespit edilen şekilde fener alayı icra edildi. Ve Kışla Meydanı'nda askeri oyunlar oynandı. Meşaleler yakıldı, sabahlara kadar nihayetsiz bir neşe ile bayramımız tes'id edildi. Tire Muallimler Birliği de gazetelere verdiği ilanda, 'Bu yüce günü idrak eden ulu milletimize en har ve kalbi tebrikatımızı sunar ve şükran duygularımızı arz ederiz.' diyerek bayramı kutlamıştı."[959]

[956] **Anadolu**, 2 Teşrin-i Sâni 1925.
[957] Mehmet Emin Elmacı-Sevi Şeneken, **Atatürk Dönemi'nde İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları**, İzmir BŞB Yayınları, İzmir, 2017, s. 50.
[958] **Anadolu**, 3 Teşrin-i Sâni 1926.
[959] Elmacı-Şeneken, **a.g.e.,** s. 60.

Cumhuriyet Bayramı'nın beşinci yıldönümü de ocaklıların, gençlerin, mekteplilerin emsalsiz tezahüratıyla kutlanmıştı. Hükümet ve Tire Türk Ocağı tarafından halka hitaben iki merasim edilmişti. Tire Maarif Memuru ve Birinci Mektep Müdürü Hulusi Erdoğan Bey; halkın, gençliğin, mekteplilerin içtima ettiği Kışla Meydanı'nda bir alay askerin önünde binlerce halka seslenmişti. Müteakiben askeriye, Tire İdman Ocağı, mekteplileri resmi geçide iştirak etmişti. Öğrencilerin yaptığı cumhuriyet temsilleri halk tarafından heyecanla ve beğeniyle izlenmişti. Binlerce halk alayı büyük tezahüratla vatani neşideler söyleyerek Halk Fırkası önüne gitmişlerdi. Halk Fırkası önünde Tire İdman Yurdu azasından Refik Efendi meşhur bir nutuk irad etmiş ve mekteplileri de milli neşideler söyleyerek Türk Ocağına gelmişlerdi. Türk Ocağında maarif memuru Hulusi Erdoğan Bey'in yaptığı konuşmanın ardından akşam saatlerinde milli bayramın şerefine eğlencelere tertip edilmişti.[960]

İlçede yapılan törenler, ihtifal heyeti tarafından hazırlanan bir program dâhilinde gerçekleştirilmekteydi. Nitekim 1932 yılında 30 Ağustos Zafer Bayramı kutlaması için Tire İhtifal Heyeti Başkanı Ali Bey'in öncülüğünde tören programı ve etkinlikler hazırlanmıştı. Kutlama töreni halka önceden duyurularak etkinliklere katılacak kişilerle program hakkında görüşmeler yapılmıştı. Programa göre; gündüz yapılan kutlamalardan sonra, Yeni Cami'de 15.00–17.00 arası belediye tarafından bir mevlit okutulacak, akşam 17.00'de askeri karargâh önünde askerler ve halk tarafından milli oyunlar oynanarak eğlence düzenlene-

[960] **Anadolu**, 31 Ekim 1927.

cekti. Bu eğlenceleri, saat 20.00'de İdman Yurdu'nun parkta düzenleyeceği eğlenceler takip edecekti. Saat 21.00'den itibaren ihtifal heyeti tarafından, İdman Yurdu mızıkası öncülüğünde fener alayı yapılacaktı.[961]

Bu kadar özenle hazırlanan programlar başarıyla hayata geçirilmiş; Hükümet Meydanı'nda büyük bir kalabalık önünde yapılan resmi geçitten sonra Kaymakam Baha Bey'in nutku "*Yaşasın Cumhuriyet, yaşasın Gazi, yaşasın ordu!*" nidaları arasında dinlenmişti. Tireli gençlerden Hikmet Zühtü Bey'in cumhuriyetin ve maarifin faziletine ilişkin konuşması büyük beğeni toplamıştı. Kent eşrafından Ali Remzi Bey, Muammer Recep Bey ve Mülazım Muhittin Bey'in konuşmalarını, mektep talebelerinin şiirleri takip etmişti. Alay kıtasının resmi geçidini takiben "mekteplerin cumhuriyet temsilcileri" olan öğrenciler geçit törenine katılmışlardı. Ellerinde bayraklarla geçide katılan esnaflar da, halk tarafından alkış ve tezahüratla karşılanmıştı. Her kutlamada olduğu gibi, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında da İdman Yurdu Bandosu, Cumhuriyet marşları çalarak halkı coşturmuş ve performansıyla büyük beğeni kazanmıştı.[962]

Kurtuluş Günü Hatırası, 4 Eylül 1926.

1926 yılında 4 Eylül Tirenin Kurtuluşu Günü anlamlı bir şekilde kutlanmıştır. İhtifal heyeti tarafından hazırlanan yirmi dört maddelik kutlama programına uygun olarak, sabah yedide memurlar, cemiyet ve müessisatı resmiye ve milliye ve meclis azaları, Türk Ocağı ve diğer cemiyetler, mızıka, mektep öğrencileri ve halktan oluşan büyük bir topluluk asker ve jandarma kıtaları ile birlikte kışla meydanında merasim ve ihtifal alayını görmek üzere toplanmışlardı.

"*Otuz üç minareden verilen sela ezanı Tire halkına dört sene evvel aynı saatteki heyecan dakikalarını*" yaşatmıştı. Kışla Meydanı'nda ve kutlama mahallinde program dâhilinde toplanılarak ilk topun verdiği işaret üzerine Alay Kumandanı Kaymakam Tahsin Bey tarafından kışlanın askerleri ve izcilerin de katılımıyla İstiklal Marşımız okunmuş, bayrağımız keşide olunarak merasime başlanmıştı. Kumandan Bey'in "*Yaşasın istiklal, yaşasın cumhuriyet, yaşasın reisi cumhur ve başkumandanımız, yaşasın ordu!*" sözleri binlerce halk tarafından alkışlanmıştı. Milli marşlar söylenip, memleket mızıkası tarafından bir marş çalındıktan sonra ih-

[961] **Yeşil Tire Dergisi,** 1 Eylül 1932, Yıl: 2, Sayı: 2, s. 21.
[962] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 23.

tifal heyeti namına Türk Ocağı Başkanı Ali Bey tarafından Tirelilerin Yunan işgalinde gördüğü mezalime, Türk istiklalinin nasıl kazanıldığına ve istiklalin nasıl muhafaza edilmesi gerektiğine ilişkin bir konuşma yapılmıştır. Büyük bir nizam içinde gerçekleşen resmi geçide ihtilaf alayı, Kışla Alay Kumandanı ve Tire Kaymakamı dâhil pek çok kişi iştirak etmişti. Merasime saat on üçte son verilmişti.[963]

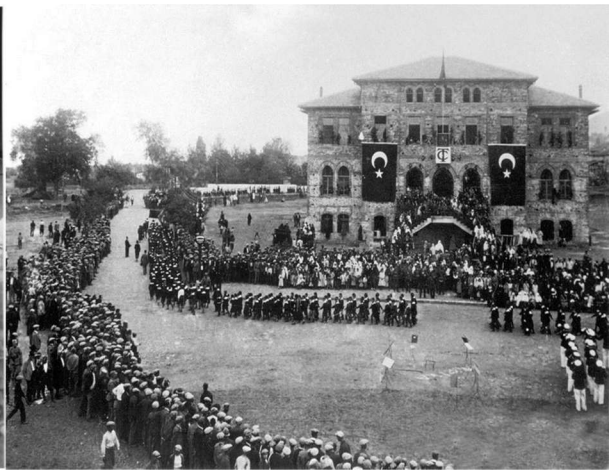

1931 yılında da Tire'nin Kurtuluş Bayramı büyük bir merasimle kutlanmıştı. Saat sekiz buçukta kışla önünde toplanan Tire halkı, Akyol Caddesi üzerinden ordumuzun şehre girişi temsilini izlemişti. Halk "*Yaşa Türk Askeri*" nidasıyla askerleri selamlayarak alkışlamış, her taraf bayraklarla süslenmişti. Binbaşı Salahattin Bey'in katkısıyla oluşturulan mızıka, güzel parçalar çalarak halka müzik dinletisi sunulmuştu. Askerlerin ardından mektepliler, cemiyet mümessilleri ve halk, kışlada Kumandan Bey'in şahsiyetinde orduya tebrikler sunmuş, Hikmet Zühtü Bey'in nutuğundan sonra geçit resmi yapılmış, gece fener alayları yapılarak gece geç vakitlere kadar bayram kutlanmıştı.[964]

1931 yılında Türk Ocağından R. Hikmet, CHF Başkanı Bihter Bey, Belediye Başkanı Ali Bey, Ticaret Odası Başkanı R. Hidayet, Himaye-i Etfalden R. Hurşit, Muallimler Birliğinden İrfan Bey, Ziraat Odasından Zihni Bey ve R. Fevzi Bey tarafından oluşturulan bir heyet şehitlerimizi anmak için bir araya gelmişlerdi. Heyet toplanma amacını "*Cumhuriyetimizin ve inkılâbımızın aziz şehitlerini taziz için toplanan heyetimizin kara kuvveti ezmek ve inkılâbı korumak hususunda bütün varlığıyla zatı devletlerinin işaret buyuracakları yol üzerinde ve ön safta yürüyeceklerini arz eder ve büyük münciye merbudiyetimizi tekrar ederiz.*" sözleriyle açıklamıştı.[965]

1931 yılında Türk Ocağı Bayramı dolayısıyla eğlence düzenlenmişti. Doktor Mustafa Bey Türk Ocaklarının kuruluşundan ve milli menfaatimize olan katkılarından bahseden bir konuşma yapmıştı. Fethi Bey'in monoloğu ve milli oyunlarla gece yarısına kadar eğlenilmişti.[966]

[963] **Anadolu**, 8 Eylül 1926.
[964] **Hizmet**, 6 Eylül 1931.
[965] **Hizmet,** 9 Ocak 1931
[966] **Hizmet**, 6 Eylül 1931

1937 yılında 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Tire'de büyük bir coşkuyla kutlanmıştı. Coşkun hitabelerle 19 Mayıs gününün anlam ve önemini anlatan konuşmacılar uzun uzun alkışlanmıştı. Yaklaşık sekiz bin kişinin katıldığı törende; öğrencilerin, sporcular ve gençlerin resmi geçidi gösterişli olmuştu. Üçte başlayan ve bir buçuk saat devam eden merasimin ardından parti tarafından tertip edilen 100, 400, 800, 1500 ve 3000 metrelik koşularla bisiklet, çuval, yumurta yarışları, İdman Yurdunun emekli ve genç sporcuları arasında voleybol ve futbol müsabakaları yapılmıştı. Müsabakalardan sonra parti başkanı B. Sami Gülcüoğlu tarafından kazananlara merasimle saat, dolmakalem, ayakkabı ve muhtelif hediyelerle kupalar verilmişti.[967]

1938 yılında, 2. Ordu Komutanı Orgeneral İzzettin Çalışlar ve İzmir Valisi Fazlı Güleç'in de yer aldığı bir heyet Tire'ye gelerek, ilçede mukim 39. Alay'a, Atatürk namına, parlak bir merasimle sancak vermişti. Orgeneral bir nutukla Alay Kumandanı'na ve askerlere hitap etmiş, Alay Kumandanı da cevap vermiş, askerler beraber bu sancak uğrunda seve seve öleceğini söylemiş ve ant içmiştir. Hava yağmurlu olmasına rağmen şehir bir bayram günü yaşamıştı.[968]

1942 doğumlu Ali Gezer, Tire'de çocukluğunda yaşadığı ve aile büyüklerinden dinlediği kutlamaları şöyle anlatmıştır:[969]

"Büyüklerimden duyduğum kadarıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire'de milli bayramlar, neşe içinde kutlanır kurtuluş günü ve anma törenlerine önem verilerek milli bayramlar tam bir bayram havası içinde yaşanırdı. Cephane olarak düşünülen, cephaneyi sembolize eden sandıklar develere sarılırdı. Davul ve zurnalar eşliğinde atlara binilir, ata binenler silahla ateş eder, at koşulurdu. Milli bayramlarda esnaf tarafından bazı yiyecekler halka dağıtılırdı. Mesela benim çocukluğumda fırıncılar küçük ekmekler yaparak bunları halka dağıtır; ayrıca şekerciler şeker dağıtarak çocukları sevindirirlerdi. Kim hangi işle meşgulse onunla ilgili yiyecek ya da içecek dağıtırdı. Tireliler olarak, anma törenleri ve kurtuluş şenliklerine çok önemi verirdik. Kutlamalara katılım büyük olur, kalabalık içinde coşkuyla bayramı anardık. O gün insanlar en temiz elbiselerini giyerek bayrama giderlerdi. Maddi imkânı olanlar mutlaka o güne özgü elbiseler diktirirdi. Herkes temiz ve şık olarak kutlama alanına giderdi. Kutlamalarda çeşitli etkinlikler yapılırdı. Şenliklerde mutlaka temsiller yapılır, tiyatro gösterileri kutlamaların vazgeçilmez bir unsuru olurdu."

Tire Bandosu İzmir'deki kutlamalarda Keçeciler Caddesi'nden geçerken, 9 Eylül 1931.

[967] **Anadolu,** 23 Mayıs 1937
[968] **Cumhuriyet**, 4 Şubat 1938.
[969] Ali Gezer, 23 Haziran 2010 tarihli mülakat.

Tireliler kendi kurtuluş günleri olan 4 Eylül'de yapılan kutlamalar kadar Eylül İzmir'in Kurtuluşu şenliklerine de önem vermiş ve iştirak etmişlerdir. Bu günlerde, Tire bandosu ve sporcuları da davet alır ve İzmir'de üzerlerine düşen görevi layıkıyla yerine getirirlerdi. Bir kısmına "Tire Armoni Bandosu" bölümünde değindiğimiz bu katılımlarla ilgili yazılı basına yansıyan haberler şu şekildedir:

1931 yılında düzenlenen İzmir'in Kurtuluş Şenliklerine çok iyi hazırlanılmıştı. Salihli'den, Tire'den, Nazilli'den, Akhisar'dan, Kasaba'dan, Ödemiş'ten, Kırkağaç'tan gelecek olan sporcular, bando takımları ve zaybek kafileleri için yazışmalar yapılmış, misafirlerin yatacakları yerler ayarlanmış ve yapılan yazışmalar ile İhtifal Heyeti tarafından her bölgeye ayrı ayrı bilgi verilmişti.[970]

27 Temmuz 1932 Çarşamba günü Başvekil İsmet Paşa tarafından büyük bir törenle açılışı yapılan Gazi Heykeli, bu tarihten itibaren 9 Eylül kutlamalarına sahne olmuştu. Burada belirtmeliyiz ki, bahse konu heykelin alçı kalıbı ömrünün son dönemlerini Tire'de geçiren ve burada vefat eden ünlü ressam ve heykeltraş Fuad Mensi Dileksiz tarafından dökülmüş; sonrasında da İtalyan Mimar Pietro Canonica tarafından tunçtan imal edilmişti.[971] İzmir'de belediye başkanlığı görevine gelir gelmez, ilk iş olarak Gazi Heykeli ve etrafının düzenlenmesi ile ilgilenen Dr. Behçet Uz,[972] 9 Eylül 1932 tarihinde yapılan ilk Kurtuluş Bayramı töreninde günün anlam ve önemini belirten konuşmayı da kendisi yapmıştı. Bu konuşmanın ardından Basmane'den hareket edip, Tilkilik, Keçeciler, Arasta, Başdurak, Kemeraltı ve Birinci Kordon güzergahını izleyerek gelen ve yol boyunca iki taraflı olarak toplanan halk kitlesi tarafından yoğun bir şekilde alkışlanan Zafer Alayı, heykel meydanına yaklaşmıştı. En önde İhtifal Bayrağı, arkada Müstahkem Mevki Bandosu, yaya olarak CHP Yönetim Kurulu, Belediye Başkanı, İhtifal Heyeti, parti semt ocakları mensupları bayrakları ile geçmiş; kumandanları ve Vali'yi selamlamışlardı. Resmi geçide İzmir, Tire ve Kasaba bandoları da katılmıştı. [973]

1935 yılında bayram için Tire gençlerinden oluşan bir bando getirtilmişti. Zafer Alayı'nın yürüyüşünde büyük bir başarı gösteren Tire bandosu, izleyenlerde çok iyi bir etki bırakmıştı. Kendilerine gösterilen nezaket ve misafirperverlikten çok etkilenen gençler, bayramın ertesi günü İzmir'den ayrılmışlardı.[974]

II. Mahalli Şenlikler

a. Nevruz Şenlikleri

Nevruz, Tire'de yüzyıllardır kutlanmakta olan, en köklü geleneklerden biridir. 1402 yılında Ankara Savaşı sonrasında Timur, kışı Tire'de geçirir ve ayrılırken ordusundaki yaralı ve yaşlıları Tire'de bırakır. Tire'nin dağ köylerinde yaşamaya başlayan bu kişiler kültürlerindeki Nevruz geleneğini sürdürürler.[975] Böylece Nevruz, Tire halkı tarafından benimsenir ve o zamandan günümüze dek kutlanmaya devam eder.

21 Mart'ta Bahar Bayramı olarak kutlanan Nevruz, Tire'de her yıl siyasi bir amaç gütmeksizin kutlanmaktadır. Nevruz 21 Mart olarak kabul edilse de, ilçede 21 Mart'ı takip eden ilk pazar günü kutlanmaktadır.

Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi sonrasında Tire'nin Balpınarı Yaylası'nda kaldığını ve buranın suyunu çok severek yaylayı öven bir şiir yazdığını; ayrıca yazdığı bir fermanda halkın her sene burada gezip eğlenmesini istediğini rivayet etmektedir.[976] Önceleri Balım Sultan Tepesi'nde gerçekleştirilen nevruz kutlamaları, sonraki yıllarda tüm mesire yerlerinde kutlanmaya başlanmıştır.[977]

Nevruz hazırlıkları günler öncesinde başlar. Evlerde Nevruz günü yenilmek üzere; Tire'ye özgü yemekler hazırlanır. Tire halkı Balım Sultan, Taştepe, Maltepe ve diğer mesire alanlarında piknik yapıp eğlenirler. Rengârenk uçurtmalar, Tire'de nevruz kutlamasının adeta sembolü gibidir.[978]

---

[970] **Anadolu**, 6 Eylül 1931; **Anadolu**, 9 Eylül 1933; **Yeni Asır**, 8 Eylül 1935; **Anadolu**, 9 Eylül 1936.
[971] Murat Sanus, "Fuad Mensi: Derekahve'nin Dileksiz'i", **Tire'den Yansımalar**, S. 2, İzmir, 2017, s. 78.
[972] Behçet Uz, **Atatürk'ün İzmir'i Bir Kentin Yeniden Doğuşu**, (Yayına Hazırlayan: Ece Sakar), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 53.
[973] **Anadolu**, 11 Eylül 1932.
[974] Umut Uğur Dikçam, **Atatürk Dönemi'nde 9 Eylül Kutlamaları (1923-1938)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009, s. 28.
[975] Burcu Aydınoğlu, "Halk Kültürü", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007,ss. 84-85.
[976] Aydınoğlu, **a.g.m.**, ss. 84-85.
[977] A. Levent Ertekin, **Tire'den Folklorik Esintiler,** Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, 2003, s. 55.
[978] Aydınoğlu, **a.g.m.**, ss. 84-85.

b. Hıdrellez

Hıdrellez günü, Hızır ve İlyas'ın yeryüzünde buluştukları gün olduğu kabul edilerek kutlanmaktadır. Hızır'ın zor durumda olanlara yardım ettiği inancıyla dilekler sunulur. 5 Mayıs'ta kutlanan ve baharın müjdesi sayılan hıdrellez günü, kırlarda, mesirelerde piknikler yapılarak eğlencelerin düzenlendiği adeta bir kır eğlencesidir.

Hıdrellez günü çocuklara güzel kıyafetler giydirilir. Kadınlar da süslü ve kırmızı giysiler giymeye özen gösterirler.[979] Havuzlu ve Derekahve mevkileri ile Maltepe ve Toptepe başta olmak üzere diğer mesire yerlerine gidilerek hıdrellez kutlanır.

Şenlikte türküler söylenerek zeybek oynanır; oyunlarla, güreşlerle ve çeşitli aktivitelerle keyifli zaman geçirilir. Hıdrellez günü, dünyaya bereket saçıldığı ve dileklerin kabul olunduğu bir gün kabul edilir. Dilekler bir kâğıda yazılarak gül ağacına asılır. Ya da dilekler bir kâğıda yazılarak şafak sökmeden dereye atılır.[980]

Çocukların büyüdüklerinde güzel olmaları için Hıdrellez gecesi fırın küreğiyle ile başlarına vurulur. Genç kızlar niyetlerini bir testiye koyarlar. Akşam ağızlarına aldıkları ilk lokmayı kırmızı bir beze sararak, yastık altına koyarlar. İnanışa göre genç kız, o gece rüyasında evleneceği erkeği görecektir. Evlenmek isteyen yaşı geçkin bayanların kısmetinin açılması için bir gül ağacının altında başlarına kilit açılır.

Uzaktakilerin çabuk gelmeleri ya da satılamayan bir malın satılması için de minareden çember uçurtma inancı vardır. Hıdırellez günü, hastalar için de bir umut kaynağıdır. O gün hasta olanlar iyileşmek için geceleyin bileklerine sarı iplik, gül fidanına ise kırmızı iplik bağlarlar.[981]

Mesire yerlerinde yemek yiyerek, şarkılar söyleyip oyunlar oynanarak kutlanan Hıdrellez günü, Tire'de günümüzde de kutlanmaya devam eden köklü geleneklerden biridir.

E. Tire'de Yerel Basın

Hurşit Seni Bey

Atatürk Dönemi'nde Tire'nin en önemli yayın organı olan Yeşil Tire dergisi; 1 Ağustos 1931 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. 15 günde bir olmak üzere, ayda iki kere cumartesi günleri yayınlanmaktaydı. Derginin fiyatı 10 kuruştu. 1 Mart 1932 tarihinden itibaren dergi aylık olarak neşredilmiştir. Derginin son nüshası 1 Temmuz 1933 tarihinde yayınlanan 31. sayıdır. Yeşil Tire dergisi yayın hayatına başlamadan önce Hizmet gazetesi *"Tire'de Yeşil Tire isimli bir mecmua intişara başlamıştır. Çok nefis ve mükemmel bulduğumuz refikimizi tebrik eder başarılar dileriz."*[982] sözleriyle dergiden bahsedilmiştir.

1931 yılında Yeşil Tire dergisinin altı aylık abonelik fiyatı 120 kuruş, senelik abonelik bedeli ise 200 kuruştu. Derginin satış yeri, Ali Ulvi adlı bir şahsa ait olan, Ekinpazarı'ndaki bir kırtasiyeydi.[983] Derginin imtiyaz sahibi ve müdürü Hurşit Seni Bey olup, dergi İzmir Meşher matbaasında basılmaktaydı. Başlangıçta derginin idarehanesi Halk Fırkası binasında bulunmaktaydı.[984] Dergi bürosu, 1932 yılında Tahtakale noter binasına taşınmış ve dergi Ticaret Matbaası'nda basılmaya başlanmıştı. Dergide, ayrıca "*Siyasetten gayrı şeylerden bahseder.*" açıklaması yapılmıştı.[985]

---

[979] M. Dülger, " **Tire Adetleri Hıdrellez Dini Gününe Ait İnanış ve Adetleri** " Küçük Menderes Halkevi Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, 25 Nisan 1940, s. 9.
[980] Dülger, **a.g.e.**, s. 9.
[981] Dülger, **a.g.e.**, s. 9.
[982] **Hizmet**, 31 Temmuz 1931
[983] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 1, Sayı: 6, 15 Ekim 1931.
[984] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 1, Sayı: 3, 30 Ağustos 1931.
[985] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 20, 1 Ağustos 1932

Yeşil Tire dergisi, ziraat ve fenni gelişmeler alanında, iktisadi ve toplumsal konularda okuyucularını bilgilendirmeyi amaçlayan bir dergidir. Dergide, Tire ve çevresine ilişkin haberler yayınlanmaktaydı. Derginin amacı "fenni, zirai, iktisadi, ilmi, içtimai sahada köylüye, halka öğütler vermek, cumhuriyet yolunda köylüyü ve halkı aydınlatmak" olarak ifade edilmişti.[986] Yeşil Tire dergisinde; tarih, iktisadi gelişmeler, ilçenin sorunları, imar faaliyetleri, spor ve kültürel alandaki haberlerin yanı sıra ziraat ve ticaretle ilgili konular da ele alınmaktaydı.

Dergi vasıtasıyla inkılâpları, Cumhuriyet rejimini Tire halkına benimsetmek ve halkı eğitmek konusunda çaba gösterilmiştir. Okuma yazmanın yaygınlaşması, halkın bilgilendirilmesi konusunda önemli yazılar yayınlanmıştır.

"*Türk'ün büyük ve kutsi inkılâbını idare eden büyük adamlarımız milletin hemen her ferdi okuyup yazmayı öğrenmedikçe inkılâpların feyizlerinden tamamen yararlanamazlar. Arap harflerini atarak Latin harflerini kabul etmek gibi muazzam bir inkılâp daha yaptılar. Bu inkılâp diğer inkılâpların feyiz ve semerelerini toplamak için mutlaka lazımdı. Çünkü ferdi saltanatı yıkarak kurduğumuz Cumhuriyet idaresinde, herkesin içtimai vazifelerini yapması lazımdır... Cumhuriyeti idare; bir milletin, bir memleketin terakki ve tealisi için en iyi ve en mükemmel bir idaredir... Artık hiçbir Türk vatandaşı kahve köşelerinde çene çalmak, şunu bunu çekiştirmekle içtimai mesuliyetten kendisini kurtaramaz. Her fert milli saadeti için kendini manen ve maddeten kuvvetlendirmeye mecburdur. Şimdi eskisi gibi yalnız toprağı karıştırmakla çiftçilik, yalnız kaval çalmakla çobanlık yapılacağına inanırsak aç ve sürüsüz kalırız. Cebimizdeki parayı atiyi düşünmeden savururken laf olsun diye iktisadi buhrandan ve tasarruftan bahsedersek herkes bize güler. Demek ki her ferdin yaşamak için evvela yaşamaya ve onun şartlarını öğrenmesi icap ediyor. Bu malumat ise ancak çok okumakla elde edilir. Maarif Vekâletimiz beş on kişinin okuma yazmayı öğrendiğini haber aldığı en küçük köylerde bile okuma odası açarak her odaya yüzlerce kıymetli kitap göndermiştir."*[987] sözlerinden de anlaşıldığı üzere, her fert maddi-manevi memleketin kalkınması için üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye davet edilmişti. Derginin hemen her sayısında ülkenin gelişmesi, inkılâpların benimsenmesi, toplum bilincinin oluşturulması ve okumanın yaygınlaştırılmasını amaçlayan yazılar yayınlanmaktaydı.

Sağlıklı, bilgili, çağdaş bir neslin yetişmesini amaçlayan dergide, gençleri spora teşvik eden,[988] uyuşturucu ve kumarın zararlarından[989] bahseden yazılar yayınlanmaktaydı.

Yeşil Tire dergisinin dikkat çekici özelliklerden biri de, dil anketleridir. Derginin bazı sayılarında Arapça ve Farsça kelimelerin listesi verilerek, Türk Dili Tetkik Cemiyetinden bu kelimelerin Türkçe karşılığının bulunması istenmişti. Farsça ve Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları listeler halinde verilmişti.[990]

[986] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 2, 1 Eylül 1932, s. 17.
[987] **Yeşil Tire Dergisi,** 15 Eylül 1931, Yıl:1, Sayı: 4, s. 10.
[988] **Yeşil Tire Dergisi,** 1 Kanun-ı Evvel 1931, Yıl: 1, Sayı: 7, s. 10.
[989] **Yeşil Tire Dergisi,** 1 Eylül 1932, Yıl: 2, Sayı: 21, s. 10.
[990] **Yeşil Tire Dergisi**, Yıl:2, Sayı: 29, 1 Mayıs 1933, s. 28.

Yeşil Tire dergisi emekçileri 4 Eylül Tire'nin Kurtuluş Günü şenliklerinde.

Tire'de Erken Cumhuriyet Dönemi sonlarında kısa ömürlü bir dergi daha yayın hayatı ile buluşmuştu. Hikmet Şahin'in neşriyat müdürü, Müfit Ramiz'in de dergi sahibi ve yazı işleri müdürü olduğu Yeşil Yurd dergisi, "gençlik, fikir ve edebiyat mecmuası" tanımlamasıyla 30 Ağustos 1938'de ilk sayısını yayınlamış; aylık olarak çıkması planlanan dergi, 30 Eylül 1938 tarihli ikinci sayısının ardından basın hayatından çekilmişti.

Söz derleme çalışmalarında Tire öğretmenleri büyük bir çaba sarf etmişlerdi. Nitekim Vilayet Söz Derleme Bürosu'nun ilçeye gönderdiği fişlerin sayısı bine ulaşmış ve İzmir kazaları içinde söz derleme faaliyeti kapsamında Tire birinci olmuştu.[991]

Türk Dil Kurumu'nun, Birinci Türk Dili Kurultayında alınan kararlar doğrultusunda hemen söz derleme çalışmaları hazırlıklarına başlanmıştı. Birinci Halk Ağzından Söz Derleme Çalışması, tüm yurtta 1933-1934 yıllarında gerçekleştirilmişti. Söz konusu çalışmaya Tire'den öğretmenler Rıza Baha ve Osman Beyler katkıda bulunmuşlardı. Merkez ve köylerde yapılan çalışma sonucunda Tire'den gönderilen 267'si ad, 62'si fiil, 61'i sıfat, 1 tanesi edat ve 8 tanesi de zarf olmak üzere toplam 399 söz ile 4 ikileme Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi'nde yer almıştı.[992]

Yeşil Tire dergisi ilçenin en önemli yayın oranı olmakla birlikte Atatürk Dönemi'nde Tire'de bazı küçük broşürler de hazırlanmıştı. 1936 yılında Tireli bir doktor olan Süleyman Sırrı Tinel, "Tire'de Doktor Süleyman Sırrı Tinel" isimli küçük bir broşür hazırlamıştı. Broşür, halkın anlayacağı dilde yazılmış olup, halka sağlık tavsiyeleri içermekteydi. Broşür fiyatı 5 kuruştu.[993]

F. Atatürk İnkılâpları ve Tire

İnkılâpların uygulanışı ve yeniliklerin hayata geçirilmesi sürecinde büyük kentlerde olduğu kadar ilçelerde yahut köylerde ne tür değişiklikler yaşandığını anlamamız yalnızca yerel tarih bakımından değil, bir dönemin aydınlatılması bakımından da önem taşımaktadır.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte dini ilkelere dayanan eğitim sistemi terk edilerek milli, çağdaş, laik bir eğitim sistemi amaçlanmıştı. Bu amaç doğrultusunda, büyük şehirlerden en küçük yerleşim birimlerine kadar ülkenin her yerinde eğitim seferberliği başlamıştı. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen okuma yazma bilmeyen kişilere okuma yazma öğretilirken, bilhassa "geleceğimizin teminatı olan " çocukların eğitimine büyük önem verilmişti.

Cumhuriyet öncesinde Tire mekteplerinde öğrenciler ders sıralarında değil, yere diz çökerek ders dinlemekteydiler. Öğrencilerin teneffüs edecekleri bir bahçe mevcut değildi. Hocaların sorduğu soruları bilemeyen öğrenciler gün boyu hapishane denilen bir odaya kapatılmaktaydı. Cumhuriyetle birlikte dini ilkelere dayanan ezberci eğitim anlayışı terk edilirken, öğrencilere karşı davranış biçimi de değişmişti. Kız ve erkek öğrencilerin birlikte okudukları dersliklerde, öğrencilerin daha rahat bir ortamda eğitim alabilmeleri için sınıfların yetince güneş görmesi, dersliklerinin yeterince havalandırılması ve aydınlatılması

[991] **Yeşil Tire Dergisi**, Sayı: 30, 1 Haziran 1933, s. 14.
[992] Atilla Aydın, "Birinci Halk Ağzından Söz Derleme Çalışmasına Tire'den Gönderilen Sözler", **Tire Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Mart 2015)**, C.1, İstanbul, 2016, ss. 78-79.
[993] **Anadolu,** 18 Kasım 1936.

sağlanmıştı. Dersliklerin ve öğrencilerin teneffüs ettikleri bahçelerin genişletilmesi için okul binasının yanında bulunan bina yahut arsalar satın alınarak okula dâhil edilmişti.

Yalnızca şehir merkezinde değil, Tire köylerinde de öğrencilerin derslere düzenli olarak devam etmeleri sağlanmıştı. Türk Ocağı ve Halkevinin faaliyetleri kapsamında köylere irşat heyetleri gönderilirken, okumanın yaygınlaşması sağlanmıştı. Köylerde çeşitli konularda konferanslar verilerek, köylü halkın bilgilendirilmesi amaçlanmış; ayrıca köy okutanları ve maarif memurları vasıtasıyla halkın sorunları tespit edilerek çözümüne çalışılmıştı.

İşgalin ardından bir an evvel eğitime başlanması amaçlanmıştı. Ancak ne Tire merkezinde bulunan okullar, ne de köy okulları eğitim yapılmaya elverişli bir durumda değildi. Okul binalarının tamiri ve yeni binaların inşa edilmesinin yalnızca devlet olanaklarıyla gerçekleşmesi de maddi bakımdan imkansızdı. Bu koşullarda Tire halkı bağış yoluyla, okul binasının yapım masraflarını tamamen yahut büyük ölçüde karşılamıştı. Halkın, ihtiyaçlarının karşılanması için yalnızca devletten destek beklemeden ilçe sorunlarına çözüm bulma arayışı, yol yapımının gerçekleşmesinde de kendisini göstermişti. Maddi durumu yetersiz vatandaşlar yol inşasında çalışarak faaliyete destek verirken, zengin kimseler yolların yapılabilmesi için servet değerinde para yardımında bulunmuşlardı. Tüm bu faaliyetler, cumhuriyet rejimiyle birlikte Tire halkında ben kavramının yerini millet olarak biz anlayışının aldığını ve toplumsal bilincin oluştuğunu göstermektedir. Öte yandan, hiçbir yasal zorunluluk olmamasına karşın halkın maddi manevi desteği, yeniliklerin benimsenmesi bakımından dikkate değerdir.

Harf inkılâbı ilçenin eğitim yapısında adeta bir dönüm noktasıdır. Eski yazıların öğretildiği Halk Dershanelerine olan ilgi kısa sürede azalmış ve Halk Dershaneleri amacına ulaşamamışken, Harf inkılâbının ardından açılan Millet Mekteplerinde binlerce öğrenci derslere devam ederek Tire halkı kısa sürede okuma ve yazmayı öğrenmişti. Gerek öğretmenlerin çabaları, gerekse Yeşil Tire dergisinin çalışmalarıyla halk arasında Arapça ve Farsça kelimeler yerine Türkçe kelimelerin kullanımı yaygınlaşmış, Tire'de çağdaş eğitim sistemiyle birlikte milli eğitim anlayışı ön plana çıkmıştı.

İlçede 1927 yılında Türk maarif sistemine uygun olmayan rejim karşıtı beş okul açılmasına rağmen bu okullar kısa sürede kapatılmıştı. Bunun dışında Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Tire'de Cumhuriyet rejimine ve inkılâplara karşı hiçbir olay yaşanmazken, Menemen olayından büyük üzüntü duyan Tire halkı, Türk Ocağında toplanarak cumhuriyeti korumak ve yaşatmak için ant içmişlerdi. Tire Türk Ocağı, Halk Fırkası, Hilal-i Ahmer, Tayyare Cemiyeti, Ticaret Odası, Himaye-i Etfal, Muallimler Birliği, Ziraat Odası ve Baro Reisleri halkın umumi teessürünü bildiren telgrafları Reisi Cumhur Mustafa Kemal Paşa'ya göndermişlerdi.[994]

28 Ocak 1931 tarihinde İzmir'de Türk Ocağı binasında düzenlenen CHF vilayet kongresine Mustafa Kemal Paşa da katılmıştı. İlk oturumda Bergama, Kemalpaşa, Tire ve Bayındır kaza kongrelerinin raporları okunmuş ve delegelerin raporlar hakkındaki görüşleri dinlenmişti. Ulu Önder, bir buçuk saat süresince söz konusu görüşleri dinledikten sonra bir nutuk irat etmişti. Kazaların devrim ve ilkeleri sahiplendiğini görmekten mutluluk duyduğunu ifade eden Gazi Hazretleri;[995] "*Hedefe yürüyeceğiz. İcap ederse ve kanunlarımız kafi gelmezse bu yolda her şeyin fevkine çıkacağız. Halkı sahtekar, iğfalkar telakkilerden korumak lazımdır.*" şeklinde görüş bildirmişti.[996]

Tire'de çağdaş bir toplum oluşturulmasında Türk Ocağı ve Halkevinin katkısı büyüktür. İlgili bölümlerde faaliyetlerini ele aldığımız bu iki kurum sayesinde Tire halkı sinema ve tiyatroyla tanışmış; Türk kadınları eşleriyle birlikte yardım organizasyonlarına, balolara, toplantılara katılma imkânı yakalamıştır. Tireli kadınların çeşitli toplantılara, davetlere katılmaları, resim ve el sanatları sergisi düzenlemeleri, Tire pazarında çalışmaları, toplumsal hayatta kadınların etkinliklerinin artması, Atatürk inkılâplarının Tire kadınlarının hayatında yarattığı sosyal değişimi göstermektedir.

[994] **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1931.
[995] Erdem Çanak, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 23, Mart 2016, s. 155.
[996] **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1931.

G. Sağlık

Tıp bilgini olan Şanizade, 1826 yılında sürgün nedeniyle geldiği Tire'de, Müftü Abdullah Zühtü ve Tire Voyvodası Yeğenli Hacı Ali Ağa ile fakir kimseleri tedavi edecek bir hastane kurmaya karar vermişti. Yeni cami avlusunda minarenin yanı başında bulunan küçük bir ev, Tire'nin ilk hastanesi olarak hizmete başlamıştı.[997]

1873 yılında fakir ve kimsesiz kişiler yetersiz durumda olan bu hastanede tedavi görmekteydiler. Aynı yıllarda, bugünkü Tire Devlet Hastanesi'nin bulunduğu sahada Halil Ağa'nın kızına ait konak, kentin ileri gelenleri tarafından satın alarak, hastane bu binaya taşınmıştı.[998]

1913–1914 yıllarında Türk ve Yunan hastanesi olmak üzere Tire'de iki hastane bulunmaktaydı.[999] 1918 yılı sonunda Tire'de bir hastane mevcuttu.[1000] Gureba Hastanesi olarak adlandırılan bu hastane sonraları Memleket, Şanizade, Sağlık Merkezi ve Devlet Hastanesi adını almıştı.[1001]

1923 yılında hastane kadrosu; Doktor Ali Nazım Bey, Eczacı Ali Mehmet Bey, İdare Memuru Hıfzı Efendi, Hademe Ali Rıfat Efendi, Kapıcı Mustafa Efendi, Hastabakıcı Fatma Hanım ve Melek Hanım, İşçi Hayriye Hanım olmak üzere sekiz kişiden oluşmaktaydı. 1926 yılında ise hastane doktoru Sami Bey'di.[1002] Aynı yıl Tire hastanesi eczacılığına Ali Hamdi Bey tayin edilmişti.[1003]

1925 yılında tamire muhtaç bir halde bulunan Tire Hastanesinin tamirine tahsilât havalenamesi gönderilmiş ve kısa zaman içinde hastane tamirine başlanacağı belirtilmişti.[1004] Aynı yıl bir gazete haberinde Tire'de sıhhat meselesine önem verilmediği ifade edilmişti.[1005]

Dr. Ali Nazmi Bey

1926 yılında Sıhhiye Vekâleti Tire kazası için otuz yataklı hastane planlarının yaptırılmasını vekâlete bildirmişti.[1006] 1927 senesinde de 4 koğuştan oluşan hastane 25 yatak kapasitesine sahipti.[1007] Başka bir eserde bu hastanenin 20 yataklı olduğu belirtilmişti.[1008]

1927 yılı içinde hastaneye 173'ü erkek, 88 kadın olmak üzere toplam 261 hasta müracaat etmiştir. Bu hastalardan 8 erkek, 5 kadın veremden; 5 erkek ve 5 kadın emraz-ı efrenciyeden (frengi); 6 erkek, 3 kadın asabi hastalıklarından; 2 erkek, 1 kadın göz ve boğaz hastalıklarından; 2 erkek cilt hastalığından, 85 erkek, 38 kadın dâhili hastalıklardan; 4 doğumdan, 20 kadın hastalıklarından; 65 erkek ve 12 kadın çeşitli hastalıklar nedeniyle hastanede tedavi görmüşlerdi.[1009] Aynı yıl Tire kazasına 1.500 kişilik çiçek aşısı gönderilmişti.[1010]

1927 yılında hastanede bir doktor, bir idare memuru üç hasta bakıcı, üç hademe ve bir aşçı görev almaktaydı.[1011] Hastane tabipliğine sıhhiye vekâletince Doktor Mustafa Ali tayin edilmişti.[1012] 1927 yılında hastane masrafları ise 5.788 lira tutarındaydı.[1013]

İlçede 1928 yılında hükümet tabibi Ali Nazmi Bey'dir.[1014] 1929 yılında Hükümet tabipliğini Nuri Bey'in yaptığı ilçede, sıhhiye memuru Cemil Bey'di.[1015]

---

997 Ertekin, **Şehr-i Muazzam…,** s. 33.
998 Zeynep Kanat, **1950–1971 Arası Tire,** Ege Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Tezi, İzmir, 2004, s. 23.
999 Başaran, **Tanzimat'tan** Cumhuriyete…, s. 117.
1000 Berber, **Yeni Onbinlerin…,** s.122.
1001 Tokluoğlu, **a.g.e.**, s. 124.
1002 **Hizmet**, 22 Eylül 1926.
1003 **Türk Sesi,** 17 Ağustos 1923.
1004 **Anadolu**, 3 Teşrin-i Sâni 1925.
1005 **Türk İli,** 19 Temmuz 1925.
1006 **Anadolu,** 30 Mart 1926.
1007 **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 149.
1008 **T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929,** Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929, s. 164.
1009 **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 149.
1010 **Hizmet,** 28 Eylül 1927.
1011 **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 149.
1012 **Anadolu,** 1 Mart 1927.
1013 **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928**, s. 149.
1014 **T.C. Devlet Yıllığı 1928-1929,** s. 291.

1929 yılında hastanede bir doktor, üç hasta bakıcı, bir idare memuru ve üç hademe görev yapmaktaydı[1016]. İzmir ilçeleri arasında en fazla kapasiteye sahip olan Memleket Hastanesi, 4 koğuşta 25 yataktan müteşekkil olup, bahse konu yıl içerisinde hastaneye 395 hasta kabul edilmiş, bunlardan 353 kişisi tedavi edilirken 30 kişi yaşama veda etmişti.[1017] Aynı yıl aşı memuru Ahmet Hamdi Efendi Tire Belediye Sıhhıye Memurluğu'na tayin edilmişti.[1018]

İzmir sıhhat ve içtimai müdürü Doktor Mehmet Lütfü Bey, harap durumda olan Memleket Hastanesi'nin tadilatını teftiş etmek için Tire'ye gitmiş ancak tamiri için sarf edilecek paranın yerine yeni bir hastane inşa etmenin daha uygun olacağı kararına varmıştı. Tire halkı yeni inşa edilecek hastanenin inşası için on beş bin lira para vermeye karar vermişti. Tire Memleket Hastanesine her gün köylerden ve kasabalardan birçok hasta müracaat etmişti. Sıhhat ve İçtimai Müdürlüğü Tire'de hastane inşası için on bin lira tahsisatla Meclisi Umumiye teklifte bulunmaya karar vermişti. Ayrıca bu dönemde, günde 40–50 hastanın tedavi edildiği bir dispanser vardı. [1019]

1929 yılında 4.650 hasta tedavi edilmişti. 1930 yılında tedavi olan hasta sayısı ise 3.356'dır. 1931 yılında ise tedavi edilen hasta sayısı 5.398'di. Bu yıllarda ilçede iki eczane bulunmaktaydı.[1020] Eczanelerden biri, Hilal Eczanesi'ydi.[1021]

1931 yılında Tire halkı eczanelerin geceleri kapalı olmasından şikâyetçiydi. Tire gibi nüfusu yüksek bir şehrin gece eczanesiz kalması tenkit edilerek, belediyeden geceleri de eczanenin açık bulundurulması talep edilmişti.[1022]

İlçede Bozköy mevkiinde "Uzgur" yahut "Elen Güllü" adlarıyla anılan bir ılıca vardı. Kırk derece sıcakla bilhassa ciğer hastalıklarına ve romatizmaya iyi geldiği düşünülen ılıcada, beş banyo ve on oda bulunmaktaydı. İlçe halkının büyük ilgi gösterdiği ılıcanın tesisatı fenni olup, ılıcanın temizliğine son derece dikkat edilmekteydi.[1023]

1935 yılında hastanede tedavi edilen 4.643 hasta vardı. 1936 yılında ise aynı hastanede 4.502 hasta tedavi edilmişti.[1024] Aynı yıl, Tire belediye doktorluğuna da Saip Bey atanmıştı.[1025] 1936 yılında Doktor Süleyman Sırrı Tinel'in Portakal Sokağı'nda, Yeni Cami yakınında muayenehanesi vardı. Muayenehanede her gün hasta kabul ediliyordu.[1026]

Geçmiş yüzyıllarda Tire ve civarında veba, kolera, lekeli humma gibi bulaşıcı hastalıklar meydana gelmişti. Bunun temel nedeni, kentin kervan yolu üzerinde olması dolayısıyla bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşmasına elverişli bir ortamda bulunmasıydı. Öte yandan Tire'de temiz su bulunmaması hastalıların yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştı.[1027] Cumhuriyet'in ilk yıllarında da Tire'nin nemli iklimi ve evlerin sıhhi şartlar içinde yapılmaması gibi nedenler, bazı hastalıkların yaygınlaşmasını tetiklemişti.

1927 yılında Tire halkının yüzde birinde egzama ve verem hastalığının olduğu, yüzde kırk oranında ise malarya (sıtma) olduğu belirtilmişti. İlçede yüzde üç oranında guatr hastası vardı ve guatr hastalarının çoğunluğu kadındı.[1028]

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde sağlık açısından asıl sorun sıklıkla yaşanan sıtma salgınları olmuştu. İlçede sıtma hastalığının yaygın olmasının başlıca nedenleri, Menderes Nehri'nin etrafa taşıdığı su birikintileri ve kendir ıslatma havuzlarının yakın olduğu durgun sularda sineklerin barınmasıydı. Bataklıkların kurutulması dışında hastalıktan kurtulmak isteyen köylülerin küçük su birikintilerine toprak atarak kurutmaları ya da üzerine petrol dökerek önlem almaları salık verilmişti.[1029]

[1015] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistiği,** s. 307.
[1016] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** ss. 88-89.
[1017] Genç, **a.g.t.,** s. 138.
[1018] **Anadolu**, 3 Mayıs 1929.
[1019] **Anadolu,** 28 Teşrin-i Sâni 1929
[1020] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1930-1931,** s.85.
[1021] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 20, 1 Ağustos 1932, s. 22.
[1022] **Yeşil Tire Dergisi**, Sayı: 9, 1 Aralık 1931, s. 11.
[1023] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı,** ss. 80-81.
[1024] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1935-1936**, s. 47.
[1025] **Ege**, 26 Mart 1935.
[1026] **Yeni Asır,** 21 Mayıs 1936.
[1027] Başaran, **a.g.e,** ss. 115-116.
[1028] **İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928**, s.148–149.
[1029] Emin Derman, "Tire'de Sıtma" **Küçük Menderes Halkevi Dergisi,** Sayı: 1, 25 Nisan 1940, ss. 17-18.

1931 yılında Yeşil Tire dergisinde, Halil Vehbi adında bir vatandaşın, Kurşak köyü halkı namına köyde yaşanılan sağlık sorunları anlattığı yazısı yayınlanmıştır:

"Köyümüzden on beş yirmi dakika mesafede ve Kurşak çiftliği arazisi dâhilinde bir göl mevcut olup kışın yağan yağmur suları bu bataklık gölde bütün yaz mevsimi eğlenerek sivrisineğin vücudunu yaşatmakta ve gittikçe teksirine sebep olmaktadır. Göl çiftlik arazisi dâhilinde 25 dönüm miktarı arazidedir. İki sene evveline kadar bu gölün suyu her sene martta sürfeler açılmak suretiyle akıtılır ve arazisinden istifade edilir ve yazın mümbit arazi meyanında bulunurdu. Mal sahipleri mahsulâtın kıymeti olmadığından ve arazileri mebzul olduğundan suyun akıtılması cihetine gitmeyip bu hale sebebiyet vermişlerdir. Köylü ise arazi kendilerinin olmadığı için bu amili bertaraf edemiyor. Geçen sene ve evvelki senelere nispeten malarya, sıtma mevcudu pek fazla ve her sene ziyade artmaktadır. Karyeye memuru mahsus tarafından muntazam kinin tevzi edilmekte ise de bu hastalığın membaı bulunan iş bu göl bu halde köyümüzün dibinde yaşayıp kurutulmadıkça sıtmadan kurtulmaya çaremiz yoktur..." [1030]

Sıhhiye müdüriyeti tarafından, bu gölün yardırılarak balıkçı çayına bir mecra ile suyun akıtılması hususunda bir emir verilmiş ise de gereken yapılmamıştı. 1931 yılı sonunda Kaymakam Baha Bey, Kurşak köyüne ziyarette bulunmuştu. Köylülerin "*Sıtmadan kırıldık. Birkaç seneden beri bir gölümüz var kurutulmadı, bundan dolayı çoluk çocuk hep hastayız.*" demesi üzerine müteessir olan Baha Bey hemen harekete geçerek gölün kurutulmasını sağlamıştı. [1031]

1934 yılında Küçük Menderes Havzası'nda bir geziye çıkan Vakit gazetesi muhabiri Ragıp Kemal (Cantürk) Bey, Tire'ye gelmeden önce mola verdiği ve o dönemde Tire'ye bağlı olan Subaşı köyü (halen Torbalı ilçesi sınırları içerisindedir) hakkında yazdığı izlenimlerde; köyün havasının yazın ağır olduğuna, Cellat Gölü yanında olduğundan sıtmasının bol olduğa değinmişti.[1032]

Atatürk Dönemi'nde ilçede Karagöl, Belevi gibi büyük göller kurutularak sıtma hastalığı önlenmeye çalışılmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle Teke, Derebaşı, Doyranlı, Kahrat gibi Menderes Nehri civarında sıtma hastalığı görülmekteydi. 1940'lı yıllarda da, Atatürk Dönemi'nde olduğu gibi Menderes Nehri civarında ve Kaplan, Bolyobol, Şerefli, Kermes, Kırtepe gibi dağ eteğindeki köylerde sıtma hastalığı devam etmişti.[1033]

1935 yılında Tire'de iki menenjit vakası görülmüştü. İlçede bu hastalığa karşı gerekli tedbirler alınmıştı.[1034] 1938 yılında ise şehirde artan grip hastalığı nedeniyle mekteplerin on gün tatil edilmesine ve sinemaların on gün kapatılmasına karar verilmişti.[1035]

H. Asayiş/Güvenlik

Tire, XVI. yüzyılın ortalarından İmparatorluğun yıkılışına dek geçen sürede, gerek iktisadi zenginliği gerekse coğrafi konumu nedeniyle pek çok eşkıya grubuna ev sahipliği yapmıştı. Erken dönemlerden beri var olan asayişsizlik 19. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise, taşradaki denetimin zayıflamasına mukabil etkisini daha da arttırmıştı. Tire, bu tarihlerden Milli Mücadele'ye dek geçen süre zarfında Çakırcalı Ahmet Efe, Koca Cerit Mustafa Efe, Küçük Cerit Efe, Koca Mehmet, Tireli Koca Ali, Deli Ahmetoğlu Ahmet, Çavuşoğlu Ahmet, Salihbeşeoğlu Salih, Yanık Hüseyin Efe, Sarı Ali, Araplı Halil, Çakırcalı Mehmet Efe, Kamalı Mustafa Efe, Çamlıcalı Hüseyin Efe, Kara Ali Efe, Mehmetoğlu Koca Ali, Tireli Mehmet gibi isimlerini fazlasıyla arttırabileceğimiz daha pek çok eşkıyanın cinayet, yaralama, baskın, soygun, yol kesme ve insan kaçırma gibi faaliyetlerine şahitlik etmişti. Nitekim bu durum Milli Mücadele yıllarına dek de varlığını sürdürmüştü.

Yakalanan eşkıyaların başlarındaki liderleri genellikle şehir meydanlarında idam edilirken, çete üyeleri ise hapisle cezalandırılırdı. 1919 yılında Tire'de 2 tane hapishane bulunmaktaydı. Aynı dönemde Bayındır, Urla ve Çeşme'de ikişer, Ödemiş, Menemen, Nif ve Kuşadası'nda birer tane olmak üzere merkez hapishanesiyle birlikte İzmir Sancağı'nda toplam on üç hapishane vardı. Bergama, Foça, Karaburun ve

[1030] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 1, Sayı: 3, 1 Ekim 1931, s. 12.
[1031] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 1, Sayı: 3, 1 Ekim 1931, s. 12.
[1032] Kayış, **Vakit Gazetesi...**, s. 90.
[1033] Derman, **a.g.m.**, ss. 17-18.
[1034] **Yeni Asır,** 22 Mart 1935.
[1035] **Yeni Asır,** 18 Kânun-ı Evvel 1938.

Seferihisar kazalarında ise hapishane bulunmuyordu.[1036] 1924 yılında, Tire hapishanelerinde, aylığı on sekizer lira ücret maktua ile birer kadın gardiyan istihdam edildiğini bilmekteyiz.[1037]

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, merkezileşme politikaları ile çete olgusu ortadan kalkmış, ancak bireysel suçlar varlığını devam ettirmişti. Yine bu dönemde, ilçede yaşanan adli olaylara baktığımızda, çeşitli suçlar ve kaza vakalarıyla karşılaşmaktayız. Somut birkaç örnek verecek olursak;

26 Kasım 1926 tarihinde, saat 17.00'de, çıra pazarında bulunan handa kaza sonucu meydana gelen yangında hanın bir kısmı ile arka tarafındaki helvacı ve bakkaliye dükkanları tamamen yanmıştı. Tulumbacıların yangını söndürmek için geç gelmeleri de yangının başka yerlere sirayet etmesine neden olmuştu. Handa on üç bin lira kıymetinde tütün ile yedi bin lira değerinde 150 kilo tulum peynir ziyan olmuştu. Gazete haberinde; belediye tarafından Tire itfaiye teşkilatının geliştirilmesi talep edilmişti.[1038]

1928 yılında Tire ve Ödemiş kazalarında içki kaçakçılarıyla mücadele eden mıntıka memuru Galip Bey ile arkadaşları çok sayıda kaçak mal ele geçirerek takdir edilmişlerdi.[1039] Aynı yılın Temmuz ayında Çeşme yolunda Kaymakam Haydar Bey'i soyan hırsızlar bir ay içinde yakalanarak tutuklanmıştı.[1040]

1929 yılında ilçede üç koğuşlu bir hapishanede 204 erkek, 2 kadın olmak üzere 206 tutuklu vardı. Bu mahkûmlardan 12'si kız kaçırma, 16'sı cerh (yaralama), 7'si darp, 4 kişi hayvan hırsızlığı, 1 kişi dolandırıcılık, 4 kişi haneye tecavüz, 1 kişi yol kesmek, 2 kişi tecavüz, 1 kişi toplu düzenini bozmak, 1 kişi gasp, 39 kişi tahkir ve hakaret suçundan tutuklanmıştı.[1041] Aynı yıl 492 lira çalışanların maaşları, 100 lira diğer masraflar olmak üzere hapishanenin senelik tahsisatı 592 liraydı.[1042] Bu dönemde ilçede hukuk hâkimi Şevket Bey, ceza hâkimi İrfan Bey'di.[1043] Vilayetin son üç aylık faaliyeti hakkında Dahiliye Vekaletine gönderilen rapora göre asayiş gün geçtikçe düzelmekteydi. Bayındır, Menemen, Tire ve Ödemiş kazalarında görülen cinayet, kız kaçırma gibi suçların azalması için tedbirler alınmıştı.[1044]

1930 yılında 2 haneye tecavüz, 73 tefevvühatı lisaniye (dil uzatma), 4 yankesicilik, 4 kazançhane yakmak, 3 kazayla öldürme, 27 vazifeyi yerine getirmeme, 7 görevi ve emniyeti suiistimal etme, 3 garp suçu ve hırsızlık, 16 öldürme, 17 kız kaçırmak, 147 yaralama, 82 darp, 8 toplum düzenini bozmak, 18 zina, 27 hayvan hırsızlığı, 7 haneye tecavüz, 26 sarhoşluk, 28 teşhiri silah, 15 çocuk düşürme, 2 dolandırıcılık, 5 orman yakmak, 4 yangına neden olma ve 363 diğer suçlar olmak üzere toplam 873 olay meydana gelmişti.[1045] Bu olaylardan basına yansıyan haberlere baktığımızda, 1930 yılı başlarında ilginç bir haberle karşılaşıyoruz:

Tire'de bir çocuk, Tire karakol mahzenin de ölü bulunmuştu. Dönemin gazetelerinde "karakol hadisesi" diye adlandırılan bu olay neticesinde, çocuğu dayakla öldürmekten sanıklı polis memuru ile bekçi suçlu bulunmuştu. Olayın detayları şöyledir:

"Bir sirkat meselesinden maznun İzzet isminde birinin tahkikatı ikmal edilmek üzere Tire kazası polisince nezarethaneye konup bilahare ip ile asılı olarak bulunduğu ve bunun darp neticesi öldürüldüğüne ve haleti nezide iken asıldığına doktorlar tarafından icra edilen fethi meyit amelesiyle ve tahkikat ile kanaat hasıl edilerek mahalli Müddei Umumiliğince polis memuru Mustafa Efendi ile iki gece bekçisinin tevkif edildikleri ve tahkikata devam edilmekte bulunduğu İzmir vilayetinden bildirilmiştir.

Polis nizamnamesi mucibince her karakolhane açılacak yerde altı polis ile bir komiser muavini bulunması lazım ve nizamnamenin gösterdiği bu şekil disiplini muhafaza ve polis ikamesinden matlup olan gayeyi istihdafa matuf olduğuna göre vilayetlerce kazalara gönderilen bir iki polisin başlarında amir bulunmamak hasebiyle disipline riayetkâr olmaması yüzünden bu gibi gayri insani efale mücasereleri hakkında bir defa daha vilayetin nazarı dikkati celp edilmiş ve vilayete alınan Faik Efendi'nin kazaya tekrar izamile tahkikatı adliyenin işkal edilmemesi ve bu babta Müddei Umumiliğe azami muavenet olunması ehemmiyetle ve ilaveten emri işar kılınmış olduğu arzolunur efendim"[1046]

[1036] Berber, **a.g.m.**, s. 78.
[1037] **Anadolu,** 21 Temmuz 1924.
[1038] **Anadolu,** 29 Teşrin-i S**â**ni 1926.
[1039] **Hizmet,** 8 Ekim 1928.
[1040] **Hizmet,** 24 Ağustos 1927
[1041] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı**, s. 171.
[1042] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı**, s. 166.
[1043] **İzmir Vilayeti 1929 Senesi İstatistik Yıllığı** s. 307.
[1044] **Hizmet**, 1 Mart 1929.
[1045] **İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930-1931,** ss. 106-109.
[1046] **T.C.B.C.A. 030.10. / 88.580. 14.**

Tire'deki bazı gazete müvezzileri piyasada satılmayan gazeteleri elden çıkarmak için bazı gazetelere olan rağbetten istifade ederek "*Hizmet ve filan gazete 10 kuruş*" diyerek satış yapmışlar, bu olay Hizmet gazetesinde tenkit edilerek gereğini yapılması istenmişti.[1047]

1932 yılında Tire kaza merkezindeki mahalle ve çarşı bekçilerinin görevlerine son verilerek, yeni bir bekçi teşkilatı oluşturmak için Çarşı ve Mahallat Bekçileri Kanununun üçüncü maddesine göre; kaza idare heyetince bekçilerin idare tarzları, intihap tayin, ücretlerin dağıtımı, tahsil usullerini vazife salahiyetlerini buna ilaveten mükâfat, ceza ve hastalık durumlarına ait muameleleri gösteren yeni bir talimatname hazırlanmıştı. Bekçiler jandarmanın kontrolünde görevlerini ifa edeceklerdi. Bekçilerin maaşları, intihap ve tayinleri ise jandarma kumandanının riyaseti altında teşekkül edecek ve biri kaza idare heyetinden, ikisi mahalle muhtarları arasından seçilecek üç üye ile Ticaret Odası başkanı ve bekçi amirinden oluşan komisyon tarafından takip edilecekti. Bekçi amiri, bekçi teşkilatının amiri olup; ihtiyat zabitliği yahut zabit namzetliği yapmış ayrıca orduda disiplin ve görevine hâkimiyeti itibariyle iyi not almış talipler arasından intihap ve tayin olunacaktı.[1048]

Fotoğrafın arkasındaki Osmanlıca metne göre: Tire Merkezi Bekçi Teşkilatı. Kaymakam (Gafur Soylu), Jandarma Kumandanı ve yeni bekçiler birarada. (Bayram Kaplan Arşivi).

1933 yılında Tire Postanesi Müdürü Kamil Bey 500 küsur lirayı zimmetine geçirmişti. Kamil Bey parayı tedarik ederek kasaya teslim etmişse de, iki hafta boyunca havale ve diğer posta işlerinin aksamasından dolayı halk şikâyetçi olmuştu.[1049]

1934 yılında Tire'den sigara kâğıdı toplayarak Simav ve Emet kazalarında satmakla suçlu 10 kişi mahkûm edilmişlerdi. Rakı kaçakçılığı yapan kişiler yakalanarak adliyeye sevk edilmişti. Aynı dönemde esrar satmakla suçlu bulunan Tireli Durmuş oğlu Galip adlı kişiye bir yıl hapis ile 200 lira ceza verilmişti.[1050] Gökçen nahiyesine bağlı Kahrat köyü yolu üzerine soygunculuk yapan üç kişi Tire Jandarma Bölük Kumandanlığı tarafından yakalanmıştı.[1051]

[1047] **Hizmet**, 14 Eylül 1930.
[1048] **Yeşil Tire Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 20, 1 Ağustos 1932.
[1049] **Anadolu,** 25 Kânun-ı Evvel 1933.
[1050] **Anadolu**, 3 Eylül 1934.
[1051] **Anadolu**, 28 Haziran 1934.

Kuşadası ve Söke havalisinden kaçak sigara kağıdı getiren kaçakçılar Afyon ve Uşak gibi pek çok yere mallarını götürmek için Tire'den geçiyorlardı. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire adeta "kaçakçıların geçit yeriydi." 1935 yılı Aralık ayı içinde 900 varak sigara kağıdı bulunduran üç kaçakçı yakalanmıştı.[1052] Aynı dönemde pek çok tütün kaçakçısı yakalanarak kaçak mallara el konulmuştu.[1053]

Tire Tecim Odası diğer fırıncılardan daha ucuz ekmek satarak gayri meşru rekabet suretiyle bu fırıncıları zarara sokan bir fırıncıyı cezalandırmıştı.[1054]

Basına yansıyan haberlerden biri de, ailece kaçakçılık yapan bir şebekenin yakalanmasıdır. Aile fertlerinden Kerim'in toprağa gömdüğü içinde 516.000 yaprak sigara kâğıdı bulunan çuval ile 1.579 lira evrakı nakdiye ve 33 altın lira ele geçirilmişti. Kaçakçıların bu sigara kâğıtlarını İstanköy Adası'ndan hayvan getirip götüren Yunanlardan aldıkları düşünülmüştü.[1055]

1936 yılında ilçede önemli bir hırsızlık vakası olmuştu. Lütfi Paşa Camii'nin kubbesi üzerindeki kurşunlar çalınmıştı. Kaymakam Şefik Yaşar, Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Halit Andaç, Evkaf Memuru Ali, Karakol Kumandanı Onbaşı Ahmet, Bekçi Amiri Hüseyin Bey'ler tarafından yapılan tahkikat sonucunda, hırsızlar yakalanarak, kurşunlar parça parça satılan yerlerden müsadere edilmişti.[1056] Kurşunlar evkaf idaresine iade edilmişti.[1057]

1937 yılının başlarında Çiniyeri köyünde bir yangın meydana gelmişti. Kara Süleymanoğlu Emir Hüseyin'in evinde, karısının elindeki ateşten evde bulunan kendirler ateş almış ve evin bir odası ile bitişiğindeki ahır yanmıştı. Yangın nedeniyle çok sayıda hayvan telef olurken, çevre halkının gayretiyle yangın etrafa sirayet etmeden söndürülmüştü.[1058] Aynı yıl, halk arasında korku ve heyecana neden olan bir yangın daha meydana gelmiş, büyük bir ev eşyalarıyla beraber tamamen yanmıştı. Yangın bir bölük asker ve halkın yardımıyla söndürülse de, çevreye zarar vermesi önlenememişti. Yangın çevre evlerde büyük ölçüde hasara sebep olmuştu.[1059] Bu olaydan birkaç gün sonra da, Tire'nin İpekçiler Mahallesi'nin 2. Derviş Gazi Caddesi'nde Hasan-Ülfet çiftinin evinde yangın çıkmış, yangının etrafa sıçramasına izin verilmeden söndürülmüştü.[1060] Bahariye Mahallesi'nde İbrahim Gedizli'nin evinde yangın çıkmış ve ev tamamen yandıktan sonra söndürülmüştü. Zarar 1.100 lira civarındaydı.[1061]

İlerleyen yıllarda iletişim ağının gelişmesi ve Jandarma ile Polis teşkilatlarının da gelişme kaydetmesiyle, suç oranlarında eskiye nazaran bir azalma görülmüştü.

Tire'den insan manzaraları

[1052] **Ege**, 26 Şubat 1935.
[1053] **Ege**, 26 Mart 1935.
[1054] **Anadolu**, 12 Temmuz, 1935.
[1055] **Yeni Asır,** 28 Temmuz 1935.
[1056] **Anadolu,** 5 Temmuz 1936.
[1057] **Halkın Sesi,** 9 Temmuz 1936.
[1058] **Anadolu,** 17 Ocak 1937.
[1059] **Anadolu**, 16 Mart 1937.
[1060] **Halkın Sesi,** 19 Mart 1937.
[1061] **Anadolu,** 28 Ağustos 1937.

SONUÇ

Köklü bir geçmişe sahip olan Tire'de, erken dönemlerde, Hitit, Frig, Lidya, Pers, Büyük İskender İmparatorluğu, Roma ve Bizans gibi pek çok güçlü ve önemli siyasi yapının hüküm sürdüğünü bilmekteyiz.

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Tire, kiliseleriyle ünlü bir Ortodoks Hıristiyan kentidir. Tire'nin Küçük Menderes Senatörlüğü'nde yer alması, Hıristiyan meclisinde dini ve adli işlerde karar yetkisine sahip olması Hıristiyan dünyasının önemli bir şehri olduğunu göstermektedir.

Roma İmparatorluğu'nun 395 yılında ikiye ayrılmasından sonra Tire toprakları Bizans egemenliğinde kalmış; bu dönemde Tire Piskoposluğu Anadolu'nun yedi büyük piskoposluğundan biri sayılmıştı.

1308 yılında Menteşe Bey'in damadı Sasa Bey'in, Aydınoğlu Mehmet Bey'in de desteğiyle, Tire bölgesini Bizanslıların elinden alması sonucu bölgede Türk hâkimiyeti başladı.

Tire'nin Aydınoğulları Beyliği'ne merkezlik yapmış bir şehir olması, kentin Beylikler Dönemi'ndeki önemini göstermektedir. Bu dönemde ticari hayatın vazgeçilmez unsurları olan hanlar ve bedestenler inşa edilirken, eğitim alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tire'nin en eski medresesi olan İbn-i Melek Medresesi bu dönemde kurulmuştur.

Tire, 1426 yılında Osmanlı Devleti'nin kalıcı hakimiyetine girmişti. Osmanlı Devleti'nin kurduğu idari yapılanma içerisinde 19. yüzyıla kadar Aydın Sancağının merkezi olmuştu. 19. yüzyıldan itibaren sancak merkezi Aydın Vilayetine taşınmış ve Tire bu vilayete bağlı bir şehir durumuna gelmişti. 23 Mayıs 1867 tarihinde Aydın Vilayetinin, İzmir Sancağına bağlanan Tire, Cumhuriyet'in ilanından sonra İzmir ilinin bir ilçesi olmuştur.

Tire, Yunan işgali döneminde zor günler yaşamıştı. İşgal Dönemi'nde Tire halkı yalnızca Yunan askerleri tarafından değil, yerli Rumlardan da büyük zarar görmüştü. İşgal Dönemi'nde Tire'de pek çok Türk katledilip; hapis, sürgün, tecavüz, hırsızlık ve çeşitli zulümlere maruz kalmıştı. Aralarında başta Gökçen Hüseyin Efe'nin olduğu pek çok zeybeğin yanı sıra asker, idareci, kentli ve köylü gibi geniş tabanlı bir halk kitlesi Tire'nin kurtuluşu için Milli Mücadele'ye destek vermişti. Nitekim tüm bu çabaların neticesinde Tire, 4 Eylül 1922 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire Belediyesinin özellikle imar faaliyetlerinin geliştirilmesine önem verdiğini görmekteyiz. Bu dönemde girişilen imar ve bayındırlık faaliyetleri sayesinde Tire şehir görünümü kazanmıştı. Tire merkezinde ve köylerinde yeni mektepler yapılarak, tamire muhtaç binalar ıslah edilmişti. Yeni inşa edilen ve tamiri yapılan kamu binaları, parklar ve sokak düzenlemeleri ile Tire'nin çağdaş bir görünüme sahip olması amaçlanmıştı. Ayrıca pek çok yol ve köprü inşa edilerek ulaşım kolaylaştırılmıştı.

İlçede temizlik işlerinin yürütülmesi, güvenliğin sağlanması ve sağlık sorunlarının giderilmesi de, Tire Belediyesinin başlıca hizmetleri arasındadır.

İktisadi gücü tarıma dayalı olan Tire'de; pamuk, kendir, zeytin, tütün, incir ve üzüm başta olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirilmekteydi. Yetiştirilen ürünler, ilçenin ihtiyacını karşılamakla kalmayıp çevre ilçelere de ihraç edilmişti. Ege Bölgesi'nin en büyük pazarlarından biri olan Pazartesi pazarı, ilçede ticaret hayatının merkezi durumundaydı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında pekmez pazarı, ekin pazarı, kendir pazarı, urgan pazarı, pamuk pazarı, üzüm pazarı başta olmak üzere çok sayıda pazar vardı.

İlçe halkının geçim kaynaklarından biri de hayvancılıktı. Zira Tire'nin dağ ve tepe ovaları hayvan yetiştirmeye elverişliydi. Büyükbaş hayvancılık başta olmak üzere arıcılık ve ipekböcekçiliği de yapılmıştı. Zaman zaman ortaya çıkan hayvan hastalıkları hayvancılığı olumsuz etkilese de gerekli sıhhi tedbirler alınarak hayvanların telef olması önlenmişti. Nitekim söz konusu dönemde, Tire'de hayvan sayısının yüksek olduğunu ve çok sayıda ailenin de geçimini hayvancılık yaparak sağladığını söyleyebiliriz.

Urgancılık ve dokumacılık başta olmak üzere çeşitli el sanatları faaliyetleri de ilçenin iktisadi hayatını zenginleştirmişti.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte milli, laik ve çağdaş bir eğitim sistemi amaçlanmıştı. Yeni harflerin kabul edilmesinden sonra ilçede açılan Millet Mektepleri ile Tire halkına okuma yazma öğretilmişti. Yalnızca Tire merkezinde değil, köylerde de çok sayıda okul inşa edilmişti. Köylerde öğrencilerin düzenli olarak okula gitmeleri ve köylü halkın bilgilendirilmesi için çalışılmıştı. Ayrıca, hayvancılık ve el sanatları alanında kurslar açılarak mesleki eğitim verilmişti.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilçenin sosyal ve kültürel yönden gelişmesini sağlayan en önemli kuruluş, Tire Türk Ocağıdır. Türk Ocağı, Atatürk'ün gösterdiği "ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak" yolunda önemli atılımlarda bulunmuştu. Sinema, tiyatro, müzik, sağlık ve spor alanlarında faaliyet gösteren Türk Ocağı, eğitime katkı sağlamak için garden partiler ve balolar düzenlemişti. Bu organizasyonlara kadınlar erkeklerle birlikte katılmışlardı.

Atatürk Dönemi'nde Tire'nin kültür hayatına katkı sağlayan bir diğer kurum da Halkevidir. Tire Halkevinin müze kolu tarafından Tire Müzesi meydana getirilmiş; ayrıca çeşitli sanat ve spor etkinlikleriyle ilçenin kültürel hayatı zenginleştirilmişti.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tire kazasında idari, sosyal, kültürel, iktisadi her alanda gelişmeler yaşanmıştır. Cumhuriyet inkılâpları ve yenileşme düşüncesini benimseyen Tire halkı, gelişmeleri desteklemişti.

Tire halen korunmuş tarihi yapı stoğu, kendine özgü geleneksel el sanatları, büyüklüğü ve çeşitliliğiyle dünyanın en büyük pazarlarından birine sahip olması gibi eşsiz niteliklerle Batı Anadolu'nun seçkin yerleşim yerlerinden biri olma özelliğini korumaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİVLER

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi.

T.C. Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü (12.06.1929) 030.18.01. 024. 34. 4.

T.C. Dâhiliye Vekâleti (28.05.1934) 030.1.1.86.15.2.

Adli Ticaret Sicil Defteri, Tire Ticaret ve Sanayi Odası Arşivi

Bayram Kaplan Fotoğraf Arşivi.

Murat Sanus Fotoğraf Arşivi.

Orhan Aksay Fotoğraf Arşivi.

SALNAME VE İSTATİSTİKLER

1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği 1. Kitap, (Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe), İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir, 2001.

1931 Birinci Ziraat İhtisas Raporları 1, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara, 1931.

Belediyeler İstatistiği 1929–1936, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1939.

Belediyeler İstatistiği 1931–1933, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Mat., Ankara 1934.

Belediyeler Yıllığı, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, C. 2, Ankara, 1949.

Cumhuriyetin 50. Yılında 1973 İzmir İl Yıllığı, İzmir, 1973.

İller Bankası, **Belediyeler Yıllığı,** "Tire", C. 2**,** Ankara 1949.

İzmir İli Çevre Durumu Raporu, Türkiye Cumhuriyeti İzmir Valiliği Çevre İl Müdürlüğü Yay., İzmir, 1999.

İzmir ve Çevresi Nüfus İstatistiği 1917, (Yay. Hazırlayan: Erkan Serçe), Akademi Kitapevi, İzmir, 1998.

İzmir ve Çevresi Resmi, Özel Binalar İstatistiği 1918, (Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe), Akademi Kitapevi, İzmir, 1998.

İzmir Vilayet İstatistiği 1926, Hafız Ali Matbaası, İzmir 1927.

İzmir Vilayeti 1929 senesi İstatistik Yıllığı, Bilgi Matbaası, İzmir 1930.

İzmir Vilayeti 1933 Senesi Adi ve Fevkalade Bütçeleri, Bilgi Matbaası, İzmir, 1933.

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1930–1934, Marifet Matbaası, İzmir 1934.

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1931–1932, Bilgi Matbaası, İzmir 1933.

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1933–1934, Meşher Basımevi, İzmir 1935.

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1935–1936, Dereli Basımevi, İzmir 1937.

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1936–1937, Dereli Basımevi, İzmir 1937.

İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1937–1938, Dereli Basımevi, İzmir 1939.

İzmir Vilayeti Salnamesi 1927–1928, İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929.

Maarif 1932–1933 İstatistikleri, no:26, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933.

Salname-i Vilayeti Aydın 1308, İzmir 1308.

Salname-i Vilayeti Aydın 1311, İzmir 1311.

Salname-i Vilayeti Aydın 1326, İzmir 1326.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül 1, Hüsnütabiat Matbaası, Ankara, 1929, s. 10.

T.C. Devlet Yıllığı 1928–1929, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

TC. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü Genel Nüfus Sayımı İzmir Vilayeti, C. 29, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

Türkiye Cumhuriyeti 1926-1927 Devlet Salnamesi, Matbuat Müdürlüğü Yayınları, İstanbul,1927.

GAZETELER VE DERGİLER

Ahenk.
Anadolu.
Cumhuriyet.
Ege.
Hakimiyet-i Milliye.
Halkın Sesi.
Hizmet.
İkdam.
İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası.
Juniata Sentinel and Republican.
Küçük Menderes Halkevi Dergisi.
Le Cultivateur.
Le Petit Journal.
Le Yıldız (L'Etoile Orientale).
Sada-yı Hak.
Serbes Cumhuriyet.
South Australian Register.
Tireden Yansımalar.
Türk İli.
Türk Sesi.
Türk Yurdu.
Vatan.
Western Star and Rome Advertisement.
Yanık Yurd.
Yeni Asır.
Yeni Ödemiş Mecmuası.
Yeşil Tire Dergisi.
Yeşil Yurd Dergisi.

KİTAPLAR, MAKALELER VE TEZLER

A. Faik, "Küçük Menderes", **Yeşil Tire Mecmuası,** Sayı: 11., s. 2.

AĞAOĞLU**,** Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

AKA, İsmail-GÜNAY, Vehbi-TELCİ, Cahit, **Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadelede Süvari Yüzbaşı Ahmed**, Akademi Kitapevi, İzmir, 1993.

AKIN, Himmet, **Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, Pulhan Matbaası, İstanbul, 1946.

AKSOY, Orhan, **Fotoğraflarla Kuruluşundan Günümüze Tarihi Tire Armoni Bandosu,** Tire Belediyesi Yayınları, Tire-İzmir, 2006.

Ali Cevat, **Memaliki Osmaniye Coğrafya ve Tarih Lügatı**, C. 2., Mahmut Bey Matbaası, Dersaadet, 1313.

ARMAĞAN, Munis, **Tüm Yönleriyle Tire 1**, Uğur Ofset Matbaa, İzmir, 1979.

ARMAĞAN, Munis, **Tüm Yönleriyle Tire 2**, Uğur Ofset Matbaa, İzmir, 1983.

ARMAĞAN, Munis, **Belgelerle Beylikler Döneminde Tire**, Uğur Ofset Matbaası, İzmir, 1983.

ARMAĞAN, Munis, **Devlet Arşivlerinde Tire,** Bilkar Bilge Karınca Yayınları, Nisan, 2003.

ARMAĞAN, Munis, **Bozmenderes'ten Bozdağlar'a Kuvayı Milliye**, İzmir, 2005.

ARMAĞAN, Munis, **Anadolu Tarihinde Tire Yahudileri**, Bilkar Bilge Karınca Matbaası, İzmir, 2005.

ARMAĞAN, Munis, "**Cumhuriyet Döneminde Tire**", Tire Belediyesi Kültür İşler Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Tire-İzmir, Nisan 2007.

ARMAĞAN, Munis, "Tire Müzesi", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007.

ARMAĞAN, Munis, "Türkleşme Sürecinde Tire", **Tire Rehberi**, Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Tire-İzmir, Nisan 2007.

ARMAĞAN, Munis "Tire Adı ve Merkez Yerleşim Planı", **Türk Kültüründe Tire-II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Birleşik Mat., İzmir, 2008.

ARMAĞAN, Munis, **Tire Ekonomi Tarihi,** Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 2010.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi-2, (Yayına Hazırlayan: Hacı Osman Yıldırım), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 1995.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Belge: 2381, Yıl: 41, Sayı: 93, Ocak 1992.

ASLANOĞLU, İnci, **Tire'de Camiler ve Üç Mescit,** ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara, 1978.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk,** C. 2. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1981.

ATSIZ, Hüseyin Nihal, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi,** Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

AVCI, Cemal, **3. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927–1931),** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.

AYDIN, Atilla, "Birinci Halk Ağzından Söz Derleme Çalışmasına Tire'den Gönderilen Sözler", **Tire Araştırmaları Sempozyumu (12-13 Mart 2015)**, C.1, İstanbul, 2016.

AYDINEL, Sıtkı, **Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990.

AYDINOĞLU, Burcu, "Halk Kültürü", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007.

BAKTIR, Mustafa, "Tireli İbn Melek ve İlmi Muhiti Hakkında Bazı Tespitler" **Türk Kültüründe Tire**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

BAŞARAN, Mehmet, "Bağcılık ve Bağ Hastalıkları", **Tarih ve Toplum**, C. 28., S. 166., İletişim Yayınları, Ekim 1997.

BAŞARAN**,** Mehmet, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Tire**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000.

BAŞARAN, Mehmet, "Tire Halkevi Dergisi Küçük Menderes (İnceleme-Bibliyografya)", **Türk Kültüründe Tire II Sempozyumu (17-19 Kasım 2006)**, İzmir, 2008.

BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım Milli Mücadeleye Gidiş,** C. 7**,** Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

BERBER, Engin, **Yeni Onbinlerin Gölgesinde Bir Sancak İzmir (30 Ekim 1918-19 Mayıs 1919**), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

BERBER, Engin, "Nehir Tanrısı Uyandı: Küçük Menderes Vadisi'nde Muson Yağmurları**", Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

Beş Yılda Tire (1950–1955).

BORA, Siren, **Başlangıçtan Günümüze Tire'de Yahudi İzleri**, Tire Belediyesi Kültür Yay., İzmir, 2018.

CANER YÜKSEL, Çağla, "Aydınoğulları'ndan Osmanlı'ya Bir Batı Anadolu Kenti: Tire'nin Mekansal Dönüşümü", **Vakıflar Dergisi**, S. 42, Aralık 2004.

Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, **İzmir 1905**, (Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2000.

ÇAKMAK, Canan, **Tire Hamamları,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2002.

ÇANAK, Erdem, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi", **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 23, Mart 2016.

ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839–1950),** İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004.

ÇEÇEN, Anıl, **Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

ÇELEBİ**,** Mevlüt, **"**İşgal Döneminde Tire'de Yunan Mezaliminden Örnekler", **Türk Kültüründe Tire-II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2008.

ÇELEBİ, Mevlüt, **Heyet-i Nasiha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri,** Akademi Kitapevi, İzmir, 1992.

DARKOT, Besim-TUNCEL, Metin, **Ege Bölgesi Coğrafyası**, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.

DARKOT, Besim, "Tire", **İslam Ansiklopedisi**, C. 12, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1984**.**

DAŞCIOĞLU, Kemal, **İskân, Suç ve Ceza, Osmanlı'da Sürgün**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007.

DEMİRCİ, Mehmet, Tire Müzesi'ndeki Tekke Malzemeleri ve Düşündürdükleri", **Türk Kültüründe Tire,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

DERMAN, Emin, "Tire'de Sıtma" **Küçük Menderes Halkevi Dergisi,** Sayı: 1, 25 Nisan 1940.

DİKÇAM, Umut Uğur, **Atatürk Dönemi'nde 9 Eylül Kutlamaları (1923-1938)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.

DURGUN, Bülent, **Atatürk Döneminde İzmir Ekonomisi (1923–1938)**, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2006.

DURSUN, M. Kamil, **İzmir Hatıraları**, Akademi Kitapevi, İzmir, 1994.

DURSUN, Nihal, **Tire Kent Coğrafyası,** Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1995.

DÜLGER, M., " **Tire Adetleri Hıdrellez Dini Gününe Ait İnanış ve Adetleri** " Küçük Menderes Halkevi Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, 25 Nisan 1940.

EDGÜER, Halit Nafiz, " Tire'ye Coğrafi Bir Bakış", **Küçük Menderes Tire Halkevi Dergisi,** Yıl: 2, Sayı: 8.

ELMACI, Mehmet Emin-ŞENEKEN, Sevi, **Atatürk Dönemi'nde İzmir'de Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları**, İzmir BŞB Yayınları, İzmir, 2017.

EMRENCE, Cem, **99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

EROĞLU, Hamza, **Türk Devrim Tarihi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara, 1977.

ERTEKİN, A. Levent, **Tire'den Folklorik Esintiler,** Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, 2003.

ERTEKİN, A. Levent, **Osmanlıdan Günümüze Tire'de Eğitim ve Eğitimciler**, Eser Sahibinin Yayını, 2003.

ERTEKİN, A. Levent, "Beledi Dokuma" , **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007.

ERTEKİN, A. Levent, **Şehr-i Muazzam Tire**, Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, 1999.

ERTUR, Esat K. , **Tamu Yelleri,** TTK Yayınları, Ankara,1994.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 9, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935.

FAROQHİ, Suraiya, **Osmanlıda Kentler ve Kentliler**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.

GALANTE, Avram, **Histoire des Juifs d'Anatolie**, 2eme volume, İstanbul, 1939.

GENÇ, Hasan Hüseyin, **1929 İzmir'in Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010.

GÖKÇE, Turan, "XVIII. Yüzyıl Başlarında (1700-1718) Tire'nin Demografik Yapısı", **Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yay. Haz.: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), İzmir, 2008.

GÖKSU, Emel, **1929 Ekonomik Buhran Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası,** İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2003.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tire Kazasında Sanayi Tesisleri", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C.1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

GÖZCÜ, Alev, **Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Siyasal Söylemleri Işığında İktidar-Muhalefet İlişkileri ve Kamuoyu,** Dokuz Eylül Üni. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

GÜMÜŞOĞLU, Çetin, **Karapınar'ın Aslanları**, Yüksel Ofset, İncirliova-İzmir, 2007.

GÜNEŞ, Günver, "Serbest Cumhuriyet Fırkasının Küçük Menderes Havzası'nda Örgütlenmesi ve 1930 Belediye Seçimleri", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 2, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

GÜNEŞ, Günver-TUNA, Ezgi, "Kurtuluştan Sonra Küçük Menderes Havzası'nda Türk Ocakları ve Faaliyetleri", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C.1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

GÜNEŞ, Müslime, "XX. Yüzyıl Başlarında Küçük Menderes Havzası Yerleşimlerinde Azınlık Okulları ve Eğitim Yaşamı", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C.1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

GÜRÜN, Kamuran, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi,** Bilgi Yayınları, Ankara, 1984.

Halkevlerinin 1935 Senesi Faaliyet Raporları Hulâsası, Ulus Matbaası, Ankara, 1936.

HOCAOĞLU, Beycan, "Tire'nin Batı ve Doğu köyleri Arasında Ekonomik Coğrafya Açısından Farklılıklar", **1. Ulusal Tire Sempozyumu (18–20 Ekim 2010)**, (Yay. Haz.: Füsun Baykal, Emre Ataberk), İzmir, Aralık 2012.

HOCAOĞLU, Mehmet, **Belgelerle Yunan Barbarlığı**, Berekat Yayınları, İstanbul, 1985.

İzmir İlçelerinin Ekonomik Profili ve Alternatif Yatırım Olanakları, İzmir Ticaret Odası Yayınları, İzmir, 1999.

İzmir Kültür Envanteri Tire, (Yay. Haz. Mustafa Baysal), İl Özel İdaresi Kültür Yayını, İzmir, 2001.

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, Yıl: 8, Sayı: 8–9–10, Ağustos-Eylül 1933.

KANAT, Zeynep, **1950–1971 Arası Tire,** Ege Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Tezi, İzmir, 2004.

KARAER, İbrahim, **Türk Ocakları,** Türk Yurdu Neşriyatı, Ankara, 1992.

KAYIŞ, Yasin, **"**Vakit Gazetesi Muhabiri Ragıp Kemal Cantürk'ün 1934 Yılında Küçük Menderes Havzası'ndaki İzlenimleri" **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu- Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 2, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

KOÇAK, Cemil, **Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

KOÇMAN, Asaf, **Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerinde Çalışmalar**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1989.

KÖŞLÜK, Nezihat, **Tarihsel Süreçte Dokumacılık Mekân İlişkisinin Koruma Amaçlı Değerlendirilmesi Tire-Kula-Buldan Örneği**, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 2009.

KURŞAKOĞLU**,** Endercan, "Tire Tarihinden Önemli Ayrıntılar", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Tire-İzmir, Nisan 2007.

KUŞCU**,** Kutay "Coğrafi Durum ve İdari Yapılanma", **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür Yay., Nisan 2007.

KÜRELİ, İbrahim, "Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Arşivi'nde Kızılay'ın El Uzattığı Bazı Tirelilere Dair Bilgiler – 1", **Tire'den Yansımalar**, S. 6, İzmir, 2018.

M. Necip, "Tire'nin Tarihçesi", **Yeşil Tire Dergisi,** S. 20, 1Ağustos 1932.

M. Necip, "Tire'nin Tarihçesi", **Yeşil Tire Dergisi,** S. 22, 1 Ekim 1932.

M. Ziya Lütfi, **İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı Sene 1930-31,** İtimat Matbaası, İzmir, 1931.

MALKOÇ, Eminalp, **Devrimin Kültür Fidanlığı Halkevleri ve Kadıköy Halkevi**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.

MENEKŞE, Metin, "Girit Muhacirlerinin Tire Kazasında İskânı (1898-1908)", **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu (7-8 Mayıs 2018)-Bildiriler**, C. 1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

NAHUM, Henri, **19. - 20. Yüzyıl İzmir Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

NELSON KELEŞ, Elif Charlotte "Tanzimattan Cumhuriyete Tire'de Arazi Kullanımı", **Tire Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 12-13 Mart 2015**, (Yayına Hazırlayanlar: M.Akif Erdoğru- Şule Pfeiffer-Taş) C. 2, İstanbul, 2016.

NELSON KELEŞ, Elif Charlotte, "Teamül-i Kadime İle Yeni Düzen Arasında Sıkışanlar: Tire Üzüm Üreticileri" **Uluslararası Küçük Menderes Araştırmaları ve Tire Tarihi Sempozyumu-Bildiriler (7-8 Mayıs 2018)**, C. 1, Tire Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 2018.

OKYAR, Osman-SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları, Atatürk-Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

ÖNKAL, Hakkı, **Tire Türbeleri,** Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

ÖZ, Esat, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923–1938),** Gündoğan Yay, Ankara, 1992.

ÖZALP, Kazım, **Milli Mücadelede 1919-1922,** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.

ÖZSARI, Mustafa, "Ege Bölgesi Ege Bölümü Halkevleri ve Yayın Çalışmaları" **Halk Evleri'nin Kuruluşunun 70. Yıldönümü Anma Programı Bildirisi.**

PARLAK, Türkmen, **Yunan Ege'den Nasıl Gitti İşgalden Kurtuluşa-2 Son Günler**, İzmir Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1983.

Ragıp Kemal, "Peştamal altında ipek çorap ve kıymetli rop!", **Vakit**, 13 Ağustos 1934.

Ragıp Kemal, "Subaşı köyü-Tiredeki idman yurdu-Musiki ve temsil heyeti-Tozdan, kara sinekten İllalâh!", **Vakit**, 12 Ağustos 1934.

RANA, Muammer, "Tire'de Kalkınma Hareketleri", **Yeşil Yurd,** Sayı: 1.

SANIR, Ferruh, **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2000.

SANUS, Murat, "Arpadere Katliamı", **Tire'den Yansımalar**, S. 3, Nisan-Mayıs-Haziran 2017.

SANUS, Murat, "Fuad Mensi: Derekahve'nin Dileksiz'i", **Tire'den Yansımalar**, S. 2, İzmir, 2017

SANUS, Murat, Türk Ocakları ve Halkevleri: Tire Örneği", **Tire'den Yansımalar**, S: 2, İzmir, 2017.

SANUS, Murat-ÖZÇELİK, Ali, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarından Günümüze Tire'de Futbol", **İzmir Spor Tarihi Sempozyumu (15 Şubat 2018)**, Yayınlanmamış Sempozyum Bildirisi.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü-1 Mondros'tan Erzurum Kongresine (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919),** Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

SARIKAYA, Makbule, **Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti (1921–1935)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum, 2005.

SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları (1912–1931),** Ötüken Neşriyat, Ankara, 1994.

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, C. 1, İstanbul, 1963.

SERÇE, Erkan, **İzmir'de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi (Tanzimat'tan 1945 Yılına Kadar),** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir, 1996.

SEVİN, Veli **Ödemiş'te Futbol**, Efe Ofset, İzmir, 2016.

SEZER, Hasan **Tire İlçesinde Arazi Yetenek Durumu ile Kentleşme Arasındaki İlişkiler ve Bunun Eğitim Yönünden Önemi,** Dokuz Eylül Üni. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2003.

SONYEL, Salahi, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Yunan İstilacıların Batı Anadolu'da Uyguladığı Siyaset", **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Sempozyumu Tebliğleri,** Akademi Kitapevi, İzmir, 1993.

ŞEKER, Mehmet, "İbn Melek'in Hukuki Yönü ve Menar Şehri", **Türk Kültüründe Tire**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

ŞEKER, Mehmet, Necip Paşa Kütüphanesi'nin Vakfiyesi", **Türk Kültüründe Tire,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul, 1989.

TAYHANİ, İhsan, **Atatürk'ün Bağımsızlık Politikası ve Uçak Sanayi (1923–1950),**Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları, Ankara, 2001.

TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

TEKELİ, İlhan, "Türkiye'de Devletçi İktisat Politikasına Geçişin Ekonomik Nedenleri: Devletçilik Deneyiminin Ege Bölgesinde Çeşitlenmesi", **1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir**, **İzmir Ticaret Odası Sempozyumu**, İzmir, 1985.

TELCİ, Cahit, "XV- XVI. Yüzyıllarda Tire Şehri", **Türk Kültüründe Tire II Sempozyum Bildirileri (17–19 Kasım 2006)**, (Yayına Hazırlayanlar: Mehmet Şeker, Arzu Taşcan), Birleşik Matbaacılık, İzmir, 2008.

TEZİÇ, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler(Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler),** Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.

TINAL, Melih, "1928 Torbalı (İzmir) Depremi, **Turkish Studies**, Vol. 4/8, Sonbahar 2009.

TİMUR, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası,** İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, 1997.

Tire Kazası Çiftçiler Kooperatif Şirketi Esas Mukavelenamesi, İzmir Ticaret Matbaası, 1928.

Tire, Tire Ticaret ve Sanayi Odası Yayını, İzmir 1951.

TOKLUOĞLU, Faik, "Necip Paşa Kütüphanesi" **Küçük Menderes Halkevi Dergisi,** Sayı: 4.

TOKLUOĞLU, Faik, **Tire Tarihi ve Turistik Değerler**, Yenilik Basımevi, İzmir, 1957.

TOKLUOĞLU, Faik, **Tire**, Şehir Matbaası, İzmir, 1964.

TOKLUOĞLU**,** Faik, **Tire Çevre İncelemeleri**, y.y**,** İzmir, 1973.

TUĞLACI, Pars, **Çağdaş Türkiye 1**, Cem Yayınları, İstanbul, 1987.

TUNA, Ezgi, **Batı Anadolu Türk Ocakları 1923-1931**, Adnan Menderes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2015.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931),** Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923–1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

TURAL, Mehmet Akif, "Barış İçinde Cumhuriyet'e" **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1,** Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

TURAN, Mustafa, **Yunan Mezalimi 1919-1923 (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2006.

TUTSAK, Sadiye, **İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850–1950)**, Kültür Bankalığı Yayınları, Ankara, 2000.

UMAR, Bilge, **Türkiye'deki Tarihsel Adlar,** İnkılap Kitapevi, İstanbul, 2009.

UZ, Behçet, **Atatürk'ün İzmir'i Bir Kentin Yeniden Doğuşu**, (Yayına Hazırlayan: Ece Sakar), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

ÜSKÜP**,** Şeref, **Milli Mücadelede Efeler**, Hür Efe Gazete ve Matbaası, İzmir, 1999.

YALAZMAN, Talat, **Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırım Girişimi (15 Mayıs 1919–9 Eylül 1922),** C. 1. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994.

YARDIM, Ali, Necip Paşa Kütüphanesi'nin Kültür Tarihimiz Açısından Önemi", **Türk Kültüründe Tire,** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

YELKEN, Ulvi, Tire Kendiri Hakkında Bir Ferman, **Küçük Menderes Halkevi Dergisi**, Sayı: 5, Şubat 1941.

YETKİN, Çetin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930–1945)** Altınkitaplar Yayınevi, Ankara, 1983.

YILDIRIM, Ali İhsan "Tire'de El Sanatları ve Urgancılık", **Türk Kültüründe Tire**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

YILDIRIM, Ali İhsan, "Necip Paşa Kütüphanesi," **Tire Rehberi,** Tire Belediyesi Kültür İşleri Müdürlüğü Kültür Tarih Yayınları, Nisan 2007.

YORULMAZ, Esra, **Tire'de Nüfusun Coğrafi Dağılışı ve Yapısal Özellikleri**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Lisans Tezi, İzmir, 1998.

YORULMAZ, Şerife, **Aydın Vilayetinde Madenler (1850–1908),** Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, İzmir 1994.

Yurt Ansiklopedisi, "İzmir", Anadolu Yayıncılık, C. 6.

DİJİTAL KAYNAKLAR

http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1933-1938.htm (Erişim tarihi: 17.08.2018.)

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Orhan Aksay (1932-). Görüşme Tarihi: 20 Şubat 2010; 19 Haziran 2010.

Munis Armağan (1943-). Görüşme Tarihi:20 Mayıs 2010; 23 Haziran 2010.

Ali Gezer (1930-). Görüşme Tarihi: 23 Haziran 2010.

Aydın Cihan (1949-). Görüşme Tarihi: 23 Haziran 2010.

Seha Gidel (1928-). Görüşme Tarihi: 28 Ocak 2011.

Endercan Kurşaklıoğlu (1960-). Görüşme Tarihi: 3 Şubat 2011.

Tire Belediyesi:
Cumhuriyet Mah. 29 Ekim Cad.No:19 Tire / İZMİR 35900
Telefon : (0232) 512 33 21- Faks : (0232) 511 20 77
E-mail: tirebel@tire.bel.tr